

<http://www.jyu.fi/library/tutkielmat/45/>

Kimmo Lind

MODERNISTA POSTMODERNIIN

Tutkijaliittolaisen marxismin kehityslinjoja
1970-luvulta 1990-luvulle

Jyväskylän yliopisto
Sosiologian lisensiaattityö
Helmikuu 1997

MODERNISTA POSTMODERNIIN. Tutkijaliittolaisen marxismin kehityslinjoja 1970-luvulta 1990-luvulle.

Kimmo Lind
Jyväskylän yliopisto
Sosiologian lisensiaattityö
206 sivua
Helmikuu 1997

ABSTRAKTI

Lisensiaattityö tarkastelee suomalaisen marxismin kehitystä 1970-luvulta 1990-luvulle vuonna 1976 perustetun Suomen Tutkijaliiton kautta. 1970-luvun alussa tapahtuneen sivistyneistön puoluepolitisoitumisen seuraukset vaikuttivat merkittävällä tavalla yliopistomarxismin kehitykseen, sillä se muotoili pitkälti sen poliittisen ja tieteellisen perustan, jolle Suomen Tutkijaliitto perustettiin. Suomen Tutkijaliiton alkuvaiheessa itsestään luoma julkinen kuva ja legitimaatio korosti liiton asemaa tutkijoiden taistelujärjestönä, osana laajempaa marxilais-leniniläistä vallankumouksellista liikettä. Samalla sen sisälle kätkeytyi jo alunperin voimakas jännite tieteen/teorian ja politiikan/käytännön välille. Suomen Tutkijaliitossa tämä jännite konkretisoitui akateemisen yliopistomarxismin ja poliittisemmän marxismi-leninismien välillä. Tutkielma pyrkii osoittamaan, miten ongelmallinen ideologiakriittinen marxilaisen sosiologian konseptio 1970-luvulla oli. 1980-luvun vaihteessa alkoi tutkijaliittolaisen marxismin ilmipluralisoituminen ensin marxismin sisällä, myöhemmin pluralisoituminen suuntautui myös sen ulkopuolelle. 1980-luvun puoliväliin tultaessa yliopistomarxismi sen eri variaatioissaan oli kulutettu loppuun. Tutkijaliittolaisen marxismin kriisi oli loppujen lopuksi sen yhteiskuntateoreettisessa riittämättömyydessä tai rajallisuudessa, ei niinkään sen praksiksessa. Aikalaisanalyttinen ja postmarxilaiselle 1968-sukupolvelle ehkä terapeutinenkin moderni/postmoderni-keskustelu on merkinnyt keinoa sijoittaa marxismi osaksi modernia menneisyyttä. Se on antanut mahdollisuuden arvioida marxismin teoreettisia ja käytännöllisiä ylilyönnejä, sen modernia hybristä. Samalla postmodernin haaste modernille maailmankuvalle ja rationaalisuudelle on nostanut esiin ongelmia, jotka liittyvät suomalaisen sosiologian ja sivistyneistön moderniin itseymmärrykseen.

Avainsanat: Tutkijaliitto, Tiede ja edistys -aikakauslehti, marxismi-leninismi, ideologiakritiikki, yliopistomarxismi, marxilainen sosiologia, moderni, postmoderni.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
2. ZYGMUNT BAUMAN: SIVISTYNEISTÖN ROOLIN MUUTOS 'LAINSÄÄTÄJISTÄ' 'TULKITSIJOIKSI'	6
3. MARXISMI-LENINISMIN AIKA	13
3.1 TUTKIJALIITTO JA OPISKELIJALIIKE	13
3.1.1 1960-luvun opiskelijaliikehännästä 1970-luvun puoluepoliittiseen opiskelijaliikkeeseen	14
3.1.2 Puoluepoliittisen opiskelijaliikkeen tieteellinen perintö	24
3.2 TUTKIJALIITON LEGITIMOINTI	30
3.2.1 Porvarillisen tieteen kritiikki, tieteellinen sosialismi ja oikeistohyökkäys: 1970-luvun tiede- poliittinen taistelu	33
3.2.2 Kansallinen sivistyneistö-kansa -traditio	41
3.2.3 Tutkijaliiton liittolaispolitiikka: sivistyneistö- kansa -suhteen uudelleenmuotoilu	44
3.3 TUTKIJALIITTO - POLIITTINEN TAISTELUJÄRJESTÖ VAI TUTKIJAYHTEISÖ?	50
3.4 1970-LUVUN MARXILAINEN KOKONAIS- SIVISTYNEISTÖ?	53
3.4.1 Gramscilainen sivistyneistökonseptio	57
3.4.2 'Lainsäätäjäsivistyneistön' viimeiset ajat	64
4. YLIOPISTOMARXISMI JA SOSIOLOGIA ELI ONKO MARXILAINEN SOSIOLOGIA MAHDOLLISTA?	69
4.1 IDEOLOGIAKRITIIKIN 1970-LUKU	70
4.2 HISTORIAALLINEN MATERIALISMI VASTAAN EKONOMIAKRITIIKKI	79
4.3 YHTEENVETOJA JA ARVIOINTIA	86
5. MARXISMIN MUUTOKSIA JA MURROKSIA	91
5.1 KAMPPAILU TUTKIJALIITOSTA: 1980-LUVUN VAIHTEESTA VUODEN 1986 SÄÄNTÖMUUTOKSEEN	91
5.1.1 Teoria-käytäntö -suhteen purkautuminen	101
5.1.2 Tieteenalojen ja tieteiden välisiä polariteetteja	104

5.2 MARXISMIN TEOREETTINEN PLURALISOITUMINEN	108
5.3 MARXISMIN TEOREETTINEN MURROSVAIHE: MARXISMIN RAJOILLE	115
5.3.1 Vallankumoukseton työväenluokka ja keskiluokkaistunut sivistyneistö	115
5.3.2 Sivilisaatiokriittinen marxismi	118
5.3.3 Marxismin rajoille	122
6. MODERNISTA POSTMODERNIIN - TAUSTOJA JA NÄKÖKULMIA TUTKIJALIITTOLAISEEN POSTMODERNI-KESKUSTELUUN	129
6.1. MODERNIN RAKENTEELLISIA JA KULTTUURISIA MUUTOKSIA	132
6.2 ZYGMUNT BAUMANIN POSTMODERNISUUDEN SOSIOLOGIA	137
6.3 TIEDE JA EDISTYKSEN POSTMODERNI-KESKUSTELU	144
6.3.1 "Suuri projekti ei ole ohi" eli modernin puolustus	145
6.3.2 Erosioituva moderni	148
6.2.3 Kulttuurifilosofisia aikalaisanalyyseja	151
6.3.4 Yhteenvetoa ja arviointia	156
6.4 SUOMALAINEN SOSIOLOGIA JA POSTMODERNI	160
6.5 'LAINSÄÄTÄJÄSIVISTYNEISTÖSTÄ' 'TULKITSIJA- SIVISTYNEISTÖKSI'	166
7. LOPUKSI	175
LÄHTEET	183

"Es giebt mehr Götzen als Realitäten
in der Welt"

Friedrich Nietzsche: Götzen-Dämmerung

1. JOHDANTO

Teoreettinen marxismi-keskustelu tyrehtyi Suomessa vasta 1980-luvun puolivälissä, marxismi-leninismi jo 1970-luvun lopulla. Näillä kummallakin oli vielä 1970-luvun alussa olemassa selvä yhteinen poliittinen päämäärä, kunnes teoreettinen marxismi-keskustelu 1970-luvun aikana asteittain eriytyi poliittisista konteksteista omaksi kehityslinjakseen. Tieteen ja edistyksen välinen liitto ei ollutkaan selkeä kiintopiste, vaan se osoittautui itse dynaamiseksi ja divergentiksi kentäksi, jossa ilmeni hyvin erilaisia näkemyksiä sekä tieteen ja politiikan välisestä suhteesta että tieteensisäisistä kysymyksistä. 1960-luvulta alkaneen ja 1980-luvulla päättyneen marxilaisen vaiheen suomalaisessa yhteiskuntatieteessä voikin mielestäni ymmärtää eräänlaisena odyseiana. Se oli harhailua siinä mielessä, ettei yksimielistä tai selvää kurssia loppujen lopuksi ollutkaan olemassa. Oli vain karikkoisia vesiä ja houkuttelevia seireenejä. Seikkailua ja rajojen etsimistä se oli siinä mielessä, että yhteisöllisten kokemusten ja yksilöllisten tutkimusretkien myötä löytyi aina myös jotain odottamatonta uutta.

Vaikka varsinainen marxismi-keskustelu on lakannut, ei 1980-luvun jälkipuoliskon jälkeinen aika ole toki merkinnyt marxismin totaalista katoamista suomalaisesta yhteiskuntatieteestä. Marxismista on vain tullut tieteellisenä diskurssina tasavertainen, se on menettänyt teoreettisen totaliteettimaisuutensa, se on eräs diskurssi monien diskurssien joukossa. Marxismin rajat eivät nekään toimi ehdottomana esteenä ulkopuolisille teoreettisille interventioille, vaan marxismia voi keskusteluttaa, yhdistää, subsumoida tai sekoittaa muiden teorioiden ja ajatuksellisten virtausten kanssa. Teoreettisina traditioina marxismi siis tavallaan elää yhä, vaikkakin se on kadottanut entiset rajansa ja muuttunut astinlaudaksi uudemmille teorioille. Vieläkään sitä ei voi yhteiskuntateorian jättää täysin huomioimatta. Marxismi elää myös toisellakin tavalla. Yhteiskuntatieteellisenä käytäntönä, merkittävänä osana elettyä elämää, teoreettisena ja praktisena diskurssina marxismi on muuttunut osaksi yhteiskuntatieteilijöiden kriittistä itseymmärrystä omasta työstään ja sen yhteiskunnallisesta merkityksestä.

Tässä tutkielmassa tarkastelen suomalaisen marxismin kehityskulkua 1970-luvulta 1990-luvulle vuonna 1976 perustetun vasemmistolaisen tutkijaliikkeen, Suomen Tutkijaliiton (jatkossa Tutkijaliitto), kautta. Tähän on olemassa monia tärkeitä syitä. Ensinnäkin opiskelijaliikkeen jatkumona Tutkijaliitto kattaa koko edellämainitun marxismin aikavälin. Toiseksi Tutkijaliitto antaa edustavan kuvan koko vasemmistolaisesta tutkijakunnasta kaikkine poliittisine ja tieteellisine jännitteineen. Kolmanneksi Tutkijaliitossa ilmenee suomalaisen marxismin eräs tärkeä piirre, nimittäin järjestöllinen kiinnittyminen. Neljänneksi Tutkijaliiton julkaisut tarjoavat diakronisen tutkimusmateriaalin. Etenkin Tutkijaliiton julkaisema monitieteellinen Tiede ja edistys -aikakauslehti (jatkossa T&E) on saanut työsäni erityisen tärkeän aseman. Suhteellisen laajalevikkisenä (n. 1500) T&E on ollut aina Tutkijaliiton julkisuuskanava ja -peili. Pyrinkin ottamaan esille T&E:n artikkelien ja keskustelujen joukosta niitä avantgardistisia esityksiä, jotka osuvimmin ilmentävät tutkijaliittolaisen marxismin muutoksia.

Työssäni on kaksi keskeistä teemaa. Tarkastelen ensinnäkin vasemmistovivistyneistön itseymmärryksen yhteyttä yleisemmin suomalaisen sivistyneistön yhteiskunnallisessa roolissa tapahtuneisiin muutoksiin¹. Toiseksi seuraan tutkijaliittolaisen marxismin teoreettista kehittymistä. Esille tulevat niin yliopistomarxismin suhde sosiologiaan kuin marxilaisen teoriankehittelyn keskeiset muutokset ja murrosvaihe. Tässä teemassa on kyse myös marxismin kriisiytymisestä sekä suomalaisen marxismin erityispiirteistä käsin että suhteutettuna laajempiin kansainvälisiin muutoksiin yhteiskuntatieteiden kentässä. Haluan korostaa, että molemmilla teemoilla on oma suhteellinen autonomiansa. Näin esimerkiksi tutkijaliittolaisen marxismin teoreettiset diskurssit eivät vain heijasta yhteiskunnan perustaa tai isompia kulttuurisia muutoksia, vaan rakenteistivat itsekin vahvasti todellisuutta: niin suomalaista yhteiskuntaa ja kulttuuria kuin sivistyneistön omaa identiteettiäkin.

Edellä mainittuihin teemoihin kytkeytyy myös työni rakenne. Luvussa 2 tuon esille Zygmunt Baumanin esittämän näkemyksen sivistyneistön yhteiskunnallisen roolin muuttumisesta moderneista 'lainsäätäjistä' postmoderneiksi 'tulkitsijoiksi'. Tämä konseptio toimii työni eräänlaisena katodiskurssina, jota vasten pyrin hahmottamaan sekä suomalaista sivistyneistöä että sosiologiaa koskevia muutoksia. Luvussa 3 tarkastelen opiskelijaliikkehdinnän puoluepoliittista käännettä Tutkijaliiton syntyymiseen, legitimointiin ja itsearviointiin vaikuttaneena taustana. Luvussa 4 tarkastelen yliopistomarxismin ideologiakriittistä suhdetta sosiologiaan. Luvussa 5 pyrin osoittamaan ne jännitteet ja muutokset, jotka johtivat sekä tutkijaliittolaisen marxismin lopulliseen irtautumiseen poliittisista pyrkimyksistä että marxismin teoreettiseen pluralisoitumiseen ja murrosvaiheeseen. Luvussa 6 tuon esille postmoderni-keskustelun tutkijaliittolai-

¹Käytän tutkielmassani tietoisesti sivistyneistö-käsitettä älymystö-käsitteen sijasta. Älymystö-käsitettä laajempaan se kuvaa mielestäni paremmin sitä yhtenäistä kansallista roolia, mikä sivistyneistön edustajilla on ollut Suomessa. Kansallisen identiteetin ja kansakunnan suunnan määrittelijänä ei ole ollut pieni eliitti, vaan sitä laajempi joukko. Sivistyneistö-käsite kuvaa paremmin myös suomalaisen sivistyneistön edustajien solidaarisuutta kansalle.

sen marxismin eräänlaisena postmarxilaisena päätepisteenä. Pyrin etsimään postmoderni-keskustelun taustatekijöitä kansainvälisistä keskusteluista ja sivistyneistön itseymmärryksessä tapahtuneista muutoksista. Luku 7 on yhteenvedonomainen katsaus Tutkijaliiton ja T&E:n historiaan sekä nykyisyyteen.

Vaikka tutkielmani aihe kronologisesti sijoittuu lähimenneisyyteen parin edellisen vuosikymmenen aikavälille, koen silti valtaisan muutoksen 1960- ja 1970-luvulla nuoruutensa eläneiden ja oman 1980-luvun ikäpolveni elämismaailman välillä. Tällä katkoksella on työssäni merkitystä, koska kuulun siihen sukupolveen, jonka opettajina yliopistossa ovat olleet juuri suuret ikäluokat. 1960-luvun loppupuolelta alkanut suomalaisen marxilaisen yhteiskuntatieteen moniaineksinen ilmapiiri välittyi vielä 1980-luvun opiskelijoille kahdella tavalla: joko länsimaisen sosiologian ja marxismin ideologiakriittisenä vastakkainasetteluna tai sitten niiden ongelmattomana synkretisminä. Otimme nämä jaottelut vastaan annettuina, ilman että olisimme osanneet tulkita niitä 1970-lukua vasten. Samalla me kuitenkin opimme kritiikin merkityksen sosiologialle, vaikka kritiikki samastuikin vielä pitkälti marxilaiseen kritiikkiin. Käsitys oli tietenkin lähtöisin 1968-sukupolvelta, jonka ansiota koko marxismin akatemisoituminen pitkälti oli. Marxismiin liittyvällä kriittisyydellä on joka tapauksessa ollut sosiologia-tieteen ja sosiologien itseymmärrykselle suuri merkitys, olkoon tämä kriittisyys sitten poliittisesti tai teoreettisesti painottunutta. 1980-luvun aikana sosiologisen kritiikin muodot tietenkin monipuolistuivat, mutta marxismi on pysynyt silti poispyyhkimättömänä taustavaikuttajana. Marxismista on tullut osa suomalaisen nykysosiologian juuria.

1960-luvun liikehdintää ja 1970-luvun puoluepoliittista opiskelijaliikettä on Suomessa tutkittu yllättävän vähän. Akateemisen marxismin tutkimus odottaa vielä itseään. Ei voi välttyä ajatukselta, että oman intellektuaalisen historian tutkiminen on hankalaa. Tämä hankaluus koskee ennen kaikkea poliittista liikehdintää ja itseymmärrystä. 1968-sukupolven teollis-poliittinen paatoksellisuus - selkeä ja luja tietoisuus laajoista yhteiskunnallisista päämääristä ja niihin johtavista keinoista, eräänlainen kir-

kasotsainen modernismi - on omalle sukupolvelle tiedollisesti ja kokemuksellisesti eräänlainen terra incognita. Tutkimuksen tekemisen kannalta tästä on ollut se etu, että minulla on ollut tutkimuskohteeseen luonnollinen distanssi: minun ei ole tarvinnut tehdä tilintekoja, ei jälkiviisastella, saatikka moralisoida. Minun ei ole siis tarvinnut kaivella muistiani, jolla on nietzschemäiseen tapaan aina omat heikkoutensa².

Jottei tämä distanssi olisi jäänyt pelkästään ulkokohtaiseksi, olen tehnyt eräitä haastatteluja. Näistä haastatteluista on ollut suurta apua sekä työn jäsentämisessä että erilaisten tekstien tulkinnaissa. Kyseessä on Tutkijaliiton ja T&E:n piirissä toimineita ja yhä toimivia henkilöitä, jotka edustavat eri ikäluokkia ja erilaisia tapoja ajatella: Ilkka Alanen (Tutkijaliiton perustajajäsen), Yrjö Haila (Tutkijaliiton perustajajäsen, T&E:ssä 1976→), Tapani Hietaniemi (T&E:n toimitussihteeri 1983-1985, toimituksessa 1987→), Sakari Hänninen (Tutkijaliiton varapuheenjohtaja 1979-1984, T&E:n vastaava toimittaja 1979-1983), Tuomas Nevanlinna (toimitussihteeri 1986-1987, toimituksessa 1989→), Arto Noro (Tutkijaliiton perustajajäsen, T&E:n toimituksessa 1976→) ja Juha Manninen (T&E:n toimituksessa 1981-1984). Kiitokseni heille. Olen kiitollinen myös niille monille henkilöille, joiden kanssa olen käynyt aiheesta keskusteluja. Erityinen kiitos kommenteista ja kannustuksesta Kaj Ilmoselle, Kimmo Jokiselle, Pekka Kaunismaalle ja Pertti Tötölle. Lämpimät kiitokset myös Suomen Kulttuurirahastolle tutkimukselleni myönnetystä apurahasta.

²"Tuon minä olen tehnyt", sanoo minun muistini. "Tuota minä en ole voinut tehdä", sanoo minun ylpeyteni ja pysyy taipumattomana. Viimein - muisti myöntyy' (Nietzsche 1984, 66).

2. ZYGMUNT BAUMAN: SIVISTYNEISTÖN ROOLIN MUUTOS 'LAIN- SÄÄTÄJISTÄ' 'TULKITSIJOIKSI'

Pitkien aikavälien tarkastelut tarvitsevat yleensä tuekseen teoreettisen kehyksen, joka jollain tavalla selittää muutosten dynamiikkaa ja kään-
teitä. Tutkielmassani tällainen teoria on Zygmunt Baumanin (1987) esittämä
näkemys länsimaisen sivistyneistön yhteiskunnallisen roolin muuttumi-
sesta moderneista 'lainsäätäjistä' postmoderneiksi 'tulkitsijoiksi'. Bauma-
nin teorian kautta voidaan mielestäni osuvasti kuvata suomalaisen sivist-
yneistön muutoksia. Vaikka Baumanin teoria onkin sivistyneistöä koko-
naisuudessaan koskeva, niin aiheeni kannalta tärkeää on, että suomalai-
sen sivistyneistön yhteiskunnallisen roolin muutokset näyttävät ajoittu-
neen ja sijoittuneen juuri vasemmistosivistyneistön hallitsemaan aikaan ja
keskustelukenttään. Esittelen seuraavaksi teorian pääpiirteet ja palaan
siitä tekemiini tulkintoihin tutkimuksen eri vaiheissa.

Baumanin (1987, 6) teoria on metanarratiivi sivistyneistön kehityshisto-
riasta, jonka vahvuus on näkökulma sivistyneistön muuttuviin yhteis-
kunnallisiin tehtäviin. Sivistyneistömääritelmät heijastavatkin hänen (emt.
18-19) mukaansa aina sivistyneistön yhteiskunnallista roolia ja asemaa.
Vaikka ne ovat aina itsemääritelmiä ja omakuvia, sivistyneistö ei muo-
dosta koskaan itseriittoista yhteiskunnallista kategoriaa, vaan se on osa
laajempaa yhteiskunnallista struktuuria. Tällaisena sivistyneistö on aina
ollut avoin erilaisille invaasioille ja muutoksille.

Bauman (1987, 4-5) esittää sivistyneistölle kaksi metaforista roolia: moder-
niin kytkeytyvän 'lainsäätäjän' ('legislator') ja postmoderniin kytkeytyvän
'tulkitsijan' ('interpretator'). 'Lainsäätäjän' rooli on Baumanin mukaan
ollut modernille tyypillinen strategia intellektuaaliselle työlle. Se koostui

totuutta, moraalialia ja taidetta (tiede, moraalialia ja estetiikka) koskevien auktoritatiivisten väitteiden esittämisestä. 'Lainsäätäjän' rooli legitimoitui sivistyneistölle sillä asemalla, jonka se tietoa koskevan monopolinsa avulla oli modernissa yhteiskunnassa saavuttanut. Näin sivistyneistöllä oli oikeus ja velvollisuus validioida ja valvoa tietoa.

Baumanin (1987, 48) mukaan tämän tiedollisen monopolin historiallinen tausta oli varhaismodernin valtion uudenaiaisissa vaatimuksissa. Moderni aika vaati rationaalialia kontrollialia ja tuotti orgaanisiksi piirteekseen valta/tieto-syndrooman. Valtion harjoittama panoptinen valta ja asymmetrinen valvonta eivät siis olleet yksistään riittäviä, vaan ne saivat modernista sivistyneistöstä rinnalleen 'valistajan' ja 'kasvattajan'. Varhaismoderni valtio olikin avoin ensimmäisten modernien intellektuellien (la république des lettres) tarjoamalle ideaalimallille tiedon ja vallan kytkennästä. Sivistyneistön rooli oli siten jotain enemmän kuin pelkkä vallan ekspertti, sillä valistuksesta ja kasvatuksesta tuli erottamaton osa valtaa: valta tarvitsi tietoa, koska tieto antoi vallalle oikeutuksen ja tehokkuuden. Tämä merkitsi samalla vallankäytön kultivoitumista, sen muuttumista sivistäväksi ja ohjaavaksi. Siinä missä premoderni vallankäyttö oli Baumanin (emt. 51-67) mielestä kuvattavissa riistanvartijan roolina, niin moderni pastoraalialia valta olikin paremmin kuvattavissa puutarhurin roolina. Näin sivistyneistön roolista ja asemasta tuli hyvin merkittävä: yhtäältä varhaismodernin valtion valistaminen kykeneväksi suunnitellun ja ohjatun yhteiskunnallisen järjestyksen luomiseen, toisaalta kansalaisten valistaminen, jotta heidän käyttäytymisestään tulisi säännömukaista ja luodun yhteiskunnallisen järjestyksen mukaista (emt. 80).

Modernisuuden emergenssi toi mukanaan myös uudentyyppisen kulttuurisen ideologian, jonka muotoilijana oli nimenomaan sivistyneistö. Kulttuurista muodostui olennaisesti ja aidon peittelemättömästi sivistyneistön oma ideologia. Tässä mielessä kulttuuri voitiin Baumanin (1992, 2-3) mukaan määritellä narratiiviksi, joka esitti maailman ihmisen tekemänä: inhimilliset arvot ja normit ohjasivat maailmaa, jatkuvat oppimis- ja opettamisprosessit puolestaan reprodusoivat sitä. Kulttuuri oli visio maail-

masta, joka ilmaisi potentiaalit, työsti arvot ja legitimoit samalla sivistyneistön roolin.

Varhaismodernin valtion vaiheessa sivistyneistön poliittinen relevanssi oli Baumanin (1992, 15-17) mukaan suurimmillaan. Valtion riippuvuus sivistyneistön ohjauksesta oli kuitenkin lyhytaikaista, eikä kypsän modernin valtion poliittinen teknologia enää tarvinnut 'lainsäätäjäsivistyneistöä'. Vaikka sivistyneistö menettikin valtiollisen 'lainsäätäjän' roolinsa, se sai kaksi merkittävää bonusta: sekä materiaalisesti etuoikeutetun aseman ja laajenevan asiantuntijan tehtävän systeemin uusintamismekanismeissa että täydellisen vapauden kulttuurin kentällä ja tieteellistä totuutta, moraalista arvostelua ja esteettistä makua koskevissa kysymyksissä.

Nykyisessä tilanteessa sivistyneistön yhteiskunnallinen rooli ja kulttuurinen autonomia ovat kuitenkin Baumanin (1987, 149-169, 1995, 235-240) mukaan joutuneet vakavasti uhatuksi. Länsimaiset yhteiskunnat ovat kaupallistuneet voimakkaasti ja kulutus- ja kuluttajakeskeiset markkinat ovat pakkolunastaneet sivistyneistöltä yksinoikeuden kulttuuriin. Markkinat ovat nyt uusi toden ja epätoden, oikean ja väärän, hyvän ja pahan, kauniin ja ruman validioiva meta-auktoriteetti. Käytännössä tämä tarkoittaa, että kustantamot, taidegalleriat, levy-yhtiöt ja massamediat ovat riistäneet kulttuurisen vallan filosofeilta, sosiologeilta, kirjallisuusteoreetikoilta, musiikkitieteilijöiltä ja esteetikoilta. Kulttuurista on siis tullut yhä enemmän markkinavoimien ohjaama alue, jossa erilaiset tahot kilpailevat kuluttajan huomiosta ja valinnasta. Tässä markkinajohtoisen kulttuurin trendissä, jonka kulminaatio on postmoderni kulttuuri, on Baumanin mielestä myös positiiviseksi katsottavia piirteitä. Viime kädessä markkinat toimivat demokraattisesti, sillä ne ovat periaatteessa avoimia kaikille, markkinoissa ei ole myöskään yhtä valtakeskusta, eikä kukaan kykene yksin kontrolloimaan markkinoiden voimia.³

³Vrt. Stuart Hall (1988, 74-77) uuden ambivalenttisen, ristiriitaisen ja poliittisesti määrittelemättömän maailmankulttuurin myönteisistä piirteistä: 1) porvarillisen kulttuurin yhdistyneen, täydellisen ja ehjän ilmaisun desentroiden, 2) liikkuvuus ja eklektisyys, jolla murretaan vanhoja kulttuurin kategorioita ja arvohierarkioita ja 3) erojen ja erilaisuuden

Kuluttajayhteiskunnassa sosiaalinen integraatio saadaan Baumanin (1987, 178-180) mukaan aikaan tarpeisiin ja mielihyväprinsiippiin perustuvalla markkinariippuvuudella: ihmiset integroidaan yhteiskuntaan viettelemällä heidät kuluttajina. Epäonnistujia ja huono-osaisia ohjataan edelleen pakottavien normien avulla (kontrolliyhteiskunta). Markkinariippuvuus onkin johtanut yhteiskunnan jäsenen muuttumiseen yksityiseksi kuluttajaksi, ja näin modernin projektin mukainen yksilöllinen autonomia on vaihtunut markkinariippuvaiseksi kuluttajanvapaudeksi. Eikä uudenlaisen kulttuurin päämääränä ole Baumanin (1992, 17) mukaan suinkaan valtiolle kuuluaisten kansalaisten kasvattaminen, vaan divergenttien, taitavien ja innokkaiden kuluttajien tuottaminen ja uusintaminen.

Markkinoiden vallan kasvaessa ja niiden vastatessa yhteiskunnallisesta integraatiosta valtion rooliksi on jäänyt markkinavoimien poliittinen tukeminen. Mitä tämä merkitsee sivistyneistön kannalta? Baumanin (1987, 170-187) mukaan on selvää, ettei nykyinen maailma sovi hyvin 'lainsäätäjäsivistyneistölle'. Sivistyneistön traditionaalinen rooli kulttuurin määrittäjänä ja ohjaajana on murtunut asiantuntijatiedon ja markkinoiden voimasta. Baumanin mielestä tämä kehitys on muuttanut myös sivistyneistökansa -suhdetta. Modernissa yhteiskunnassa luokkakuvat olivat pitkälti sivistyneistön piirtämiä ja heidän konseptioittensa mukaisia. Tällaiset luokkakuvat tekivät esim. työväenluokasta idealisoidun kollektiivisen sankarin, jonka tuli johtaa ihmiskunta järjen luvattuun maahan. Työväenluokka oli voimakas, koettelematon ja kompromissiton ja se kysyi vähiten sivistyneistön auktoriteetin perään. Sivistyneistöllä oli sosiaalinen tilaus sen muokkaamiseen. Tämä kuvio on kuitenkin muuttunut, koska markkinavoimien laajentuessa perinteinen työväenluokka on radikaalisti pienentynyt. Tämän myötä on mennyt myös sen kollektiivinen identiteetti⁴.

tunnistaminen ja tunnustaminen. Kielteisenä piirteenä Hall ottaa esille uudenlaiset kulttuuriherruuden muodot, joissa valtakulttuuri sisällyttää itseensä myös marginaalikulttuurin.

⁴Esim. Scott Lashin (1990, 18-21) mukaan siinä missä modernistinen kulttuuri loi pohjan työväenluokan kollektiiviselle nousulle ja identiteetille, niin postmodernistinen kulttuuri on fragmentoinut sen.

Toisaalta sivistyneistö ei halua liittoa "uusköyhien" kanssa, jotka ovat epäromanttisia ja torjuttuja, vailla suurta tehtävää. Näin sivistyneistöltä puuttuu 'Järjen agentti'. Postmoderniin liitetty sivistyneistön paha olo onkin Baumanin mukaan sivistyneistön määrittävän ja ohjaavan roolin tarpeettomuutta, siis todellinen roolikriisi.

Siinä missä modernille on Baumanin (1991) mukaan ollut keskeistä yleinen positivistinen pyrkimys kaaoksen, ambivalenssin ja kontingenssin poistamiseen legistatiivisen (lakeja, normeja ja sääntöjä määrittävän) järjen avulla, niin postmoderni pyrkii hänen (1992, vii-xi) mukaansa palauttamaan maailmalle takaisin sen salaperäisyyden lumon. Postmoderni onkin Baumanin mielestä mahdollistanut modernin viileän ja kriittisen katseen itseensä kokonaisuutena: omaan kuntoon, tilaan, historiaan, ikääntymiseen. Näin modernin luonne on ikään kuin avautunut postmodernista käsin. Postmoderni on mahdollistanut myös modernin legistatiivisen järjen ylivallan tuottamien valtarakenteiden ja käsitysten paljastamisen ja purkamisen. Postmoderni on tuonut modernin maailmankuvan rationaalisuuden ja universaalisen järjestyksen tilalle kulttuurisen pluralismin, yhteisölliset traditiot, erilaiset elämänmuodot ja niiden kielipelit. Baumanille postmoderni merkitseekin ennen kaikkea sivistyneistön uutta mielentilaa tai itsereflektiota itsestään ja maailmastaan. Sillä on siis referenssinsä sivistyneistön nykyisessä vaikeudessa jatkaa niitä yhteiskunnallisia tehtäviä, joiden suorittamiseen se on modernissa ollut kytköksissä.

Postmodernissa ajassa sivistyneistön 'lainsäätäjän' roolia vastaisikin Baumanin (1992, 19-24) mielestä paremmin 'tulkitsijan' rooli. Se ei ole myönytysstrategia, jollaisena Bauman näkee wittgensteinilaisen melankolian, adornolaisen epätoivon tai rortylaisen 'so what' -suhtautumistavan, vaan käyttökelpoinen ja samalla sivistyneistön kasaantunutta tietotaitoa hyödyntävä tulevaisuudenstrategia. Lainsäätjästrategian muuttamista tulkintastrategiaan tukee Baumanin mukaan filosofian ja yhteiskuntatieteiden viimeaikainen kehitys, jossa on tapahtunut sekä siirtyminen negatiivisesta ideologiakonseptiosta positiiviseen että hermeneutiikan uusi tuleminen. Edellinen viittaa siihen, että vanha jako ideologiseen (väärään) ja ei-ide-

ologiseen (toteen) tietoon nähdään kyvyttömyytenä ymmärtää oman tietosysteemin yhteisöllinen luonne. Tieto ei ole universaalista, vaan pikemminkin arbitraarista ja vahvasti historiallista. Positiivinen ideologiekonseptio on tietoisuutta oman tietosysteemin yhteisöllisestä rajallisuudesta ja pyrkimystä eri tietosysteemien väliseen vaihtoon. Tätä vaihtoa tukee näkemys siitä, että filosofian ja yhteiskuntatieteiden tehtävä on alunperin tulkinta, ts. tehdä toinen ja itsensä ymmärrettäväksi. Kartesiolais-lockelais-kantilaisen tradition käsitys totuuden universaalisuudesta ja järkkymättömyydestä onkin joutunut esimerkiksi rortylaisen neo-pragmatismilta taholta voimakkaan kritiikin kohteeksi (Bauman 1987, 143-144, vrt. Pihlström 1993).

Baumanin (1987, 196-197; 1992, 21-22) mukaan tulkintastrategian on hyödyllistä legistatiiviset pyrkimykset universaaliin epistemologiseen totuuteen, eettiseen arvosteluun ja esteettiseen makuun. Tulkintastrategialle tiedon relatiivisuus on sen olemassaolon väistämätön ehto. Maailma ymmärretään intersubjektiivisen kommunikaation maailmana, jossa tiedon totuudella ei ole kielen ulkopuolisia standardeja. Tiedon totuutta voidaan tarkastella vain kommunikatiivisesti ja saman tiedon jakavan yhteisön sisällä. Tämä johtaa väistämättä pluralismiin ja konstruktivismiin, koska kullakin yhteisöllä on oma tietovarastonsa ja tiedolla oma yhteisöllinen relevanssinsa. Tieto on siis jo tulkittua tietoa (vrt. Rortyn 1989 käsitys kielen etnosentrisestä kontingenttisuudesta). Keskeiseksi ongelmaksi muodostuu yhteisöjen välinen kommunikaatio. Tulkitsijan vaikea tehtävä on kääntää jo tulkittu tieto, ts. merkitys ymmärrettäväksi niille, jotka ovat yhteisön ja sen edustaman keskustelun ulkopuolisia. Lukemalla sekä merkityksen mahdollisimman tarkkaan että ikään kuin ääneenlukemalla ne säännöt, joihin tulkinta perustuu, tulkitsija voi osoittaa tulkintansa luotettavuuden tai ohjeellisuuden. Näin hyvät tulkinnat voidaan erottaa huonoista. Tulkitsijan rooli on siis toimia tiedonvälittäjänä eri yhteisöjen välillä, tehdä dialogi mahdolliseksi. Parhaimmillaan tämä merkitsee äänen antamista niille, jotka muuten eivät saa itseään esille (Bauman 1995, 240-243).

Yhteisöstä tulee näin postmodernin filosofian ja yhteiskuntatieteen keskeinen käsite. Baumanin (1987, 145-148; 1995, 238) mielestä voidaan ajatella, että oman tieteellisen yhteisönsä keskustelujen sisällä sivistyneistö voi toimia edelleen eräänlaisena erotuomarina, jolla on oikeus ja velvollisuus määrittää kompetentit keskustelijat ja näkökulmien pätevyys. Eräs vaikea ongelma on kuitenkin hänen mukaansa siinä, miten yhteisö postmodernissa maailmassa määrittyy. Sivistyneistö on aiemmin pyrkinyt oman työnsä kautta luomaan 'lainsäätäjän' rooliin ja elämäntapaan sopivia yhteisöjä. Siinä missä he ovat aiemmin saaneet taustatukea työhönsä traditionalismista, nationalismista tai liitosta johonkin yhteiskuntaluokkaan, nykyinen yhteisöllisyys on muuttunut moninaisuudeksi ja elämäntapojen kirjoksi. Siinä missä yhteisöllisyys on ollut kansallinen, päämäärällinen ja toiminnallinen projekti, jossa sivistyneistöllä on ollut merkittävä rooli, nykyinen yhteisöllisyys on ennen kaikkea yksilön itsekonstitutiota koskeva filosofinen hanke. Yhteisöllisyyttä (etnistä, seksuaalista, uskonnollista, poliittista jne.) haetaan, sillä se tarjoaa suojan kontingentissa ja ambivalentissa maailmassa. Yhteisöllisyyden kautta yksilöt määrittävät itseään sekä näkemyksiään totuudesta, moraalista ja estetiikasta. Sivistyneistön kannalta tilanne on hankala, sillä mikään ulkopuolinen historiallinen agentti ei tarvitse sen laajasti määrittäviä ja ohjaavia neuvoja. Ainakin toistaiseksi sivistyneistö joutuu joko toimimaan omissa intellektuaalisissa yhteisöissään tai hankkimaan suppean roolin eri yhteisöjen neuvonantajina.

Tulkitsijan rooli ei tarjoakaan sivistyneistölle auktoritatiivista asemaa. Baumanin (1992, 21-24) mukaan kulttuurin tutkimisen uudelleenmäärittely olennaisesti hermeneuttisena toimintana ei ainoastaan tunnusta kaiken tiedon relatiivisuutta ja kulturaalista pluralismia, vaan se uudistaa myös itse kulttuurin idean. Kulttuuria ei ymmärretä enää jonkin kansanosan toisille suunnattuna käytännön objektina, vaan itseoikeutettuna ja kontrollista vapaana, persoonattomana todellisuutena. Auktoriteettikulttuurin mallin eliminoiminen johtaa siihen, ettei kulttuuri ole enää sivistyneistön legislatiivinen ja kasvattava praktinen tehtävä, vaan jotakin

sellaista, jota voi hallita vain kognitiivisesti merkityksinä. Eikä postmodernissa mikään takaa esitettyjen tulkintojen hyväksymistä.

3. MARXISMI-LENINISMIN AIKA

3.1 TUTKIJALIITTO JA OPISKELIJALIIKE

Tutkijaliiton tausta liittyy hyvin pitkälti suomalaisen opiskelijaliikkeen historiaan. Tutkijaliiton perustaminen voidaan nimittäin nähdä opiskelijaliikkeen kehityskulun taitekohtana ja jatkumona. Taitekohta Tutkijaliiton perustaminen oli siinä mielessä, että se sijoittui ajallisesti opiskelijaliikkeen alkavaan laskukauteen. Se siis implikoi puoluepoliittisen opiskelijaliikkeen omassa kehityskulussa tapahtuneita muutoksia. Tässä mielessä Tutkijaliitto näyttäytyy 1968-sukupolven luonnolliselta pesästä lähdöltä, kasvamiselta irti opiskelijaliikkeestä. Itsenäistyessään näin opiskelijaliikkeestä sille kehittyi tiettyjä omia organisatorisia ja sisällöllisiä ominaispiirteitä. Opiskelijaliikkeen jatkumo Tutkijaliitto oli taas siinä mielessä, että se voidaan nähdä 1960-luvun opiskelijaliikehdinnästä alkunsa saaneen protestisyklin (ks. Siisiäinen 1990, 102-135; 1991, 34) viimeisenä tuotoksena. Tosin selvemmin Tutkijaliiton perustaminen kytkeytyy vasta 1970-luvun puoluepoliittisen opiskelijaliikkeen uudelleenmuotoilemaan protestiin.

Tutkijaliiton perustava kokous kutsuttiin koolle vuonna 1965 perustetun Sosialistisen Opiskelijaliiton (jatkossa SOL) aloitteesta 18.1.1976. Organisoitumisensa suhteen Tutkijaliitto onkin opiskelijaliikkeen 'proletaarisen' tai puoluepoliittisen käänteen alulle paneman yhdistyksenmuodostamisyklin (SKP:n vähemmistön liittolaisorganisaatiot) eräs tulos. Itse asiassa Tutkijaliiton perustamisajankohta sijoittuu tämän syklin huippuun (ks. Siisiäinen 1990, 142-143). Tässä mielessä Tutkijaliitto oli osa taistolaista

liikettä. SOL:n järjestölliset kytkennät Tutkijaliittoon olivat jopa niin läheiset, että kummankin myöhemmällä järjestöpoliittisella kriisiytymisellä on selvä yhtymäkohta toisiinsa: kumpaankin liittyy 1960-luvulta alkaneen protestisyklin lokeroituminen ahtaaseen marxismi-leninismiin (ks. Siisiäinen 1990, 135-157).

3.1.1 1960-luvun opiskelijaliikehdinnästä 1970-luvun puoluepoliittiseen opiskelijaliikkeeseen

"Taistolaisuudella oli valtava sivilisatorinen vaikutus 1970-luvulla. Se esitti lupauksen: jos haluat sivistyneeksi, ryhdy taistolaiseksi (haast. Hietaniemi 1990)".

Suomalaiselle opiskelijaliikkeelle oli ominaista sen ajallisen painopisteen sijoittuminen enemmän 1970-luvulle kuin 1960-luvulle. Yleisesti ottaen suomalaisella opiskelijaliikkeellä tarkoitetaan 1970-luvun alun 'proletaarisen', autoritaarisen tai puoluepoliittisen käänteän jälkeistä opiskelijaliikettä. Matti Hyvärisen (1990, 262-263) mukaan vasta opiskelijaliikkeen 'proletaarinen käänne' merkitsi varsinaisen opiskelijaliikkeen alkua, sen kehittymistä todellisen ikäpolviliikkeen asemaan. Tässä mielessä suomalaisittain radikaalia 1960-luvun yleisvasemmistolaista opiskelijaliikettä on tarkasteltava erillään 1970-luvun järjestö- ja puoluepoliittisesti organisoituneesta opiskelijaliikkeestä. 1960-luvun opiskelijaliikkeen "henki" sisälsi yhteiskunnallisesti ja varsinkin kulttuurisesti niin monentasoisia ilmiöitä, ettei se tiivisty pelkäksi opiskelijaliikkeeksi. Selvyyden vuoksi nimitänkin edellistä jatkossa opiskelijaliikehdinnäksi.

1960-luvun opiskelijaliikehdintää voidaan yleisesti pitää eräänlaisena ideologiaaltaan varsin avoimena vapaana radikalismina, jossa uudet yhteiskunnalliset ja kansainväliset asiat nousivat esiin myös suomalaisessa keskustelussa. Liikehdintää tapahtui monien uusien liikkeiden piirissä,

mutta tuo liikehdintä oli kansainvälisesti ottaen kuitenkin rauhallista, mittasuhteiltaan pientä ja suhteellisen konventionaalista. Heikki Mäki-Kulmalan (1988, 63) mukaan se oli jopa opportunistista. Suomalainen uusvasemmistolaisuus alkoi muotoutua varsinaisesti vasta syksyllä 1967, ja silloinkin kansallisen omalaatuisesti: jo sen alustavassa vaiheessa mukana oli vahva leninistinen orientaatio. Uusvasemmistolaisuus jäikin Suomessa välivaiheenomaiseksi siirtymäksi nuortaistolaisuuteen ja 'proletariseen käänteeseen' (Rentola 1990, 254-256; ks. myös Eskola 1972, 57-58; von Bonsdorff 1986, 156-159; Tuominen 1991, 278-282; Tarvainen 1993, 169-179).

Ei siis mikään ihme, että 1960-luvun loppua kohden keski-eurooppalaisen kaltaisen "todellisen ja vallankumouksellisen vasemmistoradikalismien" vähäisyydestä oltiin huolissaan (ks. esim. Kuusi 1968, 44, 68; Hynynen 1970, 207-213). Tästä huolimatta suomalaisessakin 1960-luvun vapaassa radikalismissa oli tärkeänä osana miltei omnipotentti tunne mahdollisuuksista muuttaa yhteiskuntaa ja ratkaista sen ongelmia. Nuori sukupolvi tunsu muutoksen subjektina olemisen euforiaa, se tunsu kulkevansa "maailmanhengen kanssa yhtä jalkaa", ja olevansa moraalisesti oikeutettu vaatimuksiinsa (von Bonsdorff 1986, 42-51)⁵. Nämä tunteet voidaan helposti profanoida laajemmilla yhteiskunnallisilla tekijöillä. 1960-luku ja etenkin sen jälkimmäinen puolisko oli yleisesti suomalaisen yhteiskunnan kulttuurisen avautumisen ja poliittisten mahdollisuusrakenteiden laajentumisen aikaa. Vasemmistolaisen protestisyklin (1966-1976) alkamiseen liittyi myös taloudellinen nousu, johon ideologinen ja kulttuurinen optimismi kytkeytyivät (Siisiäinen 1991, 24-25).

⁵Ilkka Alanen (haast. 1990) kuvaili tätä optimismia seuraavasti: "Nähtiin, että nyt tulee ensimmäinen polvi, nyt viedään Suomi todella tasarvoiseksi, demokraattiseksi maaksi. Projektit tuotti aina tuloksia. Mä tein mustalaisista tutkimusta, ne oli syrjäytettyjä... helkatinmoine latinki...tutkimuksella oli yleismaailmallinen tausta, keskusteluhegemonia. Kekkonen kutsu opiskelijajohtajia, tutkimus toi myös uutta tietoa: perhana, tämänönkö tää maa oikein on, mitä helvetin talouspolitiikkaa täällä ajetaan!"

1960-luvun opiskelijaliikehdinnän "hulluuden hetkien" kliimaksin, Vanhan ylioppilastalon valtauksen, ja 1970-luvun alussa puoluepolitisoituvan SOL:n väliin sijoittui vapaan opiskelijaradikalismien murrosvaihe (ks. von Bonsdorff 1986, 40-41,46; Tirkkonen 1987, 5-27, erit. 23-27; Tuominen 1991, 390-391; Viitanen 1994, 508-525). Tämän murrosvaiheen aikana monet 1960-luvun opiskelijaliikehdinnän esiinnostamat aiheet alkoivat saada hyvin luokkakantaisia painotuksia. Tämä poliittinen radikalisoituminen tapahtui kansainvälisesti katsoen jälkijunassa ja varsinkin erikoislaatuisesti. Erikoisinta radikalisoitumisessa oli puoluepoliittinen kytkeytyminen SKP:n vähemmistöön. Kulttuuriradikalismista tai yliopistokeskustelusta siirryttiin nopeasti puhumaan työväenluokan vallankumouksesta.

Aivan erityisenä kehityskulkuna tässä 1970-luvun vaihteen murrosvaiheessa oli vuonna 1965 perustetun SOL:n kehittyminen hegemoniseksi opiskelijaliikkeeksi. SOL:n projekti lähti liikkeelle 1970-luvun vaihteessa Akatemisen Sosialistiseuran (ASS) piiristä (ks. ASS:n toiminnasta esim. Tirkkonen 1987, 13-15; Klinge 1990, 328-337; Hyvärinen 1994, 26-27). Aluksi vain muutaman aktivistin uudistamista järjestöistä kasvoi hyvin nopeasti suosittu marxilais-leniniläiseksi itseään nimittävä ja SKP:n vähemmistöä kannattava joukkojärjestö. SOL:n piirissä onnistuttiin tehokkaasti kanavoimaan 1960-luvulta alkanut vasemmistolaistumiskehitys ja sen kuohuntavaihe 1970-luvun vaihteessa. Sen järjestö rakenne oli eri tasoineen autoritaarisen tehokas ja hyvin organisoitu (ks. Hyvärinen 1994, 28-29).

Uudistuneiden SOL:n ja ASS:n alkutaival ei ollut ongelmaton, vaan ne toimivat vuosina 1970-1971 SKP:n osapuolien ja yliopistoradikaalien hyvinkin kiivaana taistelulenttänä (ks. esim. Tirkkonen 1987, 25-26). SOL:n julkaisemassa Soihdussa luokkakantaistuminen ja lähentyminen kohti SKP:n vähemmistöä alkoi näkyä muutamissa 1970-luvun vaihteen artikkeleissa, joissa korostettiin opiskelijoiden ja työväenluokan yhteisen rintaman muodostamisen tärkeyttä (esim. Linsiö 1969; Ruotsalo 1970 ja 1971). Järjestöllisellä tasolla kytkentä tapahtui varsinaisesti vasta SOL:n kahdeksannessa liittokokouksessa vuonna 1971, jolloin sen päätöslauselmassa

esitettiin jo selvästi SKP:n asema SOL:n "toimintaa ja tietoisuutta" ohjaavana suuntaviivana. Tavoitteena oli laajan antimonopolistisen yhteisrintaman luominen, johon myös opiskelijat ja syntymässä oleva uusi vasemmistosivistyneistö liittyisivät. Yhteisten tavoitteiden kannalta yhteistyö muiden "monopoliin sortamien väestökerrosten kanssa" koettiin välttämättömäksi⁶. Toisaalta juuri kahdeksannen liittokokouksen jälkeen SOL syöksyi suoraan mukaan SKP:n ja SKDL:n sisällissotaan. Tämä taas ajoi SOL:n yhä tiukempaan liittoutumiseen SKP:n vähemmistön kanssa ja samalla kauemmaksi opiskelijoista ja heidän arkipäivästään (Tirkkonen 1987, 74-76). Jarko Tirkkosen (emt. 59) mukaan SOL:n vaiheita 1970-luvulla selittääkin enemmän kommunistien aseman kehitys Suomessa kuin liikkeen sisäinen logiikka. Tämä koski ennen kaikkea tilannetta SOL:n ja SKP:n vähemmistön lähentymisen jälkeen. Tämä "kohtalonyhteys" voidaan ymmärtää eräänä merkittävänä taustatekijänä SOL:n järjestökriisiin 1970-luvun lopulla.

Aiheeni kannalta on tärkeää kysyä, miksi suomalainen opiskelijaliikettä puoluepolitisoitui? Kuten edellä on tullut esille, 1960-luvun liikehdintä on syytä erottaa 1970-luvun opiskelijaliikkeestä. 1960-luvun opiskelijaliikehdinnällä oli tietenkin vaikutuksensa 1970-luvun vaihteen käänteeseen, mutta silti mistään yksiselitteisen loogisesta jatkumosta niiden välillä ei voida puhua. Suhtautuihan puoluepolitisoitunut opiskelijaliike hyvin kriittisesti 1960-luvun radikalismiin pitäen samalla itseään monin verroin edeltäjänsä vallankumouksellisempänä ja kehittyneempänä. Myös ikäkohorttia koskeva näkökulma tukee 1970-luvun opiskelijaliikkeen erilaisuutta. Kimmo Rentola (1992, 99-100) on tutkimuksessaan osoittanut nuortaistolaisen ikäjakautuksen eron suhteessa suuriin ikäluokkiin (1947 syntyneet). Rentolan ns. 'stallarikäyräksi'⁷ nimeämä ja suurten ikäluokkien muuten samansuuntaiset käyrät eroavat siinä, että nuortaistolaisuus oli suurten ikäluokkien jälkijoukon liike: huipun paikka on 2-4

⁶Ks. Sosialistinen Opiskelijaliitto - opiskelijoiden ja sivistyneistön marxilais-leniniläinen joukkojärjestö. SOL:n 8.liittokokouksen päätöslauselma. Soihtu 36 (1972):3, s. 15-21.

⁷'Stallareilla' Rentola viittaa yksistään 1970-luvun nuortaistolaisiin.

vuotta myöhemmin. Ainoa laajempi yhteinen nimittäjä onkin oikeastaan 1960-luvun opiskelijaliikehdinnän alullepanema vasemmistolaisuus. Puoluepolitisoitumisen tausta ei olekaan siis primaarisesti löydettävissä 1960-luvun liikehdinnästä, vaan radikalismien murrosvaiheesta 1968/1969-1970. Tässäkin kontekstissa mahdollisia syitä puoluepolitisoitumiselle on useita (ks. esim. Tirkkonen 1987, 28-64). Seuraavaksi tarkastelen puoluepolitisoitumista sekä poliittisten mahdollisuusrakenteiden että yhteiskunnallisen liikkeen näkökulmista, vaikka ne loppujen lopuksi ovatkin toisiaan täydentäviä.

Poliittisten mahdollisuusrakenteiden näkökulma johtaa kysymykseen, miksi juuri SKP:n vähemmistö oli se foorumi, johon opiskelijaliikkeen protesti kytkeytyi. Opiskelijaliikkeen liittoutumiselle SKP:n vähemmistöön voidaan nähdä useita eri syitä, jotka liittyvät kansainvälistymisen kasvusta (Vietnamin sota, kehitysmaiden sorto, imperialismi jne.) suomalaiseen sisäpolitiikkaan ja kansanrintamahallituksen ongelmiin. Tästä näkökulmasta SKP:n vähemmistön vetovoima opiskelijoihin ilmeni varsin ymmärrettävänä, koska juuri sillä näytti olevan monella eri rintamalla eniten annettavaa reformismia kannattamattomalle opiskelijaradikalismille. Se oli vasemmistolaisista puolueista ja oppositiokanavista kaikkein uskottavin (Siisiäinen 1990, 81, 136-138; Tirkkonen 1987, 28-39). Jarko Tirkkosen (1987, 39-42) mukaan mistään vähemmistökaaderiston ohjailusta ei silti ollut kyse, vaan siirtymän taustalla oli yksinkertaisesti tehottomaksi osoittautunut vapaa radikalismi ja SKP:n enemmistön lipsuminen reformismiin. Juha Mannisen (1990) mielestä liittoutumisen taustalla oli työntövoima, jonka SKP:n enemmistön tyhmyydet ja jonkinlainen vihamielisyys yliopistoihmisiä kohtaan oli saanut aikaan. Reijo Viitasen (1994, 494) mukaan nuoret aktivistit etsivät ja löysivät Lenininsä itse. Matti Hyvärisen (1994, 256-260) mukaan SKP:n vähemmistöllä oli enemmistöä paremmat ja suoremmat suhteet SOL:n ja ASS:n aktivisteihin. Samalla se oli enemmistöä taktisesti taitavampi siinä mielessä, että se ymmärsi opiskelijaliikkeen jakaantumisen "kahteen traditioon": selkeän vähemmistö-

läisiin "yleispoliitikoihin" ja värvättyihin "opiskelijaliikeaktivisteihin"⁸. Loppujen lopuksi puolen valitseminen jäi helpoksi, koska enemmistö käytännöllisesti katsoen itse sulki ovet opiskelijaliikkeeltä. Tämä taas kiihdytti omalta osaltaan puolen valinnan kiihkeyttä ja merkittävyyttä.

Poliittisten mahdollisuusrakenteiden näkökulmasta voi kuitenkin helposti unohtaa kysymyksen, miksi suomalainen opiskelijaliike ylipäänsä ohjautui mukaan puoluepolitiikkaan ja integroitui siihen - vieläpä vasemmamalta kuin SKP (Tirkkonen 1987, 54-55; Siisiäinen 1990, 145-146). Tämän vuoksi sitä on vielä hieman täydennettävä muutamilla kansallisilla tekijöillä. Suomesta puuttui sellainen sivistyneistön liberaali perinne, mikä olisi voinut tarjota puolueista vapaan kanavan myös opiskelijaliikkeen radikaaleille ajatuksille. Tämä tavallaan ajoi opiskelijaliikkeen kohti puoluepolitisoitumista. Lisäksi suomalaiselle opiskelijaliikkeelle oli ominaista myönteinen käsitys politiikan tason mahdollisuuksista⁹. Tähän liittyi yleinen valtiokeskeisyys, luottamus ja usko valtioon, sekä sen kautta vaikuttamiseen. Tämä konseptio ei seurannut ainoastaan puolueorganisoitumisesta, vaan sen voidaan nähdä olleen vanhempaa perua, nimittäin osa

⁸Samantyyppinen jakautuminen kahteen eri toimintakulttuuriin oli myös Suomen Demokraattisessa Nuorisoliitossa (SDNL:ssa), jossa oli yhtäältä "punateinien" ylevä vallankumouksellisuus leniniläisine imperialismiteorioineen, ja toisaalta sekä perinteiseen kansandemokraattiseen liikkeeseen että ay-liikkeeseen kiinnittyneen työläisnuorison arkielämän konkreettisuus (Viitanen 1994, 519). Syksystä 1970 eteenpäin nämä kaksi ajattelutapaa törmäsivät toisiinsa.

⁹Tämä myönteisyys ilmeni jo 1960-luvun opiskelijaliikehdinnässä, kuten seuraavasta Juha Mannisen haastattelukatkelmasta (1990) käy ilmi. "1968 Ilkka Taipale puhui Helsingin työväentalolla, ettei pidä ajatella niin kuin Marcuse, että ulkopuolella voi saada aikaan. Täällä voi saada aikaan vielä työväenliikkeen sisällä ja valtiokoneistossa". Mannisen mielestä on kuitenkin tärkeää erottaa kaksi eri sukupolvea: "Vanhempi sukupolvi, joka oli ehtiny lukea kirjoja, ja nuorempi sukupolvi, joka tuli jostain Teiniliitosta, jotka ei ollu lukenu kirjoja. Tutkijaliiton kannalta mä pitäisin tärkeänä tätä porukkaa, joka oli lukenu jo ennen...joka ei ollut sidoksissa pelkästään poliittisiin katekismuksiin, vaikka menivätkin mukaan poliittiseen järjestötoimintaan".

suomalaisen kollektiivisen toiminnan repertoaaria (Tirkkonen 1987, 56-57; Siisiäinen 1990, 97 ja 122-123; Silvonen 1990, 291).

Sama luottamus koski tietysti myös valtiollista ja poliittista integroimiskoneistoa itseäänkin, joka jo 1960-luvulla oli Dahrendorfin teorian mukaisesti tarjoutunut opiskelijaliik ehdinnän ilmentämän protestin väyläksi (Tirkkonen 1987, 66; Silvonen 1990, 291; Siisiäinen 1990, 130; Sundbäck 1991, 36-37). Epäilemättä tässä oli ainakin osaksi kyse siitä Martti Siisiäisen (1990, 156) esittämästä ajatuksesta, että 1960-lukulaista nuorisoa kyettiin vielä luotsaamaan järjestöportaikon kautta. Yhteiskuntarauhan kannalta tällä seikalla olikin tärkeä merkitys. Puoluepolitisoituvasta opiskelijaliikkeestä muodostui olennaisesti järjestöliike, joka sellaisenaan integrooi itseensä hyvin erilaisia opiskelijaradikalismien muotoja. Samalla puoluepolitisoituminen muutti opiskelijaliikkeen suhdetta valtioon sitomalla sen yhä enemmän kiinni valtiolliseen järjestelmään - ja nyt puolueiden intresseistä käsin (ks. esim. Sundbäck 1991, 217-219). Siten poliittiseen järjestelmään integroitunut opiskelijaliike noudatti myös suomalaiselle poliittiselle kulttuurille ominaista pidättäytymistä väkivallan käytöstä (Siisiäinen 1990, 152-154).

Väkivallattomuus päti myös poliisiin, jonka "porkkanalinjaa" Veikko Tarvainen (1993, 163-165) on selittänyt useammallakin eri syillä: vuoden 1918 traumaattisilla tapahtumilla, vuoden 1966 vasemmiston vaalivoiton jälkeisellä kansanrintamahallituksella, 1960-luvun kekkoslaisella konsensuspolitiikalla, suomalaisella järkipenäisyydellä ja järjestäytyneisyydellä, tiedotusvälineiden rauhanomaisella asennoitumisella, Suomen pienuudella, järjestäytyneen äärioikeiston puuttumisella ja suomalaisten opiskelijoiden suhteellisen suurilla vapauksilla, oikeuksilla ja vaikutusvallalla. Viimeksi mainittu syy on mielestäni erityisen tärkeä siksi, että suomalaisten opiskelijoiden traditionaalinen järjestäytyneisyys ja yhteiskunnallisesti arvostettu asema olivat myös opiskelijaliik ehdinnän 'proletaarisen käänteen' taustalla. Siinä oli kyse opiskelijoiden poliittisen järjestäytyneisyyden tradition ja heidän uuden yhteiskunnallisen itseymmärryksensä assi-

milaatiosta, jonka tuloksena syntyi vanhan sivistyneistö-kansa -suhteen uudelleenmuotoilu.

Toinen näkökulma opiskelijaliikchedinnän puoluepolitisoitumiseen avautuu niistä yhteiskunnallisen liikkeen enemmän tai vähemmän endogeenisista tekijöistä, jotka tuon muodonmuutoksen liikehdinnästä puoluepoliittiseksi liikkeeksi saivat aikaan. Tässä mielessä puoluepolitisoitumisessa oli kyse yhteiskunnallisen liikkeen (tai protestisyklin) kulussa ja elämäntapa-kaareissa tapahtuneesta muutoksesta. Ottheim Rammstedtin yhteiskunnallisen liikkeen vaiheita tarkastelevan esityksen nojalla voitaisiin sanoa, että puoluepolitisoituminen merkitsi sekä opiskelijaliikchedinnän ideologista artikulaatiota että sen samanaikaista organisoitumista (ks. Hyväriinen 1985, 100-112). Eräs erikoinen poikkeus Rammstedtin esityksen suhteen on siinä, että suomalaisen opiskelijaliikkeen laajentumisvaihe tuli vasta organisoitumisvaiheen jälkeen.

Yhteiskunnallinen liike on aina myös osa yhteiskunnallisia prosesseja. Arto Noro (haast. 1990; 1993, 103-104 ja 1996, 16-17) on tarkastellut ylioppilasliikkeen vaiheita osana suomalaisen yhteiskunnan modernisaatioprosessia. Hänen mukaansa tausta 'proletaariselle käännteelle' löytyy siitä, että se oli jo ylioppilasliikkeen kolmas vaihe - ensimmäisen kulttuuriradikaalin ja antiautoritaarisen vaiheen, ja toisen tieteen- ja yliopistokriittisen vaiheen jälkeen. Modernisaatioprosessin kuluessa ylioppilasliike oli ikään kuin tyhjentänyt itsensä. 'Proletaarinen käänne' tuli vaiheessa, jossa modernisaatioprosessi oli jo niin pitkälle tuhonnut autoritaariset normit, että arvonihilimismmin tyhjiöön kaivattiin jo uutta fundamentalismia. Tässä mielessä Noro tulkitseekin ylioppilasliikkeen 'proletaarisen käänteen' uusfundamentalistiseksi marxilaiseksi anakronismiksi, jossa ylioppilasliikkeen romanttinen kaipuu "aivan toisenlaiseen" takertui vielä 1960-luvun kulttuurisen muutoksen ylijäämään: vanhoihin poliittisiin hierarkioihin ja Marxin kapitalismin riistoa ja kriisiä kuvaavaan teoriaan, vaikka moderni kulttuuri oli jo muuttumassa asuttavaksi.

Modernisaatioprosessin lisäksi eräs taustatekijä 1970-luvun vaihteen arvonihilismille ja sen korvanneelle puoluepoliittiselle marxismille löytyy tietenkin suomalaisen marxismin teoreettisesta tilanteesta. Olihan kansainvälistä opiskelijaliikehdintää teoreettisesti tarkastellut ja tukenut uusvasemmistolainen keskustelu tullut Suomeen varsin myöhään. Kaiken lisäksi se oli jäänyt teoreettisesti laihaksi ja orientoitunut miltei heti reaalipoliittisesti. Uusvasemmistolaisuus ei yksinkertaisesti ehtinyt Suomessa itsenäiseen temaattiseen ja teoreettiseen laajentumiseen. Suomesta puuttui myös miltei täysin teoreettinen ja keskusteleva marxilainen sivistyneistöperinne, joka olisi voinut toimia eräänlaisena itsenäisenä kompassina läntisen ja itäisen marxismin välissä. Näin ollen opiskelijaliikehdintä ohjautui nopeasti luokkakantaiseen reaalipolitiikkaan ja omaksui tiukan ortodoksisen marxilais-leniniläisen linjan. Tällä tavalla se pystyi tehokkaasti sulkemaan itsensä teoreettisilta yhteenotoilta.

Opiskelijaliikehdinnän 'proletaarisessa käänteessä' ja puoluepolitisoitumisessa ei ollut kyse pelkästään sattumankaltaisesta anakronismista tai teoreettisista heikkouksista. Kyse oli myös taistolaisen opiskelijaliikkeen edustaman puoluepolitisoitumisen erikoisesta suosiosta ja vetovoimasta. Tämän tarkasteleminen edellyttää hieman laajemman näkökulman ottamista yhteiskunnallisen liikkeen käsitteeseen.

Taistolaisen opiskelijaliikkeen projektia tutkinut Matti Hyvärinen (1994, 32-40) on korostanut, ettei yhteiskunnallinen liike ole yksinkertainen 'olio', vaan laaja narratiivinen ja retorinen konstruktio¹⁰. Mitkä siis Hyvärisen mukaan olivat ne syyt, jotka tekivät taistolaisesta opiskelijaliikkeestä niin suositun, vetovoimaisen ja kestävän? Lyhyesti sanottuna kyse oli marxilais-leniniläisen voimaa ja valtaa tarkastelevan diskurssin ja retorikan vetovoimasta. Juuri sillä oli kykyä luoda mielikuva ekspansiivisen voimakkaasta, jopa ylikansallisesta yhteisöstä ja sen mukana saavutettavasta kaikkinaisesta hyvästä. Ehkä kaikkein selvimmin tämä tuli esille

¹⁰Yhteiskunnallisen liikkeen käsitteestä ks. myös Hyvärinen 1985, 97-112.

SOL:laisen huudon symboliikan ja me-retoriikan tehokkuudessa¹¹. Hyvärisen mukaan "me" sai SOL:ssa erityisen vahvan symbolisen latauksen, jossa oli samalla kyse sekä sulautumisen että voiman retoriikasta. Sekä "meidän" rakentaminen että "meihin" sulautuminen ja kuuluminen koettiin ehdottoman myönteisenä ja tärkeänä asiana, sillä juuri sitä kautta luotiin liikkeen kollektiivisen yhtenäisyyden ja yksiäänisyyden voimaa. Myös huudon symboliikka korostaa tätä me-keskeisyyttä ja siihen sisältyvää voimaa. Me-retoriikan merkittävyys ja tehokkuus tuli esille varsinkin leninistisessä imperialismiteoriassa, jossa "me" avautui sosialismin ja imperialismien maailmanmittaisena dikotomiana ja vastakkaisuutena. Imperialismiteoria oli Hyvärisen mukaan erityisen tehokas Suomessa siksi, että se siirsi sodanjälkeisen radikaalin ikäpolven toisen maailmansodan arvioinnissa voittoisan sosialismin puolelle tappion kärsinyttä saksalaista imperialismia vastaan. Näin imperialismiteoria ratkaisi nerokkaalla tavalla edellistä sukupolvea vaivanneen suuruuden ja nöyrytyksen ongelman. (Hyvärinen 1994, 71-86.)¹²

Hyvärisen (1994, 340-344) tutkimuksessa korostuu se, että 'proletaarinen käänne' tapahtui selkeästi ideaalisen leninismien tasolla. Hänen mukaansa kehittyneiden kapitalististen maiden opiskelijat etsivät 1960-luvun lopussa suurta tehtävää, jonka he sitten löysivät liittoutumalla tulevaisuuden voimaa ja valtaa edustavan työväenluokan, kommunistisen puolueen ja Neuvostoliiton kanssa. Projektin syntymisen kannalta Hyvärinen pitää elintärkeänä sitä, että SKP oli hajalla. Tämä siksi, että juuri tällöin SKP:n

¹¹Huudon symboliikka ja me-retoriikka on selvästi esillä vielä Tutkijaliitonkin alkuvaiheen järjestämateriaaleissa (ks. Aineisto Suomen Tutkijaliiton perustavasta kokouksesta Helsingissä 18.1.1976, TL-info 1976 sekä Tutkijaliitto. Mikä se on ja mitä se haluaa. Aineisto Tutkijaliiton ensimmäisestä liittokokouksesta 19-20.11.1976).

¹²Jälkeenpäin ajatellen imperialismiteoria saattoi olla myös käyttökelpoinen malli Suomessa ristiriitoja herättäneen Tshekkoslovakian miehityksen oikeutuksen selittämisessä. Tässä mielessä kyse oli yksittäisen maan pelastamisesta itä-eurooppalaiseen sosialismin sitä uhkaavalta imperialismilta. Imperialismiteoreettinen näkökulma voidaan mielestäni laajentaa myös suomettumiseen.

vähemmistö saattoi toimia ideaalisen leninismien esikuvana ja ituna - opiskelijaliikkeen etsimän suuren projektin puhtaana potentiaalisuutena. Opiskelijat omaksuivat siis suuria ja sankarillisia tehtäviä mahdollistavan ideaalisen leninismien, eivätkä puolueen edustamaa valmista ja pikukutarkan ohjauksellista praktista leninismia. Hyvärisen mukaan opiskelijoiden projektin eräänlainen omaehtoinen itsenäisyys oli kuitenkin menettänyt heti siinä vaiheessa, kun tapahtui törmäys praktisen leninismien diskurssiin. Tässä vaiheessa ideaalinen sulautuminen vaihtui praktiseksi alistaisuudeksi, sillä diskurssi määrittelee subjektinsa ominaisuudet, oikeudet, valtasuhteet ja instituutiot. Se määrittelee liikkeen virallisen äänen. Itse valittu ideaalinen toissijaisuus vaihtui siis käytännön pakoksi, ja samalla suhde puolueeseen muuttui ongelmalliseksi. Lopulta ideaalisen ja praktisen leninismien välinen ristiriita osoittautuikin taistolaisen opiskelijaliikkeen kohtaloksi.

3.1.2 Puoluepoliittisen opiskelijaliikkeen tieteellinen perintö

Puoluepoliittisen opiskelijaliikkeen perintö myöhemmin perustetulle Tutkijaliitolle muodostui sekä poliittiseksi että tieteelliseksi. Poliittinen perintö merkitsi 'proletaarisen käänteen' jälkeistä läheistä suhdetta SKP:n vähemmistöön, ja sen kautta muodostuneita käsityksiä sivistyneistön suhteesta työväenluokkaan. Tämä suhde toimi jo alusta pitäen tiukassa järjestörakenteessa. Tieteellinen perintö oli uuden marxilaisen sivistyneistön tai tutkijasukupolven syntyminen. Suomalaisen vasemmistosivistyneistön heikosta teoreettisesta traditiosta huolimatta puoluepoliittisen opiskelijaliikkeen piirissä alkoi kehittyä myös merkittävää marxilaista yhteiskuntatutkimusta. Opiskelijaliikkeen kehityksen kannalta tämä merkitsi kuitenkin samalla poliittisen ja tieteellisen kulttuurin erkanemisen alkua.

Yhteiskuntatieteissä (etenkin sosiologiassa) 1960-luvun lopulla tapahtunut marxilainen käänne merkitsi suomalaisen marxismin selvää akatemisoitumista. Samalla kasvoi myös marxismin teoreettisesta perustasta argumentoitu tyytymättömyys suomalaisiin yhteiskuntatieteisiin. Hieman myöhempi opiskelijaliikehdinnän 'proletaarinen käänne' toi omana lisäyksenään ideologiakritiikiksi muuntuneen suhteen traditionaalisiin yhteiskuntatieteisiin. 1960-luvun lopun marxilaisesti orientoitunut tieteenkriittinen keskustelu¹³ vaihtui siis varsin nopeasti koko 1970-luvun jatkuneeksi ideologiakriittiseksi vastakkainasetteluksi: yhtäältä oli traditionaalisia, taantumuksellisia ja porvarillisia yhteiskuntatieteiden teorioita, toisaalta oli moderni, edistyksellinen ja vallankumouksellinen marxismi-leninismi.

Erityinen asema 1960-luvun opiskelijaliikehdinnän vasemmistolaisuuden kehityskulussa oli tunnetusti yhteiskuntatieteiden ja erityisesti sosiologian (ja siinä Erik Allardtin) vaikutuksella. Allardt oli esittänyt kirjassaan *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine* (1964) taitavan ja sosiologisesti perustellun teorian, jolla oli Allardtin (emt. 98) itsensäkin haluamaa ajankohtaista yhteiskuntapoliittista merkitystä. Allardt (emt. 150-151) osoitti tutkimuksessaan, miten Suomi voimakkaasti muuttavana teollisuusmaana tarvitsi orgaanisesti solidaarista yhteiskuntamuotoa, jossa yhteiskunnalliseen luokkaeroon palautuva ristiriita kansandemokraattien ja muiden puolueiden välillä oli muutettava tunnustetuksi ja säänneltyksi ristiriidaksi. Keino toteuttaa tämä ajatuskuvio oli hänen mukaansa se, että kansandemokraatit otettaisiin mukaan sosiaaliseen vaihtoon, eli käytännössä hallitukseen.

Kuten Risto Alapuro (1976, 344) on esittänyt, Allardtin esityksen eräs ansio oli, että se esitti opiskelijoille tieteellisen selvityksen siitä, etteivät kommunistit olleet vaarallisia. Näin se myös omalta osaltaan pohjusti opiskelijaliikehdinnän myöhempää puoluepolitisoitumista. 1960-luvun yhden asian liikkeillä, kuten Sadankomitealla ja Marraskuunliikkeellä, olikin ollut hyvin läheiset liitännät Allardtin kirjassaan esittämiin ajatuk-

¹³Esimerkiksi Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan opiskelijajärjestö Kannunvalajien Tutkain-lehdessä.

siin (emt. 352; von Bonsdorff 1986, 90-92). Nämä liikkeet olivatkin taval- laan yhteiskunnallisen modernisaatioprosessin yksittäisiä ilmauksia: yh- teiskunnan laaja rakennemuutos oli tapahtumassa, mutta totaalinen kult- tuurin ja ajattelutapojen muutos oli mahdotonta. Vanhat rakenteet olivat kuitenkin edelleen olemassa. 1960-luvun Suomi oli otollinen maaperä yhden asian liikkeille, jotka eivät olleet etujärjestöjä, vaan uudentyyppi- sestä moderneja maailmankatsomuksellisia liikkeitä. Ikään kuin 'proletaa- rista käännettä' ennakoiden esimerkiksi Marraskuun liikkeessä ja Sadan- komiteassa muodostuikin jo 1960-luvulla oireellinen vastakkainasettelu ns. jyrkän linjan ja "eklektikkojen" tai "tutkimuslinjan" ja "marssilinjan" välillä (von Bonsdorff 1986, 161-175; ks. myös Alapuro 1976, 351-352).

Jo yhteiskuntatieteiden 1960-luvun lopun marxilainen käänne oli johtanut sotien jälkeisen parsonsilaisen sosiologian ja sen systeemi-integratiivisuu- den koventuneeseen kritiikkiin, mutta varsinainen irtaantuminen ja mur- ros tapahtui vasta 1970-luvun alun 'proletaarisessa käänteessä'. Vasta se merkitsi selkeän ideologiakriittistä suhdetta koko sosiologian traditioon. Tämän kritiikin kohteeksi joutui myös Allardtin liberaali ja kansallinen modernisaatiososiologia. 'Proletaarisen käänteen' jälkeinen opiskelijaliike ei enää yksinkertaisesti hyväksynyt Allardtin poliittisesti liberaaleja ja integroivia ratkaisuja yhteiskunnallisten epäkohtien ja ristiriitojen säänte- lemiseksi. Se halusi vallankumousta.¹⁴

Allardtin sosiologialla oli epäilemättä merkittävä vaikutus 1960-luvun opiskelijaliikehännän vasemmistolaistumiseen osana sivistyneistön ja sosiologian yhteiskunnallisesti välittävää roolia, mutta 'proletaarisen käänteen' jälkeinen ideologiakriittisyys avasi kokonaan uuden suunnan yhteiskuntatutkimukselle. Jos Allardtin esittämää sosiologista teoriaa

¹⁴Tätä kriittisyyttä sosiologian traditiota kohtaan kuvaa hyvin seuraa- va lainaus Ilkka Alasen (1990) haastattelusta: "Sosiologiassa oli konsen- sus- ja konfliktiteoreetikot. Opiskelijaliike puolusti aluksi jälkimmäistä, sitten nähtiin, että Dahrendorf on establismentin sosiologi, ylläpitäjä. Parsonsista luovuttiin, luovuttiin modernisaatioteoriasta...opiskelijaliike meni ohitse modernisaatorajojen...opiskelijaliikkeen fundamentalismi oli tulevaisuuden utopia!"

tarkastellaan osana 1960-luvun laajaa kulttuurista muutosta, niin eräässä mielessä 1960-luvun opiskelijaliikehdintä kulutti sen loppuun. Selitän tätä hieman tarkemmin. 1960-luvun opiskelijaliikehdinnässä oli pitkälti kyse traditionaalista porvarillista valtakulttuuria vastaan käydystä taistelusta, jonka pyrkimyksenä oli uudenlainen vastajulkisuus. Näin ollen liikehtivä nuoriso ja kommunistit olivat siis kumpikin julkisuuden vastakkaisella puolella. Tämä yhteinen vastakkaisuus johti hyvinkin nopeasti yhteiseen vasemmistolaisuuteen. 1960-luvun suuret yhteiskunnalliset muutokset saivat aikaan sen, että nuoren sukupolven pyrkimys vastajulkisuuteen toimi myös integratiivisena kehyksenä. Tätä ilmensi esimerkiksi 1960-luvun monimuotoisen liikehdinnän ajoittainen yhtenäisyys (Tuominen 1991, 188; ks. myös Mäkelä 1979, 194-195, 218). Tässä mielessä opiskelijaliikehdinnän vasemmistolaistuminen liittyi yhteiskunnallisten muutosten dynamiikkaan, jossa se toimi eräänlaisena katalysaattorina. Antamalla vasemmiston ja implisiittisesti myös nuorison julkisuuspyrkimyksille oman teoreettisesti legitimoivan tukensa, Allardtin esitys oli samalla sekä osuva ajankuvaus että yhteiskuntapoliittinen avaus. 1960-luvun liikkeiden integroituminen osaksi vastajulkisuutta merkitsi tämän tyyppisen liikehdinnän loppumista. Tämä merkitsi tavallaan vastakulttuuriliikkeiden asettamien tavoitteiden toteutumista: ne olivat tuoneet esille uusia keskusteluja ja näkökulmia, jotka olivat onnistuneet moniarvoistamaan suomalaista yhteiskuntaa¹⁵. Samalla kun Allardtin esityksen tavoitteet olivat siis toteutuneet, ne muuttuivat riittämättömiksi opiskelijaliikkeen uusille

¹⁵Esimerkiksi Marja Tuomisen (1991, 39-44, 389-393) tutkimuksen eräs keskeinen pyrkimys on nähdäkseni sen osoittaminen, että jos vastakulttuuriliikkeiden jatkuvaa peräänantamattomuutta ei pidetä itseisarvoisena, niin 1960-luvun liikehdinnän voidaan sanoa onnistuneen yhteiskuntaa moniarvoistavassa tavoitteessaan. Tämä tutkimusnäkökulma mahdollistaa valta- ja vastakulttuurin käsittämisen dynaamisena vuorovaikutuksena, jossa vastakulttuuria voidaan pitää sellaisena positiivisena kulttuuria uudistavana muutosvoimana, joka päästyään päämääräänsä voi myös tehdä itsensä tarpeettomaksi. Johan von Bonsdorff (1986, 301) kuvaa 1960-luvun yhteiskunnallisen valtarakenteen muutokset myös presidentti Kekkonen taituruutena: "Radikaalien avulla murrettiin 30-luvun ote yhteiskunnasta, militäärien yksinoikeus puolustuspolitiikkaan ja vanhempien asenne ulkopoliittikkaan" .

vallankumouksellisille pyrkimyksille. Tässä mielessä 1970-luvun opiskelijaliike luopui modernisaationäkökulmasta.

Sosialistisen opintoneuvonta- ja tutkimuskeskuksen (SOTK) perustamisesta 10.4.1971 muodostui hyvin tärkeä askel 1970-luvun suomalaiselle marxilaiselle yhteiskuntatutkimukselle. SOL:n kannalta kyse oli sen piirissä muodostuneen tiedepolitiikan ja tutkimustoiminnan delegoimisesta selkeään ja organisoituneeseen muotoon (Tirkkonen 1987, 24). SOTK:n aktiivisin kausi sijoittuu vuosiin 1971-1974, jonka aikana myös Valtiomonopolistinen kapitalismi-projekti (jatkossa Vamokap-projekti) saatiin alkuun. SOTK:n toiminnassa tuli vahvasti esille ennen muuta SOL:n poliittiset ja järjestölliset kytkennät, sillä sen pyrkimyksenä oli vallitsevan kapitalismin tieteellinen (marxilais-leniniläinen) ja ideologiakriittinen tutkimus yhtenä elimellisenä osana menestyksestä vallankumoustaistelua (ks. esim. SOTK 1973; Haila 1976). Pelkkä akatemismi ilman kiinteitä yhteyksiä poliittiseen liikkeeseen oli SOTK:lle kartettava uhkakuva. Se sitoutuikin selkeästi tekemään työväenluokan intresseihin kytkeytynyttä ja sitä koskevaa yhteiskuntatutkimusta. SOTK:n tuli tieteellisen tutkimustyön kautta tukea sekä SOL:n politiikkaa että työväenluokan johtamaa taistelua. Ajatuksena oli, että opiskelijaliike ja työväenliike tarvitsivat yhteisten päämääriensä saavuttamiseksi tieteellistä tutkimusta. Uutta ja samalla hyvin tärkeää oli se, että SOTK:n kautta opiskelijaliike ensimmäisen kerran lähestyi työväenluokkaa ja -liikettä akateemisesta yhteiskuntatutkijan ammattikäytännöstä käsin.

SOTK:n toiminta kuitenkin hiipui 1970-luvun puoliväliin tultaessa. Tällä oli tietenkin taustansa siinä, että marxilaisen yhteiskuntatutkimuksen teoreettinen traditio oli Suomessa ollut alun alkaen suhteellisen heikko ja kytkeytynyt yliopiston sijasta enemmän kommunistiseen puolueeseen. Suomalaisen sosiologiankaan traditiosta ei ollut apua. Marxilaisesta näkökulmasta katsottuna se oli 1950-luvulta lähtien edustanut lähinnä positivistista tai liberaalia integraatiopainotteista tutkimusotetta. Sisällöllisesti SOTK:n hankkeet olivat teoreettisesti ylimitoitettuja, eivätkä ne välttämättä käyneet yksiin reaaliolitiikan kanssa.

Myös SOTK:n opiskelijapainotteisuudesta muodostui yhä enemmän rekrytointi- ja vasemmistolaisen tutkijakunnan laajentumiselle. Puoluepoliittiseen opiskelijaliikkeeseen kytkeytyneelle tutkimusorganisaatiolle sekä laajan koti- ja ulkomaisen verkoston luominen että tutkimuksen tieteellisen tason kohottaminen oli ymmärrettävistä syistä hankalaa. Toki SOTK:n piirissä alkoi syntyä laajentumispyrkimystä ulos opiskelijaliikkeestä jo siitäkin syystä, että SOTK:n perustaneet opiskelijat alkoivat valmistua yliopistosta. Monissa tapauksissa nämä henkilöt kuitenkin jatkoivat tutkijoina, ja näin muodostuneen tutkijakaaderin keskuudessa syntyi tarvetta perustaa SOTK:a laajempi, Kulttuurityöntekijäin Liiton (KTL) tyyppinen henkilöjäsenyyteen perustuva poliittinen tutkijaorganisaatio. Yrjö Engeströmin (1975) tekemän alustavan selvityksen mukaan kommunistisen liikkeen piirissä oli lähes 400 tutkijaa ja lisäksi huomattava tutkijapotentiaali. Engeström näkikin tällaisen marxilais-leniniläisten tai sitä lähellä olevien tutkijoiden joukkojärjestön perustamisen merkittävänä uutena askeleena kommunistisen liikkeen vaikutuksen ja johtotyön ulottamisessa tieteenharjoittajien piiriin. Samalla uuden tutkijajärjestön perustaminen toimi Engeströmin mukaan myös ratkaisuna SOTK:n ongelmiin: liittämällä SOTK ja uusi tutkijajärjestö sisällöllisesti toisiinsa pystyttäisiin laajentamaan tutkijarekrytointia, järjestämään paremmin tutkijakoulutusta ja keskittymään organisatoristen tehtävien sijasta nimenomaan tutkimukseen.

SOTK:n vaihe merkitsi siis marxismin teoriankehittelyn asteitaista irtautumista opiskelijaliikkeestä, vaikka SOTK säilyttikin koko olemassaolonsa ajan marxilais-leniniläisen profiilin ja kytkenään vasemmistolaiseen liikkeeseen. Tutkijaliitollakin oli ensimmäisinä vuosinaan selkeä marxilais-leniniläinen profiili, mutta sen sisäisen aktiviteetin painopiste oli jo tutkimuksessa. Tämä merkitsi suomalaisen marxismin uutta akatemisoitumista. Irtautuminen opiskelijaliikkeestä mahdollisti sen, että marxismin teoreettinen kehittäminen ja arviointi jatkuivat Tutkijaliiton piirissä aina 1980-luvun puoliväliin asti. Marx ei teoreettisessa mielessä kuollutkaan meillä ylioppilasliikkeen mukana, kuten Arto Noro (1983, 53) on todennut. Myö-

hemmin Tutkijaliittokin joutui toki omalta osaltaan selvittämään välinsä politiikan ja tieteen suhteen.

3.2 TUTKIJALIITON LEGITIMOINTI

Edellä olen pyrkinyt esittelemään niitä opiskelijaliikkeen taustatekijöitä, jotka muodostivat lähtökohtia Tutkijaliiton perustamiselle. Keskeisintä oli opiskelijaliikkeen puoluepolitisoituminen ja SOL:n rooli tehokkaana ja rekrytoivana organisaationa. Mielestäni voidaankin sanoa, ettei Tutkijaliittoa siinä muodossa kuin se 18.1.1976 perustettiin olisi ilman SOL:n vaikutusta syntynyt: se muotoili poliittisen ja tieteellisen perustan, jolle Tutkijaliitto syntyi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö Tutkijaliitolla olisi ollut intellektuaalisia ja tieteenkriittisiä vaikutteita jo 1960-luvulta. Niitä toki oli, mutta Tutkijaliiton alkuvaiheessa ne eivät näytelleet keskeistä roolia. Jälkikäteen onkin helppoa kritisoida Tutkijaliittoa siitä, että se omaksui ja jatkoi puoluepoliittisen opiskelijaliikkeen konseptioita suhteellisen suoraan ja kritiikittömästi aina 1970-luvun lopulle asti.

Opiskelijaliikkeen perillisenä yliopistomarxismi oli jo ehtinyt vakiinnuttaa asemiaan ennen kuin Tutkijaliitto perustettiin. Uuden vasemmistosivistyneistön keskuudessa oli koettu tarvetta erityiseen itsenäiseen organisaatioon, joka voisi "olla omillaan suhteessa ylioppilasliikkeeseen ja porvarilliseen tieteseen" (haast. Noro 1990). Ilkka Alasen (haast. 1990) mukaan yliopiston piirissä oli syntynyt tutkijapotentiaali ytimenään marxilaiset, jolla oli "sekä tieteseen että politiikkaan liittyviä tarpeita". Seppo Toiviainen (1977a, 41-42) näki puolestaan Tutkijaliiton perustamisen syynä yksinkertaisesti "käytännön järjestäytymistarpeen", johon liittyen hän myös kiisti liiton perustamisen yhteyden SKP:n sisäisiin aatteellis-poliittisiin ongelmiin.

Opiskelijaliikkeen ei siis katsottu enää tyydyttävällä tavalla kykenevän ratkaisemaan tutkimustyötä tekevän vasemmistosivistyneistön poliittisia ja tieteellisiä tarpeita tai ongelmia. Aivan ongelmatonta tämä omillaan oleminen ei kuitenkaan alkuvaiheessa ollut. Eräs perustamisvaiheen vaikeus liittyi akateemiseen riippumattomuuteen. Ilkka Alasen (haast. 1990) mukaan "(T)yyppit oli muuttumassa yliopistointellektuelleiksi. Jotkut pani hanttiin...että yliopisto on vapaa keskustelun alue. Yleisesti oli se käsitys, että se [Tutkijaliitto] oli viime tilassa perustettu." Ongelman taustalla oli tietenkin opiskelijaliikkeen 'proletaarinen käänne', joka suhteillaan työväenluokkaan ja SKP:hen oli aloittanut uudenlaisen vaiheen suomalaisen sivistyneistön historiassa. Kyse oli vasemmistolaisen liikkeen suhteesta marxismiin teoriaan, ts. siitä, oliko marxismilla teoriana itsenäinen asema suhteessa poliittiseen liikkeeseen. Ei liene kovin liioiteltua sanoa, että puoluepoliittisessa opiskelijaliikkeessä marxilaisen teorian kehittelyn merkitys oli ollut politiikkaan nähden toissijaista. Tässä mielessä Tutkijaliiton perustaminen merkitsi politiikan ja tieteen välisen jännitteen aktivoitumista. Alkuvaiheessa tähän ongelmaan ei kuitenkaan haluttu tarttua, ja siksi liiton julkinen kuva hyvinkin laajoine järjestöllisen toiminnan suunnitelmineen ulkopoliitikasta aina sisäpolitiikkaan loi käsityksen voimakkaasti laajenevasta reaalipoliittisesta järjestöliikkeestä (ks. esim. TL-Info 1976, 17-24). Tutkijaliitto määritteli itsensä opiskelijaliikkeen lailla osaksi vasemmistolaista liikettä, jonka palvelukseen marxilainen tutkimus alistettiin.

Tutkijaliiton alkuvaiheelle ja sen legitimoinnille oli ominaista marxismi-leninismien ortodoksia. Marxismi-leninismien kokonaisvaltainen diskurssi määritteli marxilaisen tutkimuksen asemaa, vasemmistolaista tiede- ja liittolaispolitiikkaa sekä vasemmistosivistyneistön yhteiskunnallista roolia. Se peitti alleen niin marxismin eri suuntausten väliset erot kuin myös teorian ja politiikan väliset ongelmat. Tästä huolimatta Tutkijaliiton piirissä kyettiin myös marxilaisen teorian varsin itsenäiseen kehittämiseen ja intellektuaaliseen etäisyyteen marxismi-leninismistä. Tämä osaltaan mahdollisti sen, että Tutkijaliitto kehittyi myöhemmin tutkimukselliseen suuntaan.

Marxismi-leninismien diskurssille oli omat syynsä. Marxilainen yhteiskuntatutkimus joutui vahvistamaan ja puolustamaan asemaansa tieteen kentällä. Juuri tässä suhteessa vasemmistosivistyneistö ja varsinkin tutkijakunta koki erilaisia omaan asemaansa ja harjoittamaansa tutkimukseen kohdistuneita uhkia. Tätä tilannetta kuvasti selkeästi myös Tutkijaliiton legitimointi. Tutkijaliiton perustavassa kokouksessa Kari Toikka (1976, 13-15) esittikin kolme ajankohtaista kriisi- ja uhkakuvaa: 1) intellektuaalis-teoreettinen eli porvarillisen tieteen kriisi, 2) tutkimuksen sosiaalis-taloudellisten edellytysten kriisi ja 3) poliittinen uhka eli oikeistohyökkäys vasemmistolaiseen tutkimukseen. Toikka (emt. 18-29) määritteli Tutkijaliiton roolin laajasti: ensinnäkin se voisi olla taistelujärjestö, toiseksi sen kautta voitaisiin luoda uudentyyppisiä, kollektiivisia puitteita tieteelliselle työlle, kolmanneksi hän korosti Tutkijaliiton välitöntä yhteyttä työväenluokkaan ja SKP:hen, ja neljänneksi Tutkijaliitto muodosti hänen mukaansa ainutlaatuisen kanavan Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden tieteeseen ja tutkijoihin.

Tutkijaliiton perustaminen voidaan nähdä myös järjestöllisenä vastauksena vasemmistolaisen protestisyklin laskuun. Tämä koskee ehkä erityisesti vasemmistolaisten tutkijoiden reaktiivisuutta sekä sen piirissä koettua oikeistohyökkäystä, mutta myös liiton järjestöpoliittisen profiilin määrittelyä. Liitosta haluttiin muodostaa sekä organisatoriselta perustaltaan että poliittiselta ja tieteelliseltä profiililtaan yhtenäinen. Seppo Toiviainen (1976, 9) määritteli Tutkijaliiton koko toiminnan lähtökohdaksi ja olemuksiksi tieteen ja politiikan ykseyden, jolla hän tarkoitti "...tieteen ja politiikan, tieteellisyyden ja poliittisuuden vaatimusten yhdistämistä jatkuvana tehtävänä, kaikilla tasoilla ja kaikessa toiminnassa"¹⁶.

¹⁶Tämän ykseyden hakeminen oli varsin ideaalinen pyrkimys, kun ottaa huomioon Tutkijaliiton jäsenkunnan moninaisuuden. Sosiologien ja politiikan tutkijoiden lisäksi Tutkijaliiton jäsenenä oli filosofian, biologian, lääketieteen, tähtitieteen, fysiikan, kansantaloustieteen, oikeustieteen, psykologian, historian jne. edustajia.

3.2.1 Porvarillisen tieteen kritiikki, tieteellinen sosialismi ja oikeistohyökkäys: 1970-luvun tiedepoliittinen taistelu

Ilkka Heiskasen (1982, 36-42) mukaan suomalaisissa yhteiskuntatieteissä käytiin 1970-luvulla kaksi sotaa: yhteiskuntatieteiden imperiumin sisällissota sekä yhteiskuntatieteiden sota itseään tai omia rutiinimandariinejaan vastaan. Edellinen sota puhkesi 1960-luvun lopulla monista eri jännitteistä, joista monet olivat kehittyneet jo 1950- ja 1960-luvulla. Jälkimmäisen sodan synnytti yhteiskuntatieteiden osallistuminen uuden yhteiskunnallisen ohjauksen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Huolimatta siitä, että nämä yhteiskuntatieteiden sodat kytkeytyivätkin monin tavoin toisiinsa, niillä oli myös omat painotuksensa. Yhteiskuntatieteiden imperiumin sisällissodassa oli kyse erityisesti sosiologian kriisistä (ks. luku 4), kun taas yhteiskuntatieteiden sodassa itseään vastaan oli kyse nimenomaan tiedepoliittisesta taistelusta.

Heiskasen (1982, 36-37) esityksestä voidaan ottaa esille erityisesti kaksi jännitettä, jotka mielestäni toimivat 1970-luvun tiedepoliittisen taistelun keskeisimpinä elementteinä. Ensinnäkin jännite tai ristiriita, joka syntyi vanhaan älymystöön sitoutuneiden yhteiskuntatieteiden ja etabloituneesta älymystöajattelusta pitkään ulkona pysyneen tai ulosjääneen marxilaisen ja kriittisen sosialistisen ajattelun välille. Kyse oli marxilaisen yhteiskuntatutkimuksen tunkeutumisesta tieteen kentälle. Toiseksi jännite käytännön yhteiskuntatutkimuksen odotusten ja realisaation tasolla, joka johti pohtimaan yleisesti koko yhteiskuntatutkimuksen tilaa ja peruslähtökoh- tia. Vasemmistolaisen tutkijaliikkeen edustama tieteenkonseptio ja tiedepoliittika oli poliittisine yhteyksineen työväenluokkaan erityisen avoin kritiikille, koska se satoi avoimesti kätensä. Esimerkiksi Tutkijaliiton sijoittaminen Heiskasen esittämään kuvaukseen ja kritiikkiin yhteiskuntatieteiden sodasta itseään vastaan on siis helppoa, mutta samalla on muistettava vasemmistolaisen yhteiskuntatutkimuksen tiedepoliittiset reunaehdot.

Sen käsitykset tieteen ja sivistyneistön yhteiskunnallisesta merkityksestä poikkesivat poliittisessa mielessä täysin aikaisemmasta.

Tutkijaliiton perustamisvaiheessa käsitys siitä, mitä porvarillisen tieteen kriisi tarkoittaa oli tavallaan jo truismi. Yleisesti sillä ymmärrettiin 1950- ja 1960-lukujen porvarillisen ja empiristisen tiedekonseption kriisiä, jonka perustavaksi osaksi nähtiin sen edustama positivistinen ja sosiaaliteknologinen tutkimusote¹⁷. Puoluepoliittinen opiskelijaliike oli jo tuonut esille omat vastineensa, joita olivat sekä käsitys yhteiskunnallisen ja tieteellisen edistyksen yhteenkuuluvuudesta (tieteellinen sosialismi) että porvarillisen tieteen kriisin kytkeminen olennaisesti kapitalismin ominaispiirteeksi, johon kuului sosialistisen tiedekonseption esittäminen kapitalismille vastakkaisena, tiedemyönteisenä esimerkkinä. Nämä näkemykset ilmenivät selkeästi myös perustetun Tutkijaliiton säännöissä, joissa liiton tarkoituksena oli mm. "perustaa toimintansa tieteelliseen sosialismiin, marxismileninismien teoriaan", "harjoittaa porvarillisen tieteen kritiikkiä" ja "tehdä tunnetuksi marxilais-leniniläisen, erityisesti sosialististen maiden tieteen saavutuksia" (Aineisto Suomen Tutkijaliiton perustavasta kokouksesta 1976, 38-39)¹⁸.

¹⁷Sakari Hännisen (1980, 6) mukaan 1970-luvun vaihteessa yhteiskunnan kritiikki yhdistyi yhteiskuntatieteiden kritiikkiin. Nopean ja tehokkaasti osuvan vakiintuneen yhteiskuntatutkimuksen positivismikritiikin esittäminen oli tavallaan liiankin helppoa. Tämä johti herkästi positivismikritiikin pinnallisuuteen.

¹⁸Suhtautuminen Tutkijaliiton alkuperäisiin, marxilais-leniniläisesti ortodoksisiin ja dogmaattisiin sääntöihin (ks. Aineisto Suomen Tutkijaliiton perustavasta kokouksesta 1976, 38-46) on tavallaan oma lukunsa. Säännöt olivat moneen kertaan kierrätettyjä: ne kopioitiin melkein suoraan KTL:n säännöistä, jotka oli kopioitu melkein suoraan SOL:n säännöistä, jotka taas oli kopioitu melkein suoraan Komsomolin säännöistä (Toiviainen 1986, 83). 1970-luvun lopulla tiukan marxilais-leniniläisen järjestöperiaatteen ja poliittisen profiilin muuttuessa alkuperäiset säännöt alkoivat vaikuttaa varsin vanhentuneilta. Jälkeenpäin esimerkiksi Seppo Toiviainen (emt.) on korostanut niiden formalistisuutta liiton rekisteröimiseksi liittyneenä välttämättömyytensä, samoin kuin sääntöjen toissijaisuutta käytännön toimintaan ryhtymiseen nähden. Myös tekemissäni haastatteluissa korostuu alkuperäisten sääntöjen toissijaisuus liiton toiminnan kokonaisuuden kannalta. Esimerkiksi Mannisen (haast. 1990) mukaan "Tutkijaliiton sääntöjä ei katsottu, vaan ne oli jossain pöytälaatikos-

Tässä mielessä korostettiin kapitalismin rajoituksia tieteellisen tutkimuksen kehittymiselle. Kuvaustapa ja -kieli olivat varsin selväpiirteisiä. Avainsanoina oli yhteiskunnallisen ja tieteellisen edistyksen rinnakkaisuus, jonka esteeksi nähtiin monopolikapitalismi. Kapitalismiin kytkeytynyt tiedekonseptio ilmeni väistämättömästi ristiriitaisena, ja tämä ristiriita koettiin samalla ajankohtaiseksi kapitalismin ja sosialismin väliseksi ristiriidaksi. Ongelma oli se, että tieteestä oli tullut välitön tuotantovoima, mutta kapitalismissa tästä syntyi yhteiskunnallinen ristiriita. Kapitalismissa tilanteen nähtiin vääristyneen siten, että tieteellis-teknisiin kumouksiin sisältyvät moninaisen edistyksen mahdollisuudet joutuivat jatkuvasti alistumaan ja törmäämään monopolipääoman asettamiin rajoihin. Kapitalismissa tieteen mahdollisuudet eivät päässeet siten realisoitumaan, vaan ne jäivät pääoman arvonnäköyksen ja monopoliporvariston etujen kahleisiin. Tuloksena tästä oli esimerkiksi talouden militarisointi. Kapitalismi koettiin syypääksi myös tieteen ja tutkimuksen aseman kuin myös niiden käytännön edellytysten kriisiin. Tästä nähtiin seurauksena se, että tutkijakunta polarisoitui yhtäältä harvalukuisen eliittiin, jonka asema ja edut kietoutuivat monopolistien etuihin, ja toisaalta niihin, joiden asema ja edut punoutuivat työväenluokan ja muiden työtätekevien etuihin. Kyse oli siis ristiriidasta elitistisen monopolisivistyneistön ja palkkatyöläisivistyneistön välillä. (Toiviainen 1977a, 12-13.)

Toisen maailmanjärjestelmän, sosialismin, suhde tieteellis-tekniseen edistykseen ilmeni puolestaan totaalisesti vastakkaisena. Sosialismin edut suhteessa kapitalismiin nähtiin vähintäänkin omnipotenttisen ylivoimaisina. Tieteen ja tekniikan nähtiin olevan kokonaisyhteiskunnallisessa käytössä ja palvelevan koko yhteiskunnan etua, tiede ja tutkimus olivat lä-

sa". Tutkimusnäkökulmasta sääntöjen tarkastelua ei missään tapauksessa voi ohittaa, vaikka niillä ei olisikaan ollut todellista käytännön merkitystä. Tutkijaliiton piirissä suhtautuminen alkuperäisiin sääntöihin oli kuitenkin liiton selkeää poliittista profiilia kannattaneille periaatteellinen kysymys. Varsinainen sääntöuudistus tehtiinkin vasta vuoden 1986 liittokokouksessa, sääntöuudistuksen suhteen epäonnistuneen vuoden 1984 liittokokouksen jälkeen.

hempänä käytäntöä, tiedeorganisaatio oli suunnitelmallisempi ja valvottumpi, tieteenharjoittajien ja tutkijoiden mieliala optimistisempi jne. (Toiviainen 1977a, 8-9; Tutkijaliitto 1977, 48-51). Tutkijaliitto esittikin itsensä kanavana Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden tieteeseen ja tutkijoihin. Näille yhteyksille oli Tutkijaliiton legitimaatiossa annettu laaja merkitys: ne antaisivat tukea oikeistohyökkäyksen torjumiseen, tutkimuksen sisällölliseen etenemiseen, tieteelliseen yhteistyöhön, ja ne voisivat toimia osana ETYK:n asettamaa liennytyksvelvoitetta (Toikka 1976, 28-29).

Tieteen ja politiikan yhdistäminen oli siis mahdollista, mutta vain marxismi-leninismillä ja tieteellisen sosialismin muodossa. Vain ne yhdistivät oikealla tavalla tieteen ja politiikan toisiinsa, jolloin tuloksena ei ollut enää jako rationaaliseen tieteeseen ja irrationaaliseen politiikkaan, vaan tieteen ja politiikan välinen sisäinen ja dialektinen suhde (ks. Toiviainen 1977c). Tämänäköisyyden legitimaation lähtökohtana oli varsin tiedeoptimistinen, miltei skientistinen käsitys tieteesestä jatkuvasti edistyvästä tieteellis-teknisten kumousten muodostamana ketjuna. Voidaankin sanoa, että tieteellisen sosialismin tiedeoptimismissaan Tutkijaliitto ilmensi modernin valistusajattelun determinististä hybristä (ks. Hyvärinen 1985, 19).

Tutkijaliitto perustettiin siis jo valmiiksi tulehtuneeseen tiedepoliittiseen tilanteeseen. Tiedepoliittisista kysymyksistä kiisteltiin ja kirjoitettiin paljon. Lisäksi muodostui hyvin erilaisia korkeakoulu- ja tiedepoliittisia koulukuntia, joilla oli toisistaan poikkeavat käsitykset tieteesestä ja tieteen tehtävistä (ks. esim. Paloheimo 1979). Ei olekaan siis ihme, että tärkeä legitimaatio Tutkijaliiton perustamiselle oli juuri vasemmistolaisen tutkijoiden kokema poliittinen ajojahti koko oikeistorintaman taholta. Tästä ajohahdistista esitettiin julkisuudessa tunnettuja esimerkkejä: METELI, TANDEM, Pirkkala (ks. esim. Toikka 1976, 15; T&E:n joulukuun 1976 tiedepoliittinen erikoisnumero; Toiviainen 1977a, 24-28; Tutkijaliitto 1977, 62-63; ks. kamppailun vaiheista Immonen 1995, 197-237). Suomen vasemmistolaiset tutkijat eivät toki olleet ongelmissaan yksin, vaan kyseessä oli laajempi eurooppalainen trendi. Taistelun panokset olivat Suomessakin kovat. Eräs vastaveto oikeistohyökkäykselle oli sen kuvaaminen niin Neuvostoliiton

ja muiden sosialistimaiden kuin myös YYA-sopimuksen, Etyk-päätösasiakirjan ja perustuslain vastaiseksi (Aineisto Suomen Tutkijaliiton perustavasta kokouksesta 1976, 51-55). Tämä eräänlainen pattitilanne oli seurausta yhteiskuntatieteiden 1960-luvun lopun marxilaisesta käänteestä ja marxilaisen yhteiskuntatutkimuksen noususta. Kyseessä oli selvästi tiedepoliittinen taistelu, jonka panoksena vasemmistolaiselta kannalta oli saavutetun sillanpääaseman pitäminen ja marxilaisen tutkimuksen vakiinnuttaminen, oikeistolaiselta kannalta taas tieteen ja tutkimuksen porvarillisen hegemonian torjuntataistelu. Näin Tutkijaliitosta muodostui marxilaisen tutkimuksen tukipesäke ja puolustusasema.

Myös vuonna 1970 perustetulla Tiedepoliittisella yhdistyksellä (Tiepo) oli tärkeä asema tässä tiedepoliittisessa kenttätaistelussa. Ei siis ollut ihme, että Tutkijaliiton perustamisen yhteydessä Tiepon sosiaalidemokraatit olivat vaatineet Tutkijaliiton ja Tiepon suhteen selkiinnyttämistä. Tulos oli se, että suhde määriteltiin symbioosiksi: molemmat edellyttivät ja tukivat toisiaan ilman kilpailuasetelmaa. Tutkijaliitolla oli ideologinen, marxilais-leniniläinen profiili, kun taas Tiepon toiminta painottui tiedepoliitiikkaan. (Toikka 1976, 20-21; Toiviainen 1976, 3-5 ja 1977a, 42.)

Juuri Tiepon piirissä syntyneessä kirjassa *Tiedepoliitiikka ja tutkijan vastuu* (1976) muotoiltiin 1970-luvun tiedepoliittisen kenttätaistelun rintamalinjat ja Tiepon asema tutkijoiden edustajana. Kirjan keskeisin sanoma ja punainen lanka koski tutkijoiden ja tieteen asemaa yhteiskunnassa. Tiede oli tullut välittömäksi tuotantovoimaksi, jolloin se oli myös politisoitunut. Tämä kehitys oli johtanut jyrkkään tiedepoliittiseen polarisaatioon: yhtäällä KTTS (Koulutus- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö), EVA (Elinkeinoelämän valtuuskunta) ja oikeistopuolueet, toisaalla vasemmistolaiset tutkijat, poliittinen vasemmisto ja osa keskustaa (Löppönen & Noro 1976, 28-29). Nähtiin, että tässä uudessa tilanteessa vanhat tieteenideologiat (liberalistinen ja liikkeenjohdollinen) eivät enää riittäneet, vaan tarvittiin tieteen yhteiskunnallisten ehtojen kriittistä tarkastelua (emt. 37-42). Tutkimuksen perinteistä autonomiaa, yhteiskunnallista merkitystä ja tutkijan asemaa voitiin kirjan tekijöiden mukaan puolustaa ainoastaan paljasta-

malla tieteellisen tutkimuksen piilopoliittiset yhteydet ja demokratisoimalla tutkimuspolitiikka (Tiedepolitiikka ja tutkijan vastuu 1976, 316). Näin ollen ajatuksena oli tieteen internaalisten tekijöiden kunnioittaminen (tieto itseisarvona) ja tieteen eksternaalisten tekijöiden tekeminen tiedostetuiksi, avoimiksi ja hallittaviksi - vaikka parlamentarismen keinoin.

Tiedepolitiikan keskeisyys Tutkijaliiton alkuvaiheessa näkyi esimerkiksi siinä, että Tutkijaliiton itse itselleen asettamat tehtävät hahmottuivat pitkälti ajankohtaisista tiedepoliittisista lähtökohdista. Tärkein tehtävä oli edistyksellisen tutkimuksen tukeminen Suomessa, minkä puolesta se pyrki operoimaan laajalla rintamalla. Esimerkiksi T&E:n joulukuun erikoisnumero 1976 oli yksinomaan tiedepoliittinen. Sen tarkoituksena oli puolustaa tieteen ja demokratian intressejä lähtökohtana TANDEM- ja METELI-tutkimusten osaraporttien osakseen saama voimakas arvostelu. Tutkijaliitto puolusti edistyksellisinä pitämiään tutkimuksia lähinnä KTTS:n hyökkäyksiltä, joiden taustavoimina nähtiin monopolit ja toimeenpanevina voimina niitä palvelevat teknokraatit sekä yliopistotaantumus ("kanslerit"). Tutkijaliitossa TANDEM- ja METELI-tutkimukset ymmärrettiin vastakkaisina suomalaisen tiedepolitiikan traditionaalisille taloudellisille ja poliittisille sidonnaisuuksille, mistä syystä marxilaisen tutkimusotteen syrjiminen koettiin ennen kaikkea poliittisena syrjintänä. KTTS:n edustama tiedepoliittinen keskustelu, jonka yhteydessä se oli esittänyt mahdollisia hallinnollisia menettelyjä ("tiedepoliisi", tutkimusten rahoituksen tiukempi kontrolli ja virkakielto), tulkittiin oikeistolaisen tutkijakunnan peloksi poliittis-ideologisten hegemonia-asemien menettämisestä.¹⁹

Voidaan sanoa, että juuri tiedepoliittinen taistelu oli se foorumi, jolla Tutkijaliitto legitimoiti itsensä kaikkein keskeisimmin ja julkisimmin. Epäilemättä tämä taistelu - tai pikemminkin asemasota - edistyksellisen tieteen ja tutkimuksen puolesta vahvisti marxilaisten tutkijoiden yhteenkuuluvuutta. Tiedepoliittinen asemasota jatkuikin Tutkijaliiton jul-

¹⁹KTTS:n kannalta ks. tästä keskustelusta esim. Demokratia ja tasa-arvo (1977).

kaisemassa T&E:ssä koko 1970-luvun: kirjoituksia, keskustelua, kannanottoja ja nopeita reagoiteja nähtyihin vääryyksiin eli "palokuntatyypistä toimintaa". Lisäksi se selkiinnytti marxilaisen yhteiskuntatutkimuksen statusta. Esimerkiksi TANDEM-projektin kohdalla tämä selkiintyminen tapahtui osaksi jo ennen tutkimuksen lopullista valmistumista (ks. TANDEM 1977, xi-xii). Tämän tiedepoliittisen asemasodan kielteinen seuraus oli, että se vei resursseja varsinaiselta tutkimustyöltä ja luovalta yhteisöllisyydeltä. Se oli myös varsin kuluttavaa.

Tutkijaliittolainen tiedepoliitikka on syytä asettaa laajempaan tiedepoliittiseen kontekstiin. Esimerkiksi Kari Immonen (1995, 78-86) on tutkimuksessaan osoittanut, miten uuden Suomen Akatemian perustaminen 5.12.1969 kytkeytyi uudentyyppisen valtiollisen tiedepoliittikan kehittymiseen. Sen taustalla oli 1960-lukulainen suunnitteluideologinen näkemys yhteiskunnan rationaalisesta ohjaamisesta tieteen avulla, mikä merkitsi samalla tieteen ja politiikan lähentymistä. Tätä konseptiota tukivat 1970-luvun alun "superideologiat" taloudellisesta kasvusta, hyvinvointivaltios- ta, edustuksellisesta ja osallistuvasta demokratiasta sekä alueellisesti ta- saisesta sosiaalisesta ja taloudellisesta kehityksestä. Nämä kaikki yhdessä merkitsivät valtion roolin huomattavaa kasvua tiedepoliitikassa.

Laajempia yhteiskuntatieteellisiä tutkimusprojekteja olivat demokratiaa ja tasa-arvoa koskeneet projektit DETA ja TANDEM, joista jälkimmäinen oli selvästi vasemmistolainen ja tutkimusotteeltaan marxilainen (Immonen 1995, 174-185). Tämä alunperin ehkä tahaton vasemmistolaistumiskehitys johti 1970-luvun akatemiataisteluun. Mitkä olivat Immosen mukaan syitä tähän kulttuuritaistelun mitat saaneeseen kamppailuun? Hänen (emt. 237-238) mukaansa kyse oli ainakin osittain oikeistolaisesta ja keskustalaisesta vastareaktiosta vasemmistolaisen muutosvoiman volyyymille. Tämä ei tarkoittanut pelkästään sosialistisen vallankumouksen tavoittelua ja sen vastustamista (punaisten ja valkoisten sotaa), vaan hyvin monimuotoi- sesta prosessista, jossa vaikuttivat niin tieteelliset, poliittiset kuin henkilö- kohtaisetkin intressit. Taustalla kulkevana punaisena lankana oli kuitenkin

kin siirtyminen uuteen tiedepoliittiseen järjestelmään. Tässä mielessä akatemiataistelu jopa nopeutti tätä muutosta.

Entä miksi juuri akatemiasta tuli tämän taistelun eräs keskeinen kohde? Immosen (1995, 238-246) mukaan taustalla oli useita eri syitä: ideologisen uudistuspolitiikan aalto, valtion voimakas interventio aikaisemmin varsin sisäpiirimäiseen tiedepolitiikkaan ja autonomiseen korkeakoulupolitiikkaan, talouselämän pelot, akatemian epäselvä organisaatioasema, sisä- ja aluepoliittiset intressit, sekä uuden tiedepolitiikan rakenteiden sisäänajon liiallinen nopeus. Hänen mielestään akatemia ainakin jossain määrin myös tietoisesti valittiin syntipukin rooliin. Tässä suhteessa merkittävin hyökkäyksen masinoija ja taustavaikuttaja oli KTTS, jossa oli mukana sekä yliopisto- ja korkeakoulu että talouselämän vaikuttajia. Tälle kulttuurikonservatistiselle säätiölle sekä Suomen Akatemian harjoittama uudistuspolitiikka että valtion interventionistisen roolin ja suunnitteluideologian torjuminen oli sen omien intressien mukaista. Nähtiin, että politiikka ja uudet marxilaiset lähestymistavat tunkeutuivat korkeakoululaitokseen juuri Suomen Akatemian kautta.

3.2.2 Kansallinen sivistyneistö-kansa -traditio

Sivistyneistön ja kansan välinen suhde on ollut Suomessa aina 1800-luvun kansallisuusaatteen noususta paljon esillä. Tähän suhteeseen on olemassa monta näkökulmaa, jotka kaikki omalla tavallaan korostavat suomalaisen sivistyneistön kansainvälisesti ajatellen erityisen merkittävää kansallista roolia. Sivistyneistön ja kansan välinen suhde on tullut esille ilmauksissa 'pitkä linja' tai 'suuri linja'. Edellisen mukaan suomalainen sivistyneistö on toiminut sekä kansan edustajana suhteessa valtioon että valtion edustajana suhteessa Venäjään tai Neuvostoliittoon (Alapuro 1987). Jälkimmäinen ilmaus on korostanut puolestaan sivistyneistön kansallisdemokraattista roolia kansan henkisenä johtajana ja palvelijana (Palmgren 1976).

Hieman kärjistäen voisi sanoa, että modernia 'lainsäätäjäsivistyneistön' roolia on Suomessa juuri vastannut puolentoista vuosisadan pituinen pitkä tai suuri linja. Tämä traditio on itse asiassa rinnastunut kansalliseen projektiin, jossa on haluttu määritellä ja ohjata niin sisä- kuin ulkopoliittikkaa. Sivistyneistömme erityispiirre onkin ollut sen hyvin läheinen suhde valtioon ja sitä kautta poliittis-taloudelliseen eliittiin. Tätä kuvaa historiassamme keskeinen valtioletellektuellin kategoria, jossa ilmenee yliopiston ja politiikan tiivis ja symbioottinen suhde (Alapuro 1987; Rahkonen & Roos 1992, 108-109). Sellaiset valtioletellektuellit kuten Snellman, Runeberg, Yrjö-Koskinen, Ståhlberg ja Kekkonen eivät halunneet pelkästään intellektuaalisesti tulkita maailmaa, vaan he halusivat osallistumalla aktiivisesti päivänpolitiikkaan ottaa myös vastuun yhteiskunnan kannalta tärkeistä asioista ja määrittää siten kansakunnan suuntaa.

Tähän kansalliseen traditioon liittyy myös suomalaisen yhteiskunnan periferistä asemaa ilmentävä kansansivistysperinne tai -projekti, joka Pertti Alasuutarin (1996, 216-244) mukaan on ollut keskeinen osa suomalaisen

kansallisvaltion kulttuurista järjestelmää. Sen kautta sivistyneistö on sekä määritellyt vahvasti suomalaisuutta ja suomalaista kulttuuria että ollut luomassa tätä tukevia käytäntöjä (kulttuuri- ja taidepolitiikka). Samalla kansansivistysprojekti on ehkä selvimmin oikeuttanut suomalaisen sivistyneistön kansallisen roolin ja tuottanut sille kansasta erottautuneen eliittiroolin. Alasuutarin (emt. 185-215) mukaan varsinkin sotien jälkeinen Suomi on kontrolloivilla, ohjailevilla ja valistavilla käytännöillään (alkoholi-, viestintä- ja kulttuuripolitiikka) ollut hyvä esimerkki kansansivistysperinteeseen vahvasti tukeutuneesta foucault'laisesta biovallasta tai biopolitiikasta. 1960- ja 1970-luvun vasemmistosivistyneistö ei ollut tässä suhteessa poikkeus, sillä demokratisoivalla ja aktivoivalla kulttuuripolitiikallaan sekin kytkeytyi vielä vanhaan kansansivistysperinteeseen (emt. 221-224).

Suomalaisen sivistyneistön itseymmärrykselle on ollut siis hyvin keskeistä kansallisen yhtenäisyyden luomisen ja kansan palvelemisen idea, vaikka se onkin monesti ilmentänyt sivistyneistön valtiollista eliittiroolia ja varsin ambivalenttia suhdetta kansaan. Esimerkiksi 1920- ja 1930-luvulla voimakkaasti vaikuttaneen Akateemisen Karjala-seuran (AKS) ylioppilaille oli tärkeää solidaarisuus nimenomaan talonpoikaiselle kansalle (Alapuro 1973, 112-113, 147-151). Suhtautuminen työväestöön oli sen sijaan toissijaista ja välittyi suomalaisuusaatteen sekä kansalaissodan perintöön liittyneen luokkaristiriitaisen uskonnollis-moraalisen päätöksen kautta. 1950-luvun yliopistonuorison vaikutti Suomeenkin laajentunut antikommunismi. Oikeistolaisesti virittäytyneen Vapauden Akateemisen Liiton (VAL) ajattelu perustui snellmanilaisuuteen ja korosti kansallista solidaarisuutta sekä kansalaisvastuuta (Klinge 1990, 210-212). Sivistyneistö-kansa -akselilla liiton näkemyksissä korostui käsitys ylioppilaista etujoukkona ja tulevana kansallisena eliittinä. Kasvaneista poliittisuuden vaatimuksista huolimatta 1950- ja 1960-luku jatkoivatkin vielä käsitystä ylioppilaista kansakuntaa määrittävänä ja ohjaavana eliittinä (Kolbe 1993, 653-657). On selvää, että tämä vahva kansallinen perinne vaikutti positiivisesti suomalaisen ylioppilasnuorison käsityksiin

sekä omasta asemastaan ja vaikuttamismahdollisuuksistaan että omalta osaltaan myös ohjasi ja rajoitti opiskelijaliikehdinnän muotoja.

'Proletaarisen käänteen' mukana nuori sivistyneistö mielsi itselleen aivan uudenlaisen roolin. Se ei enää halunnut olla kansallishenkisessä eliittiroolissa, vaan poliittisessa liittolaisroolissa kansan rinnalla. Sitä ennen tärkeintä oli ollut aina isänmaan etu, vaikka se olisi vaatinut oikeistolaisuutta ja antikommunistisuutta. Nyt kansallishenkisyys korvattiin poliittisella päätöksellä. Irtiotto sivistyneistön fennomaanisesta linjasta merkitsi myös muuttunutta suhdetta kansaan. Jo 1960-luvun yhden asian liikkeet olivat nostaneet esille unohdetun kansan, alistetut ja yhteiskunnasta syrjäytyneet. Ylioppilaiden opettava ja valistava etujoukkoajattelu oli vielä hengissä, vaikka saikin uusia ilmenemismuotoja. Puoluepolitisoitunut opiskelijaliike sitoutui puolestaan täysin työväenluokan luokkajärjestöksi, jossa "opiskelijaliikkeen varsinaiset tehtävät" ja "yleispoliittiset" asiat oli välttämättä yhdistettävä (esim. Ruotsalo 1971, 47-50). Poliittista sitoutumista edistyksen nimessä ei yksinkertaisesti voinut välttää. Tässä vaiheessa jäsenyysviiteryhmäksi asetui työväenluokka ja SKP:n vähemmistö. Opiskeleva nuoriso sijoitti itsensä unohdetun kansan lisäksi voimakkaan ja taistelevan kansan rinnalle. Kansa ei tosin ollut enää talonpoikaista, vaan modernisaatioprosessia läpikäyvää teollisuustyöväkeä.

1970-luvun vasemmistosivistyneistö halusi siis ratkaista suomalaisen sivistyneistön aiemmin varsin ambivalentin suhtautumisen kansaan. Ero esimerkiksi 1960-lukuun näkyy selvänä. Otetaan esimerkiksi Erik Allardtin 1960-luvun sosiologian vaikutus osana suomalaisen sivistyneistön tehtävänmäärittelyn 'pitkää linjaa'. Risto Alapuron (1990, 203) mukaan Allardt muotoili 1964 osuvasti sen jännitteisen tilanteen, jonka oli luonut sekä modernin liberaalin yhteiskunnan tuleminen että sen tulemistä ehkäisevien ristiriitojen purkaminen. Tämän jännitteen purkaminen tarkoitti Alapuron mukaan sovinnon tekemistä kansalaissodassa poissuljetun kansanosan kanssa ja järkevää suhtautumista myös Neuvostoliittoon. Opiskelijaliikkeen puoluepolitisoituminen merkitsi tässä suhteessa paljon enemmän. Puoluepolitisoitunut sivistyneistö itse asiassa alist

itsensä työväenluokalle ja ihanoi Neuvostoliittoa. Se valitsi itse oman toissijaisuutensa. 1970-luvun taistolainen sivistyneistö ei edes pyrkinyt omaksumaan itselleen kriittistä paikan- ja suunnannäyttäjän asemaa suhteessaan kansaan tai kommunistiseen liikkeeseen.

3.2.3 Tutkijaliiton liittolaispolitiikka: sivistyneistö-kansa -suhteen uudelleenmuotoilu

1970-luvun vasemmistosivistyneistön liittolaispolitiikka merkitsi sivistyneistö-kansa -suhteen uudelleenmuotoilemista. 1960-luvun vasemmistolaistumiskehitys ja yhteiskuntatieteiden marxilainen käänne olivat luoneet uudenlaisen pohjan sivistyneistön itseymmärrykselle. Mutta vasta 1970-luvun vaihteen 'proletaarisen käänteen' jälkeen sivistyneistön suhde työväenluokkaiseen kansaan tuli laajemmassa mielessä ajankohtaiseksi. Luokkakantaisen opiskelijaliikkeen johdolla alkoi uusi vaihe, joka koettiin merkittävytydessään ja laajuudessaan suomalaisen marxismin historiassa uniikkina (Toikka 1976, 10-12; Toiviainen 1977a, 21-22).²⁰

Marja Tuomisen (1991) tutkimuksessa 1960-luvun liikehdintää on tarkasteltu eri sukupolvien edustamien valta- ja vastakulttuurien välisenä dynaamisena vuorovaikutuksena. Tästä näkökulmasta voidaan mielestäni myös tarkastella opiskelijoiden muuttunutta suhdetta kansaan. 1970-luvun opiskelijaliikkeeseen verrattuna 1960-luvun opiskelijaliikehdintä ilmensi vastakulttuurina erilaista, ambivalenttia suhdetta kansaan. Laajasti katsottuna sodan kokeneiden sukupolvien todellisuuskäsitysten ja yleisen valtakulttuurisen hegemonian törmätessä rajusti opiskelijaliikehdinnän edustamiin vastakulttuurin muotoihin, koko traditionaalinen kulttuuri-identiteetti joutui kritiikin kohteeksi. Samalla tämä

²⁰Ks. sivistyneistön ja työväenluokan välisen "ruumiillisen ja henkisen työn liiton" hahmotelmista esim. Toiviainen (toim.) 1975.

kehityskulku vieraannutti opiskelijoita myös työväestöstä: heidän asenne- ja tottumuseronsa kasvoivat suureksi, eikä yhteistä kieltä tai selviä yhteisiä etuja löytynyt. Nämä erot tulivat Tuomisen (emt. 178) mukaan selvästi esille esimerkiksi erilaisena suhtautumisena mielenosoitukseen yhteiskuntakriittisen repertoaarin osana. Huolimatta siitä, että 1960-luvun liikehdinnässä oli kyse vastakulttuurista, se Tuomisen mukaan ilmaisi nuorison ristikkäistä tarvetta sekä psyykkiseen sukupolvikapinointiin että samanaikaista pyrkimystä rationaalisesti ymmärtää ja hallita omien vanhempiensa menneisyyttä. 1960-luvun liikkeissäkin oli pitkälti kyse suhteesta kansalliseen historiaan, eikä välikko siten voinut olla totaalinen. Tästä johtuen 1960-luvun liikkeiden antiautoritaarinen "äitihahmoisuus" saattoi esimerkiksi 1970-luvulla muuttua nopeasti autoritaariseksi kuuliaisuudeksi ja velvollisuudentunteeksi yhteiskunnallista liikettä kohtaan. Tässäkin mielessä 'proletaarinen käänne' merkitsi aivan uudenlaista lähentymistä kansaan. (emt. 384-389.)

Suomalaisen vasemmistosivistyneistön lähentyminen työväenluokkaan oli tapahtunut ennen kaikkea SKP:n vähemmistön välityksellä, eikä mitään suoraa sivistyneistön ja kansan välistä yhteyttä ollut. Puoluepoliittisen opiskelijaliikkeen tavoin Tutkijaliitossakin koettiin kuitenkin vahvasti, että sivistyneistön ja kansan välisen yhteisrintaman rakentaminen oli mahdollista. Ei siis ihme, että Tutkijaliiton perustamiseen reagoineet vasemmistopiirien edustajat, niin SKP:n varapuheenjohtaja Taisto Sinisalo, KTL:n puheenjohtaja Timo Bergholm kuin SOL:n puheenjohtaja Juhani Ruotsalo mielsivät Tutkijaliiton yhdeksi sivistyneistön ja työväenluokan välisen yhteisrintaman rakentajista (Tutkijaliitto. Mikä se on ja mitä se haluaa. 1977, 73-88).

Tutkijaliiton liittolaispolitiikan eräänä pyrkimyksenä oli korostaa opiskelijaliikettä enemmän sivistyneistön ja etenkin tutkijoiden omaa merkitystä. SOTK voidaan nähdä tässä mielessä eräänlaisena välivaiheena. Vaikka sillä oli yhteys työväenluokan poliittisiin järjestöihin, se oli haluttu nähdä myös tieteellisenä tutkimusorganisaationa. Tutkijaliiton alkuvaiheessa tämä sama jännite näkyi selvänä tieteellisen työn ja poliittisen liikkeen välillä: se oli yhtäältä marxismiin

kehittäjä ja tutkijoiden taloudellis-sosiaalinen taistelujärjestö, toisaalta työväenluokkaan ja kommunistiseen liikkeeseen poliittisesti sitoutunut järjestö. Nähtiin, että kyse oli aatteellis-poliittisesta taistelusta, jossa tieteelliseen sosialismiin sitoutunut sivistyneistö oli väistämättä työväenluokan ja kommunistisen liikkeen puolella. Tutkijaliiton tehtävä olikin pyrkiä voittamaan tieteellisen sivistyneistön mahdollisimman suuren osan luottamus työväenluokan ja kommunistisen liikkeen taisteluun sekä toimia uudenaikaisena sivistyneistön rekrytointikanavana demokraattiseen ja kommunistiseen liikkeeseen. Verrattuna opiskelijaliikkeen hybrismäiseen näkemykseen sivistyneistön ja kansan suhteesta, Tutkijaliiton konseptiossa sivistyneistön proletarisoituminen tapahtui korostetummin oman työn ja nimenomaan tutkimustyön kautta²¹.

Tutkijaliiton legitimaatiossa sivistyneistön ja kansan välinen suhde kiinnittyi historiallisesti kansallisdemokraattiseen 'suureen linjaan', jonka jatkoksi ja eräänlaiseksi kristallisoitumaksi Tutkijaliittokin lokalisoitui. Tätä traditiota tulkiten Tutkijaliitto mielsi tehtävänsä samanlaisena kuin 1800-luvun suomalainen kansallisdemokraattinen liike: taistella edistyksellisyyden puolesta. Seppo Toiviainen (1977a, 1) esittikin liiton hallituksen toimintaselostuksessa, että Tutkijaliitto "...arvostaa ja vaalii Suomessa 1800-luvulla syntyneen kansallisdemokraattisen tieteen perinnettä, Snellmanin, Cygnaeuksen ja muiden aloittamaa perinnettä, sanoutuen jyrkästi irti erilaisista taantumuksellisista ja nationalistisista opeista".

Toiviaisien esityksellä oli selvä yhteys Raoul Palmgrenin teokseen *Suuri linja* (1976, 205-206), jossa 1800-luku nähtiin suurena vuosisatana: aikana, jolloin kulttuuri oli ollut kansanläheistä ja avointa maailmankulttuurin virtauksille, kansallisuusaate palvellut edistyksellisiä liikkeitä ja sivistyneistö ollut kansan

²¹Arto Noron (haast. 1990) mukaan "(O)li ajatuksia tutkijoiden aseman erityisluonteen korostamisesta suhteessa muuhun sivistyneistöön: toisaalta tutkijoiden ja työväenluokan liitosta, toisaalta sivistyneistön radikalisoitumisesta ja proletarisoitumisesta oman työnsä kautta. Kummassakin kuviossa tutkijoilla oli avantgarde-asema."

aatteellisena johtajana edistyksellisen taistelun kärjessä. Vuodet 1917-18 merkitsivät Palmgrenille kohtalokasta käännettä Suomen yhteiskunnallisessa ja sivistyksellisessä historiassa. Koko itsenäisyyden aika ja varsinkin Akateeminen Karjala-Seura kansallisuus- ja rotuvihoineen oli sivistyksellistä taantumaa. Toisen maailmansodan lopputulos pakotti täydelliseen suunnanmuutokseen ja uusien suhteiden järjestämiseen Venäjään. Palmgrenin mielestä tämä vaati syvällistä muutosta ja arvojen uudelleenarvioimista koko kansallisessa kulttuurijärjestelmässä ja kansakunnan tietoisuudessa. Tunnus tulevaisuuteen löytyi kuitenkin vanhasta kansallisesta kulttuuri- ja aateperinteestä: oli palattava suuren vuosisadan edistykselliseen linjaan, jossa sivistyneistölle on palautettava sen asema kansakunnan henkisenä johtajana ja palvelijana. Näin Palmgrenin (emt. 210-211) mielestä sivistyneistölle asettuisi uudestaan suunnannäyttäjän ja kansansivistäjän rooli.

Samalla kun työväenliikkeeseen liittyneen sivistyneistön suhde kansalliseen perintöön oli 1960-luvun jälkipuolella ja 1970-luvun alussa tullut tärkeäksi, myös Raoul Palmgrenin 'suuri linja' oli tullut uudelleen ajankohtaiseksi, kuten Risto Alapuro (1977, 21) oli T&E:ssä²² oli esittänyt. Alapuron esitystä seuranneessa keskustelussa ilmeni kuitenkin erimielisyyttä siitä, mihin marxilaisen yhteiskuntatutkimuksen traditioon 'suuri linja' ja suomalainen marxismi sijoittuvat. Siinä missä Alapuro seurasi Perry Andersonin esitystä länsimaisen marxismin kehityksestä verraten sitä suomalaiseen marxismiin²³,

²² Alunperin Tutkijaliiton 12.3.1977 järjestämässä yhteiskuntatieteiden historiaa käsitelleessä seminaarissa.

²³ Alapuro (1977, 16-17) näki näiden välillä yhtäläisyyksiä ennen muuta vuosisadan alun tutkimustyössä. Maailmansotien välisenä aikana suomalainen marxilainen yhteiskuntatutkimus sen sijaan eristyi länsimaisen marxismin piiristä, muttei silti kokonaan. Yhtäläisyyttä suomalaisen ja läntisen marxismin edustajien välillä oli heidän irrallisessa asemassa ja suhteessa työväenliikkeen luokkakäytäntöön: tutkimus oli yleisesti suuntautunut päällysrakenteeseen, ja keskeisempää kuin praktinen yhteys työväenluokkaan oli suhde marxilaisen teorian ja porvarillisen teorian välillä. Ero läntisen ja suomalaisen marxismin välillä korostui Alapuron mukaan varsinaisesti vasta 1940-luvulla läntisen marxismin uuden nousun ja kommunististen puolueiden voimistumisen myötä.

tutkijaliittolaiset Manninen, Sallamaa ja Toiviainen kyseenalaistivat 'suuren linjan' yhteyden läntiseen marxismiin. He korostivat puheenvuoroissaan suomalaisen edistyksellisen ja marxilaisen tutkimuksen itsenäisyyttä läntisen marxismin traditiosta. Mannisen (1977, 23-24) mukaan Alapuro yritti selittää liian paljon keskustelulla porvarillisten tulkintojen kanssa, joita oli kuulunut marxismiin aina. Hänen mukaansa Palmgrenin 'suuren linjan' tarkoitusperät olivat läntiseen marxismiin verrattuna aidommin ja alkuperäisemmin marxilaiset. Sen sijaan läntiselle marxismille ei Mannisen mielestä löytynyt Suomesta juuria, minkä takia Palmgrenin 'suuri linja' olikin enemmän itäistä kuin läntistä marxismia. Kari Sallamaan (1977, 25) mukaan Alapuron esitys asetti liian kategorisesti vastakkain Palmgrenin edustaman kansallisen perinteen uudelleenarvioinnin ja puolueen edustaman proletaarisen käytännön linjan: niillä oli luonnollinen taustansa varsinkin sotien jälkeisissä kansallisen ulkopolitiikan ja kulttuurin muutoksissa. Seppo Toivianen (1977b, 26) mielestä koko länsimaisen marxilaisuuden käsite jäi epäselväksi: mistä kokonaisuudesta on kyse, keitä siihen kuuluu tai pitäisi kuulua? Länsimaisella marxismilla tarkoitettiin Toivianen mukaan nimenomaan 'neuvostomarxilaisuuden', marxismi-leninismien, uusvasemmistolaisista teoreettista vaihtoehtoa, joka suuntautui samalla reaalista sosialismia vastaan. Toiviainen (emt. 27) kritisoikin Alapuroa siitä, että hän ei ottanut tarpeeksi kriittistä välimatkaa länsimaisen marxismin käsitteeseen, ja joutui siksi tarkastelemaan sivistyneistön ja työväenluokan suhdetta liian ulkokohtaisesti ilman tämän suhteen välijäsentä eli puoluetta.

Suomalaisesta marxismista puuttuivat vahvat ja monipuoliset tutkimusperinteet. Lisäksi Suomessa vallitsi erittäin jyrkkä vastakkaisuus porvarillisen ja vasemmistolaisen kulttuurin välillä, joka esimerkiksi antikommunismien kohdalla määriteltiin Suomessa ehkä poikkeuksellisen jyrkästi kansallisuuden ja epäkansallisuuden ulottuvuudella (emt. 19). Palmgrenin johdolla keskustelu siirtyi kansallisen porvarillisen kulttuuriperinnön ja sosialistisen työväenliikkeen väliseen suhteeseen, jossa keskeinen teema oli sekä vasemmistolaisen sivistyneistön itseymmärrys asemastaan ja tehtävistään että sen suhde porvarilliseen sivistyneistöön (emt. 18-21).

Tutkijaliiton alkuvaiheen legitimaatiossa marxilais-leniläinen kritiikin ortodoksia kykeni torjumaan länsimaisen marxismin ja varsinkin suomalaisen marxismin yhteydet siihen. Tulos oli omalaatuinen: kansallishenkisen 'suuren linjan' perilliseksi julistettiin itäinen marxismi-leninismi. Tätä tuki tietenkin se, että 1970-luvulla syntynyt suomalainen marxilainen tutkijaliike ei jatkanut suoraan mitään olemassaollutta marxilaista tutkimustraditiota. 1950-luku ja osin myös 1960-luku olivat merkinneet eriytymistä länsimaisen marxismin keskusteluista. Myöhempi opiskelijaliikehdinnän 'proletaarinen käänne' oli lopullisesti katkaissut yhteyden läntiseen marxismiin, ja taistolaisuuden mukana suomalainen marxismi orientoitui Neuvostoliiton suuntaan²⁴. Tästä suunnasta uusvasemmistolaisuus ja siihen kytkeytynyt näkemys sivistyneistöstä vallankumouksellisena etujoukkona (ks. esim. Marcuse 1971, 67-85) näyttäytyi pinnallisen epärationaalina, päämäärättömänä ja sisällöttömänä haihatteluna. Itäiseen marxismiin liittyi sen sijaan olennaisesti käsitys sivistyneistöstä taistelevan työväenluokan liittolaisena, ei etujoukkona saatikka työväenluokan vallankumouksellisen roolin täysin hylkäävänä joukkona. Läntinen marxismi (uusvasemmistolaisuus, uusmarxismi, kriittinen teoria) merkitsi yksinkertaisesti valemarmismia (ks. esim. Batalov 1977 ja Frankfurtin koulun sosiaalifilosofia 1981).

²⁴Pekka Haapakosken (1974, 45-46) aikalaiskuvauksen mukaan se muuttui "brezhneviläiseksi".

3.3 TUTKIJALIITTO - POLIITTINEN TAISTELUJÄRJESTÖ VAI TUTKIJAYHTEISÖ?

"Tiukkaa marxilais-leniniläistä sitoutumista yritettiin alkuun vetää järjestöperiaatteella...säännöt oli aivan kamalat (naurahtelua) näin jälkeinpäin katsottuna. (...) Noin vuosi Tutkijaliiton perustamisen jälkeen tuli aika iso konkurssi siinä, miten iso ja laaja määrätietoinen rakenne liitolle tulis luoda. Ja silloin vedettiin pois tiukan hierarkkinen demokraattisen sentralismin (naurahtelua) periaate...kriisihän se oli jo silloin (haast. Haila 1990)."

Liittolaispolitiikallaan työväenluokkaan Tutkijaliitto halusi tarjota SKP:lle vaikutuskanavan sivistyneistön keskuuteen. Vaikka esimerkiksi Kari Toikka (1976, 27-28) ja Seppo Toiviainen (1977a, 41-42) kielsivätkin SKP:n sisäisen tilanteen vaikutuksen Tutkijaliiton perustamiseen, oli varsinkin SKP:n vähemmistön hyvillä suhteilla vasemmistolaiseen opiskelija- ja sivistyneistöliikkeeseen merkitystä. Periaatteellinen suhde SKP:hen tuli alkuvaiheen legitimaatiossa varsin selvästi esille. Tutkijaliiton sääntöjen mukaan liiton tarkoituksena oli mm. "osallistua työväenluokan ja sen kommunistisen puolueen, SKP:n, johtamaan taisteluun yhteiskunnallisen edistyksen, rauhan, demokratian ja sosialismin puolesta", "tukea SKP:n tutkimustoimintaa sekä edistää tieteellisen tutkimuksen ja keskustelun kehitystä työtätekevien etujen ja marxismileninismien teoreettisten lähtökohtien suuntaan" (Aineisto Suomen Tutkijaliiton perustavasta kokouksesta 1976, 38-39). Käytännön tasolla Tutkijaliiton keskeiseksi tavoitteeksi nousi SKP:n toimintaa tukevan tutkimustoiminnan harjoittaminen.

Konkreettinen tilaisuus tähän tuli esille liiton suhteissa vähemmistökommunistien Tiedonantajaliikkeeseen. Tiedonantajaliikkeen

puolelta kyse oli yksinkertaisesti siitä toivomuksesta, että tutkijaliittolaiset eri aloilta kirjoittaisivat Tiedonantajaan. Tutkijaliiton piirissä Tiedonantajan tukea pidettiin tärkeänä, ja siksi lehden sisällölliseen kehittämiseen suhtauduttiin hyvin myönteisesti (Tutkijaliiton jäsenkirje 1978, 3, 9-10). Tutkijaliiton tieteen ja politiikan välistä jännitteisyyttä kuvaa hyvin se, että liiton ja Tiedonantajaliikkeen välinen järjestöllinen yhteistyö oli tuloksetonta. Tieteellisen tutkimuksen kytkeminen kommunistiseen liikkeeseen ja sen reaalipoliittisiin kuvioihin osoittautui vaikeaksi. Tutkijoilla oli käytännössä hyvin rajalliset mahdollisuudet liikkua oman työnsä kautta kommunistisen liikkeen tasolla sen reaalijajassa. Tämä koski yhtä lailla tutkimusten aiheita ja sisällöllisiä tuloksia. Yrjö Hailan (haast. 1990) mukaan pesäero Tiedonantajaliikkeeseen syntyikin siinä, että tutkijoiden ja Tiedonantajan toimituksen käsitykset "hyvästä jutusta" erosivat radikaalisti toisistaan.

Tutkijaliiton legitimaatio oli luonut kuvan laaja-alaisesta ja hyvin organisoituneesta järjestöstä, jossa hierarkkinen järjestöperiaate ja liiton säännöt tukivat selkeästi sitoutumista marxismi-leninismiin (Aineisto Suomen Tutkijaliiton perustavasta kokouksesta 1976, 41-43). Parin ensimmäisen vuoden kuluessa alkuvaiheen järjestöpoliittinen profiili vaati kuitenkin selkiinnyttämistä. Tämä koski sekä liiton järjestöluonnetta ja -rakennetta että tehtävien määrittelyä. Selkiintyminen tapahtui *Järjestöpoliittisen asiakirjan luonnoksen* (1978) tiimoilta käydyssä keskustelussa. Selkiintymisen seurauksena oli myös alkupe- räisen, puoluepoliittiseen opiskelijaliikkeeseen kytkeytyneen järjestöpoliittisen profiilin konkurssi.

Eri tieteenalaryhmille suunnattu *Järjestöpoliittisen asiakirjan luonnos* oli kirjoitettu selvästi Tutkijaliiton toista liittokokousta silmällä pitäen. Sen muodollisena tarkoituksena oli vahvistaa liittoa tarkentamalla sen järjestöluonnetta ja esittämällä liiton järjestölliset periaatteet koottuina ja kiteytettyinä (emt. 1-2). Tätä implisiittisempi pyrkimys asiakirjalla oli mielestäni se, että sen kautta tunnusteltiin kentän mielipiteitä lähinnä Tutkijaliiton hallituksen muotoileman tiukan ohjelmallisen ja muodollisen legitimaatiovaiheen jälkeen.

Vaikka asiakirjan luonnoksessa esitettiin tyytyväisyys ensimmäisen liittokouksen jälkeiseen järjestölliseen kehitykseen (etenkin julkaisutoimintaan sekä seminaarien ja tilaisuuksien järjestämiseen), liiton toiminnassa nähtiin silti olevan monia ongelmia. Nämä ongelmat liittyivät niin liiton tutkimustyön sisällölliseen kehittämiseen, edistyksellisten tutkijoiden toimintaolosuhteiden vaikeutumiseen kuin niihin epäselvyyksiin, joita oli havaittavissa liiton yhteiskunnallisen taistelun tavoitteissa (emt. 4). Esimerkiksi legitimaatiovaiheessa esiintunut vaatimus yhteistyöstä työläisten kanssa oli käytännössä jäänyt kokonaan toteutumatta. Asiakirjan luonnoksessa todettiin, että näitä järjestöllisiä ongelmia ilmensivät myös edistyksellisen tiede- ja korkeakoulupoliittisen keskustelun ja kulttuurikeskustelun aloitteettomuus, samoin kuin tutkijaliittolaisten verraten heikko ja epäsäännöllinen osallistuminen tieteenalaryhmien ja jäsenyhdistysten toimintaan (emt. 4-5).

Järjestöpoliittisen asiakirjan luonnos toisti itse asiassa pitkälti Tutkijaliiton alkuvaiheen legitimaatiota. Liiton perustehtävät määriteltiin siinä edelleen hyvin laajasti ja ohjelmallisesti, nyt neljän eri toiminta-alueen kautta: 1) marxilaisen tutkimuksen kehittäminen ja marxilaisten tutkijakollektiivien vahvistaminen, 2) toiminta tieteellisissä yhteisöissä ja tieteellisissä laitoksissa, 3) osallistuminen yhteiskunnalliseen taisteluun demokraattisen kehityksen ja rauhan puolesta sekä 4) tieteellinen valistustyö (emt. 5). Tutkijaliiton tehtävä marxilaisen tutkimuksen kehittämisessä ja marxilaisten tutkijakollektiivien vahvistamisessa kytkettiin vieläkin poliittisiin konteksteihin (emt. 8). Esitykset Tutkijaliiton järjestörakenteesta määriteltiin myös legitimaatiovaiheen mukaisesti. Demokraattisen sentralismin mukaisen hierarkkisen rakenteen nähtiin tukevan koko järjestöllistä kehittymistä, mutta ennen kaikkea tärkeäksi koettua perustason yksikköjen, eli eri tieteenalojen ryhmien toiminnan edesauttamista ja kiinteyttämistä (emt. 9-14).

Järjestöpoliittisen asiakirjan luonnoksen saama palaute oli kokonaisuudessaan varsin kriittistä. Eri tieteenalaryhmien antama kritiikki koski järjestörakenteen lisäksi liiton yleistä järjestöpoliittista profiilia. Liiton järjestörakennetta pidettiin

yleisesti sekä aiheettoman muodollisena ja jäykkänä että käytännön resursseihin nähden ylimitoitettuna²⁵. Kriitikeissä painotettiin Tutkijaliiton toiminnalle välttämätöntä joustavuutta, monimuotoisuutta sekä panostusta jäsenistön omaan aktiivisuuteen ja spontaanisuuteen. Lisäksi korostettiin Tutkijaliiton järjestörakenteellista eroa puoluepoliittiseen opiskelijaliikkeeseen nähden. Liitto ei saanut olla samanlainen SKP:hen organisesti liittynyt kasvatustajajärjestö ja reservi kuin esimerkiksi SOL. Juuri tämänsuuntaisen kytkennän järjestöpoliittisen asiakirjan luonnos oli kuitenkin esittänyt: "Tutkijaliiton järjestönä on tuettava jäsentensä entistä aktiivisempaa osanottoa edistykselliseen poliittiseen toimintaan, erityisesti Suomen Kommunistisen Puolueen työhön" (Järjestöpoliittinen asiakirja 1978, 8). Kriitikien mukaan Tutkijaliitolla tuli tietenkin olla läheiset suhteet SKP:hen, mutta SOL:iin verrattuna niiden tuli olla väljemmät. Liian ohjelmallinen kytkentä nähtiin liiton tavoitteellisen toiminnan ja imagon kannalta yksipuolistavana. Näin haluttiin korostaa Tutkijaliiton roolia tieteellisenä järjestönä, jonka tehtäväksi riitti marxilaisen tieteen ja tutkimuksen edistäminen (esim. Norros & Valkeila 1978).

3.4 1970-LUVUN MARXILAINEN KOKONAISIVISTYNEISTÖ?

Puoluepolitisoituneen opiskelijaliikkeen käsitykset kansan ja sivistyneistön liitosta olivat muodostuneet varsin nopeasti muuttumattomiksi, hybrismäisiksi

²⁵Esimerkiksi Tutkijaliiton jäsenmäärä ei ollut kasvanut mitenkään räjähdysmäisesti:

22.5.1976	181 jäsentä
23.10.1976	240 jäsentä
26.2.1977	282 jäsentä
4.2.1978	319 jäsentä
6.11.1978	337 jäsentä (Numeerisia osoittimia. Tutkijaliiton arkistoimaton materiaali, tekijää ei mainita).

ja epäproblemaattisiksi truismeiksi. Tutkijaliitossa vasemmistolaisensivistyneistön asema ja tehtävät tulivat alkuvaiheen legitimaation jälkeen uudella tavalla problemaattisiksi. Sen itseymmärrys asemastaan ja tehtävistään kansan rinnalla ei ollutkaan yksiselitteinen. Tutkijaliitossa koettiin, että sivistyneistön ja työväenluokan välisen yhteisrintaman rakentaminen oli mahdollista, mutta sen reaalipoliittiset tavoitteet koskivat miltei yksinomaan tiedepolitiikkaa. Vasta 1980-luvun vaihteessa ymmärrettiin, että mitään ehdottoman yhtenäistä edistyksestä ja vallankumouksellista kansaa ei ehkä ollutkaan olemassa.

Voidaan sanoa, että opiskelijaliikkeen luomat luokkateoreettiset truismit kokivat yhä enemmän vaikeuksia marxismien uusakatemoitumisen myötä. Ongelmat tulivat akuuteiksi juuri marxismi-leninismien taholla, joka oli korostanut poliittisen liikkeen merkitystä. Sen kannalta katsottuna marxilainen kokonaissivistyneistö oli 1970-luvun lopussa pahasti eriytynyt. Kritiikki kohdistui pitkälti marxilaiseen tutkijakuntaan, jolta näytti puuttuvan riittävä strateginen tietoisuus asemastaan ja tehtävistään kommunistisen kokonaissivistyneistön osana (ks. Toikka 1979, 16).

Marxilaisen sivistyneistön liittolaispolitiikan vaikeudet eivät ilmenneet niinkään Tutkijaliiton T&E:ssä, vaan enemmän esimerkiksi reaalipolitiikkaan suuntautuneessa SOL:n Soihdussa. Nämä ongelmat näkyivät etenkin uutta ilmettä hakeneen Soihdun 1970-luvun lopun keskusteluissa, jolloin lehdessä pohdittiin marxilaisen kokonaissivistyneistön poliittista passiivisuutta ja uudenlaisia mahdollisuuksia tilanteen korjaamiseksi. Tutkijaliitto ja T&E olivat näissä pohdinnoissa kuitenkin hyvin esillä.

Pertti Rovamon (1979, 2-3) mukaan Soihdu oli ollut 1970-luvun alussa marxilaisen kokonaissivistyneistön lehti, jonka tehtävänä oli organisoida kehittymässä olleen marxilaisen sivistyneistön tieteellinen tutkimus (esim. Vamokap-projekti) ja tieteellinen politiikka (kommunistien strategian ja taktiikan kehittäminen). 1976 perustettu Tutkijaliitto ja T&E synnyttivät Rovamon mukaan tendenssin, jossa akateeminen sivistyneistö siirtyi pois Soihdun edustamasta laaja-alaisesta

vasemmistolaisesta strategiasta - Soihdu menetti sivistyneistön. Kysymyksessä ei ollut tietenkään yksistään tehtävien delegoimisesta syntyneet ongelmat, vaan akateemisen marxismin laajentuminen.

Soihdun 1/1981 teemaksi muodostuikin sivistyneistökysymys, mutta sen varsinainen anti jäi kuitenkin laihaksi. Tarkastelut jäivät pitkälti syntyneen tilanteen toteamisiksi. Leevi Lehdon (1981, 57) mukaan ylimalkainen, mutta sinänsä oikea tunnus "työväenluokan rinnalle" ei enää riittänyt sivistyneistöliikkeen tiennäyttäjäksi. Seppo Toiviaisen (1981, 78-79) mukaan edistyksellisen sivistyneistön suhtautuminen politiikkaan oli tullut aikaisempaa ongelmallisemmaksi, koska sivistyneistö oli hänen mukaansa vieraantunut politiikasta. Samalla oli muuttunut radikaalisti myös se politiikan piiri, jossa kyse on "(...) vallankumouksellisen politiikan murtautumisesta arkipäivän politiikan piiriin" (emt.).

Varsinkin SKP:n tilanteesta oltiin 1980-luvun alussa huolestuneita, sillä koettiin, että se oli jäänyt jälkeen koko sivistyneistökysymyksestä. Pertti Rovamo (1981, 5) toi kirjoituksessaan *Kahdessakin on yksi liikaa!* esille vaaran, että sivistyneistö uhrataan puolueen sisäisen taistelun alttarille muodostamalla työläisten ja sivistyneistön vastakkainasettelu. Sivistyneistökysymys oli Rovamon mukaan kuitenkin työväenliikkeelle sisäinen kysymys. Lars D. Eriksson ja Jyrki Jyrkämä osoittivat myös SKP:n suuntaan. Erikssonin (1981, 26-27) mielestä SKP:n tuli toimia kollektiivisena intellektuellina, jolloin ei olisi erillisiä sivistyneistöfraktioita tai proletaarisia fraktioita, vaan yhtenäinen vasemmistolainen hegemonia. Jyrkämän (1981, 54) mukaan sivistyneistön puolelta ongelmana oli ollut se, ettei sen oma elämäntilanne ollut pakottanut kokonaisvaltaiseen marxilaiseen järjestötyöhön, vaan oli johtanut vapaasti leijuvan sivistyneistön tilanteeseen. Toisaalta puoluekaan ei Jyrkämän mielestä ollut vallankumouksellisuudessaan ajan tasalla.

Yliopistomarxismien suhteen ei siis voitu puhua puoluepolitisoituneen opiskelijaliikkeen propagoimasta luokkataistelusta yliopistossa²⁶. Eräs viimeisistä pyrkimyksistä herättää keskustelua ja jarruttaa sivistyneistön liikettä ulos kommunistisesta liikkeestä oli Taisto Sinisalonen (1980) nimissä kirjoitettu kollektiiviteos *Vastaus on vasemmistopolitiikka*, jonka sisältöön myös Tutkijaliiton Sakari Hänninen (haast. 1996) hieman vaikutti. Pääosan teoksesta kirjoitti kuitenkin SOL:n entinen puheenjohtaja Juhani Ruotsalo (Hyvärinen 1994, 304-305). Kirja oli varsin ohjelmaluonteinen, joka sellaisenaan kuvastikin hyvin sivistyneistön ja työväenluokan ideaalista liittolaispolitiikkaa (ks. Sinisalonen 1980, 74-80, 107-108 ja 148-151). Pyrkimyksistään huolimatta kirja ei voinut estää liittolaispolitiikan lopun alkua.

Myös Yrjö Engeströmin ja Kari Toikan (1980 ja 1981) luonnostelut demokraattisen ammattikäytännön konseptiosta olivat eräs lähestymistapa edistyksellisen sivistyneistön passiivisuuden hahmottamiseen ja sen ratkaisuun. Demokraattisen ammattikäytännön käsitteellään he viittasivat yksilön ja vallankumouksellisen politiikan välitysongelmien ylittämiseen tieteellisen työprosessin eri ulottuvuuksien avulla. Kyseessä oli eräänlaisen sosiaalipsykologisen konseptin hahmotus, jonka taustalla oli ajatus uudentyyppisestä tieteellisen työn kollektiivisuudesta. Idea oli tullut esille jo esimerkiksi tutkijaliittolaisen kollektiivisuuden muotoilussa. Marxilaisen sivistyneistön järjestöllisen rakenteen peittäminen ja otaksuttua monimutkaisempi akateemisen tutkimustyön käytäntö johtivat kuitenkin siihen, että demokraattisen ammattikäytännön liittolaispoliittiset kytkennät jäivät hahmottelujen asteelle. Demokraattisen ammattikäytännön konseptio oli tavallaan anakronismi, joka syntyi syntyessään.

²⁶Tällaisista hahmotelmista ks. esim. Aarnio 1970. Hyvin erilaisia tutkijaryhmittymiä yhdistänyt Tutkijaliitto voidaan kuitenkin nähdä yhtenä ratkaisuyrityksenä Aarnion esittämään "sosialistisen maisterin dilemmaan".

Sivistyneistön 'proletaarinen käänne' oli siis johtanut vaikeaan ongelmaan siitä, mikä itse asiassa oli sivistyneistön luokkateoreettinen asema ja sen suhde työväenluokkaan. Olihan 1970-luvun vaihteen tilanneyhteiskuntatieteiden sisällöllinen oli nostanut esiin kaksi toisiinsa nähden ristiriitaista tendenssiä: yhtäältä liberaalisosiologisen mannheimilaisen ajatuksen universaalista "vapaasti leijuvasta sivistyneistöstä", toisaalta heti sen perään marxilaisen käsityksensivistyneistön palkkatyöläistymisestä ja proletarisoitumisesta²⁷. Kumminkin ajatukset korostivat sitä, ettei sivistyneistöllä ollut omaa itsenäistä paikkaa yhteiskunnan luokkarakenteessa. Kiivaan puoluepoliittisella 1970-luvulla vasemmistosivistyneistö ei kuitenkaan malttanut tai kyennyt kunnolliseen analyysiin itsestään tai sivistyneistön reaalista mahdollisuuksista osallistua työväenluokan luokkataisteluun, ei edes itse luokkataistelun mahdollisuuksista. Aiheeni kannalta mielenkiintoista on, kuinka siirtymä "vapaasti leijuvasta sivistyneistöstä" luokkakantaiseksi palkkatyöläissivistyneistöksi voisi olla tulkittavissa.

3.4.1 Gramscilainen sivistyneistökonseptio

Marxilaisen sivistyneistön liittolaispolitiikkaan liittyneitä luokkateoreettisia ongelmia on syytä tarkastella Antonio Gramscin sivistyneistökonseptiota vasten. Olikin oireellista, että Gramsciin liittyvä akateeminen keskustelu aktivoitui vasta 1970-luvun lopulla suoraan päivänpoliittisiin ongelmiin, kun se 1960- ja 1970-lukujen aikana oli ollut suomalaisessa sosiologiassa varsin vähäistä ja yleisellä tasolla liikkuvaa (Siisiäinen 1980b, 8-13). Ehkä vieläkin

²⁷Ilkka Alanen (haast. 1990) sijoittaa "vapaasti leijuvan sivistyneistön" ajallisesti vasta 'proletaarisen käänneen' jälkeiseen tilanteeseen, jossa marxismi alkoi akatemisoitua yliopistomarxismiksi. Tämän suhteellisen hitaan epäpoliittisoinnin prosessin myötä katkesivat myös sivistyneistön suhteet SKP:hen ja kansaan. Alanen korostaa kuitenkin sitä, että 1968-sukupolvi oli "täysin poliittinen sukupolvi". Hänen mukaansa onkin "jälkikäteen kaunistelua, jos piti itseään irrallisena - Tutkijaliitossa niitä ei ainakaan ollut".

oireellisempaa vasemmistosivistyneistön ongelmien kannalta oli, että Gramscin sivistyneistökonseptiota keskeisemmäksi tutkimuskohteeksi tuli hänen päällysrakenneteoriansa ja hegemonia-konseption tarkasteleminen (ks. esim. Siisiäinen 1980a, 1982 ja 1992b).

Gramscin (1979, 120-125) sivistyneistökonseptiossa on keskeistä teoreettinen jako orgaaniseen ja traditionaaliseen sivistyneistöön. Orgaaninen sivistyneistö muodostuu sen mukaan jokaiselle keskeiselle taloudellisen tuotannon piirissä toimivalle sosiaaliselle ryhmälle (laajemmin: luokalle), joka sitten mahdollisimman hyvin toteuttaa oman ryhmänsä (luokkansa) kehittymistä ja etuja. Traditionaalinen sivistyneistö (esimerkiksi papisto) on jo valmiina oleva sivistyneistötyyppi, joka edustaa historiallista jatkuvuutta poliittisten ja yhteiskunnallisten muotojen myllerryksessä. Kumpikin sivistyneistötyyppi toimii vallitsevan yhteiskunnallisen hegemonian ja poliittisen hallinnon edustajana sillä erotuksella, että orgaaniselle sivistyneistötyypille luokkakytkytyminen kapitalismiin on selkeän tietoista, kun taas traditionaalisen sivistyneistön itseymmärrykseen liittyy usein utopia riippumattomuudesta, autonomisuudesta, vapaudesta määritellä itse itsensä.

Gramscin (1979) laajaa ja ei-elitististä sivistyneistökonseptiota ilmentää ajatus "(K)aikki ihmiset ovat sivistyneistöä, mutta kaikilla ei ole yhteiskunnassa sivistyneistön tehtäviä" (emt. 125-126). Sivistyneistöllä on siis työn perusteella muodostuvia ja historiallisesti määräytyviä tehtäviä, jotka myös muokkaavat sen yhteiskunnallista itseymmärrystä. Yhtäältä sivistyneistöllä ei siis ole itsenäistä luokka-asemaa, ts. se ei voi tulla luokaksi itseään varten, toisaalta se suorittaa omaa ammatillista yhteiskunnallisia prosesseja suuntaavaa tehtäväänsä, mutta mahdollisesti myös yhteiskuntakriittikkiä. Eräs keskeinen seikka ylioppilasliikehdinnän 'proletaarisessa käännteessä' olikin uudenlainen tietoisuus sivistyneistön tehtävästä porvarillisen yhteiskunnan uusintamisessa. Tämä tietoisuus oli omalta osaltaan vaikuttamassa opiskelijaliikkeen kriittiseen suhtautumiseen etabloituneisiin yhteiskuntatieteisiin, jotka juuri Gramscin (emt. 130) mukaan hallitsevan yhteiskuntaryhmän "asiamiehinä" huolehtivat kansan

"spontaanin" myöntymyksen saamisesta vallitsevalle yhteiskuntaelämän-suunnalle.

Gramscin käsitteistöllä ilmaistuna yhteiskuntatieteiden sisällissodan toinen osapuoli - vanhaan älymystöön sitoutuneet yhteiskuntatieteilijät - voidaan sijoittaa osaksi porvarillista hegemoniaa tukevaa orgaanista ja traditionaalista sivistyneistöä. Entä sisällissodan toinen osapuoli - etabloituneesta älymystö-ajattelusta pitkään ulkona pysynyt marxilainen ja kriittisesti sosialistinen ajattelu - oliko se osa työväenliikkeen orgaanista sivistyneistöä? Jos kyse on opiskelijaliikkeestä, niin vastaus on mielestäni ei. Opiskelijaliikkeellä oli tosin voimakas pyrkimys kehittyä sellaiseksi. Kommunistisen liikkeen piirissä oli toki kehittynyt omaa orgaanista sivistyneistöä, mutta Suomessa sen lukumäärä oli vähäinen ja sen vaikutus yhteiskuntatieteiden sisällissotaan perifeerinen. Itse asiassa sotien jälkeisellä kommunistisella liikkeellä oli ollut oma sisäinen sivistyneistöongelmansa uuden sivistyneistöpolven ("Sirola-opiston sivistyneistö") ja "punaorpojen" auktoriteettiaseman välillä (ks. esim. Viitanen 1994, 404-410). Epäluuloisuus kirjanoppineita kohtaan oli istunut tiukassa.

1960-luku merkitsi sivistyneistön volyymin huomattavaa kasvua. Tämä oli tärkeä edellytys 1960-luvun opiskelijaliikehdinnälle, sillä se lisäsi mahdollisuuksia ottaa etäisyyttä sekä traditionaaliseen että orgaaniseen sivistyneistöön. 1960-luvulla vapaan vasemmistolaisen radikalismien humalluttama ylioppilasnuorisokokoinen lyhyen aikaa itsensä "vapaasti leijuvana sivistyneistönä". Tämä koditon sivistyneistö ei halunnut kuulua sen enempää traditionaaliseen sivistyneistöön kuin tulla miksikään orgaaniseksi sivistyneistöksi. Itseymmärrys palkkatyöläistymisestä ja liittoutuminen työväenluokan taisteluun tapahtui 'proletaarisessa käänteessä'. Tässä ei ollut kuitenkaan kyse orgaanisesta kehityksestä, vaan sananmukaisesti käänteestä. Puoluepolitisoitunut sivistyneistö ei siis ollut työväenluokan orgaaninen kasvannainen.

Työväenluokan ja sivistyneistön liittolaissuhde muotoiltiin sivistyneistö-kansasuhteen uutena elvyttämisenä, jossa kommunistisen puolueen välittävä

merkitys oli keskeinen. Myös Gramscin sivistyneistökonseptiossa työväenluokan ja sivistyneistön välinen suhde on tärkeässä yhteydessä puolueeseen. Siinä puolueen tehtävä on suorittaa kansalaisyhteiskunnassa samaa kuin valtio laajemmassa ja synteettisessä mielessä suorittaa poliittisessa yhteiskunnassa. Puolue luo siteet tietyn ryhmän (luokan) orgaanisen ja traditionaalisen sivistyneistön välille. Gramscin mukaan puolueeseen liittyvä intellektuelli sulautuu osaksi puolueen orgaanista sivistyneistöä, ja tällöin puolueen jäsenet muodostavat eräänlaisen kokonaissivistyneistön ilman mitään etujoukkoajattelua. (Gramsci 1979, 133-134.)

Puoluepoliittisen opiskelijaliikkeen, työväenluokan ja kommunistisen puolueen yhteys on tässä suhteessa mielenkiintoinen. Kuten edellä on tullut esille, työväenluokan ja SKP:n orgaaninen sivistyneistö oli Suomessa määrältään vähäinen, eikä puoluepolitisoitunutta sivistyneistöäkään voi sellaisena pitää. Voisi sanoa, että 'proletaarisen käänteen' jälkeinen opiskelijaliike löysikin kansan tavallaan kommunistisesta puolueesta. Juuri sen avulla muotoiltiin uudelleen sivistyneistö-kansa -suhde, juuri sen kautta opiskelijaliike antoi panoksensa kansan vallankumoukselliseen taisteluun sekä tiedosti uutta sivistyneistöfunktioita. Kommunistisen opiskelijaliikkeen jäsenistä tuli puolueen orgaanisen sivistyneistön koejäseniä, rekrytoijia kommunistiseen puolueeseen.

Gramscin sivistyneistökonseptiota on hyvä verrata hänen aikalaisensa Karl Mannheimin konseptioon. Mannheimille (1993, 75-76) sivistyneistö ei muodostanut itsenäistä luokkaa. Sivistyneistö puolueena oli Mannheimille kuitenkin mahdottomuus ja hän halusikin korostaa luokkakantaisen itsetietoisuuden (luokkatietoisuuden) ja sivistyneistön itsetietoisuuden välistä eroa. Sivistyneistön itsetietoisuuden oli ylitettävä poliittinen luokkasidonaisuus. Sivistyneistö merkitsi Mannheimille ehkä ennen kaikkea yksittäistä vapaata intellektuellia, jolla oli kyky ja mahdollisuus katsoa todellisuutta laajasti toistenkin näkökulmasta. Juuri hänellä ei ollut sellaista yhteiskunnallista asemaa, joka rajaisi ja määrittäisi hänen intressinsä. Intellektuellilla oli oltava aina valinnanmahdollisuus.

Seppo Toiviaisen (1977d, 17-22) johdanto kirjassaan *Nuori Lukács* on hyvä esimerkki siitä tavasta, jolla 'proletaarisen kääntein' jälkeinen akateeminen marxismi suhtautui Mannheimin sivistyneistökonseptioon. Päinvastoin kuin Gramsci, Mannheim ei ollut Toiviaisen mukaan johtanut sivistyneistökonseptiotaan yhteiskunnallisista suhteista. Siksi se oli abstrakti, yksipuolinen ja kuvasi itsessään porvarillisen sivistyneistön kriisiä ja sen alttiutta irrationalismille. Nykyinen sivistyneistö ei Toiviaisen mielestä voinut olla yhteiskunnan yövärtija, eikä paluuta myöskään 1900-luvun vaihteen loismaiseen sivistyneistöön ollut. Pääoma oli tunkeutunut yhä tehokkaammin tieteeseen ja taiteeseen. Vanha maailma oli nyt lopullisesti ohi, se oli kadonnut. Samanlainen tilanne kuin Lukácsilla oli aikoinaan ollut hänen tehdessään valinnan liittyä kommunistiseen puolueeseen, oli Toiviaisen mukaan avautunut myös Suomessa 'proletaariseen kääntein' myötä. Yksin sivistyneistö oli täysin voimaton ja siksi sen oli liittouduttava uutta lupaavan työväenluokan kanssa. Kyseessä oli joko-tai -tilanne: menehtyä tai menestyä. Mutta kuten Toiviainen kirjoitti, tämä liittoutuminen oli kuitenkin vaikea eettinen probleema, "(...) jossa sivistyneistön edustaja joutuu ottamaan mittaa itsestään, missä määrin ja millä tavalla hän kykenee kumoamaan tieteellis-teoreettisen normin ja poliittis-puoluekantaisen normin vastakohtaisuuden" (emt. 22).

Mistä marxilaisen kollektiivisubjektin tai liittolaispolitiikan hybrisi oikeastaan johtui? Mahdollisia syitä voidaan löytää niin marxismin teoriaperinteestä kuin yhteiskunnallisesta luokkatilanteesta. Matti Hyvärisen (1985, 17-19) mukaan marxismissa ei ylipäätään ollut kehittynyttä toimivan (kollektiivi-)subjektin teoriaa. Näkemyksensä tueksi Hyvärinen on viitannut kolmeen jarruttavaan piirteeseen marxismin tai marxismien teoriaperinteessä. Näitä ovat historianfilosofinen determinismi, luokkareduktionismi ja ekonomismi.

Historianfilosofinen determinismi nojautui nuoren Marxin ajatuksiin työväenluokasta ihmiskunnan edut ja suuret päämäärät toteuttavana "universaalina luokkana". Tämän mukaan historia etenee omat päämääränsä toteuttavana luonnonhistoriallisena prosessina. Tämän vahvasti hegeliläisen

ennaltamäärävyyden ja "mekaanisen determinismin" voima ilmeni Hyvärisen mukaan siinä, että marxismi ja determinismi esitettiin sellaisena valmiina tieteenä, jossa oli kyetty yhdistämään uskonnollisen vakaumuksen varmuus ja uskontoa piiskaavan valistusajattelun tiedeoptimismi (ks. myös Hännisen "Marxin ylihegelisöinnin ideaalimallia", Hänninen 1981, 152-153). Edistys oli siten vain toinen ilmaisu historianfilosofiselle determinismille. Luokkareduktionistinen ajattelu oli taas paljaimmillaan perustunut siihen, että jokainen luokka liki automaattisesti tuottaa puolueen tai luokkaliikkeen omia etujaan puolustamaan. Tämä johti Hyvärisen mielestä rajoittuneeseen näkemykseen kollektiivisubjektin luonteesta: toimijoiden kehitys subjekteiksi oli kyetty ymmärtämään vain tuotannossa ja valtiossa, jolloin kansalaisyhteiskunta poliittisten ja yhteiskunnallisten ryhmien muodostumisen kenttänä oli jäänyt sivuun. Ekonomismi yksinkertaisimmassa muodossaan puolestaan oletti, että yhteiskunnalliset taistelut ja taistelevat kollektiivisubjektit muodostuvat jokseenkin luonnonvoimaisesti taloudellisten ristiriitojen tuloksena. Näin kapitalistisen talouden kriisit tuottavat väistämättä taistelevan ja vallankumouksellisen työväenluokka-subjektin. (Hyvärinen 1985, 19-21.)

Myöhemmässä tutkimuksessaan Hyvärinen (1994) onkin pitänyt sivistyneistön politisoitumista 1970-luvun suurimpana paradoksina. Taistolaisuus oli hänen (emt. 332) mukaansa kauhua sekä sivistyneistönä että poliittisena olemista kohtaan. Sivistyneistönä olemisen kauhu johti yhteisölliseen vetäytymiseen ja sisäänlämpiävyyteen, joka näkyi esimerkiksi tiukkoina leirijakoina. Yleiseltä itsetunnoiltaan taistolainen sivistyneistö ei ollut vahva. Suhteessa työväenluokan taisteluun se kärsi huonosta omastatunnosta ja valitsi itse toissijaisuutensa. Suhde porvaristoon tai tieteelliseen establishmenttiin ei nähdäkseen paljoa poikennut tästä, vaan vaikutti sekin nietzscheläisen ressentimentin leimaamalta. Poliittisena olemisen kauhu johtikin Hyvärisen (emt. 335-337) mukaan taistolaisen liikkeen pakoon politiikasta: joko suuriin ihanteisiin ja taisteluihin (suuren Asian, moralismin taso) tai politiikan tieteellistämiseen (kokonaisvaltainen marxilais-leniniläinen maailmankatsomus, tieteellinen sosialismi). Taistolainen opiskelijaliike ei siis kyennyt ratkaisemaan ideaalisen

ja käytännöllisen leninisin ristiriitaa, vaan pyrki ylittämään sen politiikasta vapautumisen utopialla. Sen politiikka oli Hyvärisen (emt. 339-341) mukaan epäpolitiikkaa.

Kokonaisuutena ottaen 1970-luvun marxilaisen sivistyneistön olennainen piirre oli sen selkiytymätön ja osin jopa naiivi suhde tieteen ja politiikan välitykseen. Rinnakkain esiintyi sekä tieteellisyyden ja poliittisen aatteellisuuden kombinaatioita että myös näkemyksiä, jotka painottivat molempia erikseen. Kyse oli varsinkin leninistiselle puoluekäsitykselle tyypillisestä ongelmasta, jonka sivistyneistö kohtasi politiikan kentällä: kuinka sivistyneistön oli mahdollista vapaaehtoisesti rajoittaa omaa tieteellistä keskusteluaan, miksi se suostui esimerkiksi marxilais-leniniläiseen kritiikin ortodoksiaan?²⁸

Marxilaisen kollektiivisubjektin tai liittolaispolitiikan hybrisi saattoi johtua myös siitä, ettei sivistyneistön luokkateoreettista asemaa ja työväenluokassa tapahtuneita muutoksia ollut tutkittu. Sivistyneistön luokka-asema tulkittiin 'proletaarisen käänteen' myötä idealistisesti. Laajempi empiiris-teoreettinen esitys sivistyneistön luokkateoreettisesta asemasta saatiin Suomessa tamperelaisen Vertailevan luokkarakenne- ja luokkatietoisuus-projektin (Luokkaprojekti 1984a) toimesta vasta 1980-luvulla.

²⁸Alvin W. Gouldnerin (1979, 18-29) mukaan eri ideologioilla ja etenkin marxismilla on ollut toisen maailmansodan jälkeen syntyneelle sivistyneistölle - uudelle luokalle (the New Class) - instrumentaalinen merkitys. Niiden avulla se on kyennyt tuottamaan kriittisen diskurssin kulttuurista pääomaa ja vakiinnuttamaan omaa asemaansa. Vaikka uusi sivistyneistöluokka onkin Gouldnerin mukaan joutunut aina osaksi menettämään diskursiivista autonomiaansa, niin vastineeksi se on saanut valtaa toteuttaa näkemyksiään.

3.4.2 'Lainsäätäjäsivistyneistön' viimeiset ajat

Baumanin konseptio 'lainsäätäjäsivistyneistön' lopusta soveltuu hyvin kuvaamaan suomalaisen vasemmistosivistyneistön vaikeuksia, sillä sen keskeisin ongelma oli mielestäni epäselvyys omasta roolistaan. 1960-luku oli ollut suomalaisen sivistyneistön yhteiskunnallisen roolin muuttumisen kannalta erityisen merkittävä. Muutos liittyi tietenkin vuosikymmenen keskeiseen yhteiskunnalliseen prosessiin, modernin ja liberaalin yhteiskunnan lopulliseen muotoutumiseen. Tuo prosessi oli vaatinut laajoja yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoksia, jotka edellyttivät sosiaalisen vaihdon lisäämistä. Näiden muutosten keskeisenä osana kommunistit tavallaan lisensoitiin suomalaisen yhteiskunnan muokalaisina ottamalla heidät poliittisen järjestelmän sisään. Timo Airaksiseen (1994, 104-106) viitaten voidaan sanoa, että tuolloin tavallaan ratifioitiin sotien jälkeinen ja Suomen historian ensimmäinen sekä viimeisin liberalistinen yhteiskuntasopimus. Vaikka Allardt toimi muutosprosessin teoreettisten edellytysten osuvana muotoilijana, käytännön toteutuksesta vastasi pitkälti opiskelijaliikehdintä. Kansallinen erityispiirre olikin se, että opiskelijaliikehdintä tapahtui sekä akateemisella (Allardt) että poliittisella (Kekkonen) mandaatilla.

1960-luvun opiskelijaliikehdintä vaikutti kahdella tavalla suomalaisen sivistyneistön yhteiskunnalliseen rooliin. Ensimmäinen siinä tapahtui toiminnallisen painopisteen siirtyminen kulttuuriin, ja sen mukana loitontuminen traditionaalisemmasta tieteen ja politiikan kaksoiskuviosta. Baumanilaisittain tapahtui siis siirtyminen sivistyneistön omimmalle alueelle. Toinen tärkeä vaikutus oli puolestaan sillä, että 1960-luvun opiskelijaliikehdintä laajensi huomattavasti suomalaisen sivistyneistön itseymmärrystä. Tämä ei ollut seurausta ainoastaan opiskelijavolyymien huimasta kasvusta, vaan myös siitä, että opiskelijaliikehdintä synnytti suomalaisittain uuden ja nuorekkaan valtio- ja valtakriittisen sivistyneistön, eräänlaisen "vapaasti leijuvan sivistyneistön"

itumuodon. Mielestäni voidaan sanoa, että juuri 1960-lukulainen kulttuurin uudistaminen ja valtio- ja valtakriittisyys osana modernin liberaalin yhteiskunnan tulemistä oli suomalaisen sivistyneistön ehkä merkittävin yhteiskunnan suuntaa määrittävä ja ohjaava legislaatiivinen tehtävä.

Suomalaisen sivistyneistön yhteiskunnallisen roolin kannalta puoluepoliittinen 1970-luku muodostui varsin erikoiseksi. 1970-luku oli eräänlainen siirtymävuosikymmen tai anakronistinen jälkinäytös, jolloin sivistyneistö roikkui vahvasti kiinni 'lainsäätäjäsivistyneistöllisissä' pyrkimyksissä. Parhaiten tämä tuli esille vuosikymmenen näkyvimmissä ja kuuluvimmassa kommunistisivistyneistössä. 1960-luvun vasemmistolaisen perinnön avulla se oli saavuttanut kulttuurin kentällä nopeasti hegemonisen aseman. Kulttuurisen 'lainsäätäjän' rooli ei kuitenkaan riittänyt, vaan kommunistisivistyneistön laajemmat pyrkimykset kanavoituivat nerokkaassa kuviossa, joka oli yhdistelmä puoluepolitiikkaa ja valtiollisen 'lainsäätäjäsivistyneistön' pitkää linjaa. Vanha edistyksellinen ja kansallis-kulttuurinen tieteen ja politiikan kyt-kentäkuvio jatkui, mutta se sai uuden sisällöllisen muotoilun tieteellisen sosialismin konseptiossa. Vaikka syntynyt kuvio toikin esille sivistyneistön tärkeän yhteiskunnallisen roolin, sen painopiste nähtiin kuitenkin työväenluokan taistelussa. Kyseessä oli työväenluokan johtama taistelu, johon sivistyneistö omalla panoksellaan osallistui. Viimeisenkin eliittisen distanssin poistaminen sivistyneistön ja kansan väliltä koettiin tärkeänä. Kuvion toteuttaminen osoittautui kuitenkin käytännössä vaikeaksi. Kyse ei ollut ainoastaan yksittäisistä vaikeuksista, jotka liittyivät sivistyneistö-kansa ja teoria-käytäntö -suhteisiin, luokkarakenteiden muutoksiin tai yleensä vallankumoukselliseen taisteluun. Ongelmien ydin oli mielestäni siinä, että sivistyneistön yhteiskunnallinen rooli oli jo peruuttamattomasti muuttunut. Tämä muutos ei tapahtunut suinkaan tyhjiössä, vaan se oli tulos 1960-luvun laajasta rakenne-muutoksesta, joka oli muuttanut niin sivistyneistöä kuin kansaakin.

Mielestäni voidaankin sanoa, että 'lainsäätäjäsivistyneistön' valtiollinen 'pitkä linja' päättyi 1970-luvun vaihteessa. Sen viimeinen tehtävä oli osallistua

valtiollisen suunnittelutalouden (yhteiskunta-, tiede- ja taidepolitiikka) kehittämiseen. Laajemmassa mielessä kyse oli suomalaisen yhteiskunnan siirtymisestä toisenlaiseen kulttuuriseen vaiheeseen. Alasuutarin (1996, 105-108) mukaan sotien jälkeistä aikaa aina 1960-luvulle oli hallinnut eräänlainen kansallista yhteenkuuluvuutta korostava moraalitalouden vaihe, josta niin Allardt'n sosiologia kuin ylioppilasliik ehdintäkin olivat vielä mielestäni hyviä esimerkkejä. Suunnittelutalouden vaihe alkoi 1960-luvun lopulla ja se merkitsi sekä tieteellisen suunnittelun että varsinkin valtion roolin huimaa kasvua (emt. 108-111). Valtiokeskeisyyden kasvun myötä suomalainen yhteiskunta ja sen varsin yhtenäiseksi ja konsensusushenkiseksi muodostuva taloudellis-poliittinen valtaeliitti (Ruostetsaari 1992, 298) ei enää tarvinnut laajaa 'lainsäätäjäsivistyneistöä'. Siten 1970-luvun vasemmistosivistyneistölläkään ei ollut reaalaisia mahdollisuuksia kansakunnan suunnan määrittelyyn.

Monet seikat osoittavat tätä sivistyneistön yhteiskunnallisen roolin heikentymistä ja sen mukaista itseymmärrystä. Olihan esimerkiksi 1970-luvun vasemmistolainen tiedepolitiikka reaktio tilanteeseen, jossa luonnontieteitä käytettiin hyväksi tuotantovoimana ja yhteiskuntatieteitä vallitsevan kehityksen voimattomina takaajina. Myös sivistyneistön puoluepolitisoituminen ja liittolaispolitiikka ilmensivät itsessään tätä muutosta. Sivistyneistön kansallishenkisen tai valtiollisen roolin korvattiin sitoutumisella työväenluokkaiseen kansaan ja epärealistisella vallankumousideologialla. Tämä merkitsi suomalaisen sivistyneistön historiassa poikkeuksellista oppositiosuhdetta poliittis-taloudelliseen eliittiin.

Sivistyneistön roolin muutos näkyi myös suometumisessa, sillä olihan 1970-luku sen hullu vuosikymmen. Varsinkin vasemmistosivistyneistö suhtautui epäkriittisen myönteisesti sosialismin ajatukseen ja eritoten neuvostoliittolaiseen reaalisosialismiin. Tämä näkyi erityisesti taistolaisen liikkeen piirissä²⁹. Tosin

²⁹Esimerkiksi Timo Vihavainen (1991, 98) on tarkastellut taistolaisuudessa korostunutta etujoukkoajattelua, vapaaehtoista alistumista puoluekuriin, viehty-

esimerkiksi Tutkijaliiton kohdalla tilanne oli eri tavalla painottunut kuin puoluepoliittisessa opiskelijaliikkeessä, sillä Tutkijaliitossa toissijaisuus suhteessa työväenluokkaan ja SKP:hen ei ollut enää käytännön tasolla niin itseisarvoisesti esillä. Sen toiminnassa alkoi jo yhä enemmän näkyä suomalaisen marxismin uusakatemisoituminen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Tutkijaliittokaan olisi 1970-luvulla vasemmistosivistyneistön roolissaan omaksunut itselleen paikan- tai suunnannäyttäjän aseman tai pyrkinyt esimerkiksi Neuvostoliiton vaikutuksen kriittiseen arviointiin. Päinvastoin se myötäili vähemmän kriittisesti taistolaista liikettä. Voidaankin sanoa, että Tutkijaliitto oli perustamisvuodestaan 1976 alkaen koko vuosikymmenen loppuun asti melko kritiikitön suhteessa tieteelliseen sosialismiin ja sosialististen maiden tieteeseen³⁰. Tilanne alkoi muuttua vasta 1980-luvun vaihteesta alkaen.

Edellä kuvattu tulkinta suomalaisen 'lainsäätäjäsivistyneistön' lopusta vastaa mielenkiintoisella tavalla Michel Foucault'n käsitystä universaalisivistyneistön katoamisesta. Foucault'n mukaan 1960-luvun vasemmistosivistyneistö käsitti itsellään olevan puhevalta totuuden ja oikeuden asioissa, josta syystä se pyrki moraalisen, teoreettisen ja poliittisen valintansa kautta maailmankantajaksi tietoisessa ja työstetyssä muodossa. Se ymmärsi itsensä universaalien asioiden

mystä poliittiseen peliin ja sen arvostamista suomettumisproblematiikan näkökulmasta.

³⁰Seuraavassa muutamia esimerkkejä niistä T&E:n artikkeleista tai esittely/erittelyistä vuosilta 1976-1980, jotka mielestäni voidaan arvioida jossain määrin suomettuneiksi: J.P. Roos: Elämäntapatutkimusta ja sosiaalipolitiikkaa Neuvostoliitossa (T&E 2/77), Seppo Toiviainen: Neuvostotieteen synty (T&E 3/77), Yrjö Haila: Mihin ympäristökeskustelu tulisi kohdentaa? (T&E 4/77), Pekka Sutela: Yksityisajattelijä, maailmanhistoria ja reaalin sosialismi: Rudolf Bahro taloustieteilijänä (T&E 4/78), Lauri Hannikainen: Sotapropagandan kielto ja Suomi (T&E 4/78), Leena Norros: Kokemuksia tieteellisen kollektiivin työstä DDR:ssä (T&E 2/79), Antti Pakaslahti: Psykiatrasta tutkimustoimintaa Neuvostoliitossa (T&E 3/79) ja Pertti Koistinen: Työn humanisoimisen tavoitteista Neuvostoliiton teollisuudessa (T&E 3/80).

edustajana, reettorina ja omatuntona. Foucault'n mukaan vuoden 1968 tapahtumat muuttivat tilanteen sillä tavoin, ettei elitistinen etujoukko-ajattelu tai tapahtumien sivustakatsominen enää onnistunut. Myöhempi kehitys 1970-luvulla johtikin Foucault'n mukaan toisenlaiseen sivistyneistökäsitykseen, jossa sivistyneistön jäsenet tottuivat tekemään työtä omilla ammatillisilla lohkoillaan ei-universaaliin ja ei-esimerkilliseen tapaan. Tämä työ oli joko teorian kehittelyä tai sivistyneistön ammateissa toimimista, jossa keskeistä oli vallan ja sen analysoinnin lohkottaisuus. Tätä sivistyneistöä Foucault nimittää erityiseksi, spesifiksi sivistyneistöksi. (Deleuze 1992, 89-103; ks. myös Järvelä-Hartikainen 1983, 80-83 ja Luokkaprojekti 1984a, 164-165.)

Entä Suomen tilanne? 1960-luvun vasemmistolainen opiskelijaliikehdintä toi meilläkin esille oikeutensa puhevaltaan ja asioiden muuttamiseen, mikä loi opiskelijoista universaalisivistyneistön. Tässä liikehdinnässä oli selviä yleiseurooppalaisia uusvasemmistolaisia tendenssejä. 'Proletaarisen käänteen' jälkeisen opiskelijaliikkeen tavoitteena oli maailman marxilais-leniniläinen haltuunotto, johon se koki saaneensa oikeutuksen työväenluokkaiselta kansalta. Tässä mielessä puoluepolitisoitunut opiskelijaliike oli paradoksaalisesti samanaikaisesti sekä elitistinen että emansipatorinen: yhtäältä siihen kuului pyrkimys ottaa maailma ikään kuin teoreettisesti haltuun, toisaalta se halusi olla täysin rinnoin mukana työväenluokan johtamassa vallankumouksellisessa liikkeessä. Kun Foucault puhui 1970-luvun ranskalaisesta vasemmistosivistyneistöstä jo erityisenä sivistyneistönä, niin suomalainen vasemmistosivistyneistö haikaili vielä marxilaista kokonaissivistyneistöä. Vaikka 1970-luku toikin mukanaan sivistyneistön itseymmärryksen fragmentoitumista ja työtehtävien tosiasiallista erilaistumista, julkisuudessa etenkin marxilais-leniniläisesti orientoitunut sivistyneistö jatkoi koko vuosikymmenen ajan pyrkimystä universaaliin maailman haltuunottamiseen. Todellisesta ja itsenäisestä suunnannäyttämisestä ei kuitenkaan ollut kyse. Siten ei ollutkaan ihme, että se törmäsi 1970-luvun lopulla vaikeaan sivistyneistöongelmaan. Tällöin huomattiin, ettei marxilaista kokonaissivistyneistöä enää ollutkaan olemassa - jos sitä edes ylipäänsä oli ollut olemassa.

4. YLIOPISTOMARXISMI JA SOSIOLOGIA ELI ONKO MARXILAINEN SOSIOLOGIA MAHDOLLISTA?

"Vain naiivi ihminen käytti käsitettä 'marxilainen sosiologia', vaikka ei oltu enää sillä kannalla, että sosiologiaan voi ottaa vain ideologiakriittisen kannan...paitsi Tampereella ja osa synkretisteistä (haast. Noro 1990)".

Yliopistomarxilainen yhteiskuntatutkimus ei alkanut tyhjästä, vaan rakentui osaksi 1960-luvun yhteiskuntakriittisiin teemoihin (esim. vieraantumisen, luokat, eriarvoisuus, valta; Sulkunen 1989, 233-235). Sen näkyvimmäksi piirteeksi nousi kuitenkin aiemman yhteiskuntatutkimuksen kritiikki. Tässä mielessä yliopistomarxismilla oli varsinkin yhteiskuntatieteissä vahva ohjaava ja määrittävä 'lainsäätäjän' asema miltei 1970-luvun loppuun asti. Yhtäältä se kehitti, ohjasi ja valvoi omaa marxismien kenttäänsä, toisaalta siihen kuului myös pyrkimys laajentua ulospäin harjoittamalla sekä ideologiakritiikkiä ja tiedepolitiikkaa että tuomalla esiin marxismien teoreettista ylivertaisuutta.

Vaikka akateemisen marxismien 1970-luku voi näyttää ulospäin hyvinkin monoliittiselta, sitä se ei kuitenkaan sisäisesti ollut. Tässä mielessä yliopistomarxismi oli sisäisesti huomattavasti eriytyneempi kuin sen julkinen kuva antoi ymmärtää. Jo 'proletaarinen käänne' oli jakanut suomalaisen marxismien karkeasti ilmaistuna kahteen eri linjaan, poliittisempaan ja akateemisempaan. Yliopistomarxismien lähempi tarkastelu osoittaaakin marxilaisen yhteiskuntatutkimuksen ja teoriankehittelyn itsenäisyyttä, mikä merkitsi etäisyyttä poliittisen marxismi-leninismien teoria-käytäntö -kuvioista.

Aion seuraavaksi tarkastella yliopistomarxismien suhdetta sosiologiaan siltä osin kuin se ilmeni Tutkijaliiton piirissä. 1970-luvulla oli tässä suh-

teessa sekä suuria alueellisia eroja (esim. marxilaisesti hajanaisempi Helsinki ja yhteisöllisempi Tampere) että erilaisia tulkintoja siitä, mitä marxilainen sosiologia oikein oli (oliko se esim. synkretististä marxismia, joka oli luokkien, kerrostumien, Marxin ja Weberin sekoitusta, vai vamokaputkimusta ja ekonomiakritiikkiä). Pyrin keskittymään niihin jännitteisiin ja ongelmiin, jotka tuolloin vallitsivat marxismin ja sosiologian välillä. Tämän kautta pohdin myös yliopistomarxismin merkitystä suomalaisen sosiologian kehitykselle.

Lähtökohta tarkastelulleni on se, että Tutkijaliiton piirissä marxismin suhde sosiologiaan ei ollut ristiriidaton. Ongelmat eivät liittyneet marxilaisen tutkimuksen ulkoakateemisuuuteen tai sosiologian määrittelyyn sen tutkimuskohteen kautta (vrt. Allardt et alia 1992, 18-19), vaan marxilaiseen ideologiakritiikkiin ja teoriahistoriaan. Kumpikin ongelma kytkeytyi kysymykseen Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin statuksesta yhteiskuntatutkimuksen ja -teorian kannalta.

4.1 IDEOLOGIAKRITIIKIN 1970-LUKU

Jos 1970-luvun suomalaista sosiologiaa katsotaan yleisellä tasolla, niin vuosikymmen vaikuttaa hyvin marxilaiselta. Marxilaisuuden valta-asema näkyi esimerkiksi Sosiologia-lehdessä siten, että vuosina 1973-1977 lehden viittaushierakia marxilaistui (ja samalla kapeni) siten, että 41%:ssa artikkeleita viitattiin Marxiin (Kaukonen 1986, 334). Vuosi 1978 muodostaa taitekohdan, jolloin Marxiin viittavien artikkeleiden osuus laski jyrkästi. Erkki Kaukosen (emt.) mukaan tämä osoitti marxilaisen paradigman lopun ajankohtaa ja Sosiologia-lehden alkavaa professionalisoitumistrendiä: yhteiskunnalliset puheenvuorot/kommentit vähentyivät ja kirja-arvostelujen määrä kasvoi. Samalla lehden sisällöllinen profiili sai useita rinnakkaisia kehitystrendejä: teoreettis-metodologisten lähtökohtien eriytymisen,

tutkimuksen konkretisoitumisen, empiiristymisen ja temaattisen laajenemisen. Suurten paradigmojen ajoista siirryttiin useisiin miniparadigmoihin.³¹

T&E:n kohdalla tilanne ei ollut aivan samanlainen. Tutkijaliiton marxilaisesta taustasta johtuen viittausten määrä Marxiin pysyi varsin tasaisena aina vuoteen 1985, jolloin vasta tapahtui jyrkkä lasku: vuoden 1984 kahdestatoista artikkelista Marxiin viitataan neljässä, vuoden 1985 kahdestakymmenestäkolmesta artikkelista enää kahdessa. Mutta viittausten määrä ei kerro tietenkään mitään artikkelien sisällöstä eikä marxismin kehityslinjoista. Vähiten se kertoo mielestäni marxilaisesta sosiologiasta. On siis mentävä keskustelujen sisälle.

1970-luvun vaihteessa alkanut yleiseurooppalainen marxismin akatemisoituminen (Marx-rekonstruktio) oli siirtänyt painopisteen marxismin teoreettiseen kehittämiseen. Esimerkiksi pääomalooginen (ekonomiakriittinen) suuntaus merkitsi hyvin teoreettista paneutumista kapitalismin talous- ja valtamekanismien tutkimiseen. Tässä mielessä ekonomiakriittikin esiinmarssi oli Arto Noron (1982, 42) mukaan kulttuuriradikalismin illuusioiden loppu. Kyse oli tavallaan perspektiivin vaihtamisesta yhteiskunnan ylärakenteesta sen perustaan. Tähän marxismin akatemisoitumiskehitykseen liittyi voimakas ideologiakriittinen asennoituminen vallinneeseen sosiologiaan ja samalla koko sosiologian teoriahistoriaan.

Marxismin nousu synnytti sosiologian kentälle hyvin voimakkaita jännitteitä. Marxilaisesta näkökulmasta katsottuna yhteiskunnan ideologisia rakenteita tutkinut suomalainen sosiologia ei ollut kykenevä tarkastelemaan kapitalismin uusia valtiollisia, taloudellisia tai tieteellisiä muotoja. Tämän myötä sosiologian nähtiin muuttuneen valtiokoneistoa kritiikittömästi palvelevaksi valtiososiologiaksi. Voidaan jopa puhua sosiologian kriisistä tai sisällissodasta, jossa klassisen ja liberaalisen sosiologian kat-

³¹Myös ruotsalaisen Sociologisk forskning-lehden kehityskulku oli varsin samankaltaista (ks. Allardt et al. 1988, 118-119, 123-125).

sottiin itse asiassa tukevan yhteiskunnan olemassaolevia valtarakenteita. (Noro 1972; Stolte-Heiskanen 1992, 289-294.)

1970-luvun alkuvuosien ilmapiiri tuli hyvin esille kirjassa *Suomalaisen sosiologian juuret* (1973)³². Siinä oman tilannekatsauksensa esittäneen Antti Eskolan (1973, 312-313) mukaan 1970-luvun alkupuolen tilanne suomalaisessa sosiologiassa oli ideologisesti hajaantunut. Varsinaista marxilaista sosiologiaa ei vielä ollut, sillä sen paradigma ei ollut Eskolan mukaan vielä kiteytynyt. Hänellä oli kuitenkin selvä käsitys siitä, että marxilainen sosiologia oli kuitenkin tulemassa. Eskola (emt.) esitti myös ne kaksi siltää, jotka helpottivat marxilaisen sosiologian astumista ulkoakateemisesta harrastuksesta suomalaiseen yhteiskuntatieteeseen: yhtenä siltana toimi Ralf Dahrendorfin teoria ristiriitojen sääntelystä (Allardtin modifikaatioineen!), toisena Alkoholipoliittisen Tutkimuslaitoksen piirissä tehdyt sosi-aalikriittiset työt. Kielikuvaa käyttäen voidaan sanoa, että ideologiakriittinen suhtautuminen sosiologiaan poltti nämä molemmat sillat.

Vuonna 1972 ilmestynyt kirja *Marxilaisen sosiologian näkökulmia* on ensimmäisiä hyviä esimerkkejä perinteistä sosiologiaa kohtaan suunnatusta marxilaisesta ideologiakritiikistä. Nuorten sosiologien kirjoittamassa teoksessa asetettiin selkeästi vastakkain perinteinen ja marxilainen sosiologia, vaikkei niiden teoreettista suhdetta edes varsinaisesti tarkasteltu. Ideologiakriittinen asennoituminen perinteisen sosiologian teorian historiaan tuli kyllä esille. Sekä arvo-normi-rooli -yhteiskuntaan keskittyvä sosiologia ja perinteiset sosiologiset valtioteoriat että porvarillisen yksinkertaiset Marx-tulkinnat ja -kritiikit saivat osakseen tyrmäävät arviot (emt. 26, 173-180, 211-215).

Vuonna 1972 alkaneen Vamokap-tutkimusprojektin kaksi pääteosta *TANDEM* (1977) ja *Suomalainen kapitalismi* (1979) ilmensivät nekin selkeän ideologiakriittistä suhdetta sosiologian perinteeseen. *TANDEM*-tutkimuk-

³²Kirja on ilmestynyt myöhemmin täydennettynä ja muutettuna nimellä *Suomalaisen sosiologian historia* (1992). Huomionarvoista on se, että suurimmat poistot liittyivät marxilaisen tutkimuksen historiaan.

selle keskeisen demokratian käsitteen kohdalla irtisanouduttiin eksplisiit-
tisesti länsimaisen politiikan tutkimuksen ja sosiologian hallitsevasta aja-
tusperinteestä, joka koettiin teoreettisesti hedelmättömäksi (TANDEM
1977, 12-14). Suomalaisen demokratian ja talouden ongelmat selittyivät
sitä vastoin valtiomonopolistiseksi muuntuneen kapitalismin valta-ase-
man ja tulopoliittisen hallitsemistavan sisäisen ristiriitaisuuden kautta
(emt. 309-317, 470-526).

Ei siis ihme, että *TANDEM* esitti 1960-luvun sosiaalipolitiikan ja sosiolo-
gian keskeiset vaikuttajat Pekka Kuusen ja Erik Allardtin toisen kansalli-
sen eheyttämisen pääarkkitehteinä. Tämän käsityksen mukaan Kuusi ja
Allardt toimivat väylänavaajina, joiden kautta suomalainen sivistyneistö
astui uudentyyppisenä tekijänä poliittiseen elämään. He olivat tyypp-
piesimerkkejä sivistyneistön uudesta asemasta ja uusista tehtävistä yh-
teiskunnassa, jonka pääoman uusintamisprosessin mutkistuminen ja eri-
tyisesti valtion väliintulon tarpeellisuus olivat 1960-luvulle tullessa saa-
neet aikaan. Vanhasta sivistyneistöstä oli tullut näkyvästi porvarillisen
ideologian ja yhteiskunnallisen rationaliteetin ylläpitäjä. (emt. 407-415.)

Suomalainen kapitalismi (1979) oli esitystyyliltään samantyyppinen kuin
TANDEM, mutta painottui selvemmin suomalaisen yhteiskunnan talou-
den tutkimiseen. Teos pyrki olemaan laajan kokonaisvaltainen esitys suo-
malaisesta kapitalismista arvo- ja pääomasuhteiden hallitsemana yhteis-
kuntana (*Suomalainen kapitalismi* 1979, 11-14). Se oli myös Vamokap-
projektin päätepiste ja viimeinen sille tyypillinen kokonaisesitys suoma-
laisesta yhteiskunnasta ja sen taloudellisesta rakenteesta. Teoksessa luo-
ttiin ensin yleiskuva Suomen poliittisesta järjestelmästä ja sen ristiriidoista,
ja kritisoitiin porvarillista politiikan teoriaa historiattomuudesta (emt.
387). Suomen poliittisen järjestelmän kannalta keskeisimmäksi käsitteeksi
muodostui poliittinen hallitsemistapa, joka tarkoitti "(...) porvariston po-
liittisen toiminnan menetelmien määrättyä kokonaisuutta, ja tähän liitty-
viä poliittisen järjestelmän erityispiirteitä, joita porvarillisen valtasuhteen
uusintaminen kulloinkin edellyttää" (emt. 393). Tämä kapitalistinen uu-
sintamisprosessi edellytti luokkasuhteiden poissaoloa tai niiden peitty-

mistä, esimerkiksi työväenluokan korporoitua valtitsevaan poliittiseen järjestelmään. Uusintamisprosessi nähtiin kuitenkin aina myös alttiiksi kriiseille, luokkasuhteiden kärjistymisille (emt. 394). Teoksen loppu olikin voimakasta ja hieman vanhahtavaa valtiomonopolistisen yhteiskunnan taloudellisen kriisin ja porvarillisen, yksimielisyyteen pyrkivän ideologian kritiikkiä.

TANDEM ja *Suomalainen kapitalismi* olivat mielestäni marxilaista sosiologiaa hyvin väljässä mielessä. Ne olivat yhteiskunnan perustaan eli taloutteen keskittyviä, eikä niissä tullut esille kehiteltyä teoriahistoriallista suhdetta sosiologiaan. Päinvastoin niistä ilmenee ideologiakriittisyys kaikkea porvarillista, siis myös perinteistä sosiologiaa, kohtaan. *TANDEM*issa tämä ideologiakriittisyys oli eksplisiittisemmin esillä. *Suomalainen kapitalismi* jatkoi sekin ideologiakriittistä linjaa, mutta sen suhde sosiologiaan loisti poissaolollaan. Tässä mielessä *TANDEM* ja *Suomalainen kapitalismi* olivat mielestäni enemmän marxilaista ekonomistis-poliittista yhteiskuntatutkimusta kuin marxilaista sosiologiaa.

Akateemisen marxismin ideologiakriittinen suhde sosiologiaan tulee hyvin esille myös tarkasteltaessa 1970-luvun *Sosiologia*-lehteä. Aivan kuten *TANDEM*issa ja *Suomalaisessa kapitalismissa*, *Sosiologia*-lehdessäkään ei tullut esille eksplisiittistä tilintekoa perinteiseen sosiologiaan, vaan yksinkertaisesti ideologiakriittinen ylenkatse. Varsinkin Tutkijaliiton ensimmäisen puheenjohtajan Seppo Toiviaisen *Sosiologia*-lehteen kirjoittamat tekstit ovat hyviä esimerkkejä tällaisesta ideologiakritiikistä. Toiviaisen (1973, 195-196) mukaan marxilaisen ja porvarillisen sosiologian erotti se, että sosiaalisen kategoria ei marxilaisessa sosiologiassa ollut mitään puhdasta sosiaalista (á la Durkheim, Weber ja Simmel), vaan taloudellis-sosiaalista materialistisessa mielessä. Tässä mielessä porvarillisella sosiologialla ei ollut mitään annettavaa marxilaiselle sosiologialle. Teoria ei Toiviaisen mukaan tuntenut kompromisseja, ja porvarillista sosiologiaa olikin ensisijaisesti tarkasteltava osana valtiomonopolistisen kapitalismin sääntelyjärjestelmää, sen ristiriitojen eräänä konkreettisena ilmentymänä. Näin ymmärrettynä edes sen parhaimpia tuloksia ja välineitä ei voitu puhdis-

taa, vaan porvarillinen ja marxilainen sosiologia olivat tieteelliseltä ja yhteiskunnalliselta merkitykseltään yhteismitattomia. Toiviaisen (1974, 142) mukaan sosiologian varsinainen yhteiskunnallinen tehtävä olikin haltuunottaa konkreettinen yhteiskuntamuoto, eikä tehdä tilastollista vuosikirjaa.

Toiviaisen ideologiakritiikki tarkentui vielä poleemisessa artikkelissa porvarillisen sosiologian teorianhistoriasta. Toiviainen (1976b, 195-196) kritisoi porvarillista sosiologiaa materialistisen itseymmärryksen puutteesta, sillä sen teorianhistoriallinen kehitys osoitti hänen mukaansa totaliteetin puuttumista, ulkotaloudellisuutta ja ylihistoriallisuutta. Nämä piirteet liittyivät toisiinsa siten, että ne olivat ilmentymiä siitä porvarillisen yhteiskuntamuodon tavarafetisismistä, joka muodosti kapitalistisen tuotantotavan ilmiöpinnan. Tältä perustalta sosiologia muodostui Toiviaisen mukaan ajatusmuotona, joka ymmärtää porvarillisen yhteiskuntamuodon luonnonmuotona, hakee yhteiskunnan selitystä aatteista (arvoista, normeista jne.), ja keskittyy yhteiskunnan pintailmiöiden tarkasteluun. Sosiologia ja sen koko teorianhistoria heijastivat siten porvarillisen yhteiskunnan etuja.

1970-luvun ideologiakritiikki kohdistui selkeästi liberaali- tai modernisaa-tiososiologista traditiota vastaan. Suoraan Erik Allardtin edustamaa sosiologiaa kritisoi Juha Partasen (yksi *TANDEM*in kirjoittajista) kirja-arvostelu *Kriisiajan sosiologiaa* (1976), jossa hän arvosteli ankarasti Allardtin (1976) teosta *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Partanen sivuutti kirja-arvostelussaan kokonaan näkökohdat, jotka koskivat pohjoismaisten yhteiskuntien vertailua - hyvin keskeinen osa Allardtin kirjassa - ja keskittyi oman tulkintansa mukaan Allardtin tutkimuksen keskeisimpään problematiikkaan, nimittäin porvarillisen sosiologian teoreettisiin ja metodisiin ongelmiin keskellä hyvinvointiyhteiskunnan kriisiä. Nämä ongelmat palautuivat Partasen (1976, 174) mukaan viime kädessä Allardtin ajatukseen lähtökohtiin, jossa "(...) yhteiskunta asetetaan "vapaata yksilöä" vastaan ulkoisena voimana ja niiden keskinäiset suhteet tulevat satunnaisiksi, ei-välttämättömiksi, empiirisiksi". Allardtin porvarillinen sosiologia asetti yksilön siten teoreettiseen tyhjiöön, joka leikkasi hänet alusta pitäen

irti yhteiskunnan rakenteista, paitsi silloin, kun kyse oli ideaalisen alueesta (kieli). Mutta viimeksi mainittu seikka ei riittänyt Partaselle porvarillisen sosiologian puolustukseksi: "Ajatusperustan rakoilusta on kuitenkin pitkä matka näiden ristiriitojen ratkaisemiseen, yksilön elämän sekä aineellisen että henkisen puolen, sekä yksilön vapauden että riippuvaisuuden käsitteellistämiseen niiden yhteiskunnallisessa määräytymisessä Marxin 6. Feuerbach-teesin hengessä" (emt. 175). Kirja-arvostelu päättyikin Allardtin eheytykseen pyrkivän sosiologian ideologiakritiikkiin, jossa porvarillisen sosiologian tehtäväksi jäi ketään loukkaamattomien ja informaatioarvoltaan mitättömien asioiden esilletuominen sekä vallitsevien ajatusten tukeminen (emt. 175).

Allardtiin kohdistettu kritiikki kertoo laajemmin sukupolviasetelmasta: Allardtin henkilössä tietyllä tavalla kiteytyi 1950- ja 1960-luvun porvarillis-liberalistisen sukupolven sosiologistereotypia, hän oli sen positivismia edustava arkkityyppi. Allardtin jännitteinen asema tässä sukupolvikuviossa näkyi erikoisen hyvin marxilaisen diskurssin dominoimassa 1970-luvun Sosiologia-lehdessä. Allardt ei esimerkiksi lainkaan kirjoittanut artikkeleita tai kirja-arvioita lehteen vuosina 1972-1977. Kun hän lyhyesti huomautti lehden toimituspoliittisesta linjasta (ks. Allardt 1975, 209), tulos oli kuin muurahaispesään sohaisu ja sukupolviristiriidalta vaikuttava tilanne (ks. toimituksen kommentti edelliseen, emt.)³³. Kyse oli tietenkin hyvin erilaisista näkökulmista siihen, mikä sosiologiassa ja yhteiskunnassa oli ajankohtaista. Kuten Allardt (1994b, 162) on myöhemmin todennut, 1970-luvulla vahvistui kaksi ylioppilasliikkeelle ei-toivottua sosiaalista muotoa: valtion paluu yhteiskuntatieteisiin (hyvinvointivaltiotutkimukset) sekä kiinnostus etnisiin ryhmiin ja kansallisuuskysymyksiin (vähemmistötutkimukset). Sitä vastoin marxilaisen sosiologian edustajille ajankohtaista oli sekä hyvinvointiyhteiskunnan kriisi että sosiologian poliittinen ja metodologinen kokonaisvaltaisuus.

³³Ks. Allardtin (1992a, 236-240) 1990-lukulaista vastinetta 1970-luvun positivismikritiikkiin.

Entä millaista oli T&E:n sosiologia 1970-luvulla? T&E:n sosiologisen aineen muodostivat pitkälti Vamokap-projektia arvioineet kirjoitukset³⁴. Juuri tässä mielessä T&E oli ja ei ollut marxilaista sosiologiaa esittelevä lehti. Valinta riippuu siitä, pitääkö vamokap-tutkimusta marxilaisena sosiologiana vai yleisemmin marxilaisena yhteiskuntatutkimuksena. Varsinaisia esityksiä marxilaisesta sosiologiasta tai sen suhteesta porvarilliseen sosiologiaan ei T&E:ssä kuitenkaan esiintynyt. Konfrontaatio marxilaisen/sosialistisen ja porvarillisen/kapitalistisen tieteen välillä oli niin selvä, ettei sitä tarvinnut edes argumentoida.

Vamokap-tutkimuksen lisäksi T&E:ssä oli marxilaisesti orientoituneita, politiikan tutkimukseen kytkeytyviä artikkeleita³⁵, historiansosiologisia artikkeleita³⁶ sekä artikkeleita, joissa tarkasteltiin sosialisatiota ja kapitalismin arkipäivää³⁷. Verrattuna Sosiologia-lehteen T&E:n sosiologisten aihealueiden volyymi oli jo lehden monitieteisyyden takia suppeampi. T&E ei myöskään kuvastanut suomalaisen sosiologian koko kenttää samalla tavalla, koska se perustui sisällöltään enemmän kentän ajankohtaiseen kysyntään kuin tarjontaan. Monitieteisenä lehtenä se oli kuitenkin tieteen kentällä liikkuvampi ja muotitietoisempi kuin Sosiologia. Lisäksi T&E oli marxilaisen tutkijakunnan lehti, jossa marxilaisella tutkimuksella oli selvä hegemonia-asema. Nämä seikat yhdessä vaikeuttavat kirjoitusten sijoittamista varsinaisen sosiologian fakkiin, koska eri tieteiden raja-aidat olivat matalat marxismin ollessa yhteinen suuri nimittäjä. Tulos vaikuttaa siten varsin synkretistiseltä.

³⁴Andersson 1977, Hänninen & Kosonen 1978, Gronow 1979, Suomalaisen kapitalismin tutkimus 1979, Blom 1980a ja Pekkarinen 1980.

³⁵Toiviainen 1977c, Kivinen 1978, Piispa 1978 ja Blom 1979.

³⁶Alapuro 1977 ja Toikka & Viikari 1977.

³⁷Hautamäki & Koski-Jännes 1978, Hartikainen 1979b, Haug 1979. Ks. myös teemanumeroa T&E 4/79 naiskeskustelusta.

Valtasosiologinen vamokap-tutkimus oli yliopistomarxismia parhaimmillaan ja pahimmillaan. Suhteessa perinteiseen sosiologiaan sitä rajoitti yleinen ideologiakriittisyys. Toisaalta se oli kyennyt kehittämään konkreettisen tutkimuksen metodologiaa suomalaisen kapitalismin erityispiirteiden tarkastelemiseen, vaikka sen vahvat ekonomistiset painotukset johtivatkin taloudellisten rakenteiden ylikorostumiseen. Tässä mielessä voidaan puhua myös pääomalogiikan yksiulotteisuuden ongelmasta (ks. esim. Schmidt 1977, 279-280; Heiskanen & Oittinen 1987, 270). Vamokap-tutkimus ei myöskään löytänyt haluamaansa tasapainoa yhteiskuntatutkimuksen kohdespesifisyyden ja marxilaisen yhteiskuntateorian kokonaisvaltaisuuden välillä. Se oli pitkälti suomalaisen yhteiskunnan immanenttia kritiikkiä, josta ei seurannut vahvassa mielessä mitään poliittista. Jälkikäteen arvioiden vamokap-tutkimuksen ratkaisemattomaksi ongelmaksi muodostuikin Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin asema suomalaisen nykykapitalismin tutkimuksessa, ts. mikä oli sen yleinen kompetenssialue ja suhde eri tieteenaloihin (esimerkiksi sosiologiaan ja taloustieteen). (Ks. vamokap-tutkimuksen ongelmista Kosonen 1988, 50-71.)

Vamokap-projekti tuli tiensä päähän 1970-luvun lopulla. Kriittis-refleksiivisen pääomalogiikan kehitys jatkui kuitenkin vielä 1980-luvulle, tosin lähinnä ulkomaisen keskustelun välityksellä³⁸. Tälle varsinkin tanskalaisen Hans-Jørgen Schanzin ajatteluun kytkeytyneelle keskustelulle oli jo 1970-luvun vaihteesta lähtien ollut ominaista sen korostaminen, ettei Marxin ajattelu muodostanut teoreettisesti ehyttä tai jatkuvaa kokonaisuutta (Schanz 1996, 82-93). Päinvastoin kuin Marxin jälkeinen marxismi oli eri variaatioissaan esittänyt, Marxin ajattelussa nähtiin merkittäviä siirtymiä ja katkoksia, jotka jakoivat sen kolmeen eri vaiheeseen: nuoren Marxin filosofiseen antropologiaan, keskivaiheen materialistiseen historiankäsitteeseen ja lopulta kypsän Marxin poliittisen taloustieteen kritiikkiin. Tälle keskustelulle sekä Marxin Pääoman teorianhistoriallinen tarkastelu ja puhdistaminen aikaisemmasta tulkintatraditiosta että poliittisen taloustieteen kritiikin (ekonomiakritiikin) aseman ja kompetenssin

³⁸Ks. pääomalogiikan eri suuntausten jaottelusta ja suhteesta talouteen Noro 1982, 45-46 ja 1996, 12-14.

pohtiminen kapitalismin tutkimuksessa tai suhteessa muihin tieteisiin, esimerkiksi sosiologiaan, oli ollut jo 1970-luvun puolella tärkeää.

4.2 HISTORIALLINEN MATERIALISMI VASTAAN EKONOMIAKRITIIKKI

Teoreettisesti varsin pinnallinen ideologiakriittinen suhde sosiologiaan positivismina tai porvarillisen yhteiskunnan legitimoijana ymmärrettiin 1970-luvun puoliväliin tultaessa Tutkijaliiton franzenialaisten sosiologien keskuudessa riittämättömänä³⁹. Toisenlaiseksi lähtökohdaksi tuli sosiologian ja marxismin erilaiset tieteenhistorialliset taustat sekä niiden suhde toisiinsa. Franzenialaisille poliittisen taloustieteen kritiikillä oli selkeä johtotieteen (Leitwissensschaft) asema marxismissa, josta käsin myös lähestyminen sosiologiaan tapahtui. Tässä mielessä koko marxilaisen sosiologian käsite tarkentui ja tuli samalla ristiriitaiseksi.

On melkein paradoksaalista, että yhteydenotto sosiologiaan tapahtui juuri ekonomiakritiikin suunnasta. Merkitsihän ekonomiakritiikki itsessään hyvin teoreettista marxologiaa ja ideologiakriittistä suhdetta sosiologiaan. Näiden kahden välinen konfrontaatio johti kuitenkin tarkempaan käsitykseen kummankin tieteenhistoriallisista taustoista, yhteyksistä ja rajoista. Tästä teoriahistoriallisesta tarkastelusta oli eräs merkittävä seuraus tutkijaliittolaisen marxismin kehitykselle. Se johti kriittisempään suhtautumiseen historiallisesta materialismista yleisenä yhteiskuntateorian.

Teoriahistoriallisen keskustelun herätti ruotsalainen Göran Therborn väitöskirjallaan (1976), jossa hän tarkasteli taloustieteen, sosiologian ja histo-

³⁹Viitataan tällä "franzenialaisiin" eli Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen sosiologeihin, ennen muuta Arto Noroon, Jukka Gronowiin, Pasi Falkiin ja Keijo Rahkoseen.

riallisen materialismin syntyä yhteydessä kapitalismin kehittymiseen. Therborn (emt. 55-66) ymmärsi tutkimuksensa Louis Althusserin marxismin filosofiaa täydentävänä marxismin marxismina, jolla oli merkitystä historiallisen materialismin kehittymiselle eteenpäin tieteenä ja vallankumouksellisen politiikan oppaana.

Sosiologian ja historiallisen materialismin alkuvaiheet kytkeytyivät Therbornin (1976, 219-315) esityksessä kiinteästi modernin kapitalismin kehitykseen. Ne olivat molemmat sen reflektioita ja niiden molempien tutkimuskohteeksi muodostui kapitalistinen talous, markkinat. Kumpikin oli omalla tavallaan liberalistisen poliittisen taloustieteen kritiikkiä. Keskeinen ero oli kuitenkin siinä, että klassisen vaiheen sosiologien (Durkheim, Weber) selitykset markkinoista korostivat, että ihmisten käyttäytyminen oli yhteisten arvojen ja normien määräämää. Therbornin mukaan tämä johti sosiologiassa käsitykseen ideologisesta yhteisöstä, johon sosiologian tieteellisyys alkoi perustua. Marxin kehittämä historiallinen materialismi ymmärsi markkinat sen sijaan tietyn historiallisen tuotantotavan osana, joka muuttuu tuotantotapojen muutosten mukana. Tämän mukaan poliittiset rakenteet ja ajatussysteemit määräytyivät aina tuotantotavan mukaan. Näin historiallinen materialismi esitti Therbornin (emt. 353-386) mukaan täysin uuden mallin yhteiskunnallisesta määräytymisestä.

Therbornin (1976, 398-409) käsitys historiallisesta materialismista oli hyvin laaja. Se ei ollut ainoastaan poliittisen taloustieteen kritiikki, vaan myös kattava, totaliteettimainen yhteiskunnallinen teoria perustoineen ja ylärakenteineen. Väitöskirjansa johtopäätelmissä Therborn (emt. 423-424) tekikin selvän eron tarkastelemiensa taloustieteen, sosiologian ja historiallisen materialismin välille: ne olivat kaikki teoriahistorialliselta kehitykseltään, tieteelliseltä objektiltaan ja selityspäätökseltään eri tieteitä. Tässä mielessä ei voitu puhua marxilaisesta sosiologiasta tai marxismista sosiologiana, ei edes niiden välisestä konvergenssista. Therbornin marxilainen sosiologia nousi sen sijaan kokonaan historiallisesta materialismista, se oli yhtä kuin historiallinen materialismi.

Marxilaisen sosiologian kritiikin tehtävät olivat Therbornin (1976, 429) mukaan kahtalaiset. Ensinnäkin arvo- ja normisysteemit tuli sijoittaa historialliseen totaliteettiin, artikuloida ne suhteessa tuotantotapaan, tuotantosuhteisiin, valtioon ja luokkataisteluun. Näin osoitettaisiin, kuinka ideologinen yhteisö oli itse asiassa tämän totaliteetin determinoima. Toinen kritiikin tehtävä oli osoittaa, miten ideologisen yhteisön erilaiset muodot (ryhmät, organisaatiot, instituutiot ja yhteisöt) olivat strukturoituneet luokkataistelun mukaisesti. Tällä tavoin paljastuisi niiden sisäinen kontradiktorisuus. Nämä tehtävät merkitsivät Therbornin mukaan sosiologian ylittämistä (transkendenssia) samassa mielessä kuin Marx oli ylittänyt klassisen taloustieteen ja rakentanut historiallisen materialismin perustan. Therbornin näkökulmasta perinteinen sosiologia oli siis umpikujassa. Se leikkautui teorianhistoriallisesti irti taloustieteestä ja historiallisesta materialismista, eikä sillä ollut omaa itsenäistä tai relevanttia tutkimuskohdetta.

Therbornin väitöskirjan suomalaisiksi kriitikoksi nousi Arto Noro, mutta hänen keskustelufooruminsa oli hyvinkin pohjoismainen⁴⁰. Noroa voidaan pitää eräänä keskeisenä yliopistomarxistina ja hyvin vaikuttavana sosiologina Tutkijaliitossa. Noron tutkimusorientaatioksi muodostui 1970-luvun puolivälissä Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin (ekonomiakritiikin) suhde sosiologiaan, eräänlainen klassikoihin pohjautuva metateoreettinen tarkastelu. Tätä kautta Noron asema muodostui poliittisesti kuumalla 1970-luvulla mielenkiintoiseksi: hän ei kuulunut vamokap-tutkimusta tekeviin, mutta hänellä oli siihen hyvä näköalapaikka, toisaalta hän ei lukeutunut Tutkijaliiton marxilais-leniniläisiin, vaan hänellä oli ekonomiakritiikissä eräänlainen teoreettinen suojapaikka reaalipoliittisista kuvioista.

⁴⁰Eritoten Nordisk Sommeruniversitetin (NSU) rooli, jossa Norokin oli aktiivisesti mukana, oli pohjoismaisen Marx-rekonstruktion ja pääomalogiikan keskustelufoorumina 1970-luvulla merkittävä (ks. esim. Rahkonen 1980b ja Noro 1982, 19-23).

Jo alustavissa kommenteissaan Therbornin tutkimuksesta Noro (1974, 295-296) kritisoi sitä, että Therbornilta oli sosiologian marxilaisesta analyysistä jäänyt pois hyvin ratkaiseva osa, nimittäin sosiologian teoreettisen genesiksen tarkastelu. Vasta se osoittaisi Noron mielestä, kuinka taloudellis-yhteiskunnalliset suhteet sittenkin determinoivat näennäisesti taloudesta puhdistettua sosiologiaa ja sen sosiaalista. Vasta tämän jälkeen sosiologian yhteiskunnalliset funktiot tulisivat ymmärretyiksi. Therbornin perimmäinen virhekäsitys oli Noron mielestä se, ettei hän reflektoinut Marxin historiallista materialismia ohjelmana, joka vastaamattomine kysymyksineen realisoitui vasta poliittisen taloustieteen kritiikissä. Noron mukaan filosofis-metodologisesta historiallisen materialismin ohjelmasta ei ollut postuloitavissa suoraan ja sinällään mitään kaikkialla samoilla historiallisilla käsitteillä operoivaa Teoriaa. Tuloksena tällaisista yrityksistä oli Noron mielestä vain "(...) kognitiivisesti tyhjää historianfilosofiaa tai sosiologian salakaapuun puettua marxismia, sanalla sanoen positivismia monissa eri variaatioissaan" (emt. 297).

Seuraavina vuosina Noro jatkoi Therbornin kritiikkiä useissa artikkeleissa samalla kun hän pyrki tarkentamaan sosiologian teoriahistoriallista genesistä (ks. Noro 1975, 1976, 1977 ja Falk & Noro 1977). Noron liseniaattityö *Tarkasteluja sosiologian ja ekonomiakritiikin suhteista* (1978) oli näiden tarkastelujen kompakti tulos. Tutkielman perusproblematiikka oli sen tarkastelussa, kuinka ihmisten vuorovaikutuskäyttäytymisen tutkiminen oli kapitalismissa mahdollista.

Noro (1978, 31-34) ei hyväksynyt traditionaalisen marxismin tapaa tehdä ulkoinen demarkaatio sosiologiseen traditioon, jossa asetettiin vastakkain historiallinen materialismi ja sosiologia (Therborn!). Tällaisessa, Noron mielestä sisällöllisesti latteassa asetelmassa, oli tarkoituksena osoittaa toinen konseptio eli sosiologia todellisuuden kanssa yhteensopimattomaksi. Noro ei hyväksynyt myöskään sellaista ideologiakritiikin muotoa, jota hän nimitti marxistien "yleiseksi" kritiikiksi. Tällaisen kritiikin mukaan sosiologialle oli ominaista idealismi ja epähistoriallisuus, eli sosiologiasta puuttui materiaallinen substraatti ja historiaspesifi näkökulma. Tä-

mänkin ideologiakritiikin puute oli Noron mielestä väärinymmärretyssä historiallisen materialismin ja ekonomiakritiikin suhteessa.

Noron (1978, 64-72) oma konseptio ideologiakritiikistä edellytti sen kytke- mistä ekonomiakritiikkiin, jolloin vasta paljastuisi, kuinka sosiologia muotoutui spesifisti kapitalistiselta perustaltaan, ts. kuinka muotoutui sosiologian *differentia specifica*. Georg Simmelin sosiologiaan nojaten Noro esitti, että sosiologian 'rationaalinen ydin', interaktiokäyttäytymisen kenttä, sijoittui ekonomiakritiikin ulkopuoliselle alueelle, ts. taloudellisten muotomääreiden 'anatomian' ulkopuolelle. Tässä mielessä sosiologian ideologiakritiikki rajautui silloin, kun se kohdistui formaaliin sosiologiaan ja sen sosiaaliseen. Sen sijaan 'käytännön tilassa' olevaa historiallisesti spesifiä sosiologiaa, josta tämä 'rationaalinen ydin' ei ollut analyttisesti eristetty, voitiin Noron mukaan tarkastella ideologiakriittisesti. Juuri tässä kohtaa ekonomiakritiikin ja sosiologian tiet erkanivat.

Myöhemmän sosiologian eri rooliteorioiden (Parsons, Mead, Dahrendorf) analysointi ja vertailu ekonomiakritiikin *Charaktermaske*-käsitteeseen johti Noron esityksessä ns. marxilaisen sosiologian ongelmaan. Rooliteorioiden tarkastelu osoitti Noron mukaan sen, että normiohjautunut välitön interaktiokäyttäytyminen oli tosiasia, jota marxisti ei voinut kiistää. Interaktiossa oli sosiologian rationaalinen ydin, jota ei voinut jäännöksettömästi palauttaa vain kapitalistisen yhteiskunnan tutkimiseen. Näin ollen marxilaisen sosiologian peruskysymys oli Noron (1978, 116-117) mukaan, kuinka ekonomiakritiikin tutkima 'yhteiskunnallinen' voitiin yhdistää sosiologian 'sosiaaliseen'. Tästä päästiin tutkielman konstruktiivisiin yrityksiin (Klaus Ottomeyerin skeema ekonomiakritiikin ja interaktiokäyttäytymisen välityksestä), joissa ei haluttu muodostaa mitään absoluuttista demarkaatiota ekonomiakritiikin ja sosiologian välille. Niiden rajat voitiin sitä vastoin ylittää. Asetelman asymmetrisyys oli kuitenkin siinä, että Noro lähestyi sosiologiaa ekonomiakritiikin suunnasta, jolloin kysymys oli siitä, mitä konstruktiivista sosiologia voi tarjota ekonomiakritiikille.

Noron tarkastelu ekonomiakritiikin ja sosiologian suhteesta nosti esiin myös kysymykset sosialisaatiosta ja subjektiviteetista⁴¹. Tässä mielessä sosiologia voitiin Noron (1982, 117) mukaan määritellä sosialisaatiotutkimukseksi ja sosiologiakritiikki sosialisaatiokritiikiksi. Uusi näkökulma merkitsi marxilaisen sosiologian (nyt siis marxilaisena interaktiososiologiana) temaattista laajentumista, spesifioitumista ja konkretisoitumista, josta elämäntapatutkimuksen nopea esiinnousu 1980-luvun vaihteessa oli eräs osoitus. Vaikka suomalainen elämäntapatutkimus pitkälti nousikin marxilaiselta pohjalta, niin se oli monessa mielessä myös marxismin teoreettisuuden ja antiempirismin kritiikkiä, mikä näkyi elämäntapatutkimuksen vähittäisenä siirtymisenä ekonomistisesti painottuneesta rakennetutkimuksesta kohti ymmärtävää sosiologiaa ja kulttuurintutkimusta (Roos 1988, 11; Alasuutari 1995, 172-173).

Samalla kun tarkentamaton puhe marxilaisesta sosiologiasta tuli mahdottomaksi, tarkentui myös historiallisen materialismin kritiikki. Suomalaisen pääomalogiikka-tutkijoiden kokoomateoksessa (Takala toim. 1979) ekonomiakritiikillä oli selkeä johtotieteen asema suhteessa historialliseen materialismiin. Tanskalaisen Hans-Jørgen Schanzin ajatuksiin viitaten Keijo Rahkonen (1979) toi esille pääomalogiikan luopumisen marxilaisesta totaliteettiteoriasta ja sen mukana historiallisesta materialismista kapitalismin teoriana. Marxin teorian ydin oli selkeästi poliittisen taloustieteen kritiikissä. Schanz oli esittänyt, ettei historiallisen materialismin käyttö edes ekonomiakritiikin rinnalla ollut mahdollista. Vain jälkimmäisellä oli oma kohdespesifi status kapitalismin tutkimuksessa.

⁴¹Ks. esim. Hannu Hartikainen: Ekonomiakritiikki, subjektiviteetti ja käyttöarvot teoksessa Takala toim. (1979): Keskustelua "pääomalogiikasta" ja kapitalismin tutkimisesta, s. 73-109; Pasi Falk: Subjektiviteetin historiallinen ulottuvuus (emt. 111-147); Hannu Hartikainen & Arto Noro: Ekonomikritikken och subjektivitetens - några aktuella problem (kirjassa Noro 1982, 60-75); Arto Noro: Sociologikritik och ekonomikritik - 'syntetiska' betraktelser (emt. 107-117); ja sosialisaatiota sekä ihmisen arkipäivää kapitalismissa tarkastelevia artikkeleita T&E:ssä (ks. alaviite 37, sivu 77). Ks. myös vuoden 1979 Sosiologia-lehden keskustelua ko. aiheesta.

Jukka Gronow (1984, 33-38; alunperin teoksessa Takala toim. 1979) osoittikin, kuinka Pääoman ja sen välittömien esitöiden käsitys sekä tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden välisestä suhteesta että arvoteoriasta merkitsi tärkeää käännettä Marxin ajattelussa. Näin Marxin historiateoria kapitalismin teoriana oli erilainen poliittisen taloustieteen kritiikissä kuin hänen 1840-luvun materialistisessa historian käsityksessään. Poliittisen taloustieteen kritiikin rajat (kapitalismispesifisyys ja perusta-keskeisyys) olivat Gronowin (1984, 44-48) mukaan myös historiallisen materialismin rajoja, vaikka jälkimmäinen esittikin itsensä universaalina historiateoriana.

T&E:ssä ekonomiakritiikin johtotieteen asema suhteessa historialliseen materialismiin ei noussut selkeästi esille. Tähän oli nähdäkseni kaksi syytä: ensinnäkin keskustelu ekonomiakritiikin asemasta oli alkanut sosiologiprofessionaalisilla foorumeilla, toiseksi alkuvaiheen T&E:ssä vallitsi marxilais-leniniläinen ortodoksia, jolle historiallisen materialismin kritiikki oli sopimatonta. Mielestäni hyvä esimerkki juuri ja juuri T&E:n toimittukselliseen linjaan sopineesta artikkelista oli Keijo Rahkosen (1978) artikkeli *"Teorian historiasta" Marxilla*. Artikkelin kriittisyys näkyy kahdessa seikassa. Ensinnäkin se korosti Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin merkitystä Marxin ajattelun kehityksessä. Vasta siinä kietoutui Rahkosen mukaan yhteen sekä teoriainmanentti (porvarillisen yhteiskunnan teoreettisen itseymmärryksen) että tieteellisen objektin (kapitalismi) kypsyyden tasot. Taustalla voidaan nähdä siis historiallisen materialismin kritiikki. Toinen kriittisyys oli siinä, että Rahkonen vaati marxilaiselta tieteenkritiikiltä samanlaista ideologiakriittistä tarkkuutta kuin Marxilla oli ollut hänen tehdessään demarkaatiolinjoja porvarillisen taloustieteen kehityksessä. Rivien välistä luettuna tämä tarkoitti, etteivät porvarilliset tieteet olleet marxismin kannalta sittenkään yhdenentekeviä. (emt. 38-39.)

4.3 YHTEENVETOJA JA ARVIOINTIA

Olen pyrkinyt esittämään, kuinka marxilaisen sosiologian konseptio oli Tutkijaliiton piirissä hyvin jännitteinen, jopa ristiriitainen. Tämä johtui mielestäni siitä, ettei marxismin sisäisiä linjoja ja rajoja oltu yliopistomarxismin alkuvaiheessa kunnolla selvitetty. Tämä johti perinteisen sosiologian yksipuoliseen ja pinnalliseen ideologiakritiikkiin, jolloin sosiologia torjuttiin positivistisen tiedekonseption mukana. Tätä ideologiakritiikin muotoa voi pitää 1970-luvun yleisenä marxilaisena ideologiakritiikkinä.

Therbornin ulkoiseen ideologiakritiikkiin vastannut Noro tarkensi ja rafinoi omalla esityksellään puhetta sosiologian ideologiakritiikistä. Noron esitys toi esille myös sen tärkeän seikan, että marxismi ei ollut missään muodossa omnipotentti ihmisten käyttäytymisen tutkimisessa, vaan sillä oli omat rajoituksensa. Puhtaasti marxilaista tietä ei siis ollut. Franzenia-laisten konseptiossa poliittisen taloustieteen kritiikin ja historiallisen materialismin välille tehtiinkin selvä ero. Edellinen oli Marxin ajattelun kristallisoituma ja kohdespesifi kapitalismiteoria, jälkimmäinen pyrki olemaan yleinen yhteiskuntateoria, mitä se ei kuitenkaan ollut. Siinä missä kohdespesifiä ekonomiakritiikkiä voitiin täydentää sosiologian historiattomammalla 'sosiaalisella', historiallinen materialismi sortui omaan ortodoksiseen totaliteettimaisuuteensa.

Edellä tarkastellussa mielessä marxilaisen yhteiskuntatutkimuksen jälkikäteinen niputtaminen käsitteen marxilainen sosiologia alle ei annakaan oikeaa kuvaa marxismin ja sosiologian suhteesta 1970-luvulla. Tällöin käsite marxilainen sosiologia olisi eräänlainen synkretistinen yläkäsite, muistomerkki tai reliikki 1970-luvulta. Ehkä puhe marxilaisesta sosiologiasta palvelikin tiedepoliittisia ambitiesiä? 1970-luvulla yhteiskuntatieteiden asema, status oli hajanainen. Tämä seikka korostui koko vuosikymmenen kestäneessä tiedepoliittisessa keskustelussa. Marxilaisen sosiologian tai paremminkin marxilaisen yhteiskuntatutkimuksen "suuren

unelman aika" oli paradigmaattista käymistilaa, joka perustui pitkälti voimakkaaseen ja vahvasti politisoituneeseen tiedepoliittiseen valtataisteluun. Tämä loi perustan pintapuolisenkin yhtenäisyyden hakemiselle.

Sakari Hännisen (1980, 6-9) mukaan suomalaisen marxilaisen tutkimuksen ensimmäinen varsinainen sukupolvi kehittyikin yhteiskuntatieteellisessä suvannossa, jonka 1970-luvun vaihteen jälkeinen vakiintuneen yhteiskuntatieteen positivismikritiikki ja asemasota oli luonut. 1970-luvulla ei hänen mukaansa muodostunut varsinaista marxilaista tiedeyhteisöä, vaan eräänlainen marxilainen keskustelu- ja pohdintakulttuuri, joka oli sisällään monipuolinen mutta sisäänlämpiävyydessään itserakas. Hännisen mukaan sen neljä suurta aikaansaannosta olivat: 1) Marx-renessanssin aikaansaaminen periferisessä Suomessa, 2) marxilaisen tutkimuksen legitimaatio akateemisesti hyväksyttynä oppisuuntana, 3) 1970-luvun yhteiskuntatieteen suvantovaiheen liikkeessäpitäminen, sen väreilyttäminen ja 4) marxilaisen tutkijasukupolven toiminnallinen organisoituminen, Tutkijaliiton perustaminen. Tutkijaliitto oli Hännisen mielestä kuin sateenvarjo, jonka alle marxismin eri traditiot ja muodot olivat Suomessa ryhmittyneet⁴².

Kaiken kaikkiaan se, voidaanko yleisesti puhua marxilaisen sosiologian paradigmasta 1970-luvulla onkin mielestäni ongelmallista. Ei voida ainaakaan väittää, että marxismilla olisi ollut teoreettisesti ehjän tai suvereenin paradigman asema. Marxismin suhde sosiologiaan oli loppujen lopuksi ristiriitainen ja sovittamaton. Marxismi eri muodoissaan ei kyennyt korvaamaan sosiologian moniulotteista traditiota. Vaikuttaisi siltä, että paradigma-ajattelulla on sosiologiassa ja laajemmin yhteiskuntatieteissä merkitystä vain tieteen kentän rajujen murrosten yhteydessä. Tällainen murros oli juuri 1970-luvun vaihteessa, joka ilmeni sekä sosiologian aatehistorian tutkimisena että legitimisoivana ja funktionalisoivana paradigmatisuutena (ks. Eräsaari & Rahkonen 1973).

⁴²Ekonomiakriitikot, fenomenologia-innotteiset marxistit, dialektiset materialistifilosofit (ja yhteiskuntatieteilijät), ekonomistit, "kapitalismitutkijat" eli Marxin päivittäjät (emt. 9).

Yliopistomarxismiin tieteenteoreettiset vaikeudet ilmenivät esimerkiksi sosiologian väitöskirjoissa. Pertti Raution ja Pertti Suhosen (1981, 138) mukaan marxilainen tutkimus näkyi 1970-luvulla ennen kaikkea Sosiologia-lehdessä tai alemmissa opinnäytteissä, muttei esimerkiksi lainkaan sosiologian väitöskirjojen aihevalinnoissa tai sanottavammin niiden lähteissä. Matti Alestalon ja Teuvo Rädyn (1994, 235-237) mukaan sosiologian kriisi onkin myöhemmin näkynyt eräinä mielenkiintoisina piirteinä: yliopistovallankumouksen sukupolven väittelyikä on keskimääräistä korkeampi, väitöskirjojen määrä on huomattavan suuri ('tutkijasukupolvi') ja erityispiirteenä on ollut suuri kiinnostus sosiologian teoriaan, teoriahistorialliseen tarkasteluun⁴³. Tässä mielessä 1980-luvun toisen puoliskon ja 1990-luvun alun väitöskirjojen kukoistuskausi voidaan ymmärtää 1970-luvun sosiologian kriisin eräänlaisena purkautumisena (emt. 241). Jälkeenpäin ajatellen 1970-luvun lopulla alkanut marxismiin kriisiytyminen merkitsi monille hankalaa katkosta omassa intellektuaalis-teoreettisessa kehityksessä.

Ellsworth R. Fuhrmaniin (1984, 39) viitaten voidaankin sanoa, että yliopistomarxismiin ideologiakriittisyys heikensi sosiologian kehittymismahdollisuuksia 1970-luvulla. Samalla ideologiakriittinen asenne vuoropuhelun puutteineen vaikeutti myös marxismiin ja sosiologian välisen suhteen kehittymistä. Yliopistomarxismille marxismi oli modernin yhteiskunnan ehdoton avaindiskurssi. Rajaamalla kriittisen diskurssin alueen yhteiskunnan perustaan se kavensi sosiologian diskursiivista kenttää. Lisäksi yliopistomarxismiin marxilais-leniniläistä järjestömarxismia myötäilemä ideaalinen liittolaisuus työväenluokkaan kavensi sosiologian yhteiskunnallisia suhteita sulkemalla kontaktin muihin yhteiskunnallisiin liikkeisiin tai ryhmiin. Martti Siisiäinen (1991, 35-36) onkin esittänyt, että 1970-luvun marxismiin sitoutuminen omiin edistysuskoihin dogmeihinsa viivytti ja heikensi omalta osaltaan uusien liikkeiden esilletulemistä Suomessa (esim. ympäristöliikkeen osalta ks. Konttinen 1996, 281).

⁴³Näin 1980-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ja 1990-luvulla väitelleitä keskeisiä tutkijaliittolaisia sosiologeja (Jukka Gronow, Arto Noro ja Pasi Falk) voidaan pitää tyypillisinä oman sukupolvensa edustajina.

Entä merkitsikö 1970-luvun yliopistomarxismi katkosta Erik Allardtin esittämään suomalaisen sosiologian 'suureen linjaan'? Allardt (1984, 142) itsehän on liittänyt suomalaisen vamokap-tutkimuksen osaksi tätä suurta kansallisen sosiologian linjaa. Tähän kysymykseen voisi mielestäni tehdä eräitä tarkennuksia.

Erkki Kaukosen (1990) mukaan suomalaisessa sodanjälkeisessä sosiologiassa voidaan erottaa kaksi laajenemis- ja supistumisvaihetta, 'pulssia'. 1950- ja 1970-luku olivat suomalaisen sosiologian supistumisvaiheita, joille oli leimallista uusien paradigmaattisten ideoiden maahantuonti, vahva riippuvuus kansainvälisistä auktoriteeteista ja tieteenalan sisäisen kommunikaation painottuminen. 1960- ja 1980-luku merkitsivät sitä vastoin suomalaisen sosiologian laajenemisvaiheita, jolloin sosiologia on tullut tieteellisesti itsenäisemmäksi ja kansallisemmaksi, vaikkakin samalla laajentanut voimakkaasti ulkoista kommunikaatioverkostoaan. 'Suuren linjan' kannalta sosiologian 'pulssit' ovat merkinneet siis sitä, että suomalainen sosiologia on pitkällä aikavälillä tarkasteltuna sitoutunut enimmäkseen saksoniseen (anglo-amerikkalaiseen) tyyliin, jossa painotus on sekä empiirisessä tutkimuksessa että 'matalan profiilin' teorioissa. Ekskursiot teutoniseen, gallialaiseen ja muiden tyylien 'suuriin teorioihin' ovat Kaukosen mukaan osoittautuneet enemmän tai vähemmän väliaikaisiksi ilmiöiksi, jotka eivät ole muuttaneet suomalaisen sosiologian perusilmettä. (Kaukonen 1990, II, 125-127.)

Olen pyrkinyt työssäni esittämään, miten 1970-luvun yliopistomarxismi voidaan nähdä osaksi ideologisena vastareaktionä 1960-luvun amerikkalaispainotteiselle liberaalisosiologialle. Puoluepolitisoitunut opiskelijaliike oli tehnyt omat päätelmänsä sosiologian yhteiskunnallisista tehtävistä, joihin kuului esimerkiksi sivistyneistö-kansa -suhteen uudelleenmuotoilu. Yliopistomarxismissa tapahtui näistä kuvioista irrottautumista, mutta silti opiskelijaliikkeen luomat poliittiset teoria-käytäntö -sidonnaisuudet pysyivät sen rasiitteena ja haamuna. Vaikka marxismin akatemisoituminen merkitsikin päänavausta suomalaisen sosiologian teoreettiselle kansainvälistymiselle (Rahkonen 1995, 17-19), sitä haittasi joko yleinen ideologia-

kriittisyys tai kaventuminen marxismin teorian kehittämiseen. Tästä seurasi sosiologian kentän tosiasiallinen supistuminen. Vasta 1980-luku johti sosiologian kannalta myönteisempään ja hyödyllisempään tilanteeseen - keskusteluun ja kritiikkiin ilman voimakkaita ideologisia jännitteitä. 1970-luvun suomalaisen sosiologian ideologisen ilmapiirin ja jännitteiden merkitystä ei ole mielestäni kuitenkaan syytä aliarvioida. Ideologisessa mielessä 1970-luvun yliopistomarxismin "elefanttitauti" näyttäisikin selvästi poikkeavan 'suuresta linjasta'.

Teoreettis-sisällöllisessä mielessä tilanne on jo monimutkaisempi. Esimerkiksi vamokap-tutkimus oli yhtäältä ulkomailta (Länsi-Saksasta) lanseerattu 'korkean profiilin' teoria, johon kuului hyvin teoreettisia abstraktioita ja kokonaisvaltaisia selitysmalleja poliittisine implikaatioineen, toisaalta siihen sisältyi suomalaisen yhteiskunnan rakenteellisten muutosten empiiristä tutkimusta. Edellisen piirteen perusteella voitaisiin sanoa, että vamokap-tutkimus merkitsi katkosta suomalaisen sosiologian 'suureen linjaan', kun taas jälkimmäinen piirre liittäisi sen osaksi sitä.

Entä ekonomiakritiikki? Ekonomiakritiikki oli marxismin teorian perinpohjaista tutkimista ja sen ytimeen tunkeutumista. Tässä mielessä se merkitsi selvää katkosta perinteiseen sosiologiaan ja sen mukana myös 'suureen linjaan'⁴⁴. Esimerkiksi Olli Perheentupa (1985) on osoittanut, miten ongelmallista on Allardtin pragmatistisen sosiologian ja historiallisesti spesifin ekonomiakritiikin välittäminen toisiinsa. Ekonomiakritiikki oli myös ideologiakritiikkiä, vaikka esimerkiksi Noron pyrkimys laajentaa ekonomiakritiikkiä tuomalla siihen sosiologian 'rationaalisen ytimen' vuorovaikutuskonseptio toimikin eräänlaisena sosiologian puolustuksena.

⁴⁴En tohdi tässä arvioida sitä, pitäisikö Allardt (1984, 142) ekonomiakritiikkiä jaottelunsa mukaisesti suomalaisen sosiologian suurta linjaa jollakin tavalla tukevana vai pelkkää lukeneisuutta ja muodinmukaisuutta osoittavana "LeseFrüchtenä".

5. MARXISMIN MUUTOKSIA JA MURROKSIA

Tarkastelen tässä luvussa 1980-luvun vaihteesta vuosikymmenen puoliväliin ajoittuvaa tutkijaliittolaisen marxismin muutos- ja murrosvaihetta. Luvuissa 5.1 ja 5.1.1 ja 5.1.2 kuvaan järjestötasolla Tutkijaliiton lopullisen irtautumisen marxismi-leninismistä. Lukujen 5.2. ja 5.3 painopiste on tutkijaliittolaisen marxismin teoreettisessa kehityksessä. T&E:n marxismikeskusteluja seuraten pyrin esittämään ne tärkeimmät muutokset, jotka pluralisoivat marxismia ja johtivat lopulta sen rajoille.

5.1 KAMPPAILU TUTKIJALIITOSTA: 1980-LUVUN VAIHTEESTA VUODEN 1986 SÄÄNTÖMUUTOKSEEN

"Järjestökahinat liittyivät SKP:n suhteisiin, osaksi siihen, oliko Tutkijaliitto ymmärrettävä keskusteluyhteisönä vai poliittisena projektina, joka kertoo yhteiskunnallisista suhteista...auttaamaan ay-liikettä jne. Riidat syntyivät siitä, että toiset olis halunnu lehteen [T&E:een] toisenlaista materiaalia ja profiilia. Ärsytti neuvostovastaiset jutut, toisaalta Neuvostoliittoa ei kyetty konkreettisesti tutkimaan. Ärsytti myös se, ettei työväenliikkeestä olisi ollut edistykselliseksi voimaksi. Haluttiin Suomi-tutkimusta ja ideologista merkitystä omaavia tekstejä, että tutkimus on poliittisesti relevanttia. Teoreettisia tekstejä ei laiminlyöty tai ylenkatsottu, vaan kyse oli siitä, miten lehti painottu...saako olla monia kantoja yhtäaikaan (haast. Alanen 1990)."

Kuten luvussa 3.3 on tullut esille, Tutkijaliiton legitimaatiovaiheen jälkeinen esitys laajasta organisaatiomuodosta torjuttiin jäsenistön keskuudessa selvästi. Tästä huolimatta Tutkijaliiton ideaaliset pyrkimykset hahmottaa toiminta-alueensa ja toimintamuotonsa laaja-alaisesti sekä käsitykset mahdollisuuksista vaikuttaa politiikkaan (tieteellinen politiikka) vielä elivät.

Näin huolimatta SKP:n sisäisen tilan kehnoudesta. Tutkijaliiton hallituksen keskuudessa ei haluttu "pakoa politiikasta", vaan haluttiin politiikan tekemistä avoimen ja laajan keskustelun kautta (Tutkijaliiton hallituksen kokous 8.12.1979).

1980-luvun vaihe oli vasemmistolaisen liikkeen kannalta voimakasta vaihtoehtojen etsintää ja pyrkimystä herättää keskustelua. Tutkijaliiton vuoden 1980 liittokokouksen toimintaselostus oli tästä hyvä esimerkki. Kritiikin ortodoksian vähittäinen päättymisen tuotiin toimintaselostuksessa lyhyesti esille toteamalla, ettei Tutkijaliitto ollut monoliitti, eikä marxismi "(...) sellainen universaalitiede, jossa kaikki on valmiiksi ajateltu taloudesta estetiikkaan" (emt. 5-6). Uusia näköaloja oli kuitenkin vaikea selkiinnyttää ja SKP:n hajaannuskin mainittiin "(...) sekä loputonta huolta ja hämmennystä että toiminnallista lamaannusta ja uskottavuuden puutetta aiheuttavana" (emt. 11).

Järjestöllisellä tasolla toiminnan painopiste siirtyikin reaalioliittisista konteksteista enemmän kohti omaa ammattikäytäntöä ja sen kehittämistä. Toimintaselostuksen mukaaan Tutkijaliitto oli ennen kaikkea marxilaista tutkimusta tukeva tieteellinen yhteisö, vaikka sen tehtäviksi liitettiin vielä tiedepolitiikka ja uutena toimintamuotona rauhantien edistäminen⁴⁵. Tieteenalaryhmien toiminnan laantumista korvasivat monet muut toimintamuodot: laajentuva julkaisutoiminta, seminaarit, kollokvit, klassikkoklubi ja vuodesta 1981 lähtien kesäkoulu, joiden aiheet liittyivät niin yhteiskuntatieteisiin kuin luonnontieteisiin. Myös pyrkimys kansainvälisen yhteistyön lisäämiseen oli tuottanut tuloksia. 1980-luvun alkupuolella luotiin yhteys kansainväliseen marxilaisten tutkijoiden järjestöön IMSF:ään. Sen lisäksi tutkijaliittolaisia vieraili etenkin Neuvostoliitossa,

⁴⁵Rauhantien keskeisyys juuri vasemmiston keskuudessa oli mielestäni varsin ymmärrettävää, sillä siinä onnistuttiin mielenkiintoisella tavalla yhdistämään 1960-luvun vasemmistolaisuuteen liittyvä symboliikka (marssit, symbolit, joukkovoima) 1970-luvun kylmän sodan yhteiskuntakritiikkiin.

jossa kehiteltiin yhteyksiä mm. Neuvostoliiton Tiedeakatemiaan⁴⁶, ulkomaisia esitelmöitsijöitä kävi Tutkijaliiton tilaisuuksissa (mm. Hans-Jörgen Schantz ja Winfried Schwarz) ja tunnettujen "nimien" haastatteluja ilmestyi T&E:ssä (mm. Joachim Hirsch, W.F. Haug, ja André Gorz).

Tutkijaliiton liittokokouksessa 21.11.1982 hyväksytty toimintasuunnitelma pyrki sekin kehittämään Tutkijaliittoa pragmaattisempaan suuntaan. Siinä oli hyvin laaja esitys tutkimustyön organisoimisesta tieteenalakohtaisuuteen, projektiyhteistyön kehittämisestä, monitieteisyyden huomioonottamisesta ja SKP:n tutkimustoiminnan⁴⁷ samoin kuin ay-liikkeen kanssa tapahtuvan tutkimusyhteistyön kehittämisestä. Myös opintotoiminta, rauhantyö ja tiedepolitiikka tulivat toimintasuunnitelmassa esille. Opiskelijaliikkeen laman, opiskelija-tutkija -suhteen ongelmat sekä näihin liittyvän keskustelun sisäsyntyisyys olivat tulleet jo aikaisemminkin esille (ks. esim. Tutkijaliiton hallituksen kokouksen pöytäkirja 3/81). Näihin ongelmiin haettiin nyt luontevia ratkaisuja. Jäsenistön omaan opintotoimintaan ja jatkokoulutukseen haettiin kesäkoulun lisäksi muitakin muotoja. Tähän liittyi ajatus siitä, että Tutkijaliitto voisi laajemminkin toimia marxilaisten tutkijoiden jatkokoulutautumisen foorumina paikkaamalla yliopistojen jatkokoulutuksen aukkoja, inspiroimalla marxilaisia tutkijoita ja huolehtimalla myös jatkuvuuden tarpeesta rekrytoimalla opiskelijoita. (Ukuli 1/1983, 2-11.)

Paineet uudistaa radikaalimmin Tutkijaliiton profiilia herättivät voimakasta keskustelua. Tampereen laaja paikallisyhdistys esitti liitolle laajempaa, eri koulukuntien erot huomioivaa profiilia (Ukuli 1/1983, 16). Sa-

⁴⁶Tutkijaliiton ja Neuvostoliiton Tiedeakatemian edustajien tapaaminen Tutkijaliiton 17.-21.11.1982 järjestämässä kansainvälisessä Ihminen ja luonto -symposiumissa tuotti kommunikation, jossa osapuolet YYA-sopimuksen hengessä pyrkivät kehittämään tieteellistä yhteistyötään.

⁴⁷Tutkijaliiton työvaliokunnassa oli jo alustavasti suunniteltu SKP:n tutkimuslaitoshanketta, jonka tarkoituksena "(...) oli selvittämällä nykykapitalismin uusia piirteitä ja suomalaisen kapitalismin toimintamekanismeja kehittää puolueen ideologista työtä ja poliittista toimintaa" (Tutkijaliiton työvaliokunnan pöytäkirja 3/81).

malla he torjuivat vanhan puolueen kaltaisen toimintatavan sekä yhden yhtenäisen tiedekäsityksen ja maailmankatsomuksen. Vuoden 1982 liittokokouksessa puheenvuoron käyttänyt Kirsti Määttänen (Ukuli 2/1983, 5-7) kritisoi puolestaan Tutkijaliiton profiilissa tapahtunutta polarisoitumista yhtäältä yksittäisten jäsenien "luonnollisiin ympäristöihin", toisaalta liiton keskusjohtoon: työvaliokuntaan, T&E:n toimitukseen ja liiton hallitukseen. Hänen mielestä Tutkijaliiton profiilin tuli sen sijaan muodostua elävästä, muuttuvasta ja konkreettisten intressien mukaan muotoutuvasta erilaisten yhteistoimintamuotojen verkostosta.

Kirpeimmän kritiikin - tai päästön, kuten jäsenlehti Ukulin toimittaja Terhi Lumme sen ilmaisi - esitti kuitenkin Tutkijaliiton Oulun paikallisyhdistys. Sen mielestä Tutkijaliiton sääntöjen ja käytännön välillä oli ratkaistava ristiriita. Arvostelun kärki kohdistui liiton sisällä oleviin marxismi-leninismien vastustajiin: kriittisiin itsereflektoijiin, skeptikoihin, nihilisteihin ja subjektivisteihin, jotka "(...) harjoittavat "tieteellistä" onaniaa ja heiluttavat vainoharhaista leimakirvestään" (Ukuli 3/1983, 3). Tällä he viittasivat epäsuorasti franzenialaisiin sosiologeihin, joiden vaikutus esimerkiksi T&E:ssä alkoi merkittävästi kasvaa kritiikin ortodoksian murruttua. Oululaisten mielestä liiton oli jälleen alettava korostamaan tutkijan vastuuta kansalle ja vahvistettava praktista profiiliaan, koska tilanne vaati yhdistyksen mielestä todellisten ideologisten motiivien paljastamista ja kriittisen kritiikin sijasta vallankumouksellista strategiaa ja taktiikkaa. Tämä edellytti heidän mielestään liiton organisaation uudistamista tehokkaampaan suuntaan, paikallisyhdistysten aseman selkiyttämistä ja vallan tasapainottamista, tai muuten "(...) Vuorikadun ja Franzenian akseli jatkaa itsereflektoivaa ikiliikkujakäyntiään"⁴⁸. Oulun yhdistyksen mielestä T&E:stä oli tullut yhden klikin areena, jossa "(...) antiautoritaareina ja antistalinisteina pöyhkeilevät epädemokraattisesti sensuroivat muita mielipiteitä" (emt.) Irralliseen teoretisointiin viitaten yhdistys toi esille huolestuneisuutensa liitossa pesivästä antikommunismista, antisovjetismista ja etäännyttämisestä myös kotimaisista yhteistyökumppaneista, esimerkiksi

⁴⁸Huom! Vuorikatu 8 A 3 on Tutkijaliiton ja T&E:n toimituksen osoite.

SKP:stä (emt. 3-4).⁴⁹

Toki Tutkijaliiton kehittämisestä oli myös maltillisempia ja tieteellistä ammattikäytäntöä painottavampia näkemyksiä. Yrjö Hailan (Ukuli 3/1983, 5-6) mielestä oli mahdollista vakiinnuttaa liiton paikka suomalaisessa tiedeyhteisössä myös käytännön, eikä vain julkilausumien turvin. Tähän liittyen Haila esitti esimerkiksi Tutkijaliiton alkuperäisten sääntöjen ja järjestökaavioiden yksinkertaistamista. Samantyyppistä kehitystä esitti myös Seppo Raiski (emt. 7), jonka mielestä Tutkijaliiton identiteettiä oli hahmotettava tieteenharjoituksen kautta. Raiskin mukaan marxismilla olikin eri tieteenaloilla aivan erilaisia merkityksiä. Tässä mielessä myös Marxin tieteellinen panos oli hänen (emt. 8-9) mukaansa ylitettävissä oleva.

Keskustelu Tutkijaliiton profiilista jatkui vuoden 1984 liittokokouksen alla. Liiton työvaliokunnassa oli hahmoteltu realistisesti liiton toimintaa ja suunnitelmissa oli esittää liittokokoukselle sääntömuutosta, joka keventämällä järjestöllistä painolastia varmistaisi liiton toiminnan jatkumisen ja muuttaisi liiton normaalin yhdistyksen tyyppiseksi. Vaikka marxismikeskustelu, poikkitieteellisyys, kansainvälisyys ja pyrkimys "ulos akatemiasta" olivatkin edelleen toimintasuuntina esillä, niin käytännön toimintamodoissa oli tapahtunut julkaisutoimintaa lukuunottamatta laantumista (Ukuli 3/1984, 2-4). Organisaatiouudistuksella pyrittiinkin ottamaan entistä enemmän huomioon liiton valtakunnallinen luonne, supistamaan johtamistyön Helsinki-keskeisyyttä, vähentämään kokousruljanssia ja motivoimaan liiton kaadereita. Tämä edellytti samalla sääntöjen muuttamista teknisluonteisiksi, niiden riisumista korulauseista (emt. 5-6).

⁴⁹T&E:n toimitussihteeri 1983-1985 Tapani Hietaniemi (haast. 1990) kuvaa omaa asemaansa seuraavasti: "1983 T&E irtaantui institutionaalisesti marxismi-leninismistä. Olin itse pelinappulana. Musta jouduttiin riitelemään ja äänestämään. Ajoin revisionistista länsimaista marxilaista linjaa, reaalisosialismin kritiikkiä. Mua pidettiin neuvostovastaisena varsinkin oululaisten mielestä. Olin koeajalla kaksi kuukautta. Kamppailu oli kovaa."

Miten liiton sääntöjä sitten aiottiin yksinkertaistaa? Ideologista muutosta kuvaavaa oli se, että liiton säännöistä ehdotettiin poistettavaksi kokonaan pykälät, jotka koskivat jäsenten ideologisia velvollisuuksia ja oikeuksia, liiton sääntöjen ja päätösten noudattamista sekä järjestöperiaatetta. Juuri nämä pykälät perustuivat marxilais-leniniläiseen ja demokraattisen sentralismin mukaiseen ajattelutapaan. Muut ehdotetut sääntömuutokset koskivat lähinnä teknisluonteisia muutoksia liiton toiminnan yksinkertaistamiseksi. (Tutkijaliiton hallituksen kokoukselle 27.10.-84. Ehdotus liiton sääntöjen muuttamiseksi.)

Sääntöjen muuttaminen kohtasi kuitenkin vastustusta ja siitä päätettiin luopua (Tutkijaliiton hallituksen kokouksen pöytäkirja 27.10.1984). Esitys kompastui ennen kaikkea Tutkijaliiton marxilais-leniniläisestä siivestä tulleeeseen kritiikkiin. Siellä koettiin, etteivät säännöt itsessään asettaneet esteitä liiton toiminnalle - ettei sääntöjen tiukka ideologinen sävy estänyt niiden järkevää tulkintaa (Ukuli 1/1984). Toisaalta asetettiin kyseenalaiseksi sääntömuutosehdotuksen edut ja esitettiin, että sääntöjen uudistamisen tuli tapahtua laajan keskustelun, valmistelun ja jäsenyhdistysten kannanottojen perustalta (päiväämätön kirje Oulun yhdistykseltä Tutkijaliiton liittohallitukselle).

Nämä olivat muodollisia syitä, mutta taustalla oli periaatteellinen kysymys Tutkijaliiton poliittisesta profiilista. Tämä tuli esiin Ilkka Norroksen esittämässä ajatuksissa (Kommentteja organisaatiomuutosesitykseen. Puheenvuoro Tutkijaliiton hallituksen kokouksessa 27.10.1984). Tutkijaliitto ei Norroksen mielestä ollut missään vaiheessa kyennyt itsekritiikkiin marxilaisista lähtökohdista. Opiskelijaliikkeen ylisuurten odotusten omaksumisen jälkeinen realismi oli hänen mukaansa luonut ylipääsemättämän kuilun yleisten tavoitteiden ja konkreettisen toiminnan välille, jonka seurauksena Tutkijaliiton kehityskulku oli alkanut kieltää omat marxilais-leniniläiset lähtökohtansa. Norroksen mukaan ns. linjattomuuskin oli SKP:n tilanteen kärjistyessä linja, ja siksi "(E)sitetty uudistus heikentäisi oleellisesti mahdollisuuksia vahvistaa yhteistä marxilais-leniniläistä näkemystä liiton luonteesta ja tehtävistä ja hävittää marxismin vastainen aktiviteetti

liiton piiristä" (emt. 3). Norros (Ukuli 1/1985) kohdisti kritiikkinsä ennen kaikkea franzenialaisiin. Hänen mielestään Tutkijaliitto oli kollektiivina luisunut täydelliseen teoreettiseen sekavuustilaan ja toimintakyvyttömyyteen: "(L)iitto ei edes alkuvaiheessa pystynyt selvään rajanvetoon marxisminkin kaikkien aatteellisten vastustajien, esim. ns. "pääomaloogikkojen" suuntaan, ja nythän se ei pysty edes Nietzschen suuntaan" (emt. 12).

Vaikka vuoden 1984 liittokokouksessa ei päästy sääntömuutoksiin, organisatorisella tasolla Tutkijaliiton poliittisen profiilin murtuminen kuitenkin jatkui. Kritiikin ortodoksian ajanjakson implisiittiset jännitteet olivat 1980-luvun vaihteessa tulleet eksplisiittisiksi, ja marxismin pluralisointuminen oli 1980-luvun puoliväliin tultaessa synnyttänyt koko liiton toimintaan ulottuvia konflikteja ja jähmeitä rintamalinjoja. Tulos oli se, että Tutkijaliiton säännöt muutettiin vasta vuoden 1986 liittokokouksessa, joka ilmapiiriä kuvaavasti pidettiin Suomenlinnan "Pirunkirkossa". Uudet säännöt olivat hyvin pelkistetyt ja vanhoihin sääntöihin verrattuna epäpoliittiset. Liiton profiili ei tukeutunut enää marxismi-leninismiin, vaan uusien sääntöjen mukaan "(L)iitto on tieteellistä tutkimustyötä harjoittavien yhdistys, jonka tarkoituksena on tukea tieteellisen tutkimuksen, erityisesti marxilaisen ja kriittisen tieteen tradition mukaisen tutkimuksen harjoittamista". Vaikka Tutkijaliiton sääntöjen muuttaminen oli pitkälti olemassaolevan tilanteen toteuttamista, herätti päätös vielä vastalauseita liiton marxilais-leniniläisessä siivessä: oululaiset edustajat marssivat ulos kokouspaikalta ja Ilkka Norros lähetti erokirjeen (Nevanlinna 1990).

Tutkijaliitosta käyty kamppailu oli kamppailua myös T&E:stä, sillä olihan lehti liiton tärkein julkisuuskanava. Keskustelua käytiin laaja-alaisesti niin lehden levikistä, toimituslinjasta, monitieteisyydestä kuin myös lehden miesvaltaisuudesta⁵⁰ (ks. esim. Ukuli 2/1981 ja 4/1981), mutta aiheeni

⁵⁰Tutkijaliitto ja T&E-lehti olivat hyvin miesvaltaisia, eikä suhde varsinaiseen naistutkimukseen ollut ongelmaton. Esimerkiksi Tapani Hietaniemen (1990) mukaan "(...) tuntuu, että femarit ovat pitäneet T&E:tä sovinnistisena, suorastaan gynefobisena lehtenä. Jotain outoa siinä on. Puhetyyli koetaan virheellisenä, väkivaltaisena, autoritaarisena". Naisten kirjoittamien artikkelien määrä olikin 1980-luvun puoleenväliin mennessä

kannalta keskeisin keskustelu käytiin liiton marxilais-leniniläisten ja franzenialaisten välillä. Voidaan sanoa, että 1980-luvun vaihteessa ja vuosikymmenen alussa Tutkijaliitossa käytiin T&E:n profiilista eräänlainen taistelu, joka ilmeni aluksi keskustelevana konfrontaationa ja myöhemmin eri profiilien rinnakkaisuutena, kunnes viimeistään vuonna 1986 marxilais-leniniläistä profiilia ilmaisseet kirjoitukset hävisivät lehdestä. On kuitenkin otettava huomioon, että 1980-luvun vaihteesta alkaen marxilais-leniniläinen siipi oli tässä taistelussa altavastaajan asemassa, koska T&E oli jo vahvasti franzenialaisten hallussa.

Muutos alkoi 1980-luvun vaihteessa Antti Eskolan päätoimittajakaudella. Sillä seikalla, että tamperelainen Eskola oli Helsingistä katsottuna "poissaoleva päätoimittaja", ei ollut mielestäni vaikutusta alkaneeseen muutoskehitykseen. Vielä tässä vaiheessa ei voida puhua mistään selvästä marxismin murroksesta. Kyse oli pikemminkin tietynlaisesta välivaiheesta, jolloin irtaantuminen marxilais-leniniläisestä kritiikin ortodoksiasta alkoi. Tällöin jo alun alkaen hyvin monimuotoisessa ja -tieteisessä Tutkijaliitossa ja T&E:ssä alkoi tapahtua polarisoitumista, joka synnytti liiton ja sen lehden sisällä lähtökohdiltaan erilaisia keskusteluja. Suhde reaalipolitiikkaan heikkeni entisestään, ja osa tutkijaliittolaisista alkoi suhtautua siihen yhä kriittisemmin. 1980-luvun vaihteesta alkaen kävi ilmeiseksi, että Tutkijaliittoa oli mahdotonta kehittää sen enempää poliittisesti kuin teoreettisesti yhtenäisenä järjestönä.

Keskustelu T&E:n toimituspoliittisesta profiilista aktivoitui vuonna 1981

ylittänyt vain harvoin kymmentä prosenttia. Muutamien yksittäisten naistutkimusta tarkastelevien kirjoitusten lisäksi T&E:ssä oli ollut yksi naistutkimus-teemanumero (T&E 4/1979). Naistutkimuksen aktivoitumisen myötä Tutkijaliiton naisjäsenten kritiikki liiton miehistä piiloautoritaarisuutta ja keskustelukulttuurin valtaa kohtaan kasvoi (ks. esim. Peltonen 1982, Koski-Jännes ja Honkasalo 1983 sekä Pyöreän pöydän keskustelu naistutkijoiden asemaa koskevasta mietinnöstä T&E 3/1983). Kompromissina Tutkijaliiton naisjäsenten ajatukseen perustaa rinnakkainen naistoimitus T&E:een (ks. Ukuli 3/1983) lehti sai vuodesta 1984 alkaen toimittukseensa naistutkijoita, minkä seurauksena naistutkimuksen määrä lehdessä alkoi kasvaa.

Sakari Hännisen tultua T&E:n päätoimittajaksi. Hänninen oli lojaali, toimituspoliittisten kiistojen ulkopuolinen päätoimittaja, jolla oli lisäksi hyvät suhteet vasemmistolaisiin kuppikuntiin (Noro 1990a). Hännisen mielestä T&E:n kehittämisen jalustana oli vasemmistolainen tutkijakulttuuri, jonka hän ymmärsi hyvin pluralistisesti ja teemoiltaan hyvin moninaisena (Tutkijaliiton hallituksen kokous 9.5.1981). Hännisen keskustelunavausta seurannut mielipiteenvaihto osoitti kuitenkin, miten eri tavoilla vasemmistolainen tutkijakulttuuri voitiin käsittää. Arto Noron mielestä Suomessa ei ollut yhtenäistä marxilaista tutkijakulttuuria, vaan sen sijaan oli olemassa vasemmistolainen tutkijakulttuuri, joka teki lehteä itselleen (emt.). Juha Mannisen ja Kari Toikan mielestä T&E:n olisi taas tullut suuntautua voimakkaammin ulospäin, ylittää marxilaisen tiedeyhteisön rajat (emt.)⁵¹.

T&E:n profiilin ideologisiksi kiistakumppaneiksi tulivat juuri Noro ja Manninen. Tutkijaliiton Oulun paikallisyhdistys (jonka puheenjohtaja Manninen oli) osoitti esimerkiksi hieman myöhemmin T&E:n toimitukselle ja päätoimittaja Hänniselle tiedonannon, jossa kritisoitiin voimakkaasti T&E:n toimituspoliittista linjaa (Tutkijaliiton työvaliokunnan kokous 18.12.1981, pöytäkirja 11/1981). Tiedonannon mukaan T&E toteutti negatiivista pluralismia, joka ei tarjonnut aseita aatteellis-poliittiseen taisteluun ja marxilaiseen tutkimukseen. Erityisesti kritisoitiin Joachim Hirschin ja Hans-Jørgen Schantzin haastatteluja sekä Schantzin artikkelia (T&E 1/1981 ja 3/1981), joiden relevanssia opiskelijoille, luonnontieteilijöille ja nuorille tutkijoille oululaiset eivät löytäneet. Oululaiset peräsivät ko. kirjoituksiin taustoja, jotka olisivat osoittaneet Hirschin ja Schantzin ajattelun ongelmalliset käytännölliset seuraamukset ja kriisiytymisen. T&E:n toimituspoliittista linjaa kritisoitiin haastattelujen yksipuolisuuden lisäksi liiallisista käänösartikkeleista, oman kotimaisen keskustelun

⁵¹Haastattelussa Manninen (1990) täsmensi näkemystään seuraavasti: "Aika moni oli sitä mieltä, että "teemme lehteä itsellemme" ei ole riittävä määrittely. Minä olisin tahtonut, että tää olis ollut offensiivinen suhteessa porvarilliseen kulttuuriin, keskustelua, jossa olis ollut toisaalta porvarillista, toisaalta marxilaista - tietty moninaisuus."

puuttumisesta ja lehdessä esiintyneiden tieteenalojen kapeudesta. Tutkijaliiton marxilais-leniniläisten avointa konfrontaatiota seurasi pyrkimys toimituspoliittiseen rinnakkaisuuteen, josta hyvä esimerkki oli heidän käynnistämänsä toimintapainopiste 'materialistinen dialektiikka ja erityis-tieteet' (Ukuli 2/1982, 10-11). Tämän pyrkimyksenä oli tutkimustyön tietoteoreettisten, yleismetodologisten ja tieteenteoreettisten peruskysymysten käsittely materialistisen dialektiikan pohjalta. Erityisen tärkeänä pidettiin materialistisen dialektiikan nykyvaiheen ongelmien ja tulosten tunnetuksitekoa ja käsittelyä neuvostoliittolaisten ja muiden ulkomaisten alustajien avulla.

On vaikeaa arvioida reaalisosialismin ongelmien vaikutusta Tutkijaliiton poliittisen profiilin kuoleentumiseen. Haluan painottaa, että syyt siihen löytyvät ennen kaikkea suomalaisesta marxismista itsestään. Kommunistinen liike oli hajallaan ja joutunut poliittiseen umpikujaan. Tutkijaliiton kohdalla kyse oli sekä vaikeuksista että haluttomuudesta soveltaa puoluepoliittisen opiskelijaliikkeen perintöä akateemisen marxismin kentällä muuttuneessa yleispoliittisessa tilanteessa. Primaarit syyt olivat siis varsin kotimaisia, mutta toisaalta on otettava huomioon kansainvälisten poliittisten suhdanteiden vaikutus. Marxismin teoreettiset ongelmat alkoivat tulla 1980-luvulla yleiseurooppalaiseksi teemaksi samalla kuin reaalisosialisminkin. Alkoi tulla selväksi, että se marxismi-konseptio, jolle Tutkijaliitto oli rakentunut, seisoj savijaloilla.

Ilmaus uusista kansainvälisistä vaikutteista vasemmistointellektuellien keskuudessa oli suomettumisen laantuminen ja alkava kriittisempi suhtautuminen reaalisosialismiin. Hyvä esimerkki tästä oli Näköpiiri-lehdessä ilmestynyt J.P. Roosin ja Keijo Rahkosen (1981) kirjoitus *Stalin ja 'stalinismi' - vaieta vai vastata?*, jossa he peräsivät marxilaisen älymystön suhdetta historian totuuteen. Roos ja Rahkonen (emt. 40-42) halusivat keskustelua 'stalinismista' ja siihen liittyvistä virheistä piittaamattomuuden, tietämättömyyden ja kaunistelun sijasta, "ennen kuin älyllinen epärehellisyys muuttuu määrästä laaduksi". Stalinismiin liittyneet Moskovan oikeudenkäynnit ja vankileirit eivät heidän mukaansa olleet vailla ajankohtais-

ta merkitystä. Roosin ja Rahkosen mielestä nimenomaan marxilaisten oli otettava historian tosiasiat vakavasti, juuri heidän tuli totuudenmukaisesti jäljittää tehdyt virheet aina nykyaikaan saakka ilman päivänpolitiikan tarpeista nousevaa historian muokkausta.

5.1.1 Teoria-käytäntö -suhteen purkautuminen

"Teorian ja toiminnan suhde on pelkkää paskaa...problemaatiikka on sidottu sosiaaliseen liikkeeseen. Teoreettisella keskustelulla on toisenlaisia käytäntökytkentöjä ja -efektejä. Se on paljon erilaisempi kuin yksinkertainen teoria-käytäntö -malli, jota aiemmin ajateltiin. Tähän liittyy, että intellektuellin tehtävät muuttuu, on auennut monenlaisia tehtäviä, jotka ei ole sidoksissa sosiaaliseen liikkeeseen (haast. Noro 1990)."

Liiton sisäisen kamppailun merkittävin polariteetti oli muodostunut teoria-käytäntö -akselille. Tämä eksplikoitui juuri franzenialaisten yhteiskuntatieteilijöiden ja marxilais-leniniläisten välisenä jännitteenä. Edellisten keskuudessa, jossa 1970-luvulla oli vallinnut voimakas pääomalooginen suuntaus, alkoi tapahtua jälleen akatemisoitumista. Jälkimmäisten joukko halusi taas puolestaan ylläpitää ja kehittää Tutkijaliiton ja T&E:n ideologis-poliittista linjaa ja profiilia. Tässä oli kyse sen jännitteen aktivoitumisesta, mikä Tutkijaliitossa ja T&E:ssä oli jo alunperin ollut yliopistomarxismien teoreettisuuden ja vasemmistolaisen poliittisuuden välillä. Tämä jännite johti siihen, että poliittisesti orientoituneet tutkijaliittolaiset alkoivat vähitellen vieraantua franzenialaisten hegemonisoimasta T&E:stä.

Yhteiskuntatieteilijöiden mukana lehden marxismi-keskustelu alkoi orientoitua kansainvälisiin keskusteluihin, jonka mukaisesti siinä tapahtui laajentumista ja nopeita siirtymiä. Tutkijaliiton poliittisemmässä siivessä muutoskehitys herätti enemmän vastustusta, koska siinä marxismi-leninismi oli faktisesti ollut suhteellisen yhtenäinen ja kurinpidollinen diskurssi. Tutkijaliitto oli tilanteessa, jossa yhden marxismin mallin oli väistämättä muututtava avoimeksi monien marxismien malliksi. Jos tutkija-

liittolaisessa marxismissa 1980-luvun taitteen muutoskehitystä ajatellaan kriisiytymiskehityksenä, niin kyseessä oli ennen kaikkea poliittista käytäntöä, eli marxismi-leninismiä koskenut ideologinen kriisiytyminen, ei vielä marxismin teoreettinen kriisi. Tämä merkitsi samalla myös marxismin teoria-käytäntö -suhteen lopullista purkautumista.

Tieteenkehityksen kannalta marxilaisten keskustelujen pluralisoituminen oli varsin luonnollista. Esimerkiksi Heikki Lehtosen (Ukuli 3/1985, 5-6) mukaan marxilaisten diskurssien hajanaistuminen ja siihen liittyvä pessimistisyys olivat kahden luonnollisen kehityssuunnan tulosta. Ensinnäkin marxismi oli muuttunut poliittisesta liikkeestä yhteiskuntatieteelliseksi tutkimussuuntaukseksi, mikä oli merkinnyt marxilaisten muuttumista julistajista tutkijoiksi ja samalla tutkittavien ongelmien monimutkaistumista. Toiseksi itse marxilainen tutkimustraditio oli kypsynyt yleiskriittisestä yhteiskuntatieteellisestä reflektiosta erityistieteiden kohdespesifiksi tutkimukseksi, jolloin ratkaisujen antaminen erityistieteiden ulkopuolelta yleisestä yhteiskuntateoreettisesta kontekstista ei ollut enää riittävää. Diskurssien hajaantuminen myös marxismivarianttien ulkopuolelle oli siis osa tieteellistä kehittymistä (ks. Lehtosen 1986 esimerkkiä sosiaalipolitiikan osalta).

Haluankin työssäni korostaa sekä tutkijaliittolaisen marxismin teoreettista kehittymistä irrallaan poliittisesta liikkeestä että teorian kehittymisen omia lainmukaisuuksia. Tutkijaliiton teoreettisemmalla siivellä ei mielestäni ollut vahvaa pyrkimystä käytännön politiikan yhteyteen edes liiton alkuaikoina. Sillä oli jo silloin oma kehityslinjansa, oma yhteisöllinen erityisyytensä, mikä erosi julkisen ohjelman tasolla vaikuttavasta puoluepoliittisesta tutkijaliike-imagosta. Vaikkei Tutkijaliitossa pystyttykään toteuttamaan alkuaikojen ideaalia edistyksellisestä tiedeyhteisöstä, juuri teoreettisesta tutkimustyöstä ja henkilökohtaisista kontakteista eri tieteenalojen tutkijoiden välillä syntyneestä tiedeverkostosta muodostui monille voimakkaampi tai aidompi innostusta ja yhteisyyttä luova tekijä kuin politiikasta.

Tutkijaliittolaisen marxismin vahva teoreettisuus voi näyttää jälkeenpäin oudolta. Sitä selittää mielestäni kuitenkin neljä tekijää, joista ehkä merkittävin oli marxismin jo alunperin liian vahva kytkentä tutkimuksen ja poliittisen käytännön välillä. Ajatus teorian ja politiikan suhteesta oli lanseerattu Tutkijaliiton ohjelmaan kriitikkömästi suoraan puoluepoliittisen opiskelijaliikkeen ohjelmasta, ilman että ko. suhdetta olisi tarkemmin analysoitu. Kyseessä oli eräänlainen anakronistinen hybrisi, kuten Matti Hyvärinen (1985, 22) on esittänyt: "(A)jatus marxilaisesta tutkimuksesta, joka osoittaa "kapitalismin kehityksen ristiriidat", joihin poliittisen liikkeen taistelu perustuu, on kohtuuton ja historiallisesti nurinkurinen oletamus".

Toinen tekijä löytyy Tutkijaliiton perustamiseen liittyneen yhteiskunnallisen protestisyklin ja -liikkeen kehitysvaiheesta. Sen poliittinen voima oli menestyksensä jälkeen 1970-luvun loppua kohti selvästi vähentynyt, eikä marxilaisen teorian kehittäminen hiipuvan liikkeen tarpeisiin ollut kovin inspiroivaa. Tutkijaliitto ei päässyt - tai protestisykliä ajatellen ehtinyt - koskaan liikkeenä kliimaksiin. Vaikka julkisella tasolla marxilainen tutkimus kytkettiin 1970-luvulla muodollisesti palvelemaan poliittista käytäntöä, niin viimeistään 1980-luvun vaihteessa tämäkin muodollisuus oli kadonnut.

Kolmas syy teorian painottumiseen liittyy SKP:n hajanaiseen tilaan, jossa kiteytyi teorian ja politiikan sittenkin ristiriitainen ja ratkaisematon suhde. Marxilais-leniniläisestä puoluekonseptiosta päin katsottuna teorian tai liikkeen omalakisat kehittymiset olivat selviä uhkia: yhtäältä uhkasi teoreettinen idealismi, toisaalta pragmatistinen idealismi. Puolueella ei kuitenkaan ollut ohjausta tai vaikutusta tutkijaliittolaisen marxismin kehitykseen ja lopulta itse käytäntö oli osoittanut SKP:lle ongelmallisuutensa. (Ks. marxilais-leniniläisestä puoluekonseptiosta esim. Hyvärinen 1985, 149-165; Althusser 1990, 41-42.)

Neljäs syy löytyy marxismista itsestään. Laajana teoreettisena aarrearkuna se mahdollisti myös sellaisia tutkimuksia, joilla ei joko lainkaan

ollut sovellettavuutta reaalipoliittisiin päämääriin, tai sitten sovellettavuus oli hyvin pientä. Etenkin yliopistomarxismien suhde poliittiseen käytäntöön oli ollut erityisen irrallinen. Se, oliko jollakin tutkimuksella reaalipoliittisia intressejä, on tietenkin tulkintakysymys ja lisäksi tutkija- ja tutkimuskohtainen asia. Tyydyn tässä vain viittaamaan esimerkiksi marxologisiin tai ekonomiakriittisiin tutkimuksiin, jotka yliteoreettisuudellaan tuottivat itselleen suhteellisen autonomisuuden ja lakkasivat selkeästi tarjoamasta poliittisia lupauksia. Näin ne itse asiassa paralysoivat teoria-käytäntö -suhteen. Laajojen legiislatiivisten pyrkimysten ajanjaksona ne tarjosivatkin marxismien sisäisen suojapaikan hyvinkin kriittisille näemyksille. Tämä johti sekä Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin aseman korostamiseen että sen teoreettiseen kiteyttämiseen ja rajaamiseen. Erikoista tässä oli se suunta, jolla esimerkiksi franzenialaiset professionalisoituivat marxilaisina tutkijoina: ei ulospäin poliittiseen käytäntöön, vaan sisäänpäin teorian teoriaan. Vaikka esimerkiksi Norosta (1982, 201-202) puhdas marxismi olikin ghetto ja mahdottomuus teoreettisena esityksenä, niin hänelle tie ulos ghetosta tapahtui löytämällä sosiologiasta jotain marxismille käyttökelpoista, eikä suinkaan käytännön yhteyksillä vallankumoukselliseen työväenliikkeeseen.

5.1.2 Tieteenalojen ja tieteiden välisiä polariteetteja

Kamppailu Tutkijaliiton profiilista paljasti ja poiki tutkijaliittolaiseen kenttään myös eri tieteenalojen ja tieteiden välisiä polariteetteja. Tämä johti uudelleenlaiseen avoimempaan, mutta samalla jännitteisempään keskustelutilanteeseen tai -käytäntöön. Uusi tilanne toi mukanaan auktoriteettiongelman tai auktoriteettityhjiön: mistä keskustella, mihin auktoriteettiin nojata? Diskurssit eivät vaihtuneet enää hallitusti toiseksi ja paremmaksi, vaan moniksi erillisiksi keskusteluiksi. Keskusteluja haettiin, ne laajentuivat ja vaihtuivat nopeasti, T&E ja varsinkin sen Tieteellinen

elämä -palsta vilisivät uusia tai reservissä olleita kansainvälisiä nimiä (Nietzsche, Foucault, Derrida, Frankfurtin koulukuntalaiset jne.). Keskusteluille oli yhä olennaisempaa vaihtuminen ja uuden hakeminen kuin pitkäjänteisyys.

Muuttunut tilanne paljasti eroja erityisesti luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden välillä. Tässä oli kyse ensinnäkin kahden tieteellisen kulttuurin välisestä erosta. Luonnontieteilijät olivat yhteiskuntatieteilijöitä heterogeenisempi joukko, joiden oli yhä vaikeampi seurata spesifioituvia ja entisen poliittisen kontekstin ohittavia yhteiskuntatieteellisiä keskusteluja. Tutkijaliiton luonnontieteilijöiden opintopiiritoiminta oli hiipunut jo 1970-luvun lopulla, seminaarityyppinen toiminta 1980-luvun alussa. Luonnontieteilijöiden keskuudessa trendi kääntyi hyvinkin nopeasti kohti oman alan tutkimusongelmia (haast. Haila 1990)⁵².

Lisäksi luonnontieteilijöiden kiinnittyminen Tutkijaliittoon oli tapahtunut enemmän poliittisten kuin muiden motiivien perusteella. Monien tausta oli kommunistisessa liikkeessä ja useat olivat saaneet koulutuksensa joko Neuvostoliitossa tai DDR:ssä (Hietaniemi 1990). Heille Tutkijaliitto merkitsi ennen kaikkea maailmankatsomuksellista poliittista - reaali- ja tiedepoliittista - tutkijaliikettä. Näin ollen Tutkijaliiton poliittis-organisatorisen profiilin muutokset ja tiedepoliittisen keskustelun laantuminen 1970-luvun lopulla antoivat lopullisen taustan luonnontieteilijöiden erkaantumiselle Tutkijaliitosta ja T&E:stä. Maailmankatsomuksellisten luonnontieteilijöiden erkaantumista ei ole kuitenkaan ymmärrettävä draama-

⁵²Yrjö Haila kuvaa haastattelussaan (1990) kehitystä seuraavasti: "Teemaattiset avaukset luonnontieteilijöiden suuntaan ei enää oikein onnistuneet. Motivoitunut porukka jäi pieneksi...ekologisen tasapainon homma...ja pienempi teema luonnontieteen luonto. Teemat oli liian vaikeita ja kaukana porukan tutkimuskäytännöstä...yhdistävää sosiaalista sidettä ei enää kyetä pitämään hengissä. Tietysti asiat näyttää myös paljon monimutkaisemmilta, kuin ne ennen näyttivät, yhteisiä ongelmia on vaikea löytää. (...) 1970-luvulla oli helppo saada omasta tiedeyhteisöstä tukea, niveltää oma duuni. (...) Vallitsi käsitys luonnontieteiden ja filosofian mielekkäästä yhdistämisestä, joka on sitten myöhemmin osoittautunut aika illusoriseksi".

tisesti. Suurimmaksi osaksi se tapahtui vähin äänin ja pikku hiljaa. Luonnontieteilijöiden kato ei sekään ollut totaalista, vaikka jääminen vaatikin muutos- ja keskustelukykyisyyttä.

Myös naistutkimuksen voimakas esiintulo aiheutti jännitteitä. Se tunkeutui varsin miesvaltaiseen keskustelukenttään ja marxilainen keskustelu kohtasi varmasti myös naistutkimuksen poikkitieteellisyydessä ongelmallisen haasteen. Lisäksi naistutkimus kytkeytyi suoraan marxismin ongelmalliseen teoria -käytäntö -suhteeseen. Tällä tarkoitan niitä vaikeuksia, joita naistutkimus kohtasi alkuvaiheen pyrkimyksessään selventää naistutkimuksen suhdetta feministiseen naisliikkeeseen ja vasemmistolaiseen liikkeeseen.

Sosiologian ja filosofian välinen suhde oli hyvä esimerkki Tutkijaliitossa vaikuttaneesta eri tieteenalojen välisestä jännitteestä. Juha Mannisen (1990) mukaan polariteetti franzenialaiset - marxilais-leniniläiset liittyi nimenomaan sosiologian ja filosofian välisiin eroihin. Hänen mukaansa Tutkijaliiton perustamisen aikoihin vallitsi antifilosofinen asenne, jota täydensi yhteiskuntafilosofinen paatos. Siinä missä sosiologian tila sosialistisissa maissa oli Mannisen mukaan erittäin heikko, niin filosofialla ja etenkin filosofian historialla se oli vapaampi ja vahvempi. Tästä syystä Mannisen mielestä oli eri asia olla suuntautunut marxilais-leniniläisesti filosofiaan kuin sosiologiaan. Suomalaisella sosiologialla oli siis jo alunperin heikommat edellytykset orientoitua sosialististen maiden suuntaan.

Mikä sitten voisi olla sosiologian ja filosofian välisen jännitteen kotimainen tausta? Eräs tärkeä tekijä oli se, että sosiologialla oli ollut filosofiaa huomattavasti merkittävämpi yhteiskunnallinen rooli sotien jälkeisessä Suomessa. Se oli ollut keskeinen tiede 1960-luvun muutosten tuulissa ja tärkeä airut 1960-luvun lopulla alkaneessa tieteiden marxilaistumiskehityksessä. Suomalaisessa filosofiassa puolestaan anglo-saksisella, jokseenkin epäpoliittisella ja positivistisella loogis-empiristisellä suuntauksella oli ollut poikkeuksellisen vahva asema. Vaikka loogisen empirismin vaikutus olikin näkynyt varsinkin 1950-luvun suomalaisen sosiologian meto-

dististen valintojen taustalla (Mäkelä 1996, 139-141), niin filosofian ja sosiologian yhteiskunnalliset ulottuvuudet olivat muodostuneet varsin erilaisiksi. Tämä selittää osaltaan 1970-luvun antifilosofista ilmapiiriä.

Toinen tekijä sosiologian ja filosofian väliseen jännitteisyyteen löytyy suomalaisen marxismin kehityskulusta itsestään. Kuten aikaisemmin on tullut esille, 1970-luvun sosiologinen valtavirtaus eli vamokap-tutkimus ehtyi sitä mukaa kun suomalaisessa marxismi-keskustelussa alkoi tapahtua sisäistä eriytymistä. Voitaisiin ehkä sanoa, että 1970-luvun lopulla sisäisesti varsin eklektinen marxismi löysi uudelleen omat tieteenalansa sosiologian, valtio-opin, filosofian, kansantaloustieteen, psykologian jne. Samalla kokonaisvaltaisen ja yhteiskunnalliseen liikkeeseen kytkeytyneen poliittisen marxismin näköalat kapenivat olennaisesti. Marxismin eriytymiskehitys sekä hyvin teoreettinen ja kapea-alainen ekonomiakritiikki eivät tyydyttäneet marxilais-leniniläisiä, sillä ne murensivat pohjaa metatason marxilais-leniniläiseltä filosofialta⁵³. Sama päti myös toisinpäin, sillä olihan franzenialaisten suunnasta kritisoitu hyvinkin kärkevästi marxilaisia kokonaisteorioita.

Tilanne voi vaikuttaa jälkeinpäin katsottuna varjonyrkkeilyltä, koska mitään hedelmällistä keskustelua ei näiden välillä käyty. Tutkijaliiton sisällä käydyt mielipiteenomaiset keskustelut eivät mielestäni olleet sellaisia. Tämä jännitteisyys näkyi kuitenkin T&E:ssä siten, että siinä on selvästi havaittavissa 1980-luvun vaihteesta aina vuoteen 1984 asti sekä marxismi-leninismiin että sosiologian tai yhteiskuntatieteiden ympärille kytkeytyviä kirjoituksia - eräänlainen "kauhun tasapaino". Edellisessä linjassa tarkasteltiin lähinnä historianfilosofisia ja tieteenfilosofisia aiheita dialektisen materialismin näkökulmasta, jälkimmäisessä ekonomiakritii-

⁵³Tämä tuli selkeästi esille Juha Mannisen haastattelussa (1990): "Pääomalogiikka ei Suomessa huikeaa menestystä saanut. Sellaselle, joka oli kiinnostunut tästä [valistuksen] traditioaspektista, nää keskustelut ei antanut kovinkaan paljon, ja ne itse asiassa sulki traditioaspektin pois. Voi asettaa aiheellisesti kysymyksen, riittääks että välitetään vaan uusia impulsseja. Eiks pitäs ajatella, että niistä syntys jotain laajempaa...T&E:n rooli on ollut liian paljon omaksuva, reseptiivinen".

kin ja marxismin yhteiskuntateoreettisia ongelmia. Kummatkin osapuolet keskustelivat toistensa ohi ja jännite jäi purkamatta.

Ehkä tärkein taustatekijä sosiologian ja filosofian väliseen jännitteeseen on vielä mainitsematta. Marxismin eriytymis- ja pluralisoitumiskehitys paljasti myös erilaisen kiinnittymistavan marxismin ehkä tärkeimpään traditioon, moderniin. Tutkijaliittolaisessa sosiologiassa tämän tradition merkitys nousi esille vasta 1980-luvun alussa sekä Frankfurtin koulukunnan (ks. esim. Noro 1981b) että Marxin sivilisaatiokritiikin uudelleenarvioinneissa (ks. 5.3.2). Sitä vastoin marxilais-leniniläiselle filosofialle valistuksen ja modernin merkitys oli ollut hyvin tärkeä. Filosofian historialla - varsinkin klassisen saksalaisen filosofian historialla - nähtiin olevan substantiaaalinen yhteys marxismi-leninismiin. Marxismin alkanut eriytymis- ja pluralisoitumiskehitys oli jo itsessään uhka tälle kokonaisvaltaiselle ja itsetietoiselle traditiolle. Yksilötason esimerkkinä tämän tradition jatkajista oli Juha Manninen, joka oli jo vuonna 1973 solminut yhteyden Kansainväliseen Hegel-seuraan (Manninen 1990).

5.2 MARXISMIN TEOREETTINEN PLURALISOITUMINEN

Eräs osoitus muutoksesta tuli esille 1970-luvun lopulla keskustelussa marxismin suhteesta rationalismiin ja irrationalismiin. Kyse oli ranskalaisen Etienne Balibarin (1976) kirjoittaman artikkelin *Au nom de la Raison - Marxisme, Rationalisme, Irrationalisme* aiheuttamista reaktioista. Artikkelin herätti Tutkijaliiton piirissä keskustelua ja se oli jo ehditty suomentaakin, mutta sitä ei kuitenkaan koskaan julkaistu (Hietaniemi 1990)⁵⁴. Esimer-

⁵⁴Tapani Hietaniemi (1990) muistaa Seppo Toiviaisen kaudelta kaksi sensurointitapausta: "Mika Böökin piti kirjoittaa vertailuja länsimaisesta marxismista, Gramscista ja Trotskista. Siitä ei saanut käydä keskustelua. Toinen oli Balibarin artikkeli irrationalismista."

kiksi Juha Manninen oli lähettänyt T&E:n toimitukselle kirjeen, jossa hän ilmoitti, ettei hän pitänyt Balibarin artikkelin julkaisemista perusteltuna sen rationalismikriittisyyden takia (haast. Manninen 1990)⁵⁵. T&E:ssä ranskalainen keskustelu tuli kuitenkin esille sekä Dominique Lecourtin haastattelussa (Noro & Rahkonen 1979) että Hannu Siveniuksen (1979) ranskalaista uusfilosofiaa käsittelevässä artikkelissa.

Balibarin esittämiin ajatuksiin viitaten Lecourt halusi tarkentaa käsitystä marxismin rationalismista, jonka etenkin taistelu irrationalistiseksi koetua uusfilosofiaa vastaan oli nostanut uudestaan esiin. Lecourtin mielestä "rationalismin" ja "irrationalismin" jakaminen kahteen vastakkaiselta näyttävään leiriin oli pelkkää harhaa, koska juuri silloin toistettiin ja omaksuttiin hallitsevan porvarillisen filosofian omien sisäisten tendenssien törmäminen vastakkain (Noro & Rahkonen 1979, 54). Uusfilosofian kriittinen arviointi oli tarpeellista, mutta marxilainen käytäntö filosofiassa ei Lecourtin mielestä saanut olla uusien politiikan ja teorian alueiden tuomitsevaa poliisitoimintaa, vaan sen tuli tukeutua luokkataistelun nykyisten muotojen konkreettiseen analyysiin tietyllä hetkellä ja tietyssä taloudellisessa yhteiskuntamuodostumassa. Näin myös filosofian historiaa ei saanut käsittää hegeliläisittäin: "se ei ole järjen (Vernunft) loputonta taistelua sitä vastassa olevaa *toista* (das Andere) vastaan" (emt. 56). Rationalismin ja irrationalismin suhde ei ollut siis absoluuttinen suure.

Laajasti ranskalaista uusfilosofiaa kartoittanut Siveniuksen (1979) artikkeli osoitti puolestaan, ettei mitään yhtenäistä uusfilosofista oppia näyttänyt

⁵⁵(...) mä totesin, etten mä pitänyt sen julkaisemista ollenkaan perusteltuna, koska hän [Balibar] määritteli siinä rationalismin marxismin päävastustajaksi. Se traditio, johon minä sijoituin - klassisen saksalaisen filosofian, valistuksen traditio - siinä järjen käsite oli keskeisessä asemassa. Olin sitä mieltä, että tarvitaan vain uutta rationaalisuuden muotoa, joka vastaa nyky maailmaa ja sen ongelmia. Kyse on siitä, miten suhtautuu traditioon, näkeekö siinä jotain järjellistä antia. Ja tällanen näkemys oli edesmenneessä marxismi-leninismissä. Mä olin sitä mieltä, että traditio voi olla vahva, eikä siinä ollut kyse vallan legitimisoinnista. Sen vuoksi siihen suhtauduttiin ideologiakriittisesti (haast. Manninen 1990; ks. myös Juha Manninen: Järjen ja epäjärjen filosofiat, *Soihtu* 3/79)."

olevan olemassa. Kyseessä oli pikemminkin ristiriitainen ja hajanainen kokonaisuus strukturalismista uskonnolliseen profetismiin, josta Bernard-Henri Lévy oli taidokkaasti muovannut näkyvän ja kuuluvan filosofisen "hittiparaatin". Uusfilosofialle oli Siveniuksen (emt. 6) mukaan ominaista täydellinen pettymys kaikkeen politiikkaan. Siihen oli johtanut kaksi seikkaa: ensiksikin pettymys Ranskan kommunistien toimintaan keväällä 1968, ja toiseksi sen havaitseminen, että marxilaisuus oli sittenkin "vain barbariaa". Viimeksi mainitun seikan oli uusfilosoifeille osoittanut reaalisosialismin kriitikko Aleksandr Solzhenitsyn. Poliitiikan vastaisuuden lisäksi uusfilosofiassa oli Siveniuksen (emt. 9-10) mukaan tieteen vastaisia tendenssejä, joita kuvasi se, että valistusajatteluun liittyvästä rationalismista haluttiin luopua, koska se nähtiin suurimpana esteenä vallankumoukselle ja sitä voitiin käyttää väärin esimerkiksi totalitarismin nousussa.

Balibarin Suomessa julkaisemattoman artikkelin ja Lecourtin haastattelun saaman palautteen vuoksi Sakari Hänninen (1979) halusi herättää keskustelua suomalaisen marxismin erityispiirteistä. Hänen mukaansa suomalainen marxismi-keskustelu oli syntynyt kapeasta opiskelijaliikkeen näkökulmasta ja kansainvälisesti ajatellen vasta marxilaisen keskustelun kypsällä kaudella. Hänninen esitti kärjistetysti, että suomalainen "myöhäisempien aikojen marxilaisuus" on ollut "pakoilevaa ekletismiä", jonka erilaisia historiallisia juuria ei keskustelussa ollut kaivettu esiin. Siten myöskään mitään keskitettyä tieteenfilosofista ja metodologista keskustelua suomalaisen marxismin erityisluonteesta ei ollut kyetty käynnistämään. Tästä syystä keskustelu marxismin rationalismista ja irrationalismista oli Hännisen mielestä Suomessa väärin asettunut. (emt. 57-58.) Hännisen puheenvuoro saikin muutamia palautteita, jotka kytkivät rationalismi/irrationalismi -teeman marxismin maailmankatsomukselliseen ja emansipatoriseen tehtävään (ks. Oittinen 1980 ja Rahkonen 1980a).

Vastapainona epäilyille marxilaisuuden rationaalisuudesta T&E:ssä ilmestyi Juha Mannisen (1980) tekemä DDR:läisen filosofin Manfred Buhrin haastattelu, jossa Buhr kritisoi haastattelussaan myöhäisporvarillista filo-

sofiaa suuren maailmankatsomuksellisen kantovoiman, yhteiskunnallis-historiallisen optimismin puuttumisesta. Buhrin (1981) artikkeli *Järjen haaste klassisessa porvarillisessa filosofiassa* oli taas esimerkki marxilais-leniniläisestä ideologia- ja tieteenhistoriallisesta tutkimuksesta. Jo Juha Mannisen esipuhe teki selväksi leniniläisen tietoteorian eron marxismiin vulgarisointeihin. Teorioiden todellisuussisältö, niiden esittävä tehtävä ei Mannisen mukaan palautunut mekanistisesti talouden kieleen, vaan ideologisella kehityksellä oli oma suhteellinen itsenäisyytensä. Materialistinen dialektiikka edellytti siten luotettavaksi näköalan antajaksi "(...) yhtä hyvin talouden, yhteiskunnan, politiikan kokonaisuudesta muodostuvaa historianprosessia ja sen käsittämistä kuin tietoisuuden aidosti todellisuutta esittävää heijastusluonnetta" (emt. 22). Näiden näkökohtien laiminlyöminen oli Mannisen (emt.) mielestä marxismiin tunnettu lastentauti, jonka mukaisesti tietoteoria oli marxismissa kerta toisensa jälkeen pyritty sulauttamaan yhteiskuntateoriaan, ts. korvaamaan tiedonkehityksen logiikka tiedonsosiologialla, viimeksi pääomalogiikalla. Seuraukset olivat hänen mukaansa olleet aina työväenluokan etenemisen ja strategian kannalta tuhoisia.⁵⁶

Buhrin artikkeli oli itsessään aatehistoriallinen esitys järjen käsitteen keskeisyydestä klassisessa porvarillisessa filosofiassa ja marxismissa. Buhrin (1981, 28-29) mukaan klassisen porvarillisen filosofian perusongelma oli se, että se samasti järjen porvarilliseen ajatteluun ja yhteiskuntakehitykseen. Sille yleisinhimillinen järki olikin porvarillista luokkarakenteellista järkeä. Siten rationalisminkaan historia ei ollut pelkkää tietoteoreettista keskustelua, vaan heijasti taloudellisesti, yhteiskunnallisesti ja ideologis-poliittisesti porvarillisen yhteiskunnan eri kehitystasoja. Vasta marxismi palautti Buhrin mukaan filosofisen problematiikan taloudellis-sosiaalisiin ja historiallis-yhteiskunnallisiin juuriinsa osaksi porvarillista yhteiskuntaa.

⁵⁶Ks. Juha Mannisen tietoteoriakonseptiosta myös Manninen 1981, 1982 ja 1987. Tätä tematiikkaa sivuava erittäin vilkas keskustelu käytiin T&E:ssä vuosina 1982-1983 marxilaisen tiedotusopin tutkimuserinteistä ja sen tieteenteoreettisista kysymyksistä.

Tältä perustalta mahdollistui filosofian sisällön uudelleenmuotoilu proletariaatin maailmankatsomuksena, jollaisena filosofia ei enää "(...) suuntaudu vallitsevaan (=porvarilliseen) yhteiskuntaan, vaan sen voittamiseen, sen kritiikkiin ja poistamiseen" (emt. 35).

Ranskalaisen uuden filosofian muodikas attraktiivisuus ei saavuttanut Tutkijaliitossa tai ylipäänsä Suomessa jalansijaa. Olennaista olikin, että uusfilosofia tuli ylipäänsä esille ja siitä keskusteltiin. Se oli traditionaalisella akateemisen keskustelun kentällä heikko hyökkääjä. Marxisin ydin - oli se sitten franzenialaisittain poliittisen taloustieteen kritiikkiä tai marxilais-leniniläisittäin modernin rationalismin perinnön kriittistä jatkamista - koettiin vielä kaikin puolin hyväksyttävänä.

Samalla kun uusfilosofian epäonnistunut maihinnousu merkitsi eräänlaista torjuntavoittoa, se merkitsi myös selvää välivaihetta ja ilmausta tutkijaliittolaisen marxismin pluralisoitumisesta. Vaikka ranskalaisen uusfilosofian tarkastelu oli varsin kriittisesti hahmottanut uudemman ranskalaisen keskustelun piirteitä, samalla se oli tuonut positiivisessa valossa esille esimerkiksi Michel Foucault'n. Hänen repressiivisten instituutioiden ja vallan mikrotason analyysinsä nähtiin marxilaiselta kannalta hyödyllisinä ja ohittamattomina. Toisaalta taas Foucault'n atomisoitu valtakonseptio koettiin luokkaherruuden kokonaisuuden ymmärtämisen kannalta ongelmallisena. (ks. Noro & Rahkonen 1979, 57-58 ja Sivenius 1979, 17; ks. myös Kotkavirta 1982, 28-38.) Foucault'n aseman muutoskehitys laajentuvassa tutkijaliittolaisessa marxismi-keskustelussa olikin esimerkillisen kuvaava: 1980-luvun vaihteessa nimeksi marxilaisen kontekstin rajalle, 1980-luvun puoliväliin tultaessa merkittäväksi kansainväliseksi tutkijaksi ja perspektiivien avaajaksi ohi marxilaisen kontekstin.

1980-luvun vaihteeseen tultaessa marxismi joutui hakemaan uusia lähestymistapoja myös suomalaiseen yhteiskuntaan. Tässä vaiheessa tuli esille keskustelu nykykapitalismin tilasta eräänlaisena uudelleenarviointina sille 1970-luvun tyypilliselle kapitalismikeskustelulle, joka oli nähnyt kapitalismin olevan eri ulottuvuuksissaan syvässä kriisissä (ks. esim.

Suomalainen kapitalismi 1979, 467-471). Nykykapitalismi hyvinvointivaltioineen ei näyttänytkään enää vakavassa mielessä kriisiytyneeltä, saatikka kuolevalta. Nykykapitalismi ilmeni nyt päinvastoin elinvoimaisena ja laajan monimuotoisena prosessina, jonka voimistuminen oli lisäksi tapahtunut ilman yhteiskunnallisten valtasuhteiden muutoksia. Kapitalismin kriisitulkintaan sitoutunut vamokap-tutkimus oli tavallaan ollut sokea nykykapitalismin sittenkin elinvoimaisille prosesseille (ks. Noro 1981a ja Kosonen 1981a ja 1981b).

Nykykapitalismin luonteessa tapahtuneiden muutosten tutkiminen edellytti taloutteen keskittyneen marxilaisen tutkimuksen kontekstin ylittämistä. Niinpä nykykapitalismin tutkimus eriytyikin 1980-luvun alussa karkeasti kahdentyyppiseksi tutkimussuunnaksi. Ensinnäkin syntyi nykykapitalistisen hyvinvointivaltion(!) taloudellis-rakenteellisia makroprosesseja tarkasteleva tutkimussuunta. Toiseksi kehittyi yhteiskunnan poliittista ja kulttuurista kehittymistä tarkasteleva tutkimussuunta: uusia yhteiskunnallisia liikkeitä tarkasteleva tutkimus, suomalainen luokkatutkimus, kulttuurintutkimus ja elämäntapatutkimus. Tässä mielessä sekä ekonomiakritiikki että totalisoidumpi marxilainen kapitalismin yhteiskunta- ja ideologiakritiikki erityisinä yhteiskuntatutkimuksen muotoina problematisoituivat.

Hyvä esimerkki pyrkimyksestä ylittää sekä vakiintuneen materialistisen historiankäsityksen kaavamaisuuden ongelmat että poliittisen taloustieteen kritiikin kohdespesifinen kapeus sisältyi Sakari Hännisen (1981) väitöskirjaan *Aika, paikka, politiikka*. Marxilaisen valtioteoreettisen keskustelun historiaa ja nykyisyyttä laajasti ja kriittisesti tarkastellut Hänninen pyrki hahmottamaan yhtenäisen marxilaisen valtioteorian konstitutiologisen ja metodisen perustan. Hänninen (emt. 153-162) pyrki ylittämään objekti/subjekti -dualismin tunnustamalla subjektin tekojen monilakisuuden, minkä lisäksi esitys sisälsi "(...) epäsovinnaisen, ei-lineaarisen historiankäsityksen, joka yhdistää loogisen ja historiallisen tarkastelutasospesifisti niin, että menneisyys ja nykyisyys, jopa tulevaisuus, ovat vuoropuhelussa keskenään" (emt. 228). (Ks. pyrkimyksestä esittää yhte-

näisen marxilaisen valtioteorian konstituutio myös Teräs 1984).

Marxilaista valtioteoriaa merkittävämmäksi vaikuttajaksi tutkijaliittolaisen marxismin teoreettisessa kehityksessä tuli tanskalaisen pääomalogiikan käänne sivilisaatiokritiikkiin, vaikka keskustelu siitä yltyikin vasta 1980-luvun puolivälissä (ks. luku 5.3.2). Haastattelussaan Schanz (Noro 1981, 45-46) esitti marxilaiselle kapitalismin sivilisaatiokritiikille kolme eri syytä. Ensiksikin marxismin tuli määritellä sekä sosialismikonseptionsa että kapitalismin kritiikkinsä jo olemassaolevien sivilisaatiomuotojen varaan niiden sivilisaatiokritiikkinä. Toiseksi reaaliosialismi oli Schanzin mielestä syvästi problemaattinen, eikä sillä ollut nykyisessä kapitalistisessa yhteiskunnassa tarjottavana emansipaatio-odotuksia. Kolmanneksi kapitalistinen talous oli tunkeutunut hyvin kokonaisvaltaisesti ihmisten elämänyhteyteen, ja tässä mielessä yritykset rajoittaa Marxin teoria klassiseksi ekonomismiksi tai politiikka-doktriiniksi olivat Schanzin mielestä anakronismeja. Marxilaisen sivilisaatiokritiikin tulikin hänen mukaansa konstruoida oma sosialismikonseptio ja emansipaatioperspektiivi nykyisen laajan kapitalistisesti differentioituneen ja fragmentoituneen sivilisaatiomuodon tilalle.

Schanzin (1981, 57-58) mielestä tuli pohtia myös sitä, millä tavalla Marx ja Marxin jälkeinen marxismi oli kokonaisuudessaan kytkeytynyt porvarilliseen valistusajatteluun. Ei niin, että asetettaisiin kyseenalaiseksi marxismin modernisuus, vaan kysyttäisiin, millä tavalla se oli sitä. Schanzin mukaan Marxin suhde valistukseen ilmeni nimittäin sekä sen sivilisaatio-affirmatiivisena muotoiluna ja omaksumisena (horisontalismi, profanisointi ja sosiaaliutopian yleispätevyys) että sen sivilisaatiokriittisenä ylittämisenä (historia- ja kaksoisemansipaatiokonseptio). (Ks. myös Schanz 1996, 46 ja Aro 1987, 31-34.)

5.3 MARXISMIN TEOREETTINEN MURROSVAIHE: MARXISMIN RAJOILLE

"Totalisoiva marxilainen tieteenkritiikki ei ollut mahdollinen. Enemmän kuin ideologis-poliittista, oli itse teoreettisen ytimen uudelleenarviointia. Tässä vaiheessa oli vielä esillä tää Marxin puhtaan ytimen korostaminen: marxismi on Marxin vääristelyä (haast. Noro 1990)."

Muutoskehitys marxismin sisällä jatkui Sakari Hännisen päätoimittajakaudella 1982-1983. Kaarlo Tuorin päätoimittajakausi 1984-1986 oli jo pluralismia myös ohi marxilaisen kontekstin. Tästä huolimatta Tuorinkin kaudelle oli vielä tyypillistä monien keskustelujen kytkeytyminen jollain tavalla marxilaiseen ajatteluun, vaikka se tapahtuikin yhä kriittisemmällä tavalla. Tuorin kaudella tapahtui myös marxisti-leninistien lopullinen lähteminen T&E:n toimituksesta (heidän "edusmiehensä" Juha Manninen lähti pois vuonna 1985).

5.3.1 Vallankumoukseton työväenluokka ja keskiluokkaistunut sivistyneistö

"Uskoiko joku kansaan? Epäilen. Kansa oli tässä porukassa jo jossain määrin vanhentunut termi. Kyllä työväenluokka oli, ainakin Tampereella (haast. Manninen 1990)."

Eräs tärkeä vaikuttaja sekä marxilaisen sivistyneistö-kansa -suhteen että marxilaisen sivistyneistön itseymmärryksen kannalta oli empiirisen suomalaisen luokkatutkimuksen tulokset. Jo Raimo Blomin (1980b) luokka-

tietoisuuden muutoksia tarkastellut artikkeli oli tuonut esille eräiden ulkomaisten tutkimusten tuloksen, jonka mukaan työläisten luokkatietoisuus ilmeni sisäisesti epäyhtenäisenä, ristiriitaisena ja pitkälti pääoma-affirmatiivisena. Myöhemmin 1980-luvun aikana myös suomalainen luokkatutkimus osoitti, ettei uusi työväenluokka ollut enää homogeeninen tai vallankumouksellinen, vaan varsin heterogeeninen ja poliittisesti apaattinen. Havaittiin myös, että pelkkä ekonomistinen ja reduktionistinen luokka-analyysi oli riittämätön, eikä yleensä luokkien ja luokkataistelun tai vallankumouksellisen työväenluokan olemassaoloa enää voitu olettaa a priori. Paluuta entiseen ei siinä mielessä enää nähty. Uuden keskiluokkaan piiristä ei näyttänyt löytyvän työväenluokalle liittolaista, sillä sekin vaikutti heterogeeniselta sekä luokkatilanteensa ja -tietoisuutensa että organisoitumisensa suhteen. (Blom & Kivinen & Melin 1983, 1, 4-5; Luokkaprojekti 1984a, 173, 180-181, 540-541 ja Luokkaprojekti 1984b; ks. uusiin keskiluokkien heterogeenisuudesta ja sen ytimen ristiriidattomasta tietoisuudesta myös Kivinen 1987.)

Varsinkin vertailevan luokkarakenne- ja luokkatietoisuusprojektin pääteoksessa *Luokkaprojekti* (1984a) tuli selvästi esille suomalaisen yhteiskunnan ja poliittisen järjestelmän "passiivista vallankumousta" muistuttava tilanne. Kansan aloitteellisuus oli neutralisoitu edustuksellisuudella ja voimakkailla ammattiyhdistys- ja puoluerajoilla, luokkien itsenäisyys (luokkien omista työhön ja elämiseen liittyvistä tarpeista lähtevä toiminta) oli vähäistä, ja tuen antaminen vallitsevalle kehityssuunnalle heijasti pikemmin voimatonta mukautumista kuin itse valittua mukanaoloa (emt. 543-544). Suomalaiset näyttivät siis vieraantuneen politiikasta ja hylänneen työyhteiskunnan poliittisen järjestelmän arvot ja toimintamallit.

Sivistyneistön yhteiskunnallisessa asemassa tapahtuneita muutoksia *Luokkaprojekti* pyrki lähestymään gramscilaisesta näkökulmasta. Tämä merkitsi sivistyneistön tarkastelua sen kokonaistoiminnan (tuotannollisen toiminnan) ohella myös yleiskulttuuristen funktioiden pohjalta ja kansalaisyhteiskunnan jäsenenä. Jälkimmäinen näkökulma viittasi siihen, että sivistyneistöä tarkasteltiin myös niiden tehtävien perusteella, jotka se oli

omaksunut sekä organisatorisesti että hegemoniataistelun kautta. Näin tutkimus pyrki ylittämään pelkkään sivistyneistön palkkatyöläisyyteen liittyvän konseptin rajoja (emt. 162-163). *Luokkaprojekti* joutui kuitenkin toteamaan sivistyneistön kansallisen ja yleispoliittisen merkityksen heikentymisen. Talouden ja tuotannon kansainvälistymisen ja valtakeskukseen keskittyneen hegemonian myötä kansallisvaltion suvereniteetti oli tullut rajalliseksi. Juuri tämä kehityskulku oli rajoittanut sivistyneistön merkitystä ja universaalisuutta Gramscin tarkoittamassa yleispoliittisessa ja kansakunnan kehityssuuntaa muovaavassa merkityksessä. Laajemman yhteiskunnallisen roolin ylläpitäminen uhkasi muuttaa sivistyneistön joko kansainvälisen kapitalistisen järjestyksen ideologeiksi tai voimattomiksi kulttuurikriitikoiksi (emt. 163-164). Vaihtoehto universaalille sivistyneistökonseptiolle oli siirtyminen erityiseen sivistyneistöön. Tässä *Luokkaprojekti* viittasi Foucault'n ajatuksiin sivistyneistön toimimisesta ammatillisen ja elämäntilanteensa pohjalta yhteiskuntaelämän eri lohkoilla, tietyissä pisteissä (emt. 164-165; ks. myös Järvelä-Hartikainen 1983, 80-83).

Gramscilaiseen ja foucault'laiseen näkökulmaan viitaten *Luokkaprojekti* esitti empirisen sivistyneistötyypittelyn. Sivistyneistöä ei tyypittelyssä ymmärretty suppeana palkkatyöläistyneenä lukeneistona, vaan neljän eri sivistyneistökriteerin (koulutustason, auktoriteettiasteen, itsenäisyysasteen ja organisaattoriaseman) perusteella jakautuvana yhteiskunnallisten vaikuttajien ja organisaattoreiden ryhmänä. Tämän perusteella saatiin viisi eri sivistyneistötyyppiä, joista neljä täytti vähintään kolme edellä mainituista kriteereistä: 1) universaali ydinsivistyneistö (25%), 2) palkkatyöläisydydinsivistyneistö (25%), 3) sivistyneistö ilman työn auktoriteettia (16%), 4) sivistyneistö ilman tutkintoa (12%) ja 5) koulutetut itsenäiset (22%) (emt. 166-170; vrt. Häyrynen 1986).

Kuten *Luokkaprojektissa* todettiin, survey-aineistoon perustuva tyypittelytutkimus ei sinänsä voinut olla pohja syvälliselle historiallisen näkökulman omaavalle sivistyneistöteorialle (emt. 170). Sivistyneistöä koskevan tietoisuustarkastelun puuttuessa *Luokkaprojektin* tuloksia onkin luettava implisiittisesti, palkkatyöläistietoisuudesta käsin tulkiten. Sellainen lukutapa

näytti kokonaisuutena ottaen paljastavan sivistyneistön tosiasiallisen keskiluokkaistumisen ja sen hegemonisen heikkouden. Historiallisen näkökulman omaava sivistyneistöteoria olisikin vaatinut pohdintaa sekä sivistyneistön tietoisuuteen että hegemoniseen asemaan ja merkitykseen liittyvien olettamusten ja käsitteiden normatiivisuudesta ja sopivuudesta empiiriseen analyysiin. (Ks. Luokkaprojektin ongelmista myös Blom ja Melin (toim.) 1987; poliittisen teorian käsitteiden legitimitetti, konsensus ja luokkatietoisuus normatiivisuuden ongelmista ks. Therborn 1982, 100-105.)

On selvää, että Tutkijaliitossa ja T&E:ssä hyvin esillä olleet luokkatutkimuksen tutkimustulokset vaikuttivat rapauttavasti sekä vasemmistolaisen sivistyneistön itseymmärrykseen että viimeisiinkin toiveisiin sivistyneistön ja kansan välisestä suhteesta. Tuli mahdottomaksi puhua enää vasemmistolaisesta kokonaissivistyneistöstä. Keskiluokkaistuneesta ja loke-roituneesta sivistyneistöstä ei ollut enää vakavasti otettavaksi suunnannäyttäjäksi tai maailmankantajaksi. Sivistyneistön yhteiskuntakriittiset potentiaalit näyttivät olevan pieninä palasina maailmalla. Luokkarakenteeltaan tai -tietoisuudeltaan yhtenäistä työväenluokkaakaan ei ollut enää olemassa. Työväenluokka sosiaalisesti merkittävänä ryhmänä oli kadonnut sotien jälkeisen modernisaation tuloksena. Säätymäiseen elämiseen liittyneet todellisuusviitteet näyttivät menettäneen kiinteät merkityksensä (Kalela 1990, 8-10). Sivistyneistön lailla työväenluokka näytti hukkuneen epäpolitisoituneeseen ja hahmottomaksi paisuvaan keskiluokkaan.

5.3.2 Sivilisaatiokriittinen marxismi

Eräs Marxin ajatuksia hyvinkin kriittisesti tarkastellut teema liittyi keskusteluun työstä, tarpeista sekä niihin liittyen käsitteistä vapauden ja välttämättömyyden valtakunnat. Tässä temassa näkyi selvästi tanskalaisen pääomalogiikan sivilisaatiokriittisen käänteen vaikutus tutkijaliittolai-

seen marxismiin. Keskustelun lähtölaukauksena T&E:ssä toimi Keijo Rahkosen (1984) artikkeli *Hakusanoja työstä*. Rahkosen mukaan sekä klassisen porvarillisen että marxilaisen tradition keskeinen avainkategoria työ oli kriisissä, samoin kuin sen mukaisesti konstituoitunut moderni kapitalistinen yhteiskunta. Tässä mielessä Marxin argumentaatio 'työstä yleensä', yhtäältä ikivanhana ja toisaalta modernina, oli sisäisesti ristiriitainen. Rahkosen (emt. 17-18) mielestä Marx oli jäänyt työyhteiskunnan vangiksi, eikä hän ollut vienyt poliittisen taloustieteen kritiikkiään riittävän pitkälle kapitalismin aikaulottuvuudella, esimerkiksi käsityksiinsä kommunismista. Työyhteiskunnan kriisi oli Rahkosen mukaan kuitenkin tehnyt Marxin vision vapaasta ajasta paradoksaalisesti ajankohtaiseksi. Paradoksaaliseksi siinä mielessä, että työn merkitys oli yhteiskunnassa olennaisesti vähentynyt ja vapaan ajan merkitys puolestaan kasvanut, ilman että tämä olisi liittynyt historian kulkuun Marxin hahmottamalla tavalla. André Gorzin⁵⁷ ja Claus Offen esittämiin ajatuksiin viitaten Rahkonen (emt. 22-23) esitti, että työn kategorian statusta oli marxilaisessa teoriassa arvioitava uudelleen, jotta saataisiin aikaan sellainen teoria, jolla työyhteiskunnan kriisiä pystyttäisiin paremmin selittämään.

Jukka Gronow (1984a) osoittikin kirjassaan *Yhteiskuntateoria ja emansipaatio*, että Marxin käsitykset emansipaatiosta ja kommunismista olivat ratkaisevasti ongelmallisia. Nämä päätelmät olivat Gronowin mukaan seurausta yliopistomarxismin kahdesta vahvasta tuloksesta: Marxin poliittisen taloustieteen kritiikki ei sisältänyt vallankumousteoriaa, eikä historiallisesta materialismista voitu puhua yleisenä ja ainoana todellisena yhteiskuntateoriana. Tässä suhteessa Marxin materialistinen historiakäsitys oli osoittautunut valistusfilosofian uhriksi. Enää ei voitu luottaa siihen, että yhteiskunnallinen luonnonhistoria tuottaisi Marxin odottaman ihmiskunnan aidon historian. Gronowin mukaan Marx ei esimerkiksi työn käsitteestään johtuen kyennyt lainkaan problematisoimaan ja tarkastelemaan ei-esineellistyneitä tai ei-reifioituneita yhteiskunnallisia suhteita tai muodostumia, eikä yksilön itsensä toteuttamista muuten kuin lajiole-

⁵⁷Gorzin haastattelu oli juuri ilmestynyt T&E:ssä (T&E 4/83).

muksen toteuttamisena. Samalla Marxin kommunismikonseptio, ja erityisesti sen vapauden valtakunnan vapaa aika, siirtyi kaiken yhteiskunnallisuuden tuolle puolen. Kaiken tämän myötä normatiivinen yhteiskunnallinen emansipaatio oli Gronowin mielestä tullut uudella tavalla ongelmalliseksi. (Gronow 1984a, 188-189, 193, 210. Ks. myös Gronow 1984b, 312 ja 1987, 40-43.)

Tutkijaliiton nuorempaan kaartiin kuulunut Risto Heiskala (1984 ja 1985) pyrkiikin Marxin kapitalismikritiikin pohjalta luomaan käsitteellisen konstruktion modernin ei-kapitalistisen yhteiskunnan rakenneperiaatteista, jossa kapitalismikritiikkiä tarkasteltiin jo diskurssina muiden diskursien joukossa. Lähtökohtana oli Marxin kapitalismikritiikin väite, että kapitalistinen moderni ei ollut modernin yhteiskunnan paras muoto. Koska ekonomiakritiikistä puuttui kuitenkin psyyken, symbolisen tuotannon ja institutionaalisen toiminnan tarkastelu, se tarjosi Heiskalan (1985, 51) mukaan vain yhden ja suhteellisen rajoitetun lähestymistavan modernin tutkimiselle. Marx ei ollut myöskään esittänyt, millaisella modernin yhteiskunnan muodolla kapitalismin voisi korvata (Heiskala 1986b, 131).

Marxin kommunismikonseptioin vaikeudet liittyivät Heiskalan mukaan siihen, kuinka työ voisi muuttua kommunismissa ensimmäiseksi elämäntarpeeksi ja miten tarpeiden rikkaudessa rajoittamaton moderni maailma voisi taata kaikkien tarpeiden tyydyttämisen. Samastihan Marx yksilön ja lajiolemuksen toisiinsa, jolloin tähän perustuvan kommunismivision status modernissa, jatkuvasti yksilöllisyyttä kehittävässä pluralistisessa yhteiskunnassa ei ollut suuri. Juuri näitä Marxin ajatuksia Heiskala halusi modernisoida sekä uudemmalla demokraattisella tarvekeskustelulla että vapauden ja välttämättömyyden valtakuntien uudella välityksellä. (Heiskala 1985, 119-120, 144-145 ja 1986b, 130; vrt. Gronow 1984b, 312.)⁵⁸

⁵⁸Jari Aro (1987) on tarkastellut tarvekäsitteen keskeisyyttä ekonomiakritiikin kolmessa eri kritiikkimuodossa: ideologiakritiikissä, sivilisaatiokritiikissä ja luonnonoikeusteorian kritiikissä. Aro (emt. 109-113) osoitti, miten Marx kytki tarpeen käsitteen jokaisessa kritiikkimuodossa utiliteetin ajatusmuotoon. Utiliteetti oli sekä tarpeiden antropologinen horisontti että tarpeiden historiallisuuden ominaisuus. Marxin kom-

Marxin modernisointi edellytti luopumista marxismin valistusfilosofiaan pohjautuvasta unelmasta yhteiskunnan täydellisestä läpinäkyvyydestä. Heiskalan (1985, 155-156) mukaan työn luonne tuli nähdä historiallisesti kontingenttina toimintana, johon politiikan avulla voidaan myös vaikuttaa. Lajiolemuksen paikan otti demokraattinen tarvekeskustelu, jonka Heiskala (emt. 157-170) ymmärsi kuitenkin vain vapauden ja välttämättömyyden välityksenä. Sitä ei saanut ulottaa vapauden valtakunnan rakenneperiaatteeksi, koska modernin maailman pluralismi oli Heiskalan mielestä hyväksyttävä: eri elämäntavat ja -tyylit rakensivat kukin itse oman vapauden valtakuntansa. Tällainen konstruktio merkitsi Heiskalan mukaan sitä, ettei valtio katoaisi, koska demokraattinen tarvekeskustelu oli myös institutionalisoitava. Samoin myös markkinat säilyisivät.

Mikä oli näiden sivilisaatiokriittisten keskustelujen merkitys tutkijaliittolaiselle marxismille? Ensinnäkin ne johtivat Marxin ja marxismin ajankohdaisen sivilisaatiokriittisen relevanssin tarkasteluun. Tässä oli kyse sen pohtimisesta, oliko marxismi enää nykytilanteessa reaalin emansipatorinen yhteiskuntateoria - oliko se enää kykenevä, osuva tai riittävä. Tässä mielessä pääomalogiikan sivilisaatiokriittinen käänne merkitsi jo marxismin voimakastakin itsekritiikkiä. Tämä itsekritiikki koski sekä marxismin poliittista hybristä että teoreettista yksiulotteisuutta. Toinen seuraus sivilisaatiokriittisellä käännteellä olikin se, että se mahdollisti pääomalogisen marxismin näkökulman laajentamisen esimerkiksi yhteiskuntafilosofian suuntaan. Kyseessä oli eräänlainen paluu filosofiaan ja kriittiseen yhteis-

munismin utopia ei sekään tuonut tässä suhteessa poikkeusta, sillä tulevaisuuden yhteiskunnan hyvä elämä määrittyi sekin hyödyn ajatusmuotoon sitoutuneen tarvekäsitteen kautta. Marxin ongelmaksi jäi siten ekonomiakritiikin ja universaalihistorian tiivis kytkeä. Aro (emt. 99-108) esitteli myös bataillelaisen mahdollisuuden ylittää poliittisen taloustieteen ja ekonomiakritiikin tarpeita utilisoiva horisontti tuhlaamalla ja tuhoamalla resurssien ylijäämä käyttöarvolle epäadekvaatilla tavalla. Lyhyesti sanottuna tämä ei-hallittava tuhoaminen vaikuttaa mielestäni elitistiseltä ja lyhytnäköiseltä konseptiolta. Lisäksi on varsin kyseenalaista, päästäänkö sillä eroon utiliteettisesta tarvekäsitteestä.

kuntateoriaan⁵⁹. Frankfurtin kriittinen teoria uusvasemmistolaisine modifikaatioineen oli vaikuttanut 1960-luvun lopun suomalaisessa tieteenkriitikissä, vaikka peittyikin julkisuudesta näkymättömiin 'proletaarisen käänteen' myötä. Vasta 1980-luvun vaihteessa syntynyt tarve Marxin ja marxismin uudelleenarvioinnille vaati menemään myös sen teoriaperinteen reunoille. Sivilisaatiokriittisestä marxismista voitiin hakea uutta kulttuurianalyyttistä tai yhteiskuntateoreettista antia. Samalla ymmärrettiin myös se, että marxismiin tuli sisältyä myös modernin kontingenssin mahdollisuus - mahdollisuus, joka sinällään oli sisältynyt Marxin myöhäiskauden ajatuksiin vapauden valtakunnasta (Schanz 1996, 192-198).

5.3.3 Marxismin rajoille

"Marxisti-leninisteille piti vääntää rautalangasta, että marxismissa on reaalisia ongelmia. Se merkitsi tietyn keskustelun päättymistä (haast. Hietaniemi 1990)".

"Ja kaikki uudet tuulet ranskalaisesta keskustelusta, ylipäänsä uudet komponentit. Ehkä ensin tuli psyyke, sitten kieli, sitten kulttuuri. Nämä avasivat Marxin poliittisen taloustieteen kritiikkiä (haast. Noro 1990)."

Tutkijaliittolainen marxismi oli 1980-luvun vaihteesta alkaen kiinnittynyt selkeästi länsimaisen marxismin piiriin, tosin suoraan sen kriisivaiheeseen. Kyse ei ollut tietenkään vain länsimaisen marxismin tai porvarillisen ideologian kriisistä, mikä ei olisi varsinaisesti koskenut esimerkiksi marxismi-leninismää. Jälkimmäisen kriisiä ei vain yksinkertaisesti aina nähty, saati julkisesti tunnustettu. Tutkijaliiton piirissä oli kuitenkin 1980-luvun puolivälissä aivan selvää, että poliittinen marxismi-leninismi oli kuollut ja teoreettinen marxismi vakavassa kriisissä. Teoreettisesti ehjäksi jäi marxismin "terveeksi ytimeksi" mainittu ekonomiakritiikki, mutta

⁵⁹Ks. Noron (1994, 174-175) näkemystä "jälkiviisaasta simulaatiohistoriasta" suomalaisen yliopistomarxismin ja Frankfurtin koulun välillä.

sekin oli tavallaan kulutettu loppuun. Sillä oli liikkumavaraa liian vähän.

Marxin ja marxismin systemaattinen tai genealoginen avaaminen oli ollut Tutkijaliitossa siinä mielessä erikoista, että se oli hyvin pitkälti tapahtunut marxologiasta tai ekonomiakritiikistä käsin. Onkin tärkeää tiedostaa, ettei tutkijaliittolaisessa tai yleisemminkään suomalaisessa marxismissa oltu 1970-luvulla käyty samanlaista teoreettista keskustelua ja kamppailua kuin esimerkiksi Ranskassa marxismin ja poststrukturalismin välillä. Alex Callinicosin (1982, 50-52) mukaan Foucault'n, Deleuzen ja Derridan nimiin liittynyt 'kielen vallankumous' oli johtanut vanhoihin filosofisiin ongelmiin tiedon subjektista, objektista ja totuudesta⁶⁰. Se oli filosofisesti äärimmäisen radikaali. Korostamalla ei-taloudellisen kielen autonomiaa se oli johtanut myös marxilaisen perusta-ylärakenteen -dikotomian problematisoitumiseen ja sitä kautta marxismin poliittiseen ongelmaan.

Perry Andersonin (1983) mukaan poststrukturalismi oli teoreettisella keskustelullaan onnistunut päihittämään strategisesti heikon läntisen marxismin. Hänen mukaansa (emt. 40-55) poststrukturalismin voitokkaat ja käsityksiä muuttaneet ajatukset kytkeytyivät kolmeen aihepiiriin: kieleen, totuuteen ja historiaan. Saussurelaista strukturalismia eteenpäin kehittänyt poststrukturalismi oli uudella tavalla korostanut kielen rakenteen merkitystä muiden rakenteiden sijasta ja puhujan tai merkityksenantajaa äärimmäistä vapautta merkityksiin nähden. Koska propositionilla ei ollut enää mitään korrespondenssisuhdetta todellisuuteen, siitä seurasi totuuden problematisoituminen ja heikentyminen. Tällöin myös inhimillisestä historiasta tuli sattumanvaraista, kontingenttia. Andersonin mukaan struktuurien sattumanvaraisuuden korostaminen subjektien kustannuk-

⁶⁰Myöhemmin Callinicos (1989, 68) on jakanut poststrukturalismin kahteen tyyppiin: derridalaiseen tekstualismiin ja foucault'laiseen vallan ja tiedon suhdetta tarkastelevaan genealoggiaan, joiden yhteinen taustanimittäjä on Nietzschen ajattelu. Voidaan kuitenkin pitää ongelmallisena sitä, missä mielessä Foucault oli strukturalisti, ks. Eribon 1993, 214-218. Ks. myös Kusch 1993, 138-145.

sella johti kuitenkin subjektien hautautumiseen ja häviämiseen struktuurien alle. Poststrukturalismi oli siis subjektivismia ilman subjektia. (Ks. poststrukturalismin subjektia koskevista ongelmista esim. Dews 1987, erit. 228-234.)

'Kielen vallankumouksen' lisäksi marxismille oli ongelmallista oli myös Deleuzen ja Foucault'in tapa ymmärtää yhteiskunta nietzscheläisittäin ennemmin voima- ja valtasuhteina kuin tuotantosuhteina. Heidän mukaansa tieto oli aina valtasuhteiden perustalta muodostunutta, eikä valta luonut tiedon objekteja vain jonkin diskurssin sisällä, vaan se tuotti itse todellisuuden. Poststrukturalisteilla tämä johti käsityksiin uudentyyppisestä poliittisesta käytännöstä, jossa hylättiin marxilainen valtiokoneistoon sijoittuva poliittinen taistelu. Jos valta oli kaikkialla, niin sitä vastaan oli myös taisteltava kaikkialla, myös marginaaleissa. Ei ollut mikään ihme, että marxilaisesta näkökulmasta poststrukturalismi näytti johtavan 'anarkia-nietzschesmiin' ja antirealismiin. (Callinicos 1982 106-111, 159-163, 213-225, ks. myös Callinicos 1989, 29-38, 62-91; ks. Martin Kuschin 1993, 179-183 puolustusta Foucault'n valtateorian ja normatiivisen yhteiskuntakritiikin ongelmallisesta suhteesta.)

Ranskalaisen poststrukturalismin vaikutus näkyi selvimmin vasta tutkijaliittolaisen marxismin murrosvaiheessa. Tästä oli hyvänä esimerkkinä Risto Heiskalan (1986a) artikkeli *Marxismin rajalle*, joka oli samalla myös Tutkijaliiton sisäisen keskustelun ja ilmapiirin kodifikaatio. Heiskala (emt. 25) halusi artikkelissaan sekä kirjata marxilaisen yhteiskuntateoreettisen projektin perustavia ongelmia että esittää, miten kriittinen yhteiskunta-teoria voisi edelleen pitää kiinni Marxin poliittisen taloustieteen kritiikin teoreettisesta ytimestä. Ajalle oli jo kuitenkin kuvaavaa, että Heiskalan esitys sai T&E:ssä vain yhden palautteen, joka sekin oli oireellisesti "vanhan Pääoman kelaajan" kirjoittama (ks. Perheentupa 1986, ks. myös Heiskalan vastinetta 1986c).

Heiskalan (1986a) artikkeliin ja muuhun tutkijaliittolaiseen keskusteluun (Hänninen 1986, 149-151; Kosonen 1988a, 31-36) viitaten kiteytän marxis-

min ongelmat seuraaviin neljään seikkaan. **Ensimmäinen** ongelmakohta liittyi Marxin problemaattiseen jatkumoajatteluun. Se jätti huomioimatta historialliset satunnaisuudet, vaihtoehdot, yleensäkin kontingenssin. Marxin ajattelu sitoi itsensä kapitalismikritiikiksi, jolloin esimerkiksi kommunismi kaiken historian ja repression loppuna problematisoitui. Samalla se tuli aliarvioineeksi kapitalistisen yhteiskunnan muuntautumiskyvyn, sen sivilisoivat potentiaalit. **Toinen** ongelmakohta liittyi marxismin perustaylä rakenne -kuvioon. Se ei kehitellyt ihmisten välistä vuorovaikutusta sosiaalisena tai institutionaalisenä toimintana, vaan työn ja tarpeiden kautta välittyneenä kokonaisuutena. Se jätti tematisoimatta esimerkiksi kielen ja psyykentoiminnot sosiaalisen vuorovaikutuksen ja todellisuuden rakenteistamisen muotoina. Lisäksi tuotantoon selitysvoimansa keskittänyt yhteiskuntateoria jätti luonnon ja kulttuurin tarkastelun toisarvoiseen asemaan. **Kolmas** ongelmakohta liittyi Marxin vallan käsitteeseen. Valta ei merkinnyt Marxille mitään positiivista. Lisäksi Marx tarkasteli valtaa makroteoreettisesta näkökulmasta, jolloin vallankäytön moninaisuus eri elämäntähtäyksissä jäi tematisoimatta. Tämä koski esimerkiksi sukupuolijärjestelmää, seksuaalisia ja poliittisia vähemmistöjä, joille Marxin makroteoreettinen lähestymistapa ei pystynyt antamaan ääntä. **Neljäs** ongelmakohta liittyi marxismin käytännön ja teorian välityksen ongelmaan. Kyseessä oli käytännön ja teorian kohtaamattomuus. Sakari Hännisen (1986, 146-148) mielestä marxismin kriisissä olikin kyse käytäntömuodon (sosialismi) ja keskustelumuodon (marxismi(t)) yhteensopimattomuudesta, jonka 1980-luvun uudet yhteiskunnalliset liikkeet toivat omalla tavallaan esille. Niiden uudenlaiset painotukset luontoon, historiaan, vastarintaan, toimintaan, kieleen ja valtaan synnyttivät pyrkimyksen sellaisen poliittisen käytännön hakemiseen, johon marxismin vanha teoria-käytäntö -kuvio oli täysin riittämätön.

Jukka Gronowin väitöskirja (1986) oli tutkijaliittolaisen yliopistomarxismin eräänlainen tilinpäätös. Gronowin mukaan marxismi traditionaalissa, II Internationaalin (1889-1914) muotoilemassa muodossaan oli Marxin vääristelyä ja ylitulkintaa: se ei ollut koskaan ottanut vakavasti Marxin Pääomaa poliittisen taloustieteen kritiikkinä, vaan historianfilosofise-

na ohjelmana. Marxismille Pääoma oli yhteiskunnan lineaarinen ja luonnonlakeja muotoileva lainmukainen esitys, josta se oli muotoillut tieteellisen sosialismin oppinsa käytännön poliittisia tarpeita varten (emt. 50-54). Pääoman tarkka luenta paljasti Gronowin (emt. 238) mukaan kuitenkin sen, ettei Pääoma ollut varsinaisesti poliittinen teoria, vaan kapitalistisen yhteiskunnan immanentti kritiikki⁶¹. Tämän mukaan kapitalismi tuottaa siis itse oman kritiikkinsä lähtökohdat. Marxismi ei ollut siis ymmärtänyt Pääoman historianfilosofista merkitystä. Gronowin (emt. 165-176) mukaan tämä tuli esille esimerkiksi työn käsitteen kohdalla, jossa näkyi Marxin ekonomiakritiikin vahva sitoutuminen valistuksen projektiin. Työ oli Marxille yhtäältä vahva historianfilosofinen, jopa ylihistoriallinen periaate, joka kyllä takasi porvarillisen yhteiskunnan kumoutumisen mahdollisuuden ja emansipaation, mutta toisaalta sen uudelleenmäärittely kapitalismissa ei perustunut luonnonoikeusteoriaan (kuten marxismissa), vaan kapitalismin immanenttiin kritiikkiin. Kapitalismin ongelmat olivat siis sen omien tavoitteiden toteutumatta jäämistä. (Ks. myös Gronow 1987.)

Jeffrey C. Alexanderin (1987, 339-342) mukaan toisen maailmansodan jälkeisen marxismin vaikeudet sosiologisen teorian kannalta johtuivat ennen kaikkea sen liiallisesta lojaalisuudesta omalle teoriaperinnölle. Hänen mukaansa tämä oli seurausta marxismin kaksinaisesta luonteesta: poliittisesta ideologisuudesta ja teoreettisesta tieteellisyydestä. Ideologiana marxismi oli moraalisesti arvottavaa ja pelastusta lupaavaa tuonpuoleisen ideologiaa, yhteiskuntaa selittävänä teoriana se oli puolestaan hyvin deterministinen. Alexander puhuikin marxismin ideologisesta ja teoreettisesta dilemmasta. Ideologinen dilemma johtui länsimaiden vallankumouksettomasta tilanteesta ja siitä, etteivät itäisten valtioiden (Neuvostoliitto, Kiina) vallankumousten seuraukset olleet vastanneet odotuksia. Ratkaisutyypit tähän ideologiseen dilemmaan (joko vallankumouksen kieltäminen, sen siirtäminen määräämättömään tulevaisuuteen esi-

⁶¹Hännisen (haast. 1996) mielestä Marxista ei saanut oikeastaan mitään poliittisesti kiinnostavaa (esim. puolueeseen tai edustuksellisuuteen liittyvää) irti. Marxille politiikka oli liian heikko väline asioiden muuttamiseksi.

merkiksi sosiaalidemokraattisen mallin mukaisesti tai poliittisesti aktivistinen, hypervoluntaristinen vaihtoehto a'la leninismi ja maoismi) eivät olleet Alexanderin mielestä toistaan tyydyttävämpi.

Teoreettinen dilemma nousi esille teorian selittävien premissien ongelmasta, eli perustan määräävyydestä ylärakenteeseen nähden. Alexanderin (1987, 343-345) mukaan ortodoksinen lojaalisuus perustan määräävyydelle oli johtanut ylärakenteen teoreettisiin jäännöskonstruktioihin, joilla oli yritetty kiertää marxilaisen teorian tiukka determinismi. Näiden kiertoyritysten seuraus oli kuitenkin makroteorioille ominainen epämääräisyys ja epävarmuus. 1960-luvun uusvasemmistolaisuus, 1970-luvun ranskalainen poststrukturalismi (Louis Althusser) tai Jürgen Habermasin Marxin rekonstruktio eivät nekään tuoneet Alexanderin mielestä dilemmoihin ratkaisua (emt. 350-372).

Alexanderin esittämät marxismin vaikeudet voidaan mielestäni kuvata suomalaisessa kontekstissa seuraavasti. Suomalaisen uusvasemmistolaisen ajattelun heikkous ja opiskelijaliik ehdinnän 'proletaarinen käänne' johtivat siihen, että ideologisella tasolla vain SKP:n vähemmistö tarjosi jatkuvuuden 1960-luvun radikaaleille toiveille. Ideologisella tasolla hypervoluntaristiseen ratkaisutyyppiin (marxismi-leninismi) päätyneet suomalaiset marxismi jäi kuitenkin vallankumouksellisuudessaan täysin neuvottomaksi. Teoreettisella tasolla suomalaisen marxismin vaikeudet näkyivät ehkä ennen kaikkea 1970-luvun yliopistomarxismin teoreettisessa yksipuolisuudessa (Vamokap-projektin talouden korostus) ja keskittymisessä laajoihin yhteiskunnallisiin prosesseihin, jolloin yhteiskunnan ylärakenteen tutkimus jäi perustan tutkimiselle alisteiseksi. Joko yhteiskunnan ylärakenteen merkitykseen ja sen ilmiöihin ei kiinnitetty tarpeeksi huomiota, tai ne selitettiin perustasta käsin. Arto Noron liseniaattitutkimakin oli oikeastaan marxismin teoreettisen dilemman esimerkki: miten ekonomiakritiikki suhtautuu sosiaaliseen, miten ekonomiakritiikkiä voitaisiin täydentää sosiaalisella? Hänen välitysyrittäksensä voidaan nähdä tässä mielessä marxilaisena jäännöskonstruktiona.

Paradigmaattisessa mielessä marxismin ongelmat olivatkin liikaa: marxismista ei enää saanut ehjää toimivaa kokonaisuutta, vaan se täytyi liittää tai sisällyttää johonkin⁶². Yhteiskunnan taloudellisen liikelain paljastamiseen keskittynyt Marx oli yksinkertaisesti ollut sokea tai vähintäänkin väheksyvä kulttuurin horisonttia ja merkitystä kohtaan. Kulttuurilla, ideologioilla tai yleensä ihmisen elämällä oli sittenkin omat erityisyytensä, joita ei voitu palauttaa tavaramuodon ja arvolain problematiikkaan (Hall 1996, 44-45; Schanz 1996, 150-151, 175-176). Marxismi mahdollistui enemmän tai vähemmän vain lähtökohtana, ja siten diskurssien pluralisoituminen marxismin omien traditioiden ohi oli väistämätöntä.

Marxismin kriisin vauhdittamana kansainväliset, erityisesti ranskalaiset, keskustelut olivat tuoneet Tutkijaliittoon uusina komponentteina psyyken, kielen ja kulttuurin. Tästä alkoi vaihe, jolloin marxismin perustana ja metadiskurssina ollutta modernia alettiin arvioida uudelleen. Tämän laajemman näkökulman myötä marxismi kapeni yhdeksi, hiipuvaksi variaatioksi modernista. Arto Noro (1991, 11) on puhunut 1970-lukulaisen neomarxismin (ranskalainen strukturalistinen marxismi ja saksalainen ideologiakritiikki) kuolemasta. Itse olen varovaisempi teorioiden tai aatteiden kuolemien suhteen, sillä ehkä ne ovat kuoltuaankin enemmän "eläviä kuolleita" (zombeja) tai uudenlaisia kokoonpanoja (Frankensteinin hirviötä?).

⁶²Marxismia voitiin kuitenkin sen eri traditioiden (ehkä erityisesti Frankfurtin koulukunnan esittämän kritiikin) avulla ikään kuin jatkaa - itse itseään täydentävänä ja samalla puolustavana kritiikkinä (ks. esim. Kotkavirta 1985, 1987 ja 1990). Arto Noro (haast. 1990) puhuu "marxilaisista keppihevosista", joihin viittaamalla voitiin osoittaa, kuinka nerokas ja monimutkaisia asioita huomioon ottanut marxismi sen akateemisessa muodossa oli: Foucault'n herättämässä valtakeskustelussa kaivettiin esiin Gramsci, myöhemmin nostettiin esiin Benjamin ("viimeinen marxisti") ja Adorno. Analogista vetäytymiselle Benjaminiin tai Adornoon oli Noron mukaan ajatus elävän työn kapinalogiikasta: "Elävä työ on aina kapinassa, kuin "das eigensinnige Kind" lyö nyrkkinsä tai bahtinilaisen naurun kannattajat. Se on marxismin kuolinhuuto, jossa se viimesiks vetoo elävään työhön, nauruun, kapinaan. Se on tavallaan eräänlaisen kriittisen teorian viimeinen referenssipiste, johon se vetoo...ja referenssi on kadonnut. (...) Se on voimattoman valtateorian viimeinen vetoisuus, aina nurmikon poikki syntyy polku, vaikka olis jalkakäytävä (haast. Noro 1990)".

6. MODERNISTA POSTMODERNIIN - TAUSTOJA JA NÄKÖKULMIA TUTKIJALIITTOLAISEEN POSTMODERNI-KESKUSTELUUN

"Postmoderni-keskustelun tuleminen liittyi murrokseen. Vanhan menetys ja sen uudelleenarviointi oli tärkeätä, koettiin tärkeäksi...aiheutti murroksen reflektiota. Ja ei ollut keskusteluvälineitä ja -arsenaalia sen vanhan pohjalta. Vähitellen keskustelu ajautui siihen, että tässä meidän murroksessa voi olla kyse hyvin syvistäkin asioista...siinä saattaa olla isompi yhteiskunnallinen ja kulttuurinen murros. (...) Vähitellen on paljastunut, että marxismi on eräs modernin haara, ja silloin modernin kritiikki koskee ankarasti myös marxismia. Marxismi ei ole ainoastaan kriittisiä sivuhuomautuksia liberaaliin teoriaan, josta se on kiinni, vaan vielä sivilisaatiohistoriallisesti se onkin modernin eräs variaatio, omasta mielestään kriittinen variaatio tästä modernista (haast. Noro 1990)".

Tutkijaliitossa oltiin 1980-luvun puolivälissä tultu tilanteeseen, jossa mitään toimivaa marxilaista yhteiskuntateoriaa ei enää ollut, eikä marxismin poliittista elvyttämistä voinut ajatellakaan. 1970-lukulainen vasemmistolainen projekti oli tullut tiensä päähän ja keskustelu Marxista tai marxismista tyrehtyi⁶³. Tässä tilanteessa T&E:ssä nousi esille tieteenalarajoil-

⁶³On tosin muutamia poikkeuksia, mutta nekin ovat suhteessa Marxiin ja varsinkin marxismiin sängen kriittisiä, ks. esimerkiksi Gronow 1986 ja 1987 Marxin ja traditionaalisen marxismin suhteesta, sekä 1970-luvun lopulla syntyneen analyyttisen marxismin esittelyä, Wright 1990. Jälkimmäinen on lähinnä yhdysvaltalainen suuntaus, eikä ole Suomessa tai Tutkijaliiton piirissä herättänyt suurempaa kiinnostusta (ks. esim. arviota T&E:n tieteellinen elämä-osastolta, T&E 4/89, 317-318). 1990-luvun puolella on vallinnut miltei täydellinen Marx ja marxismi-hiljaisuus lukuunottamatta Gronowin (1993) kirja-arvostelua ja kirja-artikkelia

taan epämääräinen ja laaja keskustelu modernista ja postmodernista. Arto Noron (1991, 12-15) mukaan "moderni" onkin nykysosiologisessa keskustelussa varsinainen Wunderbegriff, joka kätkee alleen varsin monenlaisia näkökulmia ja aukeaa moneen suuntaan (esimerkiksi "postmoderniin"). Tästä huolimatta keskustelu modernista ja postmodernista ei ole ehdottoman hyvä epiteetti kuvaamaan kaikkea tutkijaliittolaista keskustelua 1980-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ja 1990-luvulla - niin venyvä ei moderni-käsitteeseen ole.

Tässä työssä tarkoitan postmoderni-keskustelulla sitä laajaa **modernin itsekritiikkiä**, jonka tausta on osaksi Tutkijaliiton omassa historiassa. Siis siinä teoreettisessa ja poliittisessa muutoskehityksessä, joka aloitti marxismien pluralisoitumistendenssin ensin kysymyksillä marxismien suhteesta rationalismiin, myöhemmin keskustelulla marxismien sivilisaatiokriittisestä merkityksestä ja marxismien rajoista. Tämä on omalta osaltaan edellyttänyt luopumista alkuaikojen totalisoivista reaalipoliittisista ja jopa skientistisistä tavoitteista. Postmoderni-keskustelu onkin merkinnyt marxilais-leniniläisen kritiikin ortodoksian käänteiskuvaa ja negaatiota, toisaalta se on merkinnyt uusien teoreettisten näkökulmien kautta avautuvia haasteita ja mahdollisuuksia. Tutkijaliittolainen postmoderni-keskustelu ei siis ole ollut vain marxismien jälkipyykkiä, vaan myös sen jälkeistä luovaa terapiaa. Vain tässä laajassa mielessä puhe Tutkijaliiton ja T&E:n postmodernisuudesta on mielekästä.

Modernin itsekritiikki on merkinnyt myös modernin tieteen ja kulttuurin muutoksia monitasoisesti ja -tieteisesti hahmottavaa postmarxilaista ja postrevolutionaarista nykyaikakeskustelua. Kuten Jussi Kotkavirta ja Esa Sironen (1989, 28) modernia ja postmodernia luotaavassa kirjassaan *Moderni/Postmoderni* toteavat, näiden kahden modernin keskinäisen suhteen tarkennus on "(...) ajankohtainen tapa asettaa kysymyksiä, joita aikaisemmin on asetettu toisin käsittein: kysymyksiä valistavasta järjestä, kysymyksiä yhteiskunta- ja kulttuurikritiikin uusista ehdoista, kysymyksiä yk-

(1996) sekä Schanzin (1996) tekemää Marxin päivitystä.

silöstä ja massakulttuurista, teknokratiasta jne." Samalla nykyaikakeskustelu on tullut korostaneeksi kulttuurissa tapahtuvien muutostendenssien keskeistä vaikutusta ihmisten arkipäivään, elämäntyyleihin, moraaliin, taolouteen ja tieteeseen (Bauman 1995, Featherstone 1995, Fornäs 1995).

Tähdennänkin esityksessäni sitä, että tutkijaliittolainen postmoderni-keskustelu on sijoitettava osaksi laajempaa modernin yhteiskunnan, tieteen ja sivistyneistön itseymmärryksen muutosprosessia. Tässä mielessä meillä on oltava tarpeeksi perspektiiviä, emme saa olla likinäköisiä. Ongelmalliseksi tämän muutosprosessin tarkastelun tekevät monet menneisyydestä nostetut kysymyksenasettelut ja päämäärät, joiden näkökulmasta postmoderni-keskustelu näyttäytyy usein pelkkänä 1968-sukupolven älyllisenä leikkinä, sen poliittisena nihilisminä tai sen toteutumattomien poliittisten kuvioiden ja päämäärien suorana seurauksena. Tieteellisen diskurssin tasolla erityisen ongelmallista on mielestäni ollut postmoderni-keskustelun typistäminen muutamien henkilöiden väliseksi kädenväännöksi (Lyotard vastaan Habermas!), kuin sekin, että postmoderni-keskustelussa on nähty erilaisia tiedettä ja muita elämänpiirejä uhkaavia dogmatismia, nihilismia ja relativismia vaaroja (esim. Niiniluoto 1994, 319-337). Tällä tavalla ymmärrettynä lopputuloksena ei voikaan olla mitään muuta kuin epäluulo postmoderni-keskustelua kohtaan ja sen pitäminen sivistyneistön voimattomana kriisikeskusteluna.

Tarkoitukseni on osoittaa, ettei tutkijaliittolaisessa (tai yleensä suomalaisessa) postmoderni-keskustelussa ole ollut kyse vahvoista kannanotoista postmodernin puolesta modernia vastaan. Erilaiset käsitykset postmodernista ovat pikemminkin toimineet eräänlaisina teoreettisina työkaluina modernin itsekritiikissä. En sulje pois sitä tosiasiaa, etteikö tutkijaliittolainen postmoderni-keskustelu ilmentäisi vuoden 1968-sukupolvessa tapahtuneita intellektuaalisia ja poliittisia muutoksia. T&E on olennaisesti tämän sukupolven lehti, ja siksi sukupolvessa tapahtuneet muutokset näkyvät lehdessä. Postmoderni-keskustelu alkoi jo ennen nuorten muukaantuloa lehden toimitukseen Yrjö Hailan päätoimittajakaudella (1987-1992). Mutta kyse on ollut muusta kuin pelkästä älyllisestä leikistä tai

poliittisesta nihilismistä.

Toki tutkijaliittolaisella postmoderni-keskustelulla on myös omat heikkoutensa. Varsinaisesti postmodernia tematiikkaa korostavien tarkastelujen vähyys ja koko postmoderni-keskustelun nopea, miltei muodinomainen invaasio⁶⁴ onkin modernin vahvan perinteen lisäksi ilmentänyt ehkä suomalaisen tieteen kentän perifeerisyyttä. Tämä kenttä hyödynsi kansainvälistä postmoderni-keskustelua, muttei synnyttänyt sitä. Kuten myöhemmin T&E:n postmoderni-keskustelussa (luku 6.3) tulee esille, niin ehkä liiankin paljon on seurattu ulkomaista keskustelua ja oma teoreettinen panos tai omaleimaisuus on jäänyt vähemmälle. On kuitenkin ymmärrettävää, että marxismin hiipuminen ja vahvasti kansainvälisen postmoderni-keskustelun alkaminen siirsivät Tutkijaliiton roolin taka-alalle. Tutkijaliittolaisuus ei enää toiminut keskustelua yhdistävänä tekijänä. Postmoderni-keskustelun perspektiivi yksinkertaisesti laajeni ohi tutkijaliittolaisen kontekstin. T&E:lle tämä on merkinnyt sellaisen kirjoittaja- ja lukijakunnan kehittymistä, jolla ei ole lainkaan tutkijaliittolaista taustaa.

6.1 MODERNIN RAKENTEELLISIA JA KULTTUURISIA MUUTOKSIA

1970-luvun loppupuolella marxismi ja sen poliittiset konstellatit olivat jääneet täysin jälkeen naisliikkeiden, ekologialiikkeiden, uskonnollisten ja nationalististen liikkeiden nopeasta kulttuurisesta kehityksestä (ks. esim. Aronowitz 1981, 12-13, 31-34). Yleisemminkin teolliseen yhteiskuntaan kytketyneet liikkeet ja yhdistykset olivat joutuneet kriisiin. Jälkiteollises-

⁶⁴Tässä suhteessa Nordisk Sommeruniversitetin (NSU) rooli oli erityisen keskeinen.

sa yhteiskunnassa niille ei ollut enää samanlaisia osoittavia, suojaavia, ohjaavia tai legitimoivia funktioita kuin aikaisemmin (Siisiäinen 1992c). Samaan järjestötoiminnan kriisiin näytti liittyvän myös sivistyneistön aseman romahtaminen yhteiskunnallisen hegemonian agenttina (emt. 21).

Länsimainen kapitalismi ja modernisuus oli monella tapaa osoittanut muuntautumiskykynsä ja elinvoimansa, eikä sen nykytilanteen kuvaaminen enää mahdollistunut yksinomaan vanhojen asetelmien ja käsitteiden avulla. Tuotannon ja yhteiskuntaluokkien sijasta alkoi korostua etnisuus, sukupuoli, yksilöllinen elämäntapa ja kulutus. Viimeistään Itä-Euroopan speaktaakkelimaiset mullistukset vuonna 1989 niihin liittyvine seuraamuksineen osoittivat sekä kapitalismin sivilisatorisen voiman että modernin kulttuurin itsenäisen aseman talouden ja politiikan rinnalla, jopa niiden rajat ylittävänä (Schanz 1996, 199).

Ei ole sattumaa, että marxismi menetti mielekkyytensä finalistisena, eskatologisena ja ideologisena kertomuksena samanaikaisesti kuin modernin projekti ja moderni tiede omassa rationaalisessa itseymmärryksessään (ks. esim. Labica 1984, 32-35; Pasquinelli 1984, 24-25; Schmidt 1988, 101-106). Poliittis-tieteellisenä konstruktiona marxismi oli keskeisesti kiinnittynyt modernin projektiin ja siten molempien kriisiytyminen vaikutti toisiinsa. Marxismi ei siis ollut kriisiytymisessään yksin, vaan se oli oire kokonaisvaltaisemmasta modernin projektin ja modernin tieteen kriisistä. Idealistinen käsitys tieteellisen järjen avulla rakennetusta ja ohjatusta paremmasta yhteiskunnasta ei ollut enää toimiva. Tiede oli menettänyt absoluuttisen ja itselegitimoivan luonteensa. Tähän liittyen myös marxilaisen sosialismin tai kommunismin monopolimainen etuasema keskeisenä emansipatorisena ja tieteellisesti painottuneena yhteiskunnallisena liikkeenä tuli yhä enemmän kyseenalaiseksi.

Modernin tieteen (ja samalla marxismin) asemaa oli horjuttanut ennen kaikkea poststrukturalismi (ks. luku 5.3.3). Rajuimmillaan se oli viitannut modernin yhteiskunnan tietomuotojen ja tietoon liittyvien instituutioiden totaaliseen kriisiin. Jean-Francois Lyotardin (1985, 60-66) mukaan suuret

tieteelliset kertomukset olivat menettäneet postmodernissa yhteiskunnassa legitimaatioperustansa, tiede ja totuus eivät enää liittyneet eettiseen, yhteiskunnalliseen ja poliittiseen käytäntöön, kielipelit ja niihin kytkeytyneet subjektiviteetit hajautuivat, ja perinteisten tieteellisten auktoriteettien erikoisasema oli murtunut. Lyotardin mielestä tiedettä ei enää voitu legitimoida kansanvalistusajattelulla tai tiedon itseisarvoisuudella. Tiedolla oli Lyotardin mukaan kriittinen dimensio vain silloin, jos se asetti dissensusuksen konsensusta tärkeämpään asemaan.

Poststrukturalismi kyseenalaisti myös käsityksemme itse todellisuudesta. Jean Baudrillardin (1983, 46, 146-147) mukaan viitereferenssiä sosiaaliselle todellisuudelle ei ollut enää olemassa, sillä elämme hyperreaalisessa todellisuudessa, jossa merkit viittaavat tai simuloivat aina vain itseensä tai itseään. Hänen (1987, 63-68) mukaansa teoriakaan ei voinut enää päätyä heijastukseksi reaalisesta eikä sen negatiiviseksi kritiikiksi. Baudrillard kuvailemassa nietzschemäisessä maisemassa Totuus oli vetäytynyt maailmasta ja Teorian oli siksi muututtava omaksi objektikseen, illuusio ja pinnallisuus merkitsivät enemmän kuin totuusvaikutelmat ja viittaussuhteet johonkin todelliseen - maailma oli yksinkertaisesti fataali (vrt. Nietzschen amor fati).

Ongelmistaan ja ekstremistisyydestään huolimatta poststrukturalismi oli uudella tavalla johdattanut pohtimaan tiedon asemaa kulttuurissa, tiedon ja vallan kaksoissidettä, modernin länsimaisen tieteen ja erityisesti yhteiskuntatieteiden rationaliteettia, tiedollisen subjektin asemaa, kehitystä ja edistystä. Problematisoimalla ja profanisoimalla tieteiden (ja etenkin yhteiskuntatieteiden) mahdollisuudet sekä tiedon ja totuuden objektiivisyyteen että vallan ylevyyteen ja pyyteettömyyteen poststrukturalismi kohdisti tieteentekijöille erityisen vaatimuksen tarkastella refleksiivisesti oman työnsä ehtoja ja asemaa. Lisäksi se vaati hyvin laajaa perspektiiviä yhteiskuntaan, mikä edellytti monitieteisen tutkimusotteen ohella eri tieteisiin niiden yhteiskunnallisen kehityshistorian aikana muodostuneiden rajoittavien linjausten, dualismien, dikotomioiden ja antinomioiden ylittämistä. Poststrukturalismi merkitsikin sellaisen tiedonfilosofian tai -sosio-

logian korostumista, jossa tieto ymmärrettiin olennaisesti ja sisäisesti yhteiskunnallisena ilmiönä (ks. Pirttilä 1993, 121, 217-227).

Postmodernia korostavien näkemysten lisäksi on esiintynyt myös uudenlaista paluuta moderniin. Tällä on viitattu esimerkiksi itse modernisaatioprosessissa tapahtuneisiin muutoksiin. Ulrich Beckin, Anthony Giddensin ja Scott Lashin (Beck et al. 1994) mukaan länsimaat ovat viimeisten vuosikymmenten aikana siirtyneet refleksiiviseen moderniin. Tällä he tarkoittavat modernisoitumiseen kytkeytyvää vaihetta, joka on pakottanut toimijat irti teollisen modernin normatiivisista rakenteista ja johtanut rakenteiden ja yksilöiden identiteetin refleksiivisyyteen. Käsitys kaksivaiheisesta modernista (moderni ja jälkimoderni) on ollut samalla sekä uudistus sosiologian yhteiskunnallista differentiaatiota korostaneelle traditiossa että sosiologinen reaktio postmodernistiselle puheelle modernin rapautumisesta ja dedifferentiaatiosta, sulkeutumisesta (Heiskala 1995).

Painotukset vaihtelevat tietenkin jokaisella erikseen. Beckille (1994, 2-3) refleksiivinen modernisaatio on moderniteetin pakonomaista radikalisaatiota, jolla hän viittaa teollistuneen yhteiskunnan itsetuhon mahdollisuuteen. Tästä ovat esimerkkeinä postraditionaaliset ja postrationaaliset riskit, jotka uhkaavat modernia järjestystä tuomalla sen tilalle epäjärjestyksen, epävarmuuden, kontrolloimattomuuden ja ambivalenssin. Giddensille (1994) keskeistä on detraditionalisaatio. Siinä missä traditiot ovat olleet 'kollektiivinen muisti', joihin on liittynyt rituaalimaisuus, totuuden kaavamaisuus sekä moraalisen-emotionaalinen sitovuus, niin refleksiivisessä modernisaatiossa ne ovat muuttuneet diskursiivisiksi fundamentalismeiksi, itsevalituiksi addiktioiksi tai rutiineiksi (emt. 63, 100-104). Giddensin (emt. 74-85) mukaan yksilö joutuukin luovimaan rapautuvien rakenteiden välttämättömyyksien ja mahdollisuuksien ristiaallokossa. Oman toiminnan rationaalinen ohjaaminen, sen tarkoituksellisuus ja suunnitelmallisuus on muuttunut yhä vaikeammaksi. Ihminen on eräällä tavalla tuomittu jatkuvaan itsetarkkailuun ja itsetutkiskeluun. Tässä tilanteessa (post)traditiot ja erilaiset asiantuntijat voivat tuoda yksilön kaipaamaa

turvallisuutta ja luottamusta elämän valinnoille ja päätöksille.⁶⁵

Lashin (1994, 110-111) mielestä Beck ja Giddens korostavat liikaa rakenteellista tai institutionaalista ja sen myötä kognitiivista refleksiivisyyttä. Lashin konseptiossa korostuukin herkkyys arkipäivän esteettiselle ja ennen kaikkea hermeneuttiselle refleksiivisyydelle. Lashinkin (emt. 120-121) mielestä refleksiiviseen modernisaatioon liittyy tosin ajatus toimijan vapautumisesta varhaisen modernin yhteiskuntarakenteista, mutta hänen mukaansa tämä vapautuminen perustuu uudentilaisiin informaatio- ja kommunikaatorakenteisiin. Tuotantosuhteiden informationalisoituessa marxilaiset tuotantosuhteisiin tai parsonsilaiset funktionalismiin perustuvat yhteiskuntarakenteet eivät ole enää olennaisia yhteiskuntarakenteita. Lash (emt. 127-135) puhuukin semioottisesta taloudesta tai 'merkkitaloudesta', jolla hän tarkoittaa talouden estetisoitumista, erilaisten symbolien virtaa ja kasautumista. Semioottinen talous on näin ollen suorassa yhteydessä myöhäisen moderniteetin esteettiseen refleksiivisyyteen ja nykyisen kulutuskapitalismin 'ekspressiiviseen individualismiin'.

Lashin konseptin taustalla on hänen näkemyksensä modernisaatioprosessin kulttuurisesta siirtymästä, uudesta Kulturgesellschaftista (emt. 166-168). Tämän mukana myös yhteiskuntatieteet ovat pakotettuja siirtämään tarkastelun painopistettä sosiaalisesta kulttuuriseen. Postmodernismi on esimerkki tästä siirtymästä, sillä se on Lashin mukaan 'kulttuurisen talouden' paradigma. Kulttuuri on tullut aivan uudella tavalla talouden keskiöön. Tässä tilanteessa perusta-ylärakenne -erottelu ei ole Lashin

⁶⁵Ks. Kaj Ilmosen (1994) esitystä Giddensin rakenteistumisteoriasta ja sen kritiikistä, erit. s. 332-337. Ilmonen (1995, 30-32) on kritisoinut Giddensin refleksiivisyyskäsitteistä myös siitä, ettei hän pohdi tarpeeksi yksilöllistymisen rakenteistavan ja institutionaalisen ulottuvuuden välistä suhdetta: yhtäältä modernisaatioprosessi on vienyt minuudelta selkeästi määritellyn ja kiinteän sisällön pakottaen yksilön jatkuvaan refleksiivisyyteen, rakentamaan itseään, toisaalta myös erilaiset sekundaarisen sosialisoinnin instituutiot (koulujärjestelmä, työelämä) rakenteistavat yksilöllistymistä. Yksilöllistyminen ei siten ole vain makrotason (refleksiivinen modernisaatio) ja mikrotason (yksilö) yhteensovittamista, vaan sillä on monta välitason ulottuvuutta.

(1990, 37-52) mukaan enää hyödyllinen. Merkkien kuluttaminen ei noudata enää vanhoja kulutustottumuksia, kysyntä ei ole enää vastaavassa suhteessa tarjontaan, koska merkkiarvojen kulutuksella ei ole enää samassa mielessä rajoja, työmoraali problematisoituu, merkitykset syntyvät ja katoavat nopeasti, tuotanto keskittyy kulttuuriin, tavaroista tulee kulttuurisia hyödykkeitä. 'Kulttuurisen talouden' myötä perusta-ylärakenne - dikotomia on siis muuttunut entistä problemaattisemmaksi, ylärakenteen perustaa heijastava tai representoiva luonne on kadonnut.

Siinä missä modernisaatio merkitsi Lashin (1990, 8-15) mukaan kulttuurista differentiaatiota (kulttuurisen eriytymistä sosiaalisesta; estetiikan, moraalin ja tieteen diskurssien autonomisoitumista), niin postmodernisaatio on dedifferentiaatiota. Tämä eräänlainen sekoittuminen merkitsee sitä, että kulttuurin alueet menettävät autonomiansa: esteettinen ja visuaalinen kolonialisoituu, menettää auraattisuuden, massoituu, banalisoituu, palautuu sosiaaliseen tai naturaaliseen, ruumiillisuus tai tiedostamaton nousee yhteiskuntateoriaan, itse todellisuus problematisoituu (emt. 260-265; ks. kulttuurin uudelleenmuotoutumisesta postmodernisaation myötä myös Featherstone 1995).

6.2 ZYGMUNT BAUMANIN POSTMODERNISUUDEN SOSIOLOGIA

Postmoderni-keskustelussa ei siis ole kyse vain modernin tietoteorian ja rationaalisuuden perusteita kyseenalaistavasta filosofisesta diskurssista. Haaste on kohdistunut yhtä lailla myös yhteiskuntatieteiden teoreettiseen, poliittiseen ja moraaliseen statukseen. Mielestäni Zygmunt Bauman on onnistunut ehkä kaikkein ennakkoluulottomimmin kartoittamaan sitä maastoa, jonka eteen yhteiskuntatieteet ja etenkin sosiologia ovat postmo-

dernin haasteen edessä joutuneet. Hän ei missään tapauksessa esitä postmodernia jonakin helppona ratkaisuna modernien yhteiskuntatieteiden ongelmiin, vaan itsessään ongelmallisena, vaikkakin realiteetit huomiovana vaihtoehtona.

Baumanin mukaan sosiologia on ollut tieteenalana perinteisesti sidoksissa moderniin: empiirinen sosiologia itse asiassa syntyi vastauksena modernin valtion vaatimukselle yhteiskunnan hallinnasta⁶⁶. Tämän vuoksi ei olekaan kummallista, että sosiologia on suhtautunut postmoderniin hyvin kriittisesti, jopa sitä vastaan. Kritiikki on ollut Baumanin mielestä kahdessa mielessä traditionaalista: yhtäältä on kiistetty postmodernisuuden olemassaolo erityisenä yhteiskuntatyyppinä, toisaalta on kiistetty erityisen postmodernin sosiologian tarve ja oikeutus⁶⁷. Olennainen puute esitetyissä kritiikeissä on Baumanin mukaan ollut se, että ne joutuvat tulkitsemaan postmodernisuutta modernin patologioiden avulla. Siinä missä sosiologia on organisoitunut modernin tuotannon ympärille, sen tulisi Baumanin mielestä siirtyä nyt postmodernin kulutusyhteiskunnan tarkasteluun. Kulutusyhteiskunnassa kuluttajan käyttäytymisestä muodostuu hänen mukaansa samanaikaisesti sekä kognitiivisen ja moraalisen elämän keskipiste, uudentyyppinen integratiivinen sidos, että myös systemisen tason keskipiste. Kulutuksen korvatussa palkkatyön elämän keskiönä yksilöistä tulee enemmän kuluttajia kuin tuottajia. (Bauman 1992, 43-48.)

Postmodernisuuden myötä sosiologia onkin Baumanin (1992, 54-64) mielestä törmännyt uusiin ongelmiin, jotka aiheuttavat muutospaineita sosiologian teorialle. 'Sosiaalinen rakenne' on viitannut kohesiiviseen ja muutoista vastustavaan totaliteettiin, jossa yksilöiden ja ryhmien välinen vuorovaikutus tapahtuu selvästi rakentuneen valta- ja arvohierarkian mukai-

⁶⁶Vrt. Scott Lash (1990, 123-140), jonka mukaan sosiologia ei kehittynyt ensisijaisesti tieteellisesti painottuneen modernin, vaan esteettisen modernismin myötä. Modernismi laajensi ja konkretisoi valistuksen modernia tuomalla siihen instrumentaalisen ja substantiaalisen rationaalisuuden lisäksi antirationaalisen tendenssin.

⁶⁷Sosiologian reagoinnista postmoderniin ks. myös Noro 1993, 145-152.

sesti. Tällöin sosiaalinen liikkuvuus, toiminnan ja vuorovaikutuksen yllätyksellisyys ja muutosten selittäminen on johtanut hankalaan rakenteelliseen riippuvuuteen. Myös käsitteen 'yhteiskunta' adekvaattisuus sosiaalisen analyysin horisonttina ja inklusiivisena kategoriana on kyseenalaistunut. Kansallisvaltio, joka aikaisemmin on ollut yhteiskunnan suvereeni prototyyppi, on menettänyt postmodernisuudessa käyppytensä toimivana referenssikehyksenä. Tässä mielessä sosiologian on ollut hankalaa analysoida yhteiskunnan huokoistumista, lokalisoitumista ja uudenlaista yhteisöllistymistä.

Baumanin (1992, 48-53, 187-188) kehittämä postmodernisuuden sosiologia lähtee liikkeelle siitä, että postmodernisuus on ymmärrettävä täysin kehittyneenä ja elinkelpoisena yhteiskunnallisena systeeminä. Postmodernisuus ei ole siis väliaikainen poikkeama modernista tai sen sairaus, vaan sen erityinen päätepiste. Kyse on laajemmista sosiaalisen maailman muutoksista, jotka ovat osaksi lähtöisin modernista, osaksi katkaisseet suhteensa siihen. Baumanin mukaan postmodernisuutta täytyy kuitenkin teoretisoida sen oman logiikan mukaisesti, eli postmodernisuuden sosiologia ei saa olla modernisuuden modifioitu teoria. Tämä ei merkitse uuden sosiologisen muodon tai intellektuaalisen genren synnyttämistä, vaan postmodernisuuden sosiologian kehittämistä tutkimuskohteen muutosten myötä (emt. 110-111). Ei siis postmodernia sosiologiaa (uutena sosiologian muotona), vaan postmodernisuuden (uuden sosiaalisen tilan) sosiologiaa.

Baumanin (1992, 189-190) postmodernisuuden sosiologia korostaa koheesiivisen, balanssimaisen ja funktionaalisen mallin sijasta sosiaalisen todellisuuden tasapainottomuutta, sen momentaanista ja kontingenttia - kaleidoskooppimaista - luonnetta. Mitään koherenttia, strukturoitua, järjestäytyntä totaliteettia ei siis voida enää olettaa itsestään selvänä, vaan kaikki järjestys on ymmärrettävä lokaalisena, hetkittäisenä ja väliaikaisena. Tätä tilannetta kuvaavia postmodernisuuden sosiologian avainkäsit-

teitä on kolme: sosiaalisuus, habitaatti⁶⁸ ja itsekonstituutio. Niiden tulisi Baumanin mielestä korvata modernin sosiologian käsitteet yhteiskunta, normatiivinen ryhmä (esimerkiksi yhteiskuntaluokka tai sääty) sekä sosialisatio ja kontrolli. Postmodernissa sosiaalisuudessa tulee esille ihmisten välisen vuorovaikutuksen samanaikainen kaavanomaisuus ja yllätyksellisyys, riippuvuus ja vapaus, koko sosiaalisen todellisuuden muuntamisen dialektisuus. Se antaa tavallaan mahdollisuuden vapautua modernin sosialisatian ja kontrollin määrittämästä sekä strukturoimasta sosiaalisesta.

Sosiologisen tarkastelun on myös siirryttävä siihen habitaattiin, jossa postmoderni sosiaalisuus konkreettisesti tapahtuu. Baumanin (1992, 190-196) mukaan habitaatti tuottaa tai tarjoaa ne toimintaresurssit ja edellytykset, joiden mukaan ihmiset toimivat ja konstituivat itseään⁶⁹. Habitaatti viittaa kompleksiin ja ei-mekaanistiseen systeemiin, mikä on täynnä toistensa kanssa kilpailevia tahoja tai voimia (systeemejä, organisaatioita, traditioita, yhteisöjä jne.). Oman alueensa ulkopuolella nämä habitaatit kohtaavat jatkuvan kaaoksen ja indeterminanssin, jolloin millekään niistä ei muodostu alistavaa tai määrittävää valtaa. Habitaatit ovat siis luonnostaan eräänlaisia heikkoja yhteisöjä, jotka joutuvat jatkuvasti houkuttelemaan ihmisiä tuottamalla uusia symbolisia orientaatiopisteitä postmodernille sosiaalisuudelle. Näin yksilöt ovat suhteellisen vapaita toimimaan habitaatin tarjoamien resurssien ja mahdollisuuksien rajoissa. Tämä onkin tärkeää, sillä elämänkulku postmodernissa habitaatissa muodostuu yksilön jatkuvasti tekemistä valinnoista. Näiden valintojen kautta yksilö konstituoi itseään ja identiteettiään, vaikkei mitään valmista identiteettiä voi koskaan muodostukaan. Postmodernisuudessa yksilön eksistenssiä kuvaakin Baumanin mukaan määrätymättömyys, keskeneräisyys, liikkuvuus ja juurettomuus.

⁶⁸Habitaatti eli asuin-, elin- ja kotipaikka.

⁶⁹Vrt. Anthony Giddensin sääntöjä ja resursseja hänen rakennekonseptiossaan; ks. Ilmonen 1994.

Entä millainen on Baumanin mielestä sosiologian tulevaisuus? Vaikka postmoderni tila mahdollistaa hänen mukaansa myös sosiologian itsekeskeisen käpertymisen omaan diskursiiviseen yhteisöön, niin sosiologian elinvoima riippuu kuitenkin siitä, miten hyvin se kykenee olemaan läsnä ja osaltaan vaikuttamaan postmoderneissa habitaateissa. Sosiologialta tämä edellyttäisi legiislatiivisen strategian korvaamisella tulkinnallisella strategialla, joka vastaisi paremmin myös sivistyneistön asemaa postmodernissa. Sosiologia tulkintataitona tarkoittaisi sekä reflektiivistä sensitiivisyyttä erilaisten habitaattien pluralismille, niiden omille traditioille, kielipeleille, elämismailmoille ja ominaispiirteille, että hermeneuttista taitoa kääntää elinympäristöjen näkemykset, kokemukset ja vuorovaikutusprosessit toisilleen ymmärrettäviksi. Siis eräänlaista äänen antamista erilaisille näkemyksille, kokemuksille ja vuorovaikutukselle. Näin sosiologia voisi olla samanaikaisesti sekä uudenlaisen sosiaalisen tilan tulkintaa ja kommentaaria että tähän tilaan takaisin vaikuttamista. Professionaalinen ammattitaito ja itsetunto ei enää kumpuaisi esitetystä legiislatiivisesta totuudesta ja manipulatiivisesta rationaalisuudesta, vaan tulkinnan oikeellisuudesta. Tämä merkitsisi samalla irtautumista kansallisvaltiollisesta sosiologiasta ja uudenlaista paneutumista markkinoiden toimintaan sekä yksilön habitaatissa että kulttuurisella ja kansainvälisellä tasolla. Juuri tällä tavalla sosiologia antaisi oman kommentaarisen ja pragmaattisen vastineensa postmodernille tilalle. (Bauman 1992, 105-110, 203-204.)

Baumanin postmodernisuuden analyysi sisältää näkökulman myös politiikkaan ja etiikkaan. Baumanin (1992, 196-200) mukaan politiikasta on tullut diffuusia ja lokaalista, eivätkä epäkohdat enää kumuloidu valtiota kohtaan osoitetuiksi protesteiksi, vaan muuntuvat toimijoiden itserefleksiivisyydeksi tai heterogeenisiksi yhden asian liikkeiksi. Uudet postmodernin politiikan muodot (tribaali- eli heimopolitiikka, halun, pelon ja varmuuden politiikka) perustuvatkin postmoderniin sosiaalisuuteen, habitaattiin ja itsekonstituutioon. Niille on ominaista vahva yhteisöllinen kuvitteellisuus, yksilöiden vahvat affektiot yhteisöjen symbolisia merkityksiä kohtaan, halu löytää suoja ja tausta yksilölliselle itsekonstituutiolle.

Tämä tekee postmodernista politiikasta yllätyksellistä, nopeasti muuttuvaa ja pelinomaista, mistä puuttuu modernin poliittisen hallinnan kiinteä ja kova materiaalisuus. (Ks. myös Bauman 1991, 245-251.)⁷⁰

Baumanin epäusko universalisoivaan moderniin on epäuskoa myös modernin eettisiin koodeihin ja teorioihin. Postmodernisuuden eettinen paradoksi onkin Baumanin (1992, xxii-xxiv) mukaan siinä, kuinka moraalinen valinta ja vastuullisuus on mahdollista ilman modernin universaalia ohjausta tai miten yksilön moraalinen toiminta on mahdollista, kun moraalin ambivalenssi on tullut jäädäkseen, kun kaikki näyttää suhteelliselta ja sallitulta? Baumanin näkökulma postmoderniin etiikkaan ei johda kuitenkaan moraaliseen relativismiin tai nihilismiin, sillä sen pyrkimys on osoittaa itse itsensä universaaliseksi korottaneen modernin etiikan virheellisyys, sen oma relatiivisuus. Postmodernisuus merkitseekin moraalisuutta ilman eettistä koodia, jolloin inhimilliselle todellisuudelle annetaan ikään kuin takaisin sen pluralismin, ambivalenssin ja kontingenssin sekoitukseksi syntyvä lumous ja lähtötilanne. (Bauman 1992, 31-36; 1995, 10-43.)

Baumanin (1992, 240-244; 1995, 92-104) mukaan ihmiset törmäävät postmodernisuudessa jatkuvasti eettisiin ongelmiin ja he joutuvat tekemään valintoja eri yhteisöjen tasaveroisesti perustelemien näkemysten luomassa ristipaineessa. Hänen mukaansa tämä pakottaa etiikan privatisoitumaan, joten siitä tulee yksilöllisen harkinnan ja itsemäärittelyn asia. Tässä tilan-

⁷⁰Postmodernin politiikan uudet muodot ovat Baumanin mukaan merkinneet myös yksilön valintoja holhoavan valtion loppua, sillä se sotii yksilön itsemääräämiskykyä vastaan, eikä se kykene kilpailemaan markkinaperiaatteella toimivan tarjouskilpailun kanssa. Baumanin (1992, 166-172; ks. myös Gronow 1992 ja 1994) mielestä tämä saattoi omalta osaltaan nopeuttaa esimerkiksi Itä-Euroopan maiden mullistuksia, koska ne eivät kyenneet vastaamaan postmodernin maailman haasteeseen: sosialismin ja kommunismin luoma tarpeiden diktatuuri ei tarjonnut yksilölle tarpeeksi kulutuksellisia valintoja. Ja päinvastoin kuin postmodernissa, jossa valinnat ja vastuu privatisoitui, Itä-Euroopassa ihmisten turhautuneisuus kääntyi protestiksi valtiota kohtaan. Postmodernin, itseään jatkuvasti muokkaavan kuluttajan näkökulmasta tarpeen käsite näyttäisi siis irronneen sitä aikaisemmin konstituoineen intressin käsitteestä (ks. tarpeen ja intressin suhteesta Siisiäinen 1992a, 31-50, myös 1986).

teessa yksilö voi valita strategiakseen vaeltajan, kulkurin, turistin tai pelurin roolin, joille kaikille on tyypillistä parempien kohteiden (yhteisöjen) hakeminen, sujuva siirtyminen paikasta (yhteisöstä) toiseen, oleskelun lyhytaikaisuus ja vapaus moraalista vastuusta. Baumanille (1991, 95) postmodernisuus mahdollistaa sen, että muukalaisuudesta tulee universaali inhimillinen tila ja yksilöstä universaali muukalainen.

Postmodernisuuden etiikan kivijalka ja toivo on Baumanin (1993, 249-250) mukaan kuitenkin moraalissa itsessä. Näin Bauman haluaa repersonalisoida institutionalisoituneen (moderni) tai yhteisöllistyneen (postmoderni) etiikan yksilön moraaliseksi vastuullisuudeksi. Vain paluu moraaliseen itseän voi hänen mukaansa ylittää sen moraalisen kyvyttömyyden, nihilismin ja vastuuttomuuden, joihin sekä moderni kalkuloiva ja legistatiivinen moraal⁷¹ että postmoderni muukalaisuus ajautuvat. Vain moraalisen itsen omatunto äärimmäisen intiiminä ja ehdottomana voi taata perustan ihmisten ja yhteisöjen väliselle solidaarisuudelle ja moraalille vastuullisuudelle. Vain tällä tavalla yksilö asettuu autonomisen ja itsetietoisensa moraalisen subjektin asemaan.

⁷¹Yhtenä esimerkkinä tästä Bauman (1989) on tarkastellut juutalaisten ja muiden vähemmistöjen kohtaloksi tullutta holokaustia. Hänen mukaansa holokausti oli tyypillisesti modernin yhteiskunnan tuotos. Moderni rationaalisuus mahdollisti kalkuloivan suhteen eettisiin ongelmiin, byrokratia sekä työn- ja vastuunjako mahdollistivat järjestyksen, ryhmien välisen distanssin, rasismia, moraalisen välinpitämättömyyden ja vastuuttomuuden. Holokausti oli siis tavallaan moderniin rakennettu mahdollisuus ja toteuduttuaan sen äärimmäinen testi.

6.3 TIEDE JA EDISTYKSEN POSTMODERNI-KESKUSTELU

"On vaarana, että T&E:ssä on niin ankaraa vanhan keskustelun kritiikkiä, että se jotenkin jää jumiin. Että muualla maailmassa, jossa ei ole yhtä keskusta...niin tapahtuu kaikkea mielenkiintoista, jota lehden pitäisi seurata ja johon osallistua. On vaarana, että lehti tavallaan kärsii isänmurhasyndroomasta, jota tehdään ja tehdään...loputonta isänmurhaa, modernin isän murhaamista. Lehden negatiivisuus voi olla tässä, eikä pelkästään siis marxismi-modernin murhaamista (haast. Noro 1990)".

Tutkijaliittolaisen postmoderni-keskustelun alkaminen osoitti, että tutkijaliittolainen ajattelu oli siirtynyt pohtimaan omia moderniin kiinnittyneitä juuriaan ja rajojaan: modernia marxismia ja yleensä modernia tiedollisena ja poliittisena emansipaationa. Tämä ei ole merkinnyt suinkaan postmodernia paatosta tai antimodernia, sillä itse asiassa koko keskustelun valtalinja on kulkenut kokonaisuudessaan modernin perinteen sisällä - modernin samanaikaisena kritiikkinä ja puolustuksena⁷². Tässä roolissa postmoderni-keskustelu on toiminut sangen kestäväenä ja joustavana postmarxilaisena kattodiskurssina, joka on pitänyt sisällään hyvin monimuotoisia keskusteluita ja sallinut keskustelujen nopeita, jopa muodinomaisia liikkeitä. Postmoderni-keskustelu ei ole siis tarkoittanut ideologista kannanottoa postmodernin puolesta modernia vastaan sen enempää kuin mitään yhtenäistä postmodernin teoreettista konstruktioita. Tässä mie-

⁷²Esimerkiksi Tuomas Nevanlinnan (haast. 1990) mukaan "(P)ostmodernismi ei ole välttämättä antimodernismia, se on modernin yksi vaihe itse. Modernista vaan on kadonnut tietyt transsendentaalit horisontit, se on sekularisoitunut toiseen kertaan. Valistus sekularisoi kristinuskon kaitselmususkon edistykseksi, nyt edistyskin sekularisoituu...siltä katoaa grande referent".

lessä T&E:ssä ei ole syntynyt vastakkainasetelmaa postmodernistit versus modernistit.

6.3.1 "Suuri projekti ei ole ohi"⁷³ eli modernin puolustus

Jürgen Habermasin vaikutus postmoderni-keskustelun synnyssä on ollut yleisesti merkittävä. Ei olekaan epäilystä siitä, etteikö T&E:nkin postmoderni-keskustelun alkuaikoina koko käsitettä postmoderni olisi hallinnut sen vastustajan Habermasin oma vokabulaari (Noro 1989a, 164). T&E:ssä postmoderni tuli eksplisiittisesti ensimmäisen kerran esille Risto Eräsaa- ren (1983) kirjoituksessa, jossa hän toi esille Habermasin modernia puolustavasta ohjelmasta modernia uhkaavat ongelmakohdat: kapitalismin modernisoinnin systeeminen malli uhkasi alkuperäistä modernin mahdollisuutta ja antimodernisuudesta oli tullut nykyajan emotionaalinen valta- virta, joka oli tunkeutunut kaikkialle intellektuaaliseen elämään. Postmo- dernismin esittämä antimodernistinen systeemin kolonialisaation kritiikki ei kuitenkaan tyydyttänyt Habermasia (emt. 58, 61; ks. Habermasin mo- dernin projektin puolustamisesta myös Hietaniemi 1985 ja Eräsaari 1986). Myöhemmin keskustelu Habermasin modernia puolustavasta projektista laajentui keskusteluksi hänen kehittelemästään diskurssietiikasta. Erot universaalien diskurssietiikan ja relativistista subjektivismia painottavien käsitysten välillä ovat näyttäneet jokseenkin ylittämättömiltä (ks. Kusch 1985 ja 1988; Dreyfus & Rabinow 1986; Kangas 1987; Habermas 1989; Manninen 1989; Kotkavirta 1990).

Modernin puolustus tuli vahvasti esille myös Simo Ahon (1985) keskuste- lupuheenvuorossa *Postmodernia etsimässä*, jossa postmoderni ilmeni elä- mäntapaan ja kulttuuriin liittyvänä romanttisena, konservatiivisena, irra-

⁷³Toiviainen 1986.

tionaalisena, epätieteellisenä ja pessimistisenä virtauksena. Mikään tieteellinen ei Ahon mielestä voinut olla postmodernia, sillä postmoderni oli posttiedettä, tieteestä luopumista. Postmoderni merkitsikin hänen mukaansa sellaista luopuvaa modernin kritiikkiä, jolle ei todellisuudessa löydy reaalista vastinetta. Nykyinen yhteiskunta ei toki ollut sama kuin ennen, mutta modernin mahdollisuus uudelleenarvioituna rationalisaationa ja emansipaationa ei Ahon mielestä ollut ohi.

Samanlaista luottamusta modernin mahdollisuuksiin tulevaisuudessakin osoittivat myös T&E:n silloinen päätoimittaja Kaarlo Tuori ja entiset päätoimittajat tarkastellessaan lehden kymmenvuotista menneisyyttä vuonna 1986. Moderni ilmeni heidän kaikkien sosiaalisena ja tiedollisena perustana, postmoderniin suhtauduttiin taas epäluuloisesti (ks. Eskola 1986; Hänninen 1986b; Toiviainen 1986; Tuori 1986).

Hyvä esimerkki epäuskosta postmoderniin kävi ilmi myös Georg Henrik von Wrightin (1989) artikkelista *Edistyksen myytti. Puheenvuoro keskusteluun modernista*. Artikkelin oli modernin kovaa kritiikkiä, mutta samalla myös vankka esitys von Wrightin uskosta myöhäisen modernisuuden humanistisiin kehitysmahdollisuuksiin tiede- ja luontotietoisesta itsekriittisyyden avulla. von Wrightin mukaan oman aikamme mielipideilmasto, myöhäisen modernisuuden *Zeitgeistia*, hallitsi pahan olon tunne, jonka oli aiheuttanut teollisen tuotantotavan ja demokraattisen hallitsemistavan⁷⁴ tunkeutuminen ihmisten elinoloihin. Kriittisen ajattelun tasolla seurauksena on ollut sekä klassisen modernin emansipatoristen aatteiden kriisi että edistysuskon menettäminen. Tästä taustasta nähdessä postmoderni-keskustelu oli von Wrightin mielestä ymmärrettävää, mutta pikemminkin kuin parannuskeinona, hän näki postmodernin ilmiöt kulttuurin ylärakenteessa ilmenevinä heijastumina ja oireina myöhäisen modernisuuden pahasta olost. von Wrightin (emt. 24-25) vetoaminen "mytologiasta riisutun rationalismin" puolesta ei edellyttänyt modernin ihan-

⁷⁴Demokraattinen hallitsemistapa on myöhemmin muutettu demokratian byrokraattis-paternalistiseksi muodoiksi, ks. von Wright 1992, 168.

teiden hylkäämistä, vaan niiden ajanmukaistamista.

Modernin projektin puolustaminen näkyi myös 1980-luvun hyvinvointivaltio-keskustelussa. Vaikka se oli mielestäni T&E:n postmoderni-keskustelun eräs ulottuvuus, siinäkin ei ollut kyse periaatteellisesta kytkennästä postmoderniin tai viittaamisesta postmodernin teoreetikoihin. Paremminkin siinä oli kyse vamokap-tutkimuksen jälkeisen yhteiskunta- ja kapitalismitutkimuksen pyrkimyksestä löytää sekä uusia lähestymistapoja että ottaa distanssia moderniin. Keskustelun keskeisin teema oli puhe hyvinvointivaltion kriisistä, mutta päinvastoin kuin 1970-luvulla, niin enää ei riittänyt tämän kriisin ideologiakriittinen toteaminen tai sen yksilotteinen tulkinta, vaan vaadittiin sen eri ulottuvuuksien sensitiivistä tarkastelua. Hyvinvointivaltio-keskustelu oli toki edelleen kapitalismikritiikkiä siinä mielessä, että se toi esiin jälkikapitalistisen yhteiskunnan negatiivisia tosiasioita ja tendenssejä: turva- tai sosiaalivaltiollistumisen, syrjäytymisen, näköalattomuuden, hyvinvointivaltion taloudellisen, sosiaalisen ja poliittisen perustan haavoittuvuuden, sen sukupuolirakenteellisuuden jne. (ks. esim. Hirsch 1981; Mäkelä 1982; Berger 1983; Heinonen & Lehtonen & Rissanen 1986; Kosonen 1986, 1987, 1988 ja 1989; Karisto & Rahkonen 1986; Eriksson 1987; Eräsaari 1987 ja 1988; Hirvonen & Minkkinen 1987; Lehto 1987; Julkunen 1990).

Hyvinvointivaltio-keskustelun modernin puolustus oli pitkälti kansallisen hyvinvointivaltio-konseption puolustamista uusien uhkakuvien edessä. Kyseessä oli modernin hyvinvointivaltion itsekritiikki, jonka moninaiisiin rakenteellisiin ja käytännön ongelmiin postmoderni tuntui nihilistisen näköalattomalta ja marginaaliselta. 1990-luvun näkökulmasta katsottuna 1980-luvun keskustelun kiinnittyminen hyvinvointivaltion modernin perustan apologiaan saattoi olla varsin hyväkin ratkaisu.

6.3.2 Erosioituva moderni

Eroosiopuhe on ollut modernin sosiologian haastava teema, jolla on viitattu modernisaatioprosessin seurauksiin sekä uuden yhteiskuntatyyppin tasolla (makrotaso) että yksilö- ja yhteisötasolla (mikrotaso). Eroosiopuheen molemmat ulottuvuudet tulivat esille Risto Eräsaaren (1988) beckiläisen riskiyhteiskunta-konseption esittelyssä. Samalla kun riskiyhteiskunta oli kokonaisyhteiskunnallinen ja systeemikriittinen kuvaus modernisoitumisriskien tuottamasta lähitulevaisuuden uhkakuvasta, se oli myös esitys yksilön kasvaneesta vapaudesta ja itsemääräämisestä kaiken epävarmuuden keskellä. Tämän käsityksen mukaisesti modernisaatioprosessin nähtiin rapauttaneen yhteiskunnan vanhoista säätymäisistä traditioista, jonka mukana sekä yhteisölliset että yhteiskunnalliset muodot olivat eriytyneet ja spesialisoituneet. Ihmisten elämää olivat tulleet varjostamaan mitä moninaisimmat riskit ja niiden mukana pelko, epävarmuus, ambivalenssi ja krooninen moraalinen kriisi. Tällaisessa riskiyhteiskunnassa elämme Beckin mukaan keskellä puolitetua modernia, mikä merkitsee sekoitusta vanhasta teollisuusyhteiskuntamaisesta ja uudesta markkinayhteiskuntamaisesta/riskiyhteiskuntamaisesta modernisoitumisesta. (emt. 185-187.)

Riskiyhteiskunnan ydinkysymys on Beckin (emt. 190) esittämä yksilöllistymisprosessi, sillä juuri yksilö kohtaa viime kädessä riskit. Kaiken tapahtumisen keskiössä on vanhoista luokkayhteyksistä ja sosiaalisista traditioista irronnut itsenäistynyt yksilö, hänen yksilölliset tarpeensa ja valintansa, hänen elämänmuotonsa. Eräsaaren (emt. 197-199) mielestä puolitetussa modernissa kriittiseen tarkasteluun joutuukin sotien jälkeisen yhteiskuntapolitiikan vahva ja ongelmaton kytkeytyminen moderniin ja modernisoitumiseen. Tilanteessa, jossa modernisaatioprosessista itsestään on tullut ongelma, tarvitaan yhteiskuntapoliittista legitimaatiotyötä. Modernisoitumiskehityksen tuottamien instituutioiden ja monopolien käyt-

tökelpoisuus kyseenalaistuu, sillä yksilöt eivät välttämättä halua tai pysty elämään niiden mukaisesti.

Otan esille vielä toisen eroosio puhetta tarkastelleen kirjoituksen, jonka kirjoittaja on tutkijaliittolaisen postmoderni-keskustelun sosiologi par excellence Arto Noro. Kirjoituksen *Kansalaisyhteiskunta, modernisoituminen ja yksilöllistyminen* (Noro 1989b) keskiössä oli ongelmallinen "kansalaisyhteiskunnan" käsite sen sosiologisena ja modernisaatioteoreettisena muunnoksena. Noron (emt. 242) mukaan sosiologiassa on ollut kaksi pysyvää ja toisilleen jännitteistä vastausta modernisaation sisältöön. Ensinnäkin on nähty, että yhteiskunta systeeminä differentioituu, mikä on johtanut voimakkaisiin pyrkimyksiin ratkaista erilaiset integraatio-ongelmat. Toisaalta on aina korostettu yhteisöllistä *Gemeinschaftia*, mikä taas on johtanut konservatiivisuuteen. Paradoksi on Noron mielestä juuri siinä, että sosiologisen tradition "yhteiskunta" onkin ollut enemmän raskaan normatiivisen *communitas* (*Gemeinschaft*) kuin moderni *societas* (*Gesellschaft*) (ks. myös Töttö 1989, 45-55). Nykyisen eroosio puheen ongelmallisuus riippui-kin Noron (1989b, 245) mukaan siitä, miten ylipäänsä suhtautuu tilanteeseen, jossa moderni alkaa ikään kuin todella seisomaan omilla jaloillaan. Norolle modernin uusi tilanne merkitsi moniarvoisen kiihkotonta ja sekoittunutta modernia.

Normaalipalkkatyösuhdetta koskevan diskurssin problematisoituminen tai sen hegemonian purkautuminen tarjosi Norolle hyvän esimerkin yksilöllistymisteesi taustasta ja sosiologisen tradition kohtaamista ongelmista. Kontingenssin kasvu moderniteetissa ja valittavissa olevien elämäntyyli mallien lisääntyminen tekivät Noron mukaan mahdottomaksi palkkatyöläisyyden säätyominaisuuksien tai elämäntyylien suoran formuloinen. Myös kulutus oli Noron mielestä problematisoinut työn moraalista ja interaktiivista merkitystä elämän keskiönä. Se oli tuonut esiin itseilmmaisullisen "dream worldin", jonka moralisoiva torjuminen oli tullut arveluttavaksi. Lisäksi postmoderni-keskustelu oli Noron mukaan ylikoodauksellaan sekoittanut erottelun korkean ja matalan kulttuurin välillä. Selkeiden hyvää ja huonoa makua määrittävien arvosteluiden sijasta ih-

miset voivat ilmentää avoimesti ja luovasti omaa yksilöllisyyttään erilais-
ten epäjohdonmukaisten muotien ja tyylien kautta. (emt. 246-247.)

Sosiologian raskaan tradition sijasta Noro halusi painottaa kevyemmän
käyttäytymisen, tapojen, elämäntyylien ja vuorovaikutuksen merkitystä.
Noron esimerkki tällaisesta oli posttraditionaalinen yhteisö, joka ei ollut
arvokollektiivi ja vahvojen normien ohjaama funktionaalinen yhteisö,
vaan pikemminkin etiketin, kunnian tai hyvän tavan ohjaama "heikko"
yhteisö. Erityisesti harrastusten piiristä löytyviin posttraditionaalisiin yh-
teisöihin liittyy aina myös modernia kulutusta omine muoteineen ja es-
teettisine komponentteineen. Lisäksi ne ovat tarkoin hierarkkisoituneita,
mikä ei merkitse varsinaisesti valtasuhteita, vaan yksilön toiminnan saa-
maa merkitystä ja arvonantoa sekä yksilön omassa itsetietoisuudessa että
yhteisön sisäisessä kirjoittamattomassa säännöstössä. Koska posttraditio-
naalisiin yhteisöihin ei synnytä, niiden keskiössä on aina yksilö ja hänen
valitsemansa panostus itsetarkoitukselliseen toimintaan, vapauteen ja
kulutukseen. (emt. 247-248; ks. posttraditionaalisisista yhteisöistä enemmän
Noro 1991, 237-247.)⁷⁵

⁷⁵Mielestäni on kuitenkin selvää, että eri harrastusten välillä on tässä
suhteessa suuriakin eroja. On olemassa selvästi itsetarkoituksellisia har-
rastuksia (esimerkiksi urheilukalastus ja retkeily) ja on olemassa kilpailu-
keskeisiä harrastuksia (esimerkiksi moottoriurheilut, palloiluharrastukset,
koiraharrastukset jne.). Kilpailukeskeisissä harrastuksissa myös harras-
tusta määrittävät normit muuttuvat sen mukaan, mitä enemmän harras-
tukseensa panostaa: ylenevissä kilpailuluokissa säännöt tarkentuvat ja
tiukentuvat, sääntöjen valvonta kovenee, vastuullisuus kasvaa, liikku-
vuus harrastukseen liittyvien muotien ja tyylien mukana vähenee tai
muuttuu ainakin pragmaattisemmaksi. Harrastuksen sisällä sitä valvovat
ja ohjaavat normit voivat siis olla hyvinkin vahvoja. Tällaisissakin harras-
tuksissa voi toki lopettaa tai tyytyä olemaan lajin kokeilija ja diletantti.

6.2.3 Kulttuurifilosofisia aikalaisanalyyseja

T&E:n postmoderni-keskustelu nosti kulttuuriin liittyvän tematiikan voimakkaasti esille. Kulttuurifilosofisen käänteän myötä T&E:n profiili laajentui tiedelehdestä poikkitieteellisen kulttuurilehden suuntaan⁷⁶. Muutos merkitsi esimerkiksi filosofian roolin huomattavaa kasvua. Siinä missä marxismilla oli ollut varsin ideologiakriittinen suhde filosofiaan, postmoderni-keskustelu mahdollisti filosofian monipuolisen käytön. Tämä on näkynyt erityisesti Foucault'n ja Deleuzen psykohistorian tai yleisemmin ranskalaisen poststrukturalismin inspiroivana vaikutuksena (ks. esim. Falk 1984; Foucault 1984; Hänninen 1985; Kotkavirta 1985; Kusch 1985; Harvey 1987; Hirvonen & Minkkinen 1987; Itkonen 1987; Sivenius 1984 ja 1988; Santanen 1988; Siltala 1988; Alasuutari 1990; Turunen 1990; Arppe 1992; Ojakangas 1992; Hirvonen 1995; Minkkinen 1996; ks. myös T&E:n teemanumeroa 2/96 Deleuzesta).

Kulttuurissa tapahtuvien nopeiden muutosten analysoiminen on edellyttänyt tieteenalarajat ylittävää, rajoiltaan diffuusia poikkitieteellistä tutkimusta. Yleisesti voidaan sanoa, että kulttuurifilosofiselle keskustelulle on ollut ominaista pyrkimys sellaisiin aikalaisanalyysiin, joilla on sekä myönteisen hyväksyvä näkemys modernin nykyisestä tilasta ja tendensseistä että halu torjua modernin ja postmodernin ideologiakriittinen vastakkainasettelu. Tällainen näkökulma tuli esille ensimmäisen kerran Tutkijaliiton 10-vuotisjuhlissa esitelmöineen marxilaisen kirjallisuustutkija Fredric Jamesonin ajatuksissa. Jameson (Stephanson 1987, 6-12; ks. myös Jameson 1989, 227-229) kytki postmodernismin osaksi myöhäiskapitalis-

⁷⁶Mitään siirtymää kokonaan kulttuurilehdeksi ei ole kuitenkaan tapahtunut, vaikka Noron (haast. 1990) mukaan 1980-luvun puolivälissä kiusaus tähän olikin suuri. Toisaalta tietynlainen kulttuurilehtimäinen tendenssi ei ole tuonut mukanaan mielipidelehtimäisyyttä, johon T&E:n piirissä on suhtauduttu hyvin kielteisesti (haast. Hietaniemi 1990).

tista kulttuuria. Postmodernismin populaarisuus sekä sen eri muotoihin liittyvä demokratisoituminen merkitsivät Jamesonin mielestä sitä, ettei postmodernismia voinut vastustaa vasemmistolaiselta pohjalta. Postmodernismin "totuuden hetki" eli sen kognitiivinen sisältö olikin hänen mukaansa juuri siinä, miten postmodernismi nykykulttuurin dominanttina piirteenä todella kuvasi ja kartoitti monikansallisen kapitalismin uutta kulttuurista logiikkaa ilman moraalista paatosta: subjektin desentroitumista, esteettisen populaarisuuden, kulttuurin autonomian häviämistä, kulttuurin demokratisoitumisen ja yleisen heterogeenisuuden kasvua, historisiteetin ja hermeneuttisen syvyyden katoamista. Juuri tässä mielessä postmodernismilla oli Jamesonin mukaan jotain modernismista poikkeavaa omaehtoista ja uutta annettavaa.

Samassa tilaisuudessa esitelmöinyt Hans-Jørgen Schanz (1987) selitti moderni/postmoderni -keskustelun vetovoimaa sivilisaatioteoreettisesta ja -kriittisestä näkökulmasta. Hänen (emt. 30-33) mukaansa taide ja estetiikka olivat pystyneet tieteitä paremmin työstämään modernin kontingenssin kokemusta. Tämä taiteen ja estetiikan rationaalisuuskritiikin muoto nousi varsinkin nyt esille, koska modernin ja postmodernin välinen keskustelu oli saanut aikaan liukuvan "heräämisen nykyisyyden" vuositamme alkupuoliskon ajattelulle ja taiteelle. Tämä konvergenssi implikoi Schanzin mukaan melankoliasta vapaata rationaalisuuden pluralismia.

Noron *Pieni kartoitus postmodernista* (1989a, 166) oli yritys paikantaa kulttuurifilosofista postmodernia käyttämällä moniulotteisen "modernin" avaamiseen kahta avainta: ensinnäkin, miten itse "moderni" nähdään, ja toiseksi, mikä nähdään "modernin" ongelmaksi tai sen sairaudeksi. Modernin ja postmodernin teoreetikot erosivat tässä suhteessa huomattavasti. Lyotardille modernin sairaus oli uniformaatio, jonka lääke oli postmodernin kulttuurin pluraliteetti ja partikulaarisuus. Postliberaalille kulttuurikritiikille (Bell, Lasch, Sennett, Bellah) modernin sairaus oli niin ikään uniformaatio, mutta sen lääkkeenä olivat eri tyyppiset integraatio-ohjelmat. Habermasille modernin sairaus oli kulttuurisen differentiaation tuottama fragmentaatio, jonka lääke oli kommunikatiivisen toiminnan

teoriaan perustuva integraatio. Nietzscheille tai Simmelille modernin sairaus oli samoin fragmentaatio, mutta sen ratkaisuna tai sopeutumisstrategiana oli joko arvonihilismi realiteettina (Nietzsche)⁷⁷ tai itsensä stilisointi (Simmel). (emt. 167-168.)

Siinä missä kaikki edellä mainitut käsitykset modernin sairauksista perustuvat vieraantumisteorioiden eri variaatioihin, Norolle (emt. 168) oli hyvin tärkeätä viitata myös kahteen vieraantumisteorioiden ulkopuoliseen näkemykseen. Modernin kontingenssitietoisuudessa (Berman, Ziehe) fragmentaatioon suhtaudutaan ei-sairautena, ja moderniteetin oma liike ymmärretään välttämättömyyksiensä sijasta mahdollisuuksien ja vapauden lisääntymisenä. Näin modernin melankolia syyllisyytenä vanhan katoamisesta häviää pois. Tällainen raitistuminen oli Noron mukaan kuin eksistentialismia ilman Angstia. Posthistoria viittasi puolestaan pessimistisempään ajatukseen historian kuolemista tai täyttymisestä, missä moderni kulttuuri muuttuu joko jäljitteleväksi teatteriksi (Gehlen), tai moderni kulttuuri täyttyy merkkien simulaatioista (Baudrillard).

Hans-Jørgen Schanzin kirjoitus *Aikakauden kulttuurinen nimikirjoitus - teesejä* (1993) korosti sekin näkemyksiltään modernin selväjärkistymistä ja vieraantumisteorioille vastakkaista näkemystä. Samalla se ilmensi tanskalaisen sivilisaatiokritiikin muuntumista pragmaattisempaan ja kulttuurifilosofisempaan suuntaan. Modernista oli Schanzin mielestä tullut ensi kertaa omillaan toimeentuleva itsestänselvyys, eräänlainen asuttava moderni, jota ei enää tarvinnut perustella kaikenkattavana projektina. Schanzin (emt. 197) mukaan tämä ei kuitenkaan johtanut nihilismiin tai kriisiin, vaan laajan moderniteetti- ja ideologiakritiikin häviämiseen. Modernista oli tullut siis itsensä kaikkine piirteineen ja erehdyksineen tässä ja nyt hy-

⁷⁷Toisaalta Nietzsche voisi mielestäni metafysiikan kritiikkinsä, modernin yhteiskunnan kulttuurikritiikkinsä, perspektivisminsä, ja ohjelmallisen kaikkien arvojen uudelleenarvioimisen perusteella nähdä modernin sairautena yhtä hyvin myös uniformiaation. Ratkaisuna Nietzscheillä voisi olla myös affirmaatio, joka korostaa tahtoa valtaan modernin metafysiikkana. Mahdollinen sopeutumisstrategia voisi puolestaan olla traaginen nomadismi.

väksyvä täysi-ikäinen. Tätä modernin nykytilannetta kuvastivat Schanzin mielestä monet seikat. Arkipäivästä uskontoon ja taiteesta tieteeseen oli tapahtunut relativisoiva pragmaattinen käänne; raskas metafysiikka oli arkipäiväistynyt ja metafyyminen kokemus oli nyt kaikkien ulottuvissa⁷⁸; kulttuurin kulturalisoitumisen substantiaalisuus (normit, säännöt, periaatteet lopullisina ja pysyvinä) oli lopullisesti hävinnyt - ihmisen suhde kulttuuriin on nyt luova ja ehdollinen, ei enää konstruktivinen tai totaalinen; antitetiikka tradition ja modernin välillä oli rapautumassa pois, koska modernissa itsessään on monia traditioita, eikä moderni voi enää toimia tuomio-istuimena; sekularisaatio modernin piirteenä ei voinut enää omia absoluuttista emansipoivaa ja omnipotenttia merkitystä itselleen, vaan sekin voi sekularisoitua; moderniteetti oli tullut myös niin tilavaksi, että nyt siihen mahtuivat ensi kerran myös a-moderni kontingenssina ja vasta-moderni modernin itsekritiikkinä. (Schanz 1993, 198-201.)

Myönteisiin käsityksiin modernin tilasta ja postmodernista kytkeytyi myös T&E:ssä hyvin esille tulleen italialaisen filosofin Gianni Vattimon "heikko ajattelu"⁷⁹. Artikkelin *Postmoderni ja historian loppu* (1990) lähtökohtana oli Vattimon tyytymättömyys sekä ranskalaisen postmodernismin (Lyotard) että saksalaisen modernin puolustuksen (Habermas) apokalyptiseen sävyyn. Postmodernin käsitteeseen liittyvät ongelmat palautuivatkin Vattimon mukaan viime kädessä siihen, että "(...) modernin loppu tarkoittaa historian loppua siinä mielessä, että historiaa ei voida enää

⁷⁸Schanzin (1990) mukaan moderni ja metafysiikka eivät enää sulje pois toisiaan. Nykymodernissa metafysiikasta on tullut läheisyysmetafysiikkaa, joka ei enää pyri luomaan sivilisatorisia varmuuksia.

⁷⁹Suomennetussa teoksessaan *Läpinäkyvä yhteiskunta* Vattimo (1989, 13-23) tarkastelee postmodernia läpinäkyvänä mediayhteiskuntana, jossa yhden todellisuuseroosioituessa ilmaantuu uusi monimuotoiseen ja -ilmeiseen kommunikaatioon perustuva vapauden ihanne: kodittomuus. Historian loppumisen tematiikkaa tarkastelee enemmän teos *The End of Modernity* (1988), jossa sekä historiallisuuden ongelmat (lineaarisen historian loppuminen, narratiivisuus, sekularisoituminen) että metafyyssisen olemisen (Being) heikkeneminen tai hajoaminen nähdään mahdollistavina ehtoina postmoderniteetin kokemukselle. Nietzscheläisen ja heideggeriläisen nihilismin kautta Vattimo (emt. 19-30) kokee tämän postmodernin tilan positiivisena mahdollisuutena ja tilaisuutena.

käyttää oikeutettaessa metafyyysis-legitimoivasti asioiden kulkua. Se merkitsee myös modernin metafysiikan loppumista, siis valistuksen, idealismin, positivismin ja marxismin historismin loppumista" (emt. 284). Vattimon mielestä tätä ongelmaa ei pystytä ratkaisemaan ohittamalla, ulosulkemalla tai ylittämällä. Ratkaisuna ovat Heideggerin käsitteet uudelleen muistaminen (**Andenken**) turmelemisena ja toipuminen (**Verwindung**). Näiden käsitteiden mukainen ajattelu ja metafysiikan hajoaminen vapauttavat meidät Vattimon mielestä pieteettiseen suhteeseen historiaan, mikä merkitsee samanaikaisesti sekä muistavan kunnioittavaa, hyväksyvää ja rakastavaa suhdetta traditioon että tietoisuutta sen rajallisuudesta. Juuri tällainen metafyyysiin perusteisiin tukeutumaton, pakottamaton ja horisontaalisesti avoin suhde historiaan on postmodernilla kulttuurilla. Vattimon (emt. 284-290) mielestä metakertomusten tai historianfilosofian aiemmin hallitsemaa paikkaa ei siis tarvinnut jättää tyhjäksi, vaan siihen tuli ottaa kunnioittavaa etäisyyttä ja hyväksyä metakertomusten loppuminen olemisen hajoamisena, heikentymisenä ja kuolevaisuutena.

Italialaiseen filosofiaan ja Vattimon viileän raffinoituun ajatteluun liittyi myös Jussi Vähämäen artikkeli *Hermeneutiikka, humanismi ja ihmistieteet* (1992), jossa hän pyrki esittämään suhteessa sekä omaan humanistiseen perinteeseensä että traditionaaliseen, stabiiliin metafysiikkaan radikalisoituneen hermeneutiikan. Tällainen radikaali hermeneutiikka edellytti Vähämäen (emt. 38-41) mukaan Nietzschen ja Heideggerin kaltaisten filosofien kehittämää nihilististä ontologiaa, jossa ei pyritä etsimään pysyviä rakenteita ja perustoja. Olemisen ajattelu on tällöin **pietaksen** tunteeseen pohjautuvaa menneessä ja nykyisyydessä liikkumista, "ajan merkkien" eli tapahtumien ja viestien kuuntelemista ja tulkintaa. Entä sitten radikaalin hermeneutiikan ja ihmistieteiden suhde? Periaatteessa humanismin ja hermeneutiikan voittokulku merkitsi Vähämäen mielestä ihmistieteiden loppua. Emme nimittäin hänen (emt. 44-46) mukaansa enää tarvitse sellaisia ideologiakriittisiä ihmistieteitä, joille ei kelpaa muu kuin toimintaa vahvistava ja virkistävä, päätöksiä legitimoiva "armoton historia". Sen sijaan tarvitsemme ajattelutapaa, johon liittyy aina epävarmuus, epäily ja eräänlainen humanistinen nöyryys tai alistuminen tiedon kohteelle.

6.3.4 Yhteenvetoa ja arviointia

Kuten edellä on tullut ilmi, niin T&E:n postmoderni-keskustelu on ollut hyvin laaja-alaista, eikä mitään selkeitä rintamalinjoja ole syntynyt. Lehden postmoderni-keskustelun ongelmana on kaiken kaikkiaan ollut vahva kytkentä ulkomaisiin keskusteluihin. Tämä jopa liiallinen reseptiivisyys on johtanut omaehtoisten tai kansallisten näkökulmien puuttumiseen ja teoreettiseen neutraalisuuteen. Tämä on mielestäni johtunut kahdesta seikasta. Ensinnäkin Suomen intellektuaalinen kenttä on suurten maiden intellektuaalisiin kenttiin ja niiden keskusteluihin nähden periferinen (Rahkonen ja Roos 1992, 111-112). Tämän alakenttämäisyyden tietynlainen juurettomuus ja ulkopuolisuus luo toki jo itsessään edellytykset liialliselle reseptiivisyydelle. Toinen syy on endogeeninen, jolla viittaaan marxismin jättämän vapaan tilan synnyttämään vaikutukseen Suomen intellektuaalisessa kentässä. Tämä nykyinen postmarxilainen tyhjä "ei kenenkään maa" on raskaan marxilaisen menneisyytensä takia kuin mustan aukon kaltainen tyhjiö, jota on ollut ilmeisen vaikeata tai jopa mahdotonta täyttää. Toisaalta nykyisessä tilanteessa uudenlaisiin paradigmoihin ei ole ollut edes tarvetta. Bourdieulaisittain ilmaistuna voisi sanoa, että postmarxilaisen intellektuaalisen kentän voimasuhteiden tilassa on tapahtunut panosten, etujen ja pääomien uusjako (ks. kenttien ominaisuuksista Bourdieu 1987, 105-110 ja Bourdieu & Wacquant 1995, 122-144). Intellektuaalinen kenttä on siis vapaassa liikkeessä ja siksi myös panosten, etujen sekä pääomien vaihtokurssit ovat alhaalla. Käytännössä tämä on näkynyt T&E:n toimituksellisen linjan kokeilevana avoimuutena ja hillittynä sitoutumattomuutena. Tähän linjaan postmoderni-keskustelu on sopinut erittäin hyvin, koska se ei ole edellyttänyt projektinomaista tai teoreettista sitoutumista. Marxismin jälkeen tämä on voinut olla hyvinkin vapauttava kokemus.

Eräs karrikointi T&E:n postmoderni-keskustelusta on kuitenkin paikal-

laan. Voidaan nimittäin ajatella, että yhtäällä on ollut "raskaan sarjan moderni", jossa on tarkasteltu makrotasolla modernisuuden rakenteellisia, kognitiivisia ja sosiaalis-normatiivisia muutoksia. Luen tähän linjaan kuuluvaksi Habermasin modernin puolustuksen, von Wrightin humanistisen ja hieman vihreähkön modernin sekä hyvinvointivaltio-keskustelun. Toisentyypistä, aikalaisanalyyttisempää "kevyttä ja kypsää modernia" edustavat puolestaan ne näkemykset, jotka ovat ottaneet modernisuuden makrotason lisäksi huomioon myös yhteisöllisyyden ja yksilöllistymisen uudenlaisen estetiikan. Tämä linja on tuonut esille todellisuuden kompleksisuuden, ambivalenttisuuden ja sattumanvaraisuuden, kontingenssin. Samalla se on suhtautunut modernin tilaan ja postmodernisuuteen myönteisesti. Tähän linjaan luen kuuluvaksi sekä Noron ja Schanzin aikalaisanalyysit että Vattimon ja Vähämäen hermeneuttiset tulkinnat historian lopusta ja nykytilanteesta. Beckin riskiyhteiskunta-konseptio yksilöllistymisteeseineen jää tavallaan "raskaan sarjan modernin" ja "kevyen ja kypsän modernin" välimaastoon. Sille yksilöllistyminen on loppujen lopuksi yhteiskunnan integraatiota uhkaava makrotason ongelma (ks. esim. Beck & Beck-Gernsheim 1996, 42-46).

Scott Lashiin (1993) vapaasti viitaten voitaisiin ajatella, että "raskaan sarjan modernin" puolustus on jättänyt refleksiivisyydessään liian vähälle huomiolle modernisuuden kulttuurisen ja erityisesti esteettisen puolen. Se on korostanut modernisuuden refleksiivisyydessään rakenteellisia, kognitiivisia ja sosiaalis-normatiivisia dimensioita. Näin se on joutunut modernin puolustajaksi sitä uhkaavilta vaaroilta, jotka ovat itse asiassa modernin itsensä tuottamia. Se on tavallaan ajautunut raskaan modernin perspektiiviharhaan. "Kevyt ja kypsä moderni" on ilmentänyt sitä vastoin myös modernisuuden esteettistä refleksiivisyyttä. Lashin (emt. 8-18) mukaan esteettinen refleksiivisyys on eräänlaista hermeneuttista itsetarkkailua tai itsetulkintaa, jolle kysymys kaiken kattavan tai 'imperialistisen' refleksiivisyyden rajoista on jo itsessään hyvin tärkeä. Maailmassa on oltava jotain, joka ei alistu tai sisälly subjektin kognitiiviseen ja sosiaalis-normatiiviseen refleksiivisyyteen. Juuri tällainen on Lashin (emt. 19) mukaan esimerkiksi kontingenssin maailma, jonka esimerkiksi arkipäivän

estetisoituminen on nostanut yhä tärkeämpään asemaan. Yhtä lailla tämä kontingenssi voi liittyä yksilöiden elämäntyyliin, heterogeenisuuden kasvuun, modernin selväjärkeistymiseen tai pieteettiseen suhteeseen historiaan, kuten "kevyessä ja kypsässä modernissa" on ollut laita.

T&E:n postmoderni-keskustelua voidaan pitää jo ohitettuna vaiheena, jos viittaamme sillä modernin ja postmodernin vastakkaisuuteen. Tämä varsin keinotekoinen distinktio on menettänyt mielekkyytensä, sillä postmoderni ei ole itsessään autarkkinen. Sille ei ole mahdollista mikään nopea, radikaali tai totaalinen muutos suhteessa moderniin, vaan ainoastaan modernin revaluaation kautta avautuvat mahdollisuudet. Joka tapauksessa T&E:n postmoderni-keskustelun hektisin vaihe ajoittui 1980-luvun jälkimmäiselle puoliskolle. Intellektuaalisen itseymmärryksen tasolla Arto Noro (1990a) kuvasi T&E:ssä tuolloin tapahtunutta muutosta siirtymänä "(...) tutkijaorientaatiosta jonkinlaiseen kulttuuri-intellektuelliorientaatioon, jolloin vaarana on, että kaikenlainen intertekstuaalisuuden kasvu sekä irtautuminen modernista ja sen kaanonista johtavat jopa liialliseen innokkuuteen, liialliseen hurjuuteen, Rausch:iin".

Jos tuo vaihe merkitsikin vielä eräänlaista eroprosessia marxismista, niin 1990-luvun vaihteesta alkaen postmoderni-keskustelu on muuttunut kiihottomammaksi, siinä on tapahtunut tietynlaista viilentymistä ja selväjärkeistymistä. Painopiste on siirtynyt yleiseltä tasolta eri tieteiden tai keskustelujen sisälle: seksuaalitutkimukseen (T&E 4/93), ruumiillisuuden tutkimukseen (1/95, 4/95), estetiikkaan (T&E 3/91), filosofiaan (T&E 3/93, 1/96), sosiologiaan (T&E 3/94, 3/95), historiaan (T&E 4/92) jne. Tämä on merkinnyt selkeästi "kevyen ja kypsän modernin" korostumista. Samalla on painottunut myös yhteiskuntatieteiden tulkinnallinen rooli. Modernien tai postmodernien elinympäristöjen pluralismia, eri traditioiden tai yhteisöjen kielipelejä, ominaispiirteitä ja identiteettejä on tarkasteltu niiden omista lähtökohdistaan käsin. Niitä ei ole määritelty tai lokeroitu ulkokohtaisesti, vaan niille on annettu oma hahmo tai ääni. On syytä olettaa, että tässä differentioituneessa muttei fakki-spesialisoituneessa muodossa postmoderni-keskustelu tulee vielä jatkumaan.

Onko T&E:n postmoderni-keskustelu vienyt pohjan yhteiskuntakritiikiltä? Onhan entisistä marxilaisista tuotannon ja tuotantosuhteiden tutkijoista tullut selkeästi postmarxilaisia ja postrevolutionaareja hyvinvoivan(?) kapitalistisen kulttuurin ja kulutuksen tutkijoita⁸⁰. Onhan parissa kymmenessä vuodessa siirrytty puolue- ja tiedepolitiikasta ruumiillisuuden ja esteettisyyden politiikkaan, kapitalismiteorioista postmoderni-keskusteluun, makropolitikasta arjen mikropolitikkaan, modernin vieraantumisteorioista kontingenssitietoisuuteen ja modernin projektista asuttavaan tai kypsään (itseensä tyytyväiseen?) moderniin, jopa postmoderniin. Ymmärrän hyvin, että 1970-luvun näkökulmasta tämä kehitys voi hyvinkin vaikuttaa epäpolitisoitumiselta ja yhteiskuntakriittisyyden katoamiselta. Kokonaisvaltaiset kritiikin kaanonit (sekä marxilainen ideologia-, kapitalismi- ja sivilisaatiokritiikki että yleensä tieteen sakraalisuus) ovat poissa, eikä uusia ole näköpiirissä. Näyttäisi kuitenkin siltä, että nykytilanteen kriittisyys on vain vaikeammin hahmotettavissa ja ennen kaikkea se on toisenlaista kuin aikaisemmin. Kriittisyyden konstellaatio on muuttunut. Se, mikä aiemmin oli kriittisyyttä voi näyttää nyt jopa taantumukselta tai painolastilta⁸¹. Esimerkiksi kulutuksesta näyttää tulleen oma, taloudellisista rakenteista jokseenkin riippumaton metaekonominen ilmiö, jolloin kulutusta ei voida enää kritisoida perinteisten tuotantoon pohjautuvien kriittisten teorioiden avulla (Noro 1995a ja b). Jos siis erilaisilla moderneilla ja postmoderneilla todellisuuden tulkinnoilla tai elämäntyyleillä nähdään oma oikeutuksensa, moralisoiva tai universalisoiva kritiikki on auttamattomasti naiivia ja anakronistista.

⁸⁰Esim. Falk 1994, Gronow 1995 ja Noro 1995a ja b.

⁸¹Esimerkiksi Arto Noron (haast. 1990) mukaan "Marcusen jutut, puhumattakaan Sartren Dialektisen järjen kritiikin esipuheesta...nehän on kamalaa traditionaalia poliittista teologiaa, modernia poliittista teologiaa...horrorstorya". Yrjö Haila (haast. 1990) puolestaan näkee uuden kritiikin muodon vapauttavana: "Voi vittuuntua jostakin asiasta ja sanoa sen miettimättä, mistä sen johtaa. Kritiikin universaali perusta on ollut aikamoinen painolasti...että kaiken kritiikin täytyy kytkeytyä toisiinsa".

6.4 SUOMALAINEN SOSIOLOGIA JA POSTMODERNI

Suomalaisten sosiologien keskuudessa sosiologian suhde postmoderniin nousi varsinaisesti esille vasta vuoden 1990 sosiologipäivillä ja sitä seuranneessa keskustelussa, vaikka postmoderni konkretisoituikin yleisesti kulttuurintutkimukseksi. Tampereen sosiologipäivien aihe - nyky sosiologian kriittinen potentiaali - oli ainakin kahdessa mielessä osuva. Ensinnäkin sillä oli tietenkin läheinen ja konkreettinen liittymäkohta Itä-Euroopassa tapahtuneisiin mullistuksiin, jotka herättivät kysymyksen, olivatko yhteiskunnalliset mullistuksetkaan enää traditionaalisessa mielessä todellisia ja tosia. Toiseksi aihe mahdollisti marxismin jälkeisen sosiologian tilan ja tulevaisuuden ja ennen kaikkea sen kriittisyyden arvioinnin.

Sociologipäivillä pidetyt esitelmät osoittivat itsessään hyvin erilaisia lähestymistapoja postmoderniin. Siinä missä John Urry (1990, 184) näki sosiologian postmoderneista yhteiskuntatieteistä kaikkein postmoderneimpana, joka älyllisenä markkinapaikkana synnytti jatkuvasti uusia kriittisiä sosiologioita, olivat Veronica Stolte-Heiskasen ja Risto Alapuron näkemykset olivat jo huomattavasti varauksellisempia. Stolte-Heiskanen (1990, 197) peräänkuulutti suomalaisen sosiologian suuren linjan hengessä ulkoapäin tuotettujen teorioiden ja selitysmallien universaalisuuden kriittistä arviointia, jotta niillä olisi myös sosiologian teoreettisen kehityksen kannalta relevanssia. Risto Alapuron (1990) oli sisällöltään poleemimpi ja pureutui suoraan suomalaisessa sosiologiassa 1980-luvun aikana syntyneisiin teoreettisiin jännitteisiin. Hän (emt. 199-202) kuvasikin Suomen yhteiskuntatieteellistä ja erityisesti sosiologista ilmapiiriä leimallisesti postmoderniksi. Tässä ilmapiirissä hän hahmotti kaksi linjaa: merkin käsitteeseen kytkeytyvän poststrukturalistisen linjan ja yhteisöllisyyden rapautumista korostavan linjan. Alapuro esitti, ettei postmodernistinen

sosiologia pystynyt erittelemään kausaalisia historiallisia ja rakenteellisia prosesseja, koska se oli syrjäyttänyt puheen kulttuurin ja sosiaalisen rakenteen eroista ja niiden vuorovaikutuksesta. Tästä esimerkkinä Alapuro mainitsi Itä-Euroopan mullistukset, joiden selittämiseen hän ei pitänyt totuusrelativistista, historiatonta ja sosiaaliset rakenteet kyseenalaistavaa postmodernismia kyllin sensitiivisenä.

Alapuron suomalaisen sosiologian kentälle esittämä ja kohdistama kritiikki saikin palautetta. Poststrukturalistiseen leiriin Alapuron kuviossa sijoitetut Jari Ehrnrooth ja Risto Heiskala luottivat poststrukturalistisen kulttuurintutkimuksen tulevaisuuteen ja relevanssiin. Ehrnroothin (1990, 314) mielestä sosiologian uutena ja oikeana haasteena oli nimenomaan sosiaalisten merkitysjäsennysten ja tulkintakehysten perinpohjainen tarkastelu, tosin ilman että perinteisemmät tutkimustavat tyystin haudataan. Ehrnroothin mukaan vakavalla merkitysten tutkimisella ei ollut kuitenkaan mitään tekemistä postmodernistisen 'anything goes' -asenteen kanssa. Heiskala (1990, 308-311) selitti sosiologian kulttuuriteoreettista buumia modernien yhteiskuntien 'intersemioottisella tilalla', jolla hän tarkoitti sellaisten viestien, tyylien ja vuorovaikutussuhteiden sekoittumisesta syntyneitä uusia ja tuntemattomia merkityskokonaisuuksia, joiden tulkitseminen ei enää onnistunut perinteisin tavoin.

Myös Arto Noro ja Risto Eräsaari vastasivat Alapuron tilanneanalyysiin. Heidän kommenteissaan nousi esille se, ettei eroosiopuhetta saisi ymmärtää vahvaksi teoreettiseksi positioksi. Noro (1990b, 316) painotti vanhojen 'raskaiden' sidosten korvautumista myöhäismodernin 'heikoilla' sosiaalisilla siteillä (posttraditionaalisilla ja keveillä yhteisöillä, pelin kaltaisella toiminnalla, muodilla jne.), joiden tutkiminen edellytti hänen mukaansa myös sosiologialta sensitiivisyyttä massojen monimuotoisen anonyymille käyttäytymiselle tai 'tiedostamattomalle sosiaaliselle'. Eräsaarenkin (1990b, 318) mielestä eroosiopuheen relevanssi liittyi yksilöllistymisen eri muotojen, yhteisöllisyyden ja henkilökohtaisten projektien tutkimiseen. Uudessa tilanteessa oli pyrittävä hahmottamaan sekä 'yhteisön' ja 'rakenteen' dynaamista heiluriliikettä että yksilön suhdetta uudentyyppisiin

välittömiin, spontaaneihin ja konkreettisiin posttraditionaalisiin yhteisöihin (ks. myös Eräsaari 1990a ja non-konventionaalisen yhteisökonseptin kehittälyistä Eräsaari 1993).

Vuoden 1990 sosiologipäivillä alkaneeseen keskusteluun liittyi vielä Erik Allardt omalla liberalistisen yhteiskuntateorian mahdollisuuksia korosta-neella kirjoituksellaan. Allardt (1992b, 2-3) esitti epäilynsä siitä, että suomalaisen kulttuurintutkimus oli ylittänyt pätevyysrajansa. Hänen mukaansa merkitysrakenteiden lisäksi myös aineellisten olojen, sosiaalisten rakenteiden ja instituutioiden suhde merkityksiin oli otettava huomioon. Lisäksi kulttuurintutkimus oli hänen mielestään kehämäistä: ilmiöitä selitettiin samankaltaisilla ilmiöillä ja relevanttia yleistä yhteiskuntatieteellistä tietoa tuotettiin vähän⁸². Postmodernismikaan ei ollut Allardt'n (emt. 5-6) mielestä mikään uusi teoria, vaan yleisen ja yhtenäisen teorian kieltävä epämääräinen asennoitumisten koostuma - aatteellisuuden menettäneiden ja kaiken pääläelleen kääntäneiden entisten marxistien pessimismisiä. Myöhemmin Allardt (1994a) on tosin esittänyt hieman suopeamman näkemyksen postmodernin sosiologiasta.

Mistä Sosiologia-lehden keskustelussa oli kysymys? Muodollisesti siinä oli kyse eri sosiologisukupolvien välisestä kiistasta: professorit Allardt, Stolte-Heiskanen ja Alapuro vastaan assistentit Heiskala ja Ehrnrooth, hieman sivummalla ikään kuin välittäjinä Noro ja Eräsaari. Tällaista tulkintaa tukee se, että juuri Heiskalan ja Ehrnroothin edustama poststrukturalistinen kulttuurintutkimus sai osakseen kärkevimmän kritiikin. Sisällöllisesti kyse oli kamppailusta sosiologian kentällä, jossa hahmottui erilaisia polariteetteja: kotimainen historiallis-rakenteellinen yhteiskuntatutkimus (suomalaisen sosiologian suuri linja) vastaan kansainvälinen sosiosemanttinen kulttuurintutkimus⁸³, "raskaan sarjan" modernin kognitii-

⁸²Ks. Heiskalan (1992) vastinetta Allardt'n esittämään kritiikkiin.

⁸³Pertti Alasuutarin (1995, 176-177) mukaan kulttuurintutkimuksella on ollut tieteellinen ja tiedepoliittinen strategia: yhtäältä kulttuurintutkimus on halunnut määritellä itsensä nimenomaan postmodernin yhteiskunnan ja sen ilmiöiden tutkimukseksi, toisaalta kulttuurintutkimus on

vis-moraalinen huoli yhteiskunnallisesti tärkeiden ongelmien unohtamisesta vastaan "kevyen ja kypsän" modernin estetiikka, liberalistinen yhteiskuntateoria vastaan poliittisesti epämääräinen (kameleonttinen) postmodernismi. Kamppailu ei ollut verinen, eikä kukaan ollut häviäjä. Käyty kamppailu pikemminkin lähensi kuin eriytti erilaisia keskusteluja, sillä siinä korostui uusien yhteiskunnallisten ongelmien edellyttämä kokonaisvaltainen, poikkitieteellinen ja -teoreettinen tutkimustapa. Samalla se kuitenkin osoitti suomalaisen sosiologian epävarman ja jännitteisen suhteen postmoderniin. Aiheeni kannalta on kuitenkin mielenkiintoista se, ettei Alapuron esittämä väite suomalaisen sosiologian postmodernisuudesta saanut oikein hyväksyntää. Loppujen lopuksi postmodernistiksi (tai ironistisesti "postmoderni-syndrooman" sairastuttamaksi) on mieltänyt itsensä vain Arto Noro ja hänkin varauksellisesti (Noro 1993, 140). Kansainvälisesti suhteutettuna suomalaisen sosiologian varauksellisuus ei ole ollut poikkeuksellista, sillä postmoderni on ollut yleisesti sosiologialle kiusallinen simmeliläinen "muukalainen" (emt. 140-143).

Olisiko suomalaisen sosiologian otettava vakavasti postmodernin haaste? Vastaus riippuu pitkälti siitä, miten vastata moraaliseen huoleen tai pelkoon sosiologian (tai yleensä yhteiskuntatieteiden) tulevaisuudesta, sen kykyyn toimia tai olla hyödyllinen. Jussi Vähämäen (1993, 250-254) mukaan sosiologiassa olisikin tapahduttava moraalifilosofinen käänne sosiologian alkuperäiseen viestiin ja sanomaan: huoleen moraalista, tapojen katoamisesta. Raija Julkusen (1993) hyvinvointivaltion ajatusmuotoa ja sen sosiologisia kehyksiä tarkasteleva kirjoitus avaa tässä suhteessa hieman kriittisemmän ja konkreettisemmän näkökulman postmodernin haasteeseen. Siinä suomalaisen sosiologian hyvinvointikehyksen (maailman jäsentäminen resursseina, tarpeina ja oikeuksina) vaihtuminen kulturalistiseen ja postmoderniin kehykseen (maailman jäsentäminen yksilöllisinä valintoina, vapautena, tyylinä, makuina ja kulttuurisesti koodattuina viesteinä) nähdään hyvin ristiriitaisena. Eikä vähiten siksi, että Julkusen (emt. 261-264) mukaan kyse on yhteiskuntateorian omasta, muodinomai-

halunnut korostaa omaa tehokasta "poikkitieteellisyyttään".

sesta siirtymästä. Postmodernin haasteen hyväksyvältä sosiologialta puuttuu hänen mielestään hyvinvointivaltiolle tärkeä moraalinen (velvollisuuden ja välittämisen) teoria, se on siis kevytmielisen vastuutonta ja arkielämän käytännöstä irtautunutta teoreettista elitismää (vrt. Bauman 1993 ja 1995; Karisto 1994). Juuri tällaista postmodernia hajoamista ja individualismia vastaan hyvinvointivaltion ajatusmuoto ja puhetapa asettaa Julkusen (1993, 267) mukaan oman universalismin ja kollektivismiin puolustuksensa⁸⁴. Sosiologialta tämä edellyttää edelleen halua sekä yhteiskuntapolitiittiseen määrittelyyn, vahvaan sitoutumiseen ja vastuunottamiseen, että teorian ja käytännön välisen luottamuksen rakentamiseen.

Vaikkei suomalainen sosiologia olekaan ryhtynyt samanlaiseen hyvinvointivaltion moraaliseen puolustustaisteluun kuin siihen vielä voimakkaammin sitoutuneet yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikka, niin Julkusen mainitsemia ongelmia vieläkin vakavampi kysymys on se, onko mitään erityistä ja yhtenäistä postmodernia yhteiskuntateoriaa olemassa tai voiko sellaista ylipäätään olla olemassa (tästä keskustelusta enemmän esim. Kellner 1988 ja Seidman & Wagner ed. 1992). Sosiologiset analyysit postmodernista ovat pitkälti olleet baumanilaisittain sanottuna postmodernisuuden sosiologiaa, ei postmodernia sosiologiaa. Tämän lisäksi modernien ja postmodernien ilmiöiden välillä on joka tapauksessa monia jatkuvuuksia, jolloin niiden jyrkkä asetteleminen vastakkain on hedelmätöntä. Katkosajattelun korostaminen näyttäisi päinvastoin johtavan yhteiskunnallisten prosessien jatkuvuuksien, monitasoisuuksien ja maantieteellisten erojen laiminlyömiseen (Featherstone 1995, 72-85; Fornäs 1995, 35-38; Heelas et al. 1996; Heiskala 1993, 53-59 ja 1995, 212; Morley 1996). Craig Calhounin (1993) mielestä juuri jatkuvuuksien tarkasteleminen olisi en-

⁸⁴Julkusen esitys herättää kysymyksen siitä, olisiko postmodernin haasteen hyväksymisessä tai hylkäämisessä jollakin tavalla kyse sukupuolierosta. Feministisen ajattelun näkökulmasta asia on kuitenkin varsin ongelmallinen, sillä postmodernin haasteen hyväksyminen voisi olla joko moniulotteista separaatiota maskuliinisen järjen luomasta järjestyksestä ja hallinnasta, tai sen hylkääminen puolestaan naissukupuolen eettisen vastuuntunnon ja huolenpidon tunnustamista (ks. esim. Braidotti 1993 ja Kosonen toim. 1996).

siarvoisen tärkeää, koska postmoderneiksi väitetyjä muutoksia on yliarvioitu ja käsitteellistetty hyvin heikosti. Hänen (emt. 90-93) mukaansa postmodernistinen tapa painottaa kulttuurista partikulaarisuutta, subjektin desentroitumista, suurten kertomusten kuolemista sekä modernin ja postmodernin epookkimaista erottamista tuottavatkin väistämättä vaikeuksia kriittiselle yhteiskuntateorialle. Samanlainen yksipuolisuuden vaara koskee mielestäni myös modernin liiallista korostusta. Molemmissa tapauksissa erilaisten näkökulmien tai jatkuvuuksien hedelmällinen vuorovaikutus jää puuttumaan.

Näyttäisi siis siltä, että joudumme hyväksymään modernin ja postmodernin jännitteisen rinnakkaiselon. Mielestäni on kuitenkin epätodennäköistä, että tulevaisuuden sosiologiasta muodostuisi samanlaista kuin mitä moderniin kytkeytyneestä sosiologiasta. Moderni tieteellinen maailmankäsitys on peruuttamattomasti relativisoitunut ja pluralisoitunut. Kokonaisvaltainen konsensus ja synteesi vaikuttaa jo lähtökohdaltaan mahdottomalta. Todellisuuden representaation totuudellisuudesta tai aitoudesta on tullut vakavasti otettava haaste myös sosiologialle (Sulkunen 1993, 217). Se sosiaalinen todellisuus, johon moderni sosiologia on ollut kiinnittyneenä ja jota se on ollut omalta osaltaan luomassa, on muuttunut huomattavan monimuotoisemmaksi, pluralistisemmaksi, liikkuvammaksi, kontingentimmaksi, ambivalentimmaksi, moniarvoisemmaksi. Tämä kokonaisvaltainen muutos on koskenut yhtä lailla yhteiskunnallisia rakenteita kuin omaa elämäänsä eläviä yksilöitä ja heidän välistä vuorovaikutustaan. Aivan toinen asia on se, kykeneekö sosiologia sitten tulkitsemaan tätä muutosta, sillä se näyttäisi edellyttävän huomattavia teoreettisia uudelleenarvioita.

Rajut muutokset ovat kohdistuneet myös yhteiskuntatieteiden kriittisyyteen ja reformistisuuteen, joilta on joko kadonnut tai katoamassa yhteiskunnallinen ja poliittis-moraalinen konteksti. Ainakaan länsimaissa yhteiskuntatieteillä ei näytä enää olevan ajettavana suuria ja yhdistäviä tehtäviä tai projekteja. Pekka Sulkusen (1993) mukaan modernin suuret projektit (aineellis-teknisen kehityksen, tasa-arvoisen individualismin ja

kansallisten hyvinvointivaltioiden rakentamisen projektit) ovat tulleet tiensä päähän, eivätkä ne enää toimi historiallisina keskiöinä tai sellaiseenaan sovellu toiminnan tai yhteiskuntateorioiden legitimaatioperustaksi. Tämä näyttää merkitsevän luopumista yhteiskuntatieteiden vahvasta ja määrittelevästä (ideologia)kriittisyydestä ja reformistisuudesta (vrt. Heiskala 1989, 219-220). Sosiologialta ja sosiologeilta vähenee siis väistämättä myös valtaa. On selvää, että tämä esittää haasteen myös kansallis- ja hyvinvointivaltiolliseen ajatteluun rakentuneelle suomalaisen sosiologian suurelle linjalle. Suomalaisen sosiologian suuren linjan voi toki nähdä jatkuneen (Alapuro 1995), mutta kuitenkin aikaisempaa lievemässä ja difuusimmassa muodossa. Suurimmat muutokset näyttäisivätkin liittyvän sivistyneistön yhteiskunnalliseen rooliin, joka määrittyy yhä enemmän sivistyneistön modernin itseymmärryksen ulkopuolelta.

6.5 'LAINSAÄTÄJÄSIVISTYNEISTÖSTÄ' 'TULKITSIJASIVISTYNEISTÖKSI'

Postmoderni-keskustelun mielekkyyttä tai merkitystä on usein tarkasteltu sivistyneistön yhteiskunnallisen roolin ja erityisesti sen marxilaisen version epäonnistumisena. Esimerkiksi Alex Callinicos (1989) on analysoinut postmodernismin patologiaa länsimaisen sivistyneistön kulttuuris-poliittisena pessimisminä ja kritisoinut sitä kevytmielisestä näköalattomuudesta. Merkittävin tekijä postmodernismin nousulle löytyykin hänen mukaansa (emt. 163-168; ks. myös Mejer 1993) 1968-sukupolven poliittisesta pettymyksestä ja sen keskiluokkaistumisesta. Tätä kautta myös postmodernismin keskeiset piirteet, estetismi ja apokalyptisuus, tulevat Callinicosen (1989, 168-170) mukaan ymmärrettäviksi: eettisen estetisoinnin ja eksistenssin stilisointi sopivat 1980-luvun uuden keskiluokan kulu-

tuselämäntyylisiin yhtä hyvin kuin apokalyptinen ajatus siitä, ettei maailmaa voi muuttaa.⁸⁵

Näin tulkittuna tutkijaliittolainenkin postmoderni-keskustelu voidaan nähdä kriisidiskurssina: 1968-sukupolven suuren pettymyksen, illuusioiden täydellisen romahtamisen, tai suomalaisen vallankumouksellisen liikkeen kehnon tilan seurauksena (ks. Toiviainen 1986, 85; Heiskanen & Oittinen 1987, 279-284). En pidä tätä näkökulmaa oikeana. Hieman karrikoiden voisi sanoa, että tämä on keskustelusta ulosjääneiden näkemystä asiasta. Kun postmoderni-keskustelu alkoi, olivat marxilais-leniniläisesti orientoituneet jo jättäneet Tutkijaliiton ja T&E:n. Toisin sanoen sille osalle 1968-sukupolven marxilaista sivistyneistöä, jonka lanseeramaa postmoderni-keskustelu pitkälti oli, suuri pettymys oli tapahtunut viimeistään jo 1970-luvun lopussa. Voidaankin sanoa, että samalla kun postmoderni-keskustelu ilmaisi teoreettisemmin orientoituneen franzenialaisen linjan sensitiivisyyttä kansainvälisissä keskusteluissa tapahtuneille muutoksille, se ilmaisi samalla ko. linjan uutta itseymmärrystä sivistyneistön asemasta ja tehtävistä.

Tutkijaliittolaisen sivistyneistön itseymmärryksen muutokset voidaan sijoittaa osaksi laajempaa yhteiskunnallista modernisaatiokehitystä. Sisäisesti ja tavoitteiltaan heterogeenisen opiskelijaliikkeen ja yliopistomarxismiin moderniin kytkeytyneet ajatukset yhtäältä tieteen ja yhteiskunnallisen edistyksen, toisaalta sivistyneistön ja kansan välisestä suhteesta eivät toteutuneet. Lars D. Erikssonin (1986, 4-6) mukaan 1960-luvun uuden tyyppinen kriittinen julkisuus puoluepolitisoitui ja 1970-luvun lopulla se viimein murskautui. Samalla kansan ja sivistyneistön välinen suhde muuttui ongelmalliseksi: se akatemisoitui ja muuttui hyvin teoreettiseksi. Erikssonin mukaan myös T&E heijasteli omalta osaltaan tätä prosessia,

⁸⁵Tähän näkökulmaan liittyy postmoderni-keskustelun määrittäminen erilaisten negatioiden kautta. Dick Hebdigen (1996, 178-194) mukaan totalisointien, teleologisuuden ja utopioiden kieltämisen tausta oli yhtäältä 1968-sukupolven frustraatioissa, toisaalta Nietzschestä alkaneessa filosofisessa traditiossa. Marxismiin nämä negatiot kohdistuivat enemmän tai vähemmän sattumalta.

joka oli sivistyneistön ja työväenliikkeen differentioitumisprosessi.

Risto Alapuro (1990, 202-204) onkin kytkenyt postmoderni-keskustelun tulemisen suomalaisen sivistyneistön 'pitkän linjan' murtumiseen. Alapuron mukaan marxismin sisältä alkanut kulttuurintutkimus ja sitä seurannut postmoderni-keskustelu oli nähtävä tilanteena, jossa suomalainen sivistyneistö ei enää kyennyt määrittelemään omaa asemaansa tai tehtävänsä. Sivistyneistöltä katosi ensin rahvas, jonka tilalle tuli epämääräinen keskiluokka. Myöhemmin tätä sivistyneistön koordinaatiston katoamista täydensi Neuvostoliiton romahtaminen. Postmoderni-keskustelu ilmensi Alapuron mielestä siten päämäärätiedottoman ja välineettömän sivistyneistön turhaumaa. Tämä selitti hänen mukaansa myös sen, miksi postmoderni-keskustelu tuli voimakkaimmin juuri marxilaisten tutkijoiden keskuuteen, Tutkijaliittoon ja T&E:een.

Jos Alapuron ilmapiirikuvaus olikin mielenkiintoinen, niin postmoderni-keskustelun syiden suhteen se oli mielestäni liian kansallinen, eikä ottanut huomioon tutkijaliittolaisen marxismin sisäisiä jännitteitä. Liiton sisäisen kamppailun voittaneille franzenialaisille Alapuron mainitsemat 'pitkän linjan' koordinaatit eivät olleet niin todellisia. Lisäksi postmoderni-keskustelu nousi kyllä marxilaisen keskustelun kriisiytymisen jälkeen, mutta niiden kausaalinen yhteys on varsin kompleksinen. Postmoderni-keskustelun taustalla oli hyvin monia sekä modernia tiedettä että yhteiskunnallisia prosesseja koskevia muutoksia, ei yksistään marxismin kriisiytyminen.

'Älymystön kaksoiskuvion' katoamisen suhteen Alapuron esitys oli kuitenkin varsin osuva. Sivistyneistön rooli ei näytä enää Suomessakaan kansallisen suunnannäyttäjän roolilta. Tämän osoitti esimerkiksi sivistyneistömme matala profiili takavuosien Euroopan Unioni -keskustelussa. Seuraavaksi koetan hieman pohtia sitä, millä tavalla Alapuron mainitsemia kansallisia ja geopoliittisia muutoksia voitaisiin tarkastella soveltamalla niihin Zygmunt Baumanin näkemystä sivistyneistön nykyistä yhteiskunnallista roolia paremmin kuvaavalla tulkitsijan roolilla.

Miten suomalaisen sivistyneistön itseymmärrys 1980- ja 1990-luvulla vastaa siirtymää 'tulkitsijasivistyneistöksi'? 1980-luvun keskeinen piirre oli ylikansallisten markkinoiden voimistunut vaikutus kulttuurin kenttään. Enää ei voinut ajatella, että sivistyneistö kykenisi ohjaamaan ja määrittämään kulttuurista kehitystä. Sivistyneistön on ollut pakko luopua legiislatiivisista pyrkimyksistä, joihin sillä ei ole ollut teoreettisia tai käytännöllisiä mahdollisuuksia. Pertti Alasuutarin (1996, 263-268) mukaan suomalainen yhteiskunta siirtyikin 1980-luvulla markkinoita ja yksilön asemaa kuluttajana korostavaan kilpailutalouden aikaan. Valtiokeskeisyyden purkautuminen on merkinnyt taloudelliskulttuurisen protektionismin ja kansansivistysprojektin hiipumista. Kansallisvaltiollinen Oy Suomi Ab on näin tehnyt tietä avoimemmalle kolmannelle tasavallalle. Suomalaisessa sosiologiassa tämä muutoskehitys on näkynyt rakennemallin problematisoitumisena ja siirtymisenä kulttuurintutkimukseen (emt. 12-16)⁸⁶.

Voidaan sanoa, että viimeistään Euroopan 1990-luvun vaihteen geopolitiisten muutosten myötä horjui myös se snellmanilainen kansallisvaltioajattelu, jossa keskeistä sijaa ovat näytelleet maantiede ja historia sekä niiden pohjalta omat legiislatiiviset ja valtion edun mukaiset johtopäätelmät tehneet virkamiehet. Nytemmin EU ja monentasoinen markkinaliberalismi ovat pitkälti korvanneet suljetun talouden ja Paasikivi-kekkosen linjan. Julkisuudessa erityisen keskeiseksi on noussut talous. Tältä osin näyttäisikin siltä, että maan tulevaisuutta tarkastelevat taloustieteilijät ovat vahvasti pyrkimässä kansallisen 'lainsäätäjän' rooliin.

Vanhat kansalliset rajat ylittävät muutosprosessit ovat tulleet erityisesti esille postmoderni-keskustelussa. Se on irrottautunut kansallisista projekteista, orientoitunut kansainvälisiin keskusteluihin ja ollut sensitiivinen tieteellisen kentän muodeille. Tässä tilanteessa siirtyminen kulttuuristen

⁸⁶Alasuutarin (1996) tutkimus onkin eräänlainen konstruktionistinen yritys rakentaa silta rakennesosiologian ja kulttuurintutkimuksen välille. Tämä tapahtuu Michel Foucault'ltä sovelletun puheavaruus-käsitteen avulla (emt. 18-22). Ajatuksena on, että kielellinen vuorovaikutus rakentaa vahvasti sosiaalista todellisuutta ja tuottaa sitä kautta myös yhteiskunnallisia rakenteita.

muutosten tulkintaan ja ajankuvien muodostamiseen on ollut luontevaa, muttei kuitenkaan yksimielistä. 'Lainsäätäjäsivistyneistön' traditio on ollut Suomessa poikkeuksellisen vahva ja pitkälle nykyaikaan ulottuva. Tämän tradition henki on ilmennyt myös ristiriitaisessa ja osin torjuvassa suhtautumisessa postmoderni-keskusteluun, josta Tutkijaliittokin oli vielä 1980-luvulla hyvä esimerkki. Keijo Rahkosen ja J.P. Roosin (1992, 121-124) tutkimuksen mukaan voidaankin päätellä, ettei suomalainen sivistyneistö ole henkisesti tai kokonaisuudessaan vielä valmis hyväksymään tulkitsijan roolia. Suomalaisen sivistyneistön oman perinteen arvostuksesta ja itseymmärryksestä kertoo nimittäin jotain se, että 1980-luvun intellektuaaliskategorioista klassinen filosofi-intellektuelli ja valtiointellektuelli ovat yhä voimissaan.

'Vapaasti leijuvan sivistyneistön' käsite on itse asiassa ollut Suomessa aina ongelmallinen: sivistyneistömme on ollut milloin merkittävässä kansallisessa roolissa ('pitkä linja', 'suuri linja'), milloin intellektuaalisesti ja poliittisesti sitoutunutta, milloin integroitunut hahmottomaksi osaksi valtiokoneistoa⁸⁷. Tulkitsijan roolin hyväksyviä voisi mielestäni nimittää uudenlaiseksi 'vapaasti leijuvaksi sivistyneistöksi'. Enää ei ole kyse siitä, että sivistyneistö leijuu poliittisten eturistiriitojen yläpuolella, vaan vapaus viittaa sivistyneistön vahvan yhteiskunnallisen roolin katoamiseen ja tämän tilanteen tyyneen, melankoliattoman hyväksymiseen. Tällaista sivistyneistöä on vaikea lokeroida, sillä sen intellektuaaliselta toiminnalta puuttuu yhtenäinen, solidi referenssi. Heitä voi löytyä niin 1968-sukupolven postmarxilaisesta tai sitä vanhemmista sukupolvista siinä missä nuoremmissakin sukupolvista. Tässä mielessä Tutkijaliiton ja T&E:n profiili 1980-luvun lopulta lähtien ilmentää hyvin tällaisen 'tulkitsijan' roolin hyväksymistä.

Traditionaaliselta kannalta sivistyneistön roolin muutoksen tulkitsijaksi ja

⁸⁷Esimerkiksi J.P. Roos (1990) kuvaa 1970-lukua ja vielä 1980-lukua henkisen epärehellisyuden ja sisäänpäinkääntyneisyyden ajaksi, jonka takia Suomi on jäänyt viimeiseksi hengeltään brezhneviläis-tsaristiseksi maaksi.

eri kenttien väliseksi tiedonvälittäjäksi voi kokea sivistyneistön vallan menetyksenä. Universaalisuus vaihtuu siis yhteisölliseen - jopa henkilökohtaiseen - partikularismiin, varmuus vaihtuu kontingenssiin. Tulkitsijan rooli ei vaadi tuekseen yhteiskunnallista projektia tai poliittista liittolaisuutta⁸⁸. Vapauden ylläpitäminen edellyttää kuitenkin kykyä hyväksyä ja sietää juuri tällainen tilanne.

Tätä kautta muuttuu myös sivistyneistön asema tieteen ulkopuolisella kentällä. Tarkennan hieman. Bourdieulaisittain (Rahkonen & Roos 1992, 111) esitettyinä sivistyneistön edustajan on täytettävä kaksi ehtoa ollakseen yhteiskunnallinen toimija: ensinnäkin hänen täytyy olla intellektuaalisen kentän tunnustettu ja kompetentti jäsen, toiseksi hänen täytyy kirjoittamalla tai muuten osallistumalla toimia ja saavuttaa tunnustusta myös oman intellektuaalisen kentän ulkopuolella (ks. kenttien ominaisuuksista Bourdieu 1987, 7-28, 105-110). Tulkitsijan roolissa sivistyneistön asema tieteen kentän ulkopuolella muuttuu. Sivistyneistö ei voi enää käyttää yhteiskunnallisesti tai diskursiivisesti etuoikeutettua asemaansa hyväksi. Tieteen ulkopuolisilla kentillä sivistyneistön omat pelisäännöt eivät enää päde. Entinen erilaisten professioiden kautta itsestään selvänä saatu oikeus vaikuttaa politiikassa tai kansalaisyhteiskunnassa on muuttunut jatkuvasti haettavaksi oikeudeksi.

Sivistyneistön rooli riippuu pitkälti siitä, haluaako se umpioitua omiin yhteisöihinsä vai avautua tieteellisten yhteisöjen ulkopuoliselle alueelle. Tällaisen valintatilanteen eteen sivistyneistö on joutunut esimerkiksi globaalien ympäristökysymysten edessä (ks. Järvelä 1992). Umpioituminen merkitsee pitäytymistä professionaalisen asiantuntijan rooliin, avautumi-

⁸⁸Matti Hyvärinen (1994, 323-325) on Kari Palosta lainaten esittänyt, että juuri purkava politisointi olisi sivistyneistölle ja sivistyneistön resursseille ominainen poliittisen toiminnan muoto. Se voi olla kyseenalaistavaa, henkilökohtaista, taktisen pelinomaista tulkitsevaa toimintaa, johon ei tarvitse liittyä minkäänlaista uuden kollektiivisen projektin perustamista tai voimien kokoamista. SOL:n historia on vastaavasti hyvä esimerkki kasaavasta politikoinnista, joka voimataloudellisen konseptionsa mukaisesti vaati tuekseen voimia ja intressejä kokoavan projektin.

nen puolestaan tulkitsijan roolia, jonka työn onnistuminen edellyttää ajatusten ja tiedon hyvää markkinointia, dialogisuutta, osuvuutta, kiinnostavuutta, tulevaisuusorientaatiota, toimivuutta ja eettistä sisältöä. Tulkitsijan rooli vaatii jatkuvaa kilpailua asemasta, mukautumista uusiin tilanteisiin ja liikkumista ajassa sortumatta silti eettisen vastuuntunnon unohtamiseen⁸⁹. Se edellyttää sivistyneistöltä myös aikaisempaa suurempaa autonomisuutta ja refleksiivisyyttä: jatkuvaa ymmärrystä omasta yhteiskunnallisesta asemasta ja tuotetun tiedon yhteisöllisestä perustasta, sen tulkinnallisista ehdoista ja rajoista⁹⁰. Tämä rooli olisi mielestäni parempi vaihtoehto kuin sivistyneistön umpioituminen tieteen kentällä puhuvaksi hermeettiseksi asiantuntijajoukoksi, mikä merkitsisi koko sivistyneistökonseption romuttumista⁹¹.

Sivistyneistömme vahvan yhteiskunnallisen roolin katoaminen näyttäisi-kin vaikuttaneen erityisen voimakkaasti suomalaisen sosiologian 'suureen linjaan'. Hieman kärjistäen voisi väittää, että suomalaiseen sosiologiaan on olennaisesti kuulunut tieteen kentän ulkopuolinen toiminta ja rooli erityisesti kansallisen hyvinvointivaltion projektissa. Tämän yhteyden hiipumisen myötä kysymykset suomalaisen sosiologian tehtävistä ja mahdollisuuksista toimia tieteen kentän ulkopuolella asettuvat hieman toisin. Onkin väitetty, että sosiologia on 1980- ja 1990-luvun aikana vieraantunut tai eristäytynyt muusta yhteiskunnasta omaksi tieteensisäiseksi toiminnaksi (Kasvio 1994). Kansallisessa mielessä suomalainen sosiologia onkin ehkä tarpeettomampi kuin ennen, mutta samalla myös vapaampi. Sen

⁸⁹Vrt. media- ja markkinahenkiset nuoret filosofimme!

⁹⁰Vrt. Bourdieun käsitys refleksiivisestä sosiologiasta, jonka kohteena on sosiologian oma epistemologinen tiedostamaton (ks. Bourdieu & Wacquant 1995, 58-71, ks. myös Mäkelä 1994, 257-260). Tässä mielessä sosiologia on Bourdieulle (Bourdieu & Wacquant 1995, 75) vahvasti myös poliittinen tiede. Tieteellisen autonomiansa ylläpitämiseksi sosiologian tulisikin määritellä itse oma yhteiskunnallinen tarpeellisuutensa ja tehtävänsä (emt. 225).

⁹¹Vrt. Jacobyn (1992, 3-13) tekemää jaottelua julkisiin (public) ja yksityisiin (private) intellektuelleihin. Edelliset puhuvat yhteiskunnallisesti tärkeistä asioista laajalle yleisölle, kun taas jälkimmäiset puhuvat omasta tieteestään omalle tiedeyhteisölleen.

avautuminen uudella tavalla ulos tieteen kentältä voisi mielestäni tapahtua luontevasti juuri tulkitsijan roolin kautta. Suomalaisen sosiologian perifeerisyyskään ei ole tälle este, vaan etu: se suo mahdollisuuden ylittää tieteen kentän rajoja, yhdistellä luovasti eri yhteisöjen keskusteluja (Rahkonen & Roos 1992, 111-112). Samalla se mahdollistaa myös kansallisten erityispiirteiden huomioimisen.

Päätän luvun tarkastelemalla hieman sivistyneistön luomien ajankuvien luonnetta. Riitta Jallinojan (1991, 214-224) mukaan juuri intellektuellit ja tutkijat merkityksellistävät modernin elämän ja sen muutokset oman aikansa suhtautumis- ja elämistavaksi sekä osoittavat sen olennaiset piirteet. Siinä missä moderni elämä heidän luomana ajankuvana on Jallinojan mielestä ideaalittyyppinen abstraktio, niin moderni elämä käytäntönä on reaalista elämää, tavallisten ihmisten arkipäivää. Moderni elämä ajankuvana elää näin käytännöstä jokseenkin riippumatonta omaa elämäänsä.

Varsinkin sosiologiset tutkimukset ovat tuottaneet modernia ajankuvaa. Jallinoja (emt. 102-107) jakaa ne evolutionistisesti seuraavasti: 1950-luvulla alkanut modernisaatiotutkimus tuotti rationaalisuuden ajankuvan, 1960-luvulla se tuotti vapaamielisyyden ajankuvan ja 1970-luvun lopulla hedonistisen itsensä toteuttamisen. Jallinojan (emt. 229) mukaan postmodernismi jatkaa tätä omalla "yhdistelmämallillaan", ts. sekoituksella traditionaalisuutta, rationaalisuutta, vapaamielisyyttä ja hedonistista itsensä toteuttamista.

Vaikka moderni ja postmoderni ajankuva ovat siis intellektuaalisia konstruktioita, niin silti niiden suhde käytäntöön näyttää mielestäni erilaiselta. Esimerkiksi 1950-luvulla kehittyneen modernisaatiososiologian ajankuville oli ominaista pragmaattiset pyrkimykset vaikuttaa yhteiskunnallisen kehityksen suuntaan ja sitä kautta ihmisten toimintaan. Sen ajankuvat pyrkivät muodostamaan eräänlaisen modernisaation kehityslinjan. Nykyisin yhteiskunnallisilla ja kulttuurisilla prosesseilla ei näyttäisi enää

olevan dominoivaa tekijää tai sfääriä, eikä mitään selkeää kehityssuuntaa⁹². Tämä edellyttäisi ajankuvalta sellaista synkreeettisyyttä, joka etsisi vastaavuutta ihmisten elämismailmaan. Postmodernin ajankuvan ilmeisenä vaarana onkin, että se liioittelee yksilöiden arkipäivän todellisuuden irtautumista traditionaalisista ja moderneista rakenteista, jolloin se muuttuu puhtaasti intellektuaaliseksi konstruktioksi (ks. Campbell 1996). Teoreettisella etäisyydellä ihmisten arkipäivän käytäntöön on kuitenkin myös oma hyvä puolensa, sillä se luo postmodernin ajankuvalle mahdollisuuden toimia eräänlaisena intellektuaalisena vastavetona markkinaohjautuvan kulttuurin muutosten nopeudelle ja arvaamattomuudelle. Se on tulkinnan vaikeuksiin ja moninaisuuksiin varautunut avoin ajankuva. Tässä mielessä postmoderni ajankuva ilmentääkin selvimmin juuri sivistyneistön omaa itseymmärrystä.

Sivistyneistön luomissa ajankuvissa on pitkälti kyse bourdieulaisesta kenttätaistelusta: mikä on ajalle ominainen ilmapiiri, kuka määrittelee osuvimman ja kilpailukykyisimmän ajankuvan sen oleellisine piirteineen? Tässä mielessä modernista ja postmodernista on muodostunut samanlainen taistelupari kuin aiemmin traditiosta ja modernista. Mutta ehkä tämäkin on vain modernin sykliä, modernin ikuista paluuta? Selvää kuitenkin on se, ettei postmoderni-keskustelun luoma ajankuva ole viaton, vaan siinäkin on kyse intellektuaalisesta elintilasta ja sen laajentamisesta. Arkipäivän käytännöstä tai ulkoisesta todellisuudesta etääntyneenä sekin rakentaa omalta osaltaan sosiaalista todellisuutta ja osallistuu kehityksen suuntaa tai suuntia määrittävään kamppailuun (Alasuutari 1996, 282).

⁹²Vrt. Alasuutari 1996, 252-258. Hänen mukaansa sotien jälkeisen Suomen kulttuuriset kaudet ja puheavaruuksien muutokset ovat olleet lukemattomien yksittäisten toimijoiden tulkintojen ja toimenpiteiden tuottama kokonaisuus ilman mitään sisäistä logiikkaa tai teleologiaa. Itse korostan sitä, että selkeiden suuntien katoaminen yhteiskunnallisista ja kulttuurista prosesseista kytkeytyy vasta myöhäismodernin vaiheeseen.

7. LOPUKSI

1970-luvun alussa tapahtuneen sivistyneistön puoluepolitisoitumisen seuraukset omine ristiriitoinen ja jännitteinen ovat vaikuttaneet hyvin paljon tutkijaliittolaisen marxismin kehityslinjoihin. Tutkijaliitto oli perustuvaiheessaan selkeästi 1970-luvun taistolaisen opiskelijaliikkeen perillinen hyvässä ja pahassa. Tutkijaliitto perustettiin lähinnä juuri sen sisältä nouseviin tarpeisiin kehittää sekä marxismin teoreettista tutkimusta että teorian/tieteen ja käytännön/politiikan välistä suhdetta. Tästä orgaanisesta yhteydestä muodostui se ongelmallinen perintö, jonka jäljet johtivat Tutkijaliitossa aina 1980-luvun puoliväliin. Opiskelijaliikkeen hiipumisen jälkeen suomalaisen marxismin jälkipyykkiä pestiinkin pitkälti juuri Tutkijaliiton piirissä.

Tutkijaliitossa jatkettiin opiskelijaliikkeen kaanoninomaista liittolaispolitiikkaa työväenluokan ja vähemmistökommunistien kanssa. Samalla hyväksyttiin opiskelijaliikkeen luoma universalistinen hybrisi itäisestä marxismi-leninismistä ainoana vallankumouksellisena ja edistyksellisenä politiikkana sekä tieteellisenä teoriana. Läntiseen marxismiin suhtauduttiin sen sijaan hyvin epäluuloisesti ja torjuen. Tässä mielessä Tutkijaliitto syyllistyi alkuvaiheessaan samanlaisiin ylilyönteihin kuin opiskelijaliikkeen: politiikan epäpolitisoitumiseen, tieteelliseen yksiulotteisuuteen ja klikkiytymiseen, jopa suomettumiseen. Ideologiakriittinen ja usein pintapuolinen marxilais-leniniläinen kritiikin ortodoksia muutti loppujen lopuksi miltei kaikki pyrkimyksensä vastakohtikseen, koskivatpa ne sitten tieteellistä politiikkaa, vallankumouksellista käytäntöä tai positivismikritiikkiä.

Akateemisen marxismin ja marxismi-leninismin yhdistäminen tieteellisen sosialismin ja vasemmistolaisen kokonaissivistyneistön konseptioiksi

osoittautui idealistisuudessaan hyvin ongelmalliseksi yhtälöksi. Tutkijaliiton kohdalla kyse ei mielestäni ollut niinkään kauhusta sivistyneistönä tai poliittisena olemista kohtaan, vaan pitkälti kyvyttömyydestä, osaksi myös haluttomuudesta. Tämä johtui monista eri seikoista: vasemmiston yleispoliittisesta tilasta, suomalaisen marxismin suhteellisen vähäisestä ja kapeasta traditiosta, teorian ja käytännön välityksen puutteesta, tutkijaliittolaisen marxismin selkeästä teoriapainotteisuudesta, näennäisesti yhtenäisen pinnan alla kuohuvista tieteellisistä ja poliittisista jännitteistä, reaalipoliittisesta viisastumisesta jne. Tärkein yksittäinen syy oli mielestäni kuitenkin se, että sivistyneistön yhteiskunnallinen asema oli muuttunut. Tämä heijastui suorina muutospaineina tutkijaliittolaisen marxismin organisatoriseen ja liikkeelliseen perustaan. Sivistyneistöllä ei ollut enää legislatiivista valtaa, eikä myöskään vallan kohdetta. Taistolaisen sivistyneistön pyrkimys kansalliseksi sivistyneistöksi törmäsi sisäiseen ja ulkoiseen mahdottomuuteensa.

Tutkijaliittolaisen marxismin kehityslinjoja ei voida missään tapauksessa tulkita pelkästään opiskelijaliikkeen kohtalonkäänteiden ja teemojen kautta. Tämä olisi täysin virheellistä, sillä tällöin unohdettaisiin tutkijaliittolaisen marxismin vahva teoriapainotteisuus. Juuri sen ansiosta marxismi säilytti elinvoimansa opiskelijaliikkeen hiipumisen jälkeenkin. Akateeminen marxismi tai yliopistomarxismi ei toki ollut ongelmaton tai yksinkertainen käsite, sillä sen kattama marxilainen tutkimus oli hyvin monimuotoista. Sille oli tyypillistä hyvin vahva ja akateemisen vakavamielinen teoreettisuus, jonka mukana opiskelijaliikkeen poliittinen perintö kulki usein mukana ikään kuin ylimääräisenä painolastina. Kyse oli tavallaan poliittisesti ja tieteellisesti legislatiivisen marxismi-leninismen törmäyksestä tieteen kentän autonomisuuden ja omalakisuuuden kanssa. Törmäyksen tuloksena franzenialaisia yliopistomarxisteja kritisoitiin pluralismista, teoreettisesta reseptiivisyydestä, poliittisesti irrelevanteista ja poliittista liikettä vähätteleivistä tutkimuksista, jopa neuvostovastaisuudesta. Tieteen kenttä tarjosi kuitenkin immuunin suojan ja teoreettiset välineet niin itsekkriittisyydelle (esimerkiksi marxilaisen sosiologian konseptin problematisoimiselle) kuin historiallisen materialismin tai marxismi-leninismen

kritiikillekin.

1970-luvun opiskelijaliikkeen perintö näkyi tutkijaliittolaisessa marxismissa selvimmin marxilais-leniniläisen kritiikin ortodoksian ajanjaksolla 1976-1978. Sen jälkeen tutkijaliittolaisen marxismin kehityksessä on hahmotettavissa kaksi eri ulottuvuutta. Yhtäältä kritiikin ortodoksian asteittainen purkautuminen: ulkoisesti yhtenäisen organisatorisen, poliittisen ja tieteellisen perustan murtuminen. Tähän vaikuttivat poliittiset ja yhteiskunnalliset tekijät, sisäiset ristiriidat ja koveneva teoreettinen kritiikki. Aika yksinkertaisesti ajoi 1970-lukulaisen ja uudistuskyvyttömän marxismi-leninismien ohitse. Toisaalta akateemisen marxismin linja alkoi 1970-luvun loppua kohti tultaessa elää yhä enemmän omaa elämäänsä. Siinä tapahtui samanaikaisesti sekä voimakasta sisäistä pluralisoitumista että syvyysuuntaista liikkumista marxilaisen teorian ytimeen. Vasta tämän jälkeen siirryttiin tarkastelemaan marxilaisen teorian rajoja. Tämä kaikki tapahtui tieteen kentän pelisäännöillä.

Postmoderni-keskustelun alkaminen oli itsessään hyvä esimerkki akateemisen marxismin avautumisesta tieteellisten diskurssien ja tutkimusten omalakisuuudelle. Kun marxismin rajat olivat paljastuneet ja sen teoreettinen aines oli kulutettu loppuun, tieteellinen mielenkiinto suuntautui luontevasti marxismin ulkopuolelle kansainväliseen postmoderni-keskusteluun. Tutkijaliittolaisen ja yleensä suomalaisen postmoderni-keskustelun marginaalisuudesta huolimatta tätä kautta kyettiin uudella tavalla arvioimaan omaa moderniin kiinnittynyttä menneisyyttä. Postmoderni-keskustelu ei siis ilmentänyt myöhäiskapitalismin kritiikitöntä tai ideologista ajatusmuotoa. Samalla postmoderni-keskustelu merkitsi lopullista päätepestettä marxilaiselle diskurssille ainakin siinä mielessä, ettei minikäänlainen kokonaisvaltainen marxilainen diskurssi vaikuttanut enää mahdolliselta. Näin marxilais-leniniläinen kritiikin ortodoksia ja postmoderni-keskustelu muodostavat tutkijaliittolaisen marxismin kaksi ääripäätä: jälkimmäinen on avoimuudessaan, pluralistisuudessaan ja modernin kriittisyydessään edellisen edustaman totalisoivan, edistysuskaisen ja hybrisen modernin täydellinen negaatio. T&E-lehteen suhteutettuna tutki-

jaliittolaisen marxismin kehityslinjat voidaan esittää seuraavan kaavion (kaavio 1) muodossa:

Kausi (suluissa päätoimittaja)	Tiede ja edistyksen toimituksellinen profiili	Kaudelle keskeistä
1976-1978 (Seppo Toiviainen)	marxilais-leniniläinen kritiikin ortodoksia	tieteellinen sosialismi, vamokap-tutk.
1979-1981 (Antti Eskola)	uudistuva marxilainen (marxismin muutosvaihe alkaa)	kritiikin ortodoksian koettelu
1981-1983 (Sakari Hänninen)	keskusteleva marxilainen (marxismin murrosvaihe alkaa)	pluralismi marxismin sisällä
1984-1986 (Kaarlo Tuori)	keskusteleva yhteiskuntatieteellinen (marxismin murrosvaihe päättyy)	pluralismi myös marxismin ulkopuolelle
1987-1993 (Yrjö Haila)	ajankuvaa kartoittava kulttuurifilosofinen	postmarxilainen moderni/postmoderni-keskustelu
1993-1996 (J. P. Roos)	teemakeskeisyys, tutkijaprofessionaalisuus	tieteiden sisäiset keskustelut

Kaavio 1. T&E:n profiili päätoimittajakausilla

Entä millainen on T&E:n ja Tutkijaliiton nykyisyys ja tulevaisuudenkuva? Kunnianarvoista on se, ettei T&E ole jäänyt 1970-lukulaiseksi reliikiksi. Vaikka 1968-sukupolvi tai -kohortti onkin edelleen T&E:n kantava taustavoima, ei voida sanoa, että lehti olisi millään tavalla keinotekoisesti hengissäpidetty lehti. Päinvastoin lehden toimitus ja kirjoittajakunta nuo-

rentui varsinkin Hailan kaudella. Samanlainen tuore ilme jatkui J.P. Roosin päätoimittajakaudella (1993-1996), ja tulee varmaankin jatkumaan myös Arto Noron päätoimittajakaudella (1997-). Ainakaan näillä näkymin ei siis näyttäisi siltä, että T&E kuihtuisi 1968-sukupolven poliittisen identiteetin tai muistin myötä. Tästä pitää huolen myös miltei täysin uudistunut lukija- ja kirjoittajakunta (Haila 1996; Hietaniemi haast. 1990). Tämä kaikki on edellyttänyt, että ne 1968-sukupolvelaiset, jotka kaikissa muutoksissa ja murroksissa ovat pysyneet mukana lehden toimituksessa tai sen lähipiirissä, ovat olleet intellektuaalisesti ja poliittisesti uudistumiskykyisiä. He ovat hyväksyneet sen, että lehden kehitys nojautuu tutkimukseen ja noudattaa samanlaista itseohjautuvuutta kuin teoreettinen tutkimus (ks. Haila 1996, 293).

1990-luvulla T&E on profiloitunut ajankuvan kulttuurifilosofiseen tarkasteluun. Tässä tehtävässä lehti on onnistunut pysymään monipuolisena, monitieteisenä, kokemuksista opitun kriittisenä, kansallisesti ja kansainvälisesti ajateltuna ajanmukaisena. Siitä on tullut itseoikeutettu mutta samalla myös omaa paikkaansa puolustava yleistieteellinen lehti⁹³. Lehden tekijöiden itsetunto on niin vahva, että se on kestänyt vaikeuksista itseironiseksi muuttuneen Tiede ja edistys -nimenkin. Viimeistään post-moderni-keskustelun myötä on ymmärretty, että tieteet ja niiden kriittisyyden mahdollisuudet muuttuvat jatkuvasti. Kritiikkiä ei enää voi, tai edes tarvitse rakentaa yhdelle perustalle. Tämä on merkinnyt vapauttavaa kokemusta.

Sitten Tutkijaliittoon. Hieman karrikoiden voisi sanoa, että Tutkijaliitossa on parinkymmenen vuoden aikana tapahtunut siirtymä tiukan traditio-naalisesta normiyhteisöstä (marxilais-leniniläinen kritiikin ortodoksia)

⁹³Tuomas Nevanlinnan (haast. 1990) mukaan T&E:n profiloitumisessa vuosina 1985-1990 on ollut kaksi juonetta: "Monille se ei ole päässyt irti siitä, että se on jäänyt taistolaiseksi bulvaanijulkaisuksi...vaikka taistolaisuus samalla rapautui ja siitä tuli yhä absurdimpi käsite...että sellasella porukalla ylipäänsä vois olla mitään lehteä. Tän rinnalla se alkoi vakiintua ainoaksi suomalaiseksi poikkitieteelliseksi lehdeksi...T&E:stä tuli legitiimi yleistieteellinen julkaisu."

eräänlaiseen semi-posttraditionaaliseen yhteisöllisyyteen. Marxismi-leninismien ja marxismin häviämisen myötä tutkijaliittolaisilta on kadonnut muodollinen rituaalimaisuus (organisatorinen hierarkia liittokokouksineen jne.), kaavamainen käsitys totuudesta (marxismi-leninismi, marxismi), moraalis-emotionaalinen ja poliittinen sitoutuneisuus ("sorrettujen puolella työväenluokan rinnalla"), muttei kollektiivinen muisti. Tutkijaliittoa on kollektiivisen muistinsa takia tarkasteltava 1968-sukupolven yhteisönä. Väittäisinkin, että tuo sukupolvi on kaikista erimielisyyksistä huolimatta varsin yhtenäinen. Yhtenäisyydellä on oma taustansa sekä 1960-luvun lopun yhteiskunnallisessa ja poliittisessa liikehdinnässä että 1970-luvun alun puoluepolitisoitumisessa, jotka ikään kuin kytkivät tuon sukupolven kokemuksia ja käsityksiä yhteen muodostaen siitä selvän kohortin. Olennaista ei ollut niinkään täydellinen maailmankatsomuksellinen yhtenäisyys, vaan sellainen yhtenäisyys, jonka sai jo aikaan jokin yhteisistä vihollisista: porvarillinen tai positivistinen tiede, oikeistolainen tiedepolitiikka, kapitalistinen järjestelmä, valtiomonopolistinen kapitalismi, yhteiskunnallinen sorto ja epäoikeudenmukaisuus jne. Tällaisen marxilaisen modernisuuden kapina- ja muutoshengen yhtenäisyys oli monilta osin kuvitteellista ja ideaalista, mutta toisaalta se konkretisoitui ja muuttui toiminnalliseksi lukuisissa vasemmistolaisissa yhdistyksissä.

Jo 1970-luvulla piilevänä potentiaalina ollut poliittinen ja tieteellinen jännitteisyys johti Tutkijaliiton 1980-luvun vaihteesta alkaen huomattavasti vapaampaan yhteisötyyppiin. Tutkijaliitosta alkoi muodostua eräänlainen semi-posttraditionaalinen yhteisö. Siitä tuli kustannusyhtiö, joka toimii foorumina erilaisille tieteellisille julkaisuille (T&E ja Tutkijaliiton julkaisusarja), joilla ei enää ole yhteistä nimittäjää. Pääasiassa se tosin kustantaa vanhojen tutkijaliittolaisten tai sen lähipiirin usein teoreettisesti kumuloituvia tutkimuksia. Tällainen yhteisöllisyys on vaikeasti visualisoitavissa. Julkaisujen lisäksi ainoat todisteet Tutkijaliiton olemassaolosta ovat Tutkijaliiton toimisto ja vuosittaiset kesäkoulut, mutta nekään eivät varsinaisesti kerro ulkopuoliselle juuri mitään. Avain tälle yhteisöllisyydelle löytyykin 1968-sukupolven tutkijaliittolaisten menneisyydestä: yhteisten kokemusten, yhteisten virheiden ja eletyn elämän historiasta.

Juuri tämä muodostaa tutkijaliittolaisesta 1968-sukupolvesta intellektuaalisen ja akateemisen sisäpiirin, jonka jäsenet tuntevat toisensa hyvin aina elämäntyylejä ja harrastuksia myöten. Se on akateemisesti hyvin nousujohteinen ja elitistinen joukko, jossa tohtoriksi väitelleiden osuus on huomattavan suuri. Tähän sisäpiiriin on vaikea päästä, siinä on täytynyt kasvaa.

On liioittelua nimittää nykyistä Tutkijaliittoa täysin posttraditionaaliseksi yhteisöksi. Pitkällä aikavälillä se voisi tietenkin muuttua sellaiseksi. Tämä edellyttäisi kuitenkin sitä, että 1968-sukupolvi kuihduttaa itsekritiikillään itsensä niin, ettei se enää muista taustaansa ja omia juuriaan. Vaikkei Tutkijaliitto enää toimikaan tieteellistä tai poliittista toimintaa määrittävänä tai sitovana tekijänä, se edellyttää nuoremmilta sekä traditiotietoisuutta (etenkin marxilaista) että tieteellisen tutkimuksen sääntöjen tuntemusta ja noudattamista. Nykyisen yhteisöllisen vapauden taustalla onkin rajattu ja valvottu kollektiivinen muisti, joka omalla kevyellä ja ulkopuoliselle huomaamattomalla tavalla valvoo nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Muuten kenttä on vapaa uusille ajatuksille ja diskursseille. Itse asiassa koko Tutkijaliiton olemassaolo on riippuvainen siihen panostavista tutkijoista ja siinä liikkuvista uusista diskursseista, vaikka diskurssien nopea kuluttaminen (tieteellinen kuluttaminen) onkin hieman muodin- ja pelinomaista. Tutkijaliitosta on tullut postmarxilaisille ja muillekin tutkijoille tieteellinen yhteisö tai elinpiiri lukuisten muiden joukossa - foorumi simmeliläiselle seurustelulle.

Ehkä kaikkein mielenkiintoisinta tutkijaliittolaisen marxismin kehityslinjoissa on ollut se, miten ne osoittavat suomalaisen sivistyneistön muuttuvaa itseymmärrystä omista tieteenaloistaan ja yhteiskunnallisesta roolistaan. Tätä muutoskehitystä on tutkielmassani tarkasteltu siirtymänä 'lainsäätäjäsivistyneistöstä' 'tulkitsijasivistyneistöksi'. Tutkijaliitto ja T&E ovat ilmentäneet tätä muutosta hyvinkin selvästi. Niistä on tullut tieteellisten keskustelujen ja kulttuurin virtausten tulkitsijoita, intellektuaalisten ajankuvien luoja. Tämän työn tulisi tulla aina ajankohtaista, mutta varsinkin postmodernin haaste näyttäisi inspiroineen tätä tehtävää.

Sivistyneistön modernin ja postmodernin itseymmärryksen välille voitaisiin lopuksi hahmotella seuraavanlainen välittävä näkemys. Postmoderni esittää, ettei modernin projektia voida viedä loppuun, ettei sitä enää voida ottaa vakavasti. Olemme sen sijaan pakotettuja olemaan keskeneräisiä, aloittamaan keskeltä, kokemuksista oppineina ja täynnä epävarmuutta. Postmoderni äärimmäisyys on siten aina keskellä, ei koskaan alun tai lopun ääripäissä. Postmoderni ei voi legislaatiivisesti oikeuttaa tai luvata mitään, saati muuttaa maailmaa. Parhaimmillaan se voi esittää hyviä tulkintoja maailmasta, jopa hyvästä elämästä. Modernilta itseymmärrykseltä ei puolestaan ehkä tarvitakaan sen legislaatiivisuutta tai uskoa järjen kaikkivoipaisuuteen, vaan sen idealistista rohkeutta ja halua muuttaa maailmaa paremmaksi, oikeudenmukaisemmaksi. Tällainen modernin henki on aistittavissa 1968-sukupolven elämänkäänteissä. Vaikka postmoderni edellyttääkin luopumista modernin muutos- tai edistyshybriksestä ja keskeneräisyyden tunnustamista, modernista löytyy myös jotakin ylläpidettävää ja korjattavaa. Vieläkin tulisi ylläpitää hyvinvointivaltion ideaalia, vieläkin tulisi luoda yhteisiä päämääriä, vieläkin olisi uskallettava luottaa valitsemamme. Vain sillä tavoin jotain voitaisiin saada myös aikaan. Modernin ja postmodernin itseymmärryksen välittävä synteesi mahdollistaisi siis sellaisen hyvän elämän tavoittelemisen, joka lähtisi postmodernisti keskeltä, mutta jota ajaisi eteenpäin modernin henki. Me emme saisi koskaan jäädä Nietzschen (1981, 13-14) "viimeisiksi ihmisiksi".

LÄHTEET

a) Tutkijaliiton arkistoimaton materiaali: hallituksen ja työvaliokunnan pöytäkirjat, jäsenkirjeet, katsaukset sekä Tutkijaliiton jäsenlehti Ukuli

b) haastattelut: Alanen, Ilkka (8.10.1990)
 Haila, Yrjö (21.9.1990)
 Hietaniemi, Tapani (6.7.1990)
 Hänninen, Sakari (13.8.1996)
 Manninen, Juha (8.10.1990)
 Nevanlinna, Tuomas (13.7.1990)
 Noro, Arto (6.7.1990)

c) kirjallisuus:

Aarnio, Pekka (1970): Muutoksen agentit ja muutoksen strategiaa. Teoksessa Aarnio, P., Böök, M., Kasvio, A., Toikka, K., Viikari, M.: Johdatus uuteen yliopistoon, s. 182-221. Kansankulttuuri, Tampere.

Aho, Simo (1985): Postmodernia etsimässä. Tiede ja edistys 10 (1985):1, s. 70-72.

Aineisto Suomen Tutkijaliiton perustavasta kokouksesta Helsingissä 18.1.1976.

Airaksinen, Timo (1994): Arvojen yhteiskunta. Erään taistelun kuvaus. WSOY, Juva.

Alapuro, Risto (1973): Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla. WSOY, Helsinki.

Alapuro, Risto (1976): Studentrörelserna och sociologin i 60-talets Finland. Finsk Tidskrift 6-7 (1976), s. 336-360.

Alapuro, Risto (1977): Marxilaisesta yhteiskuntatutkimuksesta Suomessa vuosisadan alkupuolella. *Tiede ja edistys* 2 (1977):2, s. 14-21.

Alapuro, Risto (1987): De intellektuella, staten och nationen. *Historisk Tidskrift för Finland*, 1987, no. 3, 457-479.

Alapuro, Risto (1990): Sosiologit, Suomi ja Itä-Eurooppa. *Sosiologia* 27 (1990):3, s. 199-204.

Alapuro, Risto (1994): Erik Allardt ja suomalaisen sosiologian suuri linja. Teoksessa *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä*, s. 169-186. Toimittaneet Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg ja Jukka Tervonen. Hanki ja jää, Helsinki.

Alapuro, Risto (1995): Structure and Culture: Finnish Sociology, 1990-1994. *Acta Sociologica* 38 (1995):2, s. 167-180.

Alasuutari, Pertti (1990): Moderni persoona halun subjektina. *Tiede ja edistys* 15 (1990):2, s. 98-110.

Alasuutari, Pertti (1995): Kulttuurintutkimus konstruktiona. *Sosiologia* 32 (1995):3, s. 169-178.

Alasuutari, Pertti (1996): Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994. Vastapaino, Jyväskylä.

Alexander, Jeffrey C. (1987): *Sociological Theory since 1945*. Columbia University Press.

Alestalo, Matti & Rätty, Teuvo (1994): Sosiologian 1960- ja 1970-luvun kriisi väitöskirjojen valossa. Teoksessa *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä*, s. 217-243. Toimittaneet Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg ja Jukka Tervonen. Hanki ja jää, Helsinki.

Allardt, Erik (1966): Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. WSOY, Porvoo.

Allardt, Erik (1975): Poliittisista resursseista, demokratiasta ja hyvinvoinnista - *Sosiologia-lehdelle*. *Sosiologia* 12 (1975):5-6, s. 209.

Allardt, Erik (1976): Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. WSOY, Porvoo-Helsinki.

Allardt, Erik (1984): Unohtuiko suomalaisen sosiologian suuri linja? *Sosiologia* 21 (1984):2, s. 139-142.

Allardt, Erik (1988): Yhteiskuntamuoto ja kansallisvaltio. Teoksessa *Maailmankulttuurin äärellä*, s. 15-33. Katarina Eskola ja Erkki Vainikkala (toim.). *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 11. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Allardt, Erik (1992a): Positivismi sosiologiassa ja yhteiskuntatieteissä. Teoksessa *Suomalaisen sosiologian historia*, s. 201-240. Toimittaneet Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila. WSOY, Juva.

Allardt, Erik (1992b): Sosiologian kuvauksen ja teorian haasteet Euroopan mullistuksen aikana. *Sociologia* 29 (1992):1, s.1-10.

Allardt, Erik (1994a): Makrosociala förändringar och politik i dagens Europa. *Sociologia* 31 (1994):1, s. 1-10.

Allardt, Erik (1994b): Vertaileva politiikan tutkimus intellektuaalisen omaelämäkerran keskeisenä osana. Teoksessa *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä*, s. 149-168. Toimittaneet Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg ja Jukka Tervonen. Hanki ja jää, Helsinki.

Allardt, Erik et al. (1988): *Sociologin i Sverige: vetenskap, miljö och organisation*. Av Erik Allardt, Sverre Lysgaard och Aage Bøttger Sørensen. UHÄ-rapport 1987: 18. Universitets- och högskoleämbetet, Stockholm.

Allardt, Erik et al. (1992): *Suomalaisen sosiologian historiasta*. Teoksessa *Suomalaisen sosiologian historia*, s. 13-25. Toimittaneet Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina haavio-Mannila. WSOY, Juva.

Althusser, Louis (1990): *Philosophy and the spontaneous Philosophy of the Scientists & other Essays*. Edited with an introduction by Gregory Elliott. Trans. Brewster et. al. Verso, Porvoo.

Andersson, Jan Otto (1977): *Suomalaisen demokratia-analyysin taloustieteellisestä perustasta*. *Tiede ja edistys* 2 (1977):3, s. 69-71.

Anderson, Perry (1983): *In the Tracks of Historical Materialism*. Verso, Norfolk.

Aro, Jari (1988): *Yhteiskunnallistuminen ja tarpeet*. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Sarja A, tutkimuksia 12/1988. Tampereen yliopiston jäljennepalvelu, Tampere.

Aronowitz, Stanley (1981): *The Crisis in Historical Materialism. Class, Politics and Culture in marxist Theory*. Praeger.

Arppe, Tiina (1992): *Pyhän jäännökset: ranskalaisia rajanylityksiä*. Tutkijaliiton julkaisusarja 72. Tutkijaliitto, Helsinki.

Balibar, Etienne (1976): *Au nom de la Raison - Marxisme, Rationalisme, Irrationalisme*. *La Nouvelle Critique* 99. Julkaistu englanniksi *New Left Review*, n:o 107, 1978.

Batalov, Eduard (1977): *Kapinafilosofia. Vasemmistoradikalismien ideologian arvostelua*. *Suomennos Riitta Kauppila*. Edistys, Moskova.

- Baudrillard, Jean (1983): *Simulations*. Semiotext, New York.
- Baudrillard, Jean (1987): *Ekstaasi ja rivos*. Suomentanut Panu Minkkinen. Gaudeamus, Helsinki.
- Bauman, Zygmunt (1987): *Legislators and Interpreters: on Modernity, Postmodernity and Intellectuals*. Polity Press, Cambridge.
- Bauman, Zygmunt (1989): *Modernity and the Holocaust*. Polity Press, Cambridge.
- Bauman, Zygmunt (1991): *Modernity and Ambivalence*. Polity Press, Cambridge.
- Bauman, Zygmunt (1992): *Intimations of Postmodernity*. Routledge, London and New York.
- Bauman, Zygmunt (1993): *Postmodern Ethics*. Blackwell, Oxford.
- Bauman, Zygmunt (1995): *Life in Fragments. Essays in Postmodern Morality*. Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA.
- Beck, Ulrich (1994): *The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization*. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1994): *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, s. 2-55. *Replies and Critiques*, s. 174-183. Polity Press, Cambridge.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (1996): *Individualization and 'Precarious Freedoms': Perspectives and Controversies of a Subject-orientated Sociology*. Teoksessa Heelas et al. (1996), s. 23-48.
- Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1994): *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Polity Press, Bodmin.
- Berger, Johannes (1983): *Joukkotyöttömyyden paluu - hyvinvointivaltiollisen kapitalismin umpikuja*. *Tiede ja edistys* 8 (1983):1, s. 15-25.
- Blom, Raimo (1979): *Yleisen intressin käsitteestä*. *Tiede ja edistys* 4 (1979):3, s. 29-37.
- Blom, Raimo (1980a): *Meitä hallitaan*. *Tiede ja edistys* 5 (1980):1, s. 67-71.
- Blom, Raimo (1980b): *Työläistietoisuuden kehitys ja kapitalisminvastainen toiminta*. *Tiede ja edistys* 5 (1980):3, s. 23-37.
- Blom, Raimo & Kivinen, Markku & Melin, Harri (1983): *Kuka vielä rakastuu työväenluokkaan?* *Tiede ja edistys* 8 (1983) :4, s. 1-6.

Blom, Raimo & Melin, Harri (toim.) (1987): Keskustelua luokkatutkimuksen ongelmista. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen työraportteja. Sarja B, 20/1987. Tampereen yliopiston jäljennepalvelu.

von Bonsdorff, Johan (1986): Kun Vanha vallattiin. Tammi, Helsinki.

Bourdieu, Pierre (1987): Sosiologian kysymyksiä. Käännös J.P. Roos. Vastapaino, Jyväskylä.

Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loic J.D. (1995): Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Joensuu University Press.

Braidotti, Rosi (1993): Riitasointuja. Vastapaino, Tampere.

Buhr, Manfred (1981): Järjen haaste klassisessa porvarillisessa filosofiassa. Tiede ja edistys 6 (1981):4, s. 22-35.

Calhoun, Graig (1993): Postmodernism as Pseudohistory. Theory, Culture & Society 10 (1993):1, s. 75-96.

Callinicos, Alex (1982): Is there Future for Marxism? Macmillan Press.

Callinicos, Alex (1989): Against Postmodernism. A Marxist Critique. Polity Press.

Campbell, Colin (1996): Detraditionalization, Character and the Limits to Agency. Teoksessa Heelas et al. (1996), s. 149-169.

Deleuze, Gilles (1992): Autiomaa. Kirjoituksia vuosilta 1967-1986. Toimittaneet Jussi Kotkavirta, Keijo Rahkonen ja Jussi Vähämäki. Gaudeamus, Helsinki.

Demokratia ja tasa-arvo (1977). Arvioita painopistetutkimuksista TANDEM ja DETA. Toimittaneet Hannu Rautkallio ja Martti Häikiö. KTTS:n julkaisusarja 21. WSOY, Helsinki.

Dews, Peter (1987): Logics of Disintegration. Post-structuralist Thought and the Claims of Critical Theory. Verso, Guildford.

Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul (1986): Mitä on täysi-ikäisyys? "Mitä on valistus" Habermasin ja Foucault'n mukaan. Tiede ja edistys 11 (1986):2, s. 93-111.

Ehrnrooth, Jari (1990): Antaa Kremlin kellojen soida eli lisää nauvoja yhteisen asiamme arkkuun. Sosiologia 27 (1990):4, s. 312-315.

Engeström, Yrjö (1975): SOTK:n selvityksen laatijoille ja käyttäjille, SOTK:n kehittämisestä keskusteleville. Julkaisematon kirjoitus.

- Engeström, Yrjö & Toikka Kari (1980): *Persoonallisuus, ammatti, politiikka. Kulttuurivihkot 8 (1980):6, s. 55-59.*
- Engeström, Yrjö & Toikka, Kari (1981): *Demokraattinen ammattikäytäntö SKP:n sivistyneistöstrategiana. Soihtu 45 (1981):1, s. 28-44.*
- Eribon, Didier (1993): *Michel Foucault. Suomentaneet Päivi Järvinen ja Pentti Hynynen. Vastapaino, Jyväskylä.*
- Eriksson, Lars D. (1981): *Sivistyneistö ja SKP:n tila. Soihtu 45 (1981):1, s. 19-27.*
- Eriksson, Lars D. (1986): *De intellektuella och det kritiska förnuftet. Tiede ja edistys 11 (1986):1, s. 1-7.*
- Eriksson, Lars D. (1987): *Valta ja sen kritiikki. Tiede ja edistys 12 (1987):4, s. 242-244.*
- Eräsaari, Risto (1983): *Yhteiskunta museona - modernin puolesta postmodernia vastaan. Tiede ja edistys 8 (1983) :4, s. 58-61.*
- Eräsaari, Risto (1986): *Kommentti Habermasin modernin projektista. Tiede ja edistys 11 (1986):2, s. 155-157.*
- Eräsaari, Risto (1987): *Intimiteetin tyrannia ja hyveen terrori. Tiede ja edistys 12 (1987):4, s. 257-262.*
- Eräsaari, Risto (1988): *Riskiyhteiskunta. Tiede ja edistys 13 (1988):3, s. 183-199.*
- Eräsaari, Risto (1990a): *Modernin sosiaalivaltion projekti? Tulkintayrityksiä. Teoksessa Valtio, kansalaisyhteiskunta, valistus, s. 46-77. Toimittanut J.P. Sarola. Yhteiskuntapolitiikan ja sosiologian tutkimuksia n:o 4. Joensuun yliopiston monistuskeskus.*
- Eräsaari, Risto (1990b): *Viittaako eroosiopuhe tyhjään vai tyyneen? Sosiologia 27 (1990):4, s. 317-318.*
- Eräsaari, Risto (1993): *Essays on Non-Conventional Community. Research Unit for Contemporary Culture. Publication 36. University of Jyväskylä, Jyväskylä.*
- Eräsaari, Risto & Rahkonen Keijo (1973): *Reunahuomautuksia sosiologian historiaan. Sosiologia 10 (1973):6, s. 290-297.*
- Eskola, Antti (1972): *Yhteisiä asioita. Kirjayhtymä, Vaasa.*
- Eskola, Antti (1973): *Suomalaisen sosiologian viime vuosikymmenet. Teoksessa Suomalaisen sosiologian juuret, s. 194-225. Toimittaneet Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila. WSOY, Porvoo & Helsinki.*

- Eskola, Antti (1986): Nimellistiede ei edisty. *Tiede ja edistys* 11 (1986):2, s. 87-88.
- Falk, Pasi (1984): Ruumiillisuuden historialliset kohtalot I ja II. *Tiede ja edistys* 9 (1984):2,3, s. 116-125 ja 203-214.
- Falk, Pasi (1994): *The Consuming Body*. SAGE, London.
- Falk, Pasi & Noro, Arto (1977): Om förutsättningarna att utforska sociologins historia. *Sociologia* 14 (1977):2, s. 74-86.
- Featherstone, Mike (1995): *Undoing Culture. Globalization, Postmodernism and Identity*. SAGE, London.
- Fornäs, Johan (1995): *Cultural Theory and Late Modernity*. SAGE, London.
- Foucault, Michel (1984): Nautintojen käyttö ja minätekniikat. *Tiede ja edistys* 9 (1984):4, s. 248-261.
- Frankfurtin koulun sosiaalifilosofia (1981). Kollektiiviteos. Suomentanut Robert Kolomainen. Progress, Moskova.
- Fuhrman, Ellsworth R. (1984): Nyky-yhteiskuntien repeämät ja katkokset: sosiologia kriittisenä diskurssina. *Sociologia* 21 (1984):1, s. 34-42.
- Giddens, Anthony (1994): *Living in a Post-Traditional Society*. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1994): *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, s. 56-109. *Replies and Critiques*, s. 184-197. Polity Press, Bodmin.
- Gouldner, Alvin W. (1979): *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*. Macmillan Press.
- Gramsci, Antonio (1979): *Vankilavihkot*. Toimittanut ja johdannon kirjoittanut Mikael Böök. Kansankulttuuri Oy, Helsinki.
- Gronow, Jukka (1979): Suomalaisen kapitalismitutkimuksen ongelmia. *Tiede ja edistys* 4 (1979):4, s. 22-32.
- Gronow, Jukka (1984a): *Yhteiskuntateoria ja emansipaatio*. Tekstejä vuosilta 1975-1983. Tutkijaliiton julkaisusarja 26. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Gronow, Jukka (1984b): Kommentti Risto Heiskalalle. *Tiede ja edistys* 9 (1984):4, s. 311-312.
- Gronow, Jukka (1986): *On the Formation of Marxism. Karl Kautsky's Theory of the Second International and Karl Marx's Critique of Political Economy*. *Commentationes Scientiarum Socialium* 33/1986.
- Gronow, Jukka (1987): Marxin ja marxismin kapitalismikritiikki. *Tiede ja edistys* 12 (1987):1, s. 34-44.

- Gronow, Jukka (1992): Kaatoivatko kuluttajat Neuvostoliiton? *Politiikka* 34 (1992):1, s. 23-28.
- Gronow, Jukka (1993): Kritiikin mittapuun ongelma Marxilla ja Pääoman antimoraalinen välinpitämättömyys. *Tiede ja edistys* 18 (1993):3, s. 241-248.
- Gronow, Jukka (1994): Luksus neuvostojen maassa eli kaviaarivoileivän arvoitus. *Tiede ja edistys* 19 (1994):2, s. 81-94.
- Gronow, Jukka (1995): *The Sociology of Taste*. Routledge & Kegan Paul, London & New York.
- Gronow, Jukka (1996): Karl Marx - yksilön vieraantumisesta poliittisen taloustieteen kritiikkiin. Teoksessa Jukka Gronow & Arto Noro & Pertti Töttö: *Sosiologian klassikot*, s. 89-138. Gaudeamus, Tampere.
- Grossberg, Lawrence (1996): History, politics and postmodernism. Stuart Hall and cultural studies. Teoksessa Stuart Hall. *Critical Dialogues in Cultural Studies*, s. 151-173. Edited by David Morley and Kuan-Hsing Chen. Routledge, London and New York.
- Haapakoski, Pekka (1974): Brezhnevism in Finland. *New Left Review*, number 86 July-August 1974, s. 29-49.
- Habermas, Jürgen (1989): Yksilöllinen tahdonmuodostus: mikä on tarkoituksenmukaista, mikä hyvää ja mikä oikeudenmukaista. *Tiede ja edistys* 14 (1989):2, s. 86-95.
- Haila, Yrjö (1976): Sosialistisen opintoneuvonta- ja tutkimuskeskuksen toiminnan kokemuksista teoksessa *Aineisto Suomen Tutkijaliiton perustavasta kokouksesta Helsingissä 18.1.1979*, ss. 31-37.
- Haila, Yrjö (1996): Pöllöjen hämärät lennot. *T&E 20 vuotta*. *Tiede ja edistys* 21 (1996):4, s. 293-296.
- Hall, Stuart (1988): Kulttuuritaistelu ja vastarinta. Teoksessa *Maaillmankulttuurin äärellä*, s. 68-86. Katarina Eskola ja Erkki Vainikkala (toim.). *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 11. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Hall, Stuart (1996): The problem of ideology. Marxism without guarantees. Teoksessa Stuart Hall. *Critical Dialogues in Cultural Studies*, s. 25-46. Edited by David Morley and Kuan-Hsing Chen. Routledge, London and New York.
- Hartikainen, Hannu (1979a): Ekonomiakritiikki, subjektiviteetti ja käyttöarvot. Teoksessa *Keskustelua "pääomalogiikasta" ja kapitalismin tutkimisesta*, s. 73-109. Tuomas Takala (toim.). *Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto*.

- Hartikainen, Hannu (1979b): *Ekonomiakritiikki, luonnenaamiot ja subjektiviteetti*. Tiede ja edistys 4 (1979):1, s. 40-49.
- Hartikainen, Hannu (1982): *Teknologiakritiikistä - eli putosiko Marx kyydistä 1970-luvulla?* Tiede ja edistys 7 (1982):1, s. 52-55.
- Harvey, Irene E. (1987): *Dekonstruktion lähteillä. Kant, Nietzsche, Heidegger ja Derrida*. Tiede ja edistys 12 (1987):4, s. 270-283.
- Haug, W. F. (1979): *Eräitä teoreettisia ongelmia keskustelussa työväenluokan kulttuurista*. Tiede ja edistys 4 (1979):3, s. 38-45.
- Hautamäki, Airi & Koski-Jännes, Anja (1978): *Ihminen kapitalismissa: Klaus Holzkampin ja Klaus Ottomeyerin haastattelut*. Tiede ja edistys 3 (1978):4, s. 41-59.
- Hebdige, Dick (1996): *Postmodernism and 'the other side'*. Teoksessa Stuart Hall. *Critical Dialogues in Cultural Studies*, s. 174-200. Edited by David Morley and Kuan-Hsing Chen. Routledge, London and New York.
- Heelas, Paul & Lash, Scott and Morris, Paul ed. (1996): *Detraditionalization. Critical Reflections on Authority and Identity*. Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA.
- Heinonen, Jari & Lehtonen, Heikki & Rissanen, Pekka (1986): *Syrjäytymisestä ja syrjäytymiskeskusteluista Suomessa*. Tiede ja edistys 11 (1986):3, s. 176-194.
- Heiskala, Risto (1984): *Yhteiskuntateoria, emansipaatio ja vapauden ja välttämättömyyden valtakunnat*. Tiede ja edistys 9 (1984):3, s. 224-229.
- Heiskala, Risto (1985): *Vapauden ja välttämättömyyden valtakunnat. Emansipaatio ja ekonomiakritiikki*. Tutkijaliiton julkaisusarja 33. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Heiskala, Risto (1986a): *Marxismen rajalle!* Tiede ja edistys 11 (1986):1, s. 25-34.
- Heiskala, Risto (1986b): *Marx, moderni maailma ja yhteiskunnallisen hallinnan ongelma*. Poliittika 28 (1986):2, s. 126-139.
- Heiskala, Risto (1986c): *Pari rajausta - kommentti Olli Perheentuvalle*. Tiede ja edistys 11 (1986):4, s. 316-317.
- Heiskala, Risto (1989): *Sosiologia diskursiivisena tilana*. Sosiologia 26 (1989):3, s. 207-221.
- Heiskala, Risto (1990): *Sosiologisen kulttuurintutkimuksen teoreettinen ja yhteiskunnallinen relevanssi*. Sosiologia 27 (1990):4, s. 308-312.

- Heiskala, Risto (1992): Sosiologia ja kaiken maailman haasteet. *Sosiologia* 29 (1992):2, s. 135-140.
- Heiskala, Risto (1993): Modernisuus ja intersemioottinen tila. Teoksessa *Historian alku. Historianfilosofia, aatehistoria, maailmanhistoria*, s. 39-63. Toimittaneet Tuomas Seppä, Tapani Hietaniemi, Heikki Mikkeli, Juha Sihvola. Tutkijaliiton julkaisusarja 74. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Heiskala, Risto (1995): Moderni, jälkimoderni ja jälkitraditionaalinen yhteiskunta. Sosiologinen reaktio postmodernisuuskeskusteluun. *Tiede ja edistys* 20 (1995):3, s. 203-215.
- Heiskanen, Ilkka (1982): Yhteiskuntatieteet, käytännön yhteiskuntateoria ja maamme älyllinen ilmasto. Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen julkaisuja. Sarja A, N 59/1982, Helsingin yliopiston monistuspalvelu.
- Heiskanen, Jukka & Oittinen, Vesa (1987): Ideologia, subjekti, humanismi. *Demokraattinen sivistysliitto*, Vaasa.
- Hietaniemi, Tapani (1985): Millaista "modernin projektia" Habermas puolustaa? *Tiede ja edistys* 10 (1985):4, s. 331-336.
- Hirsch, Joachim (1981): Marxilaisen valtioteorian tilasta ja kehitysperspektiiveistä. *Tiede ja edistys* 6 (1981):1, s. 32-43.
- Hirvonen, Ari (1995): Rikollisen ruumiin näyttämöt. *Tiede ja edistys* 20 (1995):1, s. 14-29.
- Hirvonen, Ari & Minkkinen, Panu (1987): Turvavaltiokritiikki: lähtökohtien uudelleenarvioinnin puolesta. *Tiede ja edistys* 12 (1987):4, s. 263-269.
- Hynynen, Pertti (toim.) (1970): *Opiskelijavalta*. Tammi, Helsinki.
- Hyvärinen, Matti (1985): *Alussa oli liike*. Vastapaino, Jyväskylä.
- Hyvärinen, Matti (1994): Viimeiset taistot. Taistolainen opiskelijaliike, kertomus ja retoriikka. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, julkaisu nro 6/1994. Vastapaino, Tampere.
- Hänninen, Sakari (1979): Järjen epäilyt. *Tiede ja edistys* 4 (1979):3, s. 57-62.
- Hänninen, Sakari (1980): Marxilaisuudesta ja suomalaisesta keskustelutraditiosta. *Soihtu* 44 (1980):4, s. 5-13.
- Hänninen, Sakari (1981): Aika, paikka, politiikka. Marxilaisen valtioteorian konstituutiosta ja metodista. Tutkijaliiton julkaisusarja 17. Tutkijaliitto, Oulu.
- Hänninen, Sakari (1985): Intellektuellit, tyyli, valta. *Tiede ja edistys* 10 (1985):2, s. 152-165.

- Hänninen, Sakari (1986a): Valtiosta valtaan. Tutkijaliiton julkaisusarja 39. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Hänninen, Sakari (1986b): Haluaisitteko pidättäytyä tieteellisesti? Tiede ja edistys 11 (1986):2, s. 89-92.
- Hänninen, Sakari & Kosonen, Pekka (1978): Talouden rakennetekijät ja kriisi. Tiede ja edistys 3 (1978):2, s. 5-15.
- Häyrynen, Yrjö-Paavo (1986): Universalisteja, managereita, pettyneitä. 60-luvun ylioppilaista 80-luvun sivistyneistöksi. Tiede ja edistys 11 (1986):1, s. 10-24.
- Ilmonen, Kaj (1994): Anthony Giddensin rakenteistumisteoria ja sen kritiikki. Teoksessa Sosiologisen teorian suuntauksia, s. 316-347. Risto Heiskala (toim.). Gaudeamus, Tampere.
- Ilmonen, Kaj (1995): Agentti, yksilöllistyminen ja moraalit. Sosiologia 32 (1995):1, s. 26-37.
- Immonen, Kari (1995): Suomen Akatemia suomalaisessa tiedepolitiikassa 1970-luvulla. Otava, Keuruu.
- Itkonen, Esa (1987): Derridaa vastaan. Tiede ja edistys 12 (1987):4, s. 295-299.
- Jacoby, Russell (1992): The last intellectuals. American culture in the age of academe. The Noonday Press, New York.
- Jallinoja, Riitta (1991): Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö. SKS, Rauma.
- Jameson, Fredric (1989): Postmodernismi eli kulttuurin logiikka myöhäiskapitalismissa. Teoksessa Moderni/Postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun, s. 227-279. Jussi Kotkavirta ja Esa Sironen (toim.). Tutkijaliiton julkaisusarja 44. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Julkunen, Raija (1990): Ylikypsä vai keskeneräinen hyvinvointivaltio? Tiede ja edistys 15 (1990):2, s. 89-97.
- Julkunen, Raija (1993): Hyvinvointivaltion ajatusmuoto ja sosiologiset kehykset. Teoksessa Tieteen huolet, arjen ihmeet, s. 256-268. Toimittaneet Päivi Korvajärvi, Ritva Nätkin, Antti Saloniemi. Vastapaino, Jyväskylä.
- Jyrkämä, Jyrki (1981): 70-luvun kokemuksesta. Soihtu 45 (1981):1, s. 52-54.
- Järjestöpoliittisen asiakirjan luonnos (1978). Tekijä Yrjö Haila.
- Järvelä, Marja (1992): Johdanto. Asiantuntijat ja älymystö ympäristökysymyksen äärellä. Teoksessa Marja Järvelä, Yrjö Uurtimo (toim.): Yhteiskunta ja ympäristö. Ympäristöpolitiikan arvo-ongelmia. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto 2/1992.

Järvelä-Hartikainen, Marja (1983): Sivistyneistö luokka-analyysissä. Teoksessa Keskustelua luokkatutkimuksesta, s. 69-88. Toimittanut Harri Melin. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen työraportteja. Sarja B, 1/1983. Tampereen yliopiston jäljennepalvelu, Tampere.

Kalela, Jorma (1990): Kansalaiset, poliittinen järjestelmä ja yhteiskuntamoraali. Tiedepolitiikka (1990):2, s. 5-16.

Kangas, Risto (1987): Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria. Tutkijaliiton julkaisusarja 45. Tutkijaliitto, Helsinki.

Karisto, Antti (1994): Kevytmielisyyden aika? Tiede ja edistys 19 (1994):3, s. 226-238.

Karisto, Antti & Rahkonen, Keijo (1986): Sosiaalipolitiikasta, utopioista ja postmodernista. Tiede ja edistys 11 (1986):3, s. 207-213.

Kasvio, Antti (1994): Keskusteluun sosiologian uudistumisesta. Sosiologia 31 (1994):2, s. 125-129.

Kaukonen, Erkki (1986): Sosiologian kaksi vuosikymmentä. Sosiologia 23 (1986):4, s. 327-338.

Kaukonen, Erkki (1990): Theory, dynamics and policy of science. Science studies from a small country perspective. Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A, vol. 300. University of Tampere, Vammala.

Kellner, Douglas (1988): Postmodernism as Social Theory: some Challenges and Problems. Theory, Culture & Society. Volume 5, numbers 2-3, June 1988, 239-269.

Kivinen, Markku (1987): Valtioteorian salakäytävissä ja umpikujissa. Tiede ja edistys 3 (1978):4, s. 15-24.

Kivinen, Markku (1987): Parempien piirien ihmisiä. Tutkijaliiton julkaisusarja 46. Tutkijaliitto, Jyväskylä.

Klinge, Matti (1990): Poliitiikka ja korkeakoulupolitiikka. Teoksessa Helsingin yliopisto 1640-1990. Kolmas osa. Helsingin yliopisto 1917-1990, s. 188-308. Kirjoittaneet Matti Klinge sekä Rainer Knapas, Antto Leikola, John Strömberg. Otava, Keuruu.

Kolbe, Laura (1993): Sivistyneistön rooli. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta 1944-1959. Otava, Keuruu.

Konttinen, Esa (1996): Ympäristön muodostuminen yhteiskunnalliseksi kysymykseksi 1980-luvun taitteen murroksessa. Sosiologia 33 (1996):4, s. 270-284.

- Koskijännes, Anja & Honkasalo, Marja-Liisa (1983): Tutkijanainen, ura ja tiedeyhteisö. *Tiede ja edistys* 8 (1983):3, s. 44.
- Kosonen, Pekka (1981a): Mietteitä marxilaisen tutkimuksen ongelmista. *Tiede ja edistys* 6 (1981):1, s. 48-49.
- Kosonen, Pekka (1981b): Onko kapitalismi tulemisensa prosessissa vai mätänemissensä vaiheessa? *Tiede ja edistys* 6 (1981):3, s. 70-73.
- Kosonen, Pekka (1983): Kapitalismin kuoleminen, tuleminen ja kehityspotentialit. *Tiede ja edistys* 8 (1983):2, s. 26-32.
- Kosonen, Pekka (1986): Hyvinvointivaltion pahoinvointi. *Tiede ja edistys* 11 (1986):3, s. 161-165.
- Kosonen, Pekka (1987): Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit. *Vastapaino, Mänttä*.
- Kosonen, Pekka (1988a): Kapitalismin ja hyvinvointivaltion näkökulmat. Tutkijaliiton julkaisusarja 55. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Kosonen, Pekka (1988b): Ovatko rakennemuutokset hallinnassamme? *Tiede ja edistys* 13 (1988):1, s. 4-9.
- Kosonen, Pekka (1989): Miksi jotkut hyvinvointivaltiot ovat vakaampia kuin toiset? *Tiede ja edistys* 14 (1989):4, s. 249-257.
- Kosonen, Päivi (toim.) (1996): Naissubjekti ja postmoderni. *Gaudeamus, Helsinki*.
- Kotkavirta, Jussi (1982): Johdanto. Teoksessa *Power & Flower*. Tekstejä uusista liikkeistä, s. 1-45. Toimittanut Jussi Kotkavirta. *SYL-julkaisu* 4/82.
- Kotkavirta, Jussi (1985): Il Faut Etre Absolument (Post)moderne - Adorno ja Baudrillard. *Tiede ja edistys* 10 (1985):4, s. 337-341.
- Kotkavirta, Jussi (1987): *Passagen-Werk*. Eräs modernin esihistoria. *Tiede ja edistys* 12 (1987):2, s. 116-122.
- Kotkavirta, Jussi (1990): Kriittinen teoria ja etiikka. Skeptisiä huomautuksia diskurssietiikasta. *Tiede ja edistys* 15 (1990):1, s. 38-50.
- Kotkavirta, Jussi ja Esa Sironen (1989): Modernin maailman tuleminen teoksessa *Moderni/Postmoderni*. Lähtökohtia keskusteluun, s. 7-34. Jussi Kotkavirta ja Esa Sironen (toim.). Tutkijaliiton julkaisusarja 44. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Kusch, Martin (1985): Villi vai ideaali diskurssi? Diskurssianalyysin (Foucault) ja diskurssietiikan (Habermas) suhteesta. *Tiede ja edistys* 10 (1985):1, s. 54-64.

- Kusch, Martin (1988): Tulkinnan ja arvostelun suhteesta. *Tiede ja edistys* 13 (1988):2, s. 150-154.
- Kusch, Martin (1993): Tiedon kentät ja kerrostumat - Michel Foucault'n tieteentutkimuksen lähtökohdat. Suomentanut Heini Hakosalo. Pohjoinen, Oulu.
- Kuusi, Antti (1968): Opiskelijoiden vallankumous. Tammi, Helsinki.
- Labica, Georges (1984): The Status of Marxist Philosophy. Aikakauskirjassa *Argument-Sonderband (AS) 109. Rethinking Marx*, s. 31-37.
- Lahtinen, Ilpo (1988): Tutkinnonuudistus - turvavaltion interventio yliopistoon. Tutkimus tiedepolitiikasta ja Suomen yliopistojen 1970-luvun tutkinnonuudistuksesta. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta. Julkaisusarja 26. Jyväskylä.
- Lash, Scott (1990): *Sociology of Postmodernism*. Routledge (London and New York), Chatham.
- Lash, Scott (1993): Reflexive Modernization: The Aesthetic Dimension. *Theory, Culture & Society* 10 (1993):1, s. 1-23.
- Lash, Scott (1994): Reflexivity and its' Doubles: Structure, Aesthetics, Community. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1994): *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, s. 110-173. *Replies and Critiques*, s. 198-215. Polity Press, Cambridge.
- Lehto, Juhani (1987): Pakkoauttamisesta pakkosopeutumiseen. *Tiede ja edistys* 12 (1987):4, s. 254-256.
- Lehto, Leevi (1981): Sivistyneistöliikkeen poliittisista tehtävistä. *Soihtu* 45 (1981):1, s. 55-57.
- Lehtonen, Heikki (1986): Sosiaalipolitiikan teoria marxilaisena projektina. *Tiede ja edistys* 11 (1986):1, s. 56-59.
- Linsiö, Timo (1969): Työväenluokka ja opiskelijat. *Soihtu* 33 (1969):1, s. 4-6.
- Luokkaprojekti (1984a): Suomalaiset luokkakuvassa. Vastapaino, Jyväskylä.
- Luokkaprojekti (1984b): Luokat ja hegemonia Suomessa. *Tiede ja edistys* 9 (1984):3, s.165-182.
- Liotard, Jean-Francois (1985): Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Vastapaino, Jyväskylä.
- Löppönen, Paavo & Noro, Arto (1976): Tieteen yhteiskunnallisista yhteyksistä. Teoksessa *Tiedepolitiikka ja tutkijan vastuu*, s. 27-63. Toimittaneet Kettil Bruun, Katarina Eskola, Matti Viikari. Tammi, Helsinki.

- Mannheim, Karl (1993): *The Sociology of Intellectuals. Theory, Culture & Society* 10 (1993):3, s. 69-80.
- Manninen, Juha (1977): "Suuren linjan" paikasta. *Tiede ja edistys* 2 (1977):2, s. 22-24.
- Manninen, Juha (1980): Marxismi ja filosofian historiallinen perintö: Manfred Buhrin haastattelu. *Tiede ja edistys* 5 (1980):2, s. 53-55.
- Manninen, Juha (1981): Marxilaisen tietoteorian luonteesta. *Tiede ja edistys* 6 (1981):1, s. 52-55.
- Manninen, Juha (1982): Materialismi ja tieteenkritiikki - vastausta Veikko Pietilälle ja siinä ohessa myös Raimo Tuomelalle. *Tiede ja edistys* 7 (1982):3, s. 229-236.
- Manninen, Juha (1987): *Dialektiikan ydin*. Pohjoinen, Jyväskylä.
- Manninen, Juha (1989): Uuskantilaiset kulttuuriteoriat ja Jürgen Habermas. *Tiede ja edistys* 14 (1989):3, s. 170-186.
- Marcuse, Herbert (1971): *Ihmisen vapautuksesta*. Suomennos ja kriittinen jälkipuhe Markku Lahtela. Weilin+Göös, Tapiola.
- Marxilaisen sosiologian näkökulmia (1972). Teoreettisesta yhteiskuntatutkimuksesta. Kirjoittajat: Kasvio, Antti & Kyntäjä, Timo & Nousiainen, Ilkka. Gaudeamus, Forssa.
- Mejer, Jan (1993): Les Evénements de mai-juin 1968 as a Modernity Crisis. *Theory, Culture & Society* 10 (1993):1, s. 53-74.
- Minkkinen, Panu (1996): Tiedon oikeudellinen muoto. Huomioita foucault'laisesta oikeusfilosofiasta. *Tiede ja edistys* 21 (1996):2, s. 107-118.
- Morley, David (1996): EurAm, modernity, reason and alterity or, postmodernism, the highest stage of cultural imperialism? Teoksessa Stuart Hall. *Critical Dialogues in Cultural Studies*, s. 326-360. Edited by David Morley and Kuan-Hsing Chen. Routledge, London and New York.
- Mäkelä, Johanna (1994): Pierre Bourdieu - erottautumisen teoreetikko. Teoksessa *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*, s. 243-269. Risto Heiskala (toim.). Gaudeamus, Tampere.
- Mäkelä, Jukka (1996): *Menneisyyden nykyisyys. Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tuolla puolen*. Acta Universitatis Lapponiensis 13. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi.
- Mäkelä, Klaus (1979): *Realistit, idealistit, tutkijat*. Toimittaneet Risto Hannula, Risto Jaakkola, Matti Viikari. Tammi, Helsinki.

- Mäki-Kulmala, Heikki (1988): Kankeat karnevaalit - opiskelijaliike Tampereen yliopistossa. TAMY:n julkaisusarja 2/1988, Tampere.
- Nietzsche, Friedrich (1981): Näin puhui Zarathustra. Otava, Keuruu.
- Nietzsche, Friedrich (1984): Hyvän ja pahan tuolla puolen. Otava, Keuruu.
- Niiniluoto, Ilkka (1994): Moderni ja postmoderni kulttuuri. Teoksessa Järki, arvot ja välineet. Kulttuurifilosofisia esseitä, s. 319-337. Otava, Keuruu.
- Nordenstreng, Kaarle & Gronow, Jukka & Luukkonen - Gronow, Terttu (1973): Pääkirjoitus. Sosiologia 10 (1973):1, s. 1-2.
- Noro, Arto (1972): Sosiologiaa metsästäessä eli suomalaisesta sosiologiasta ja sen tehtävänmuutoksista yhteiskunnassa. Julkaisematon sosiologipäivien esitelmä.
- Noro, Arto (1974): Alustavat kommentit Therbornin väitöskirjaan. Sosiologia 11 (1974):5-6, s. 293-297.
- Noro, Arto (1975): Sosiologian genesiksen ongelma ja Georg Simmel. Sosiologia 12 (1975):3-4, s. 135-145.
- Noro, Arto (1976): Problemet om sociologins teorianhistoria och "den marxistiska interaktionssociologin". Sosiologia 13 (1976):3-4, s. 154-158.
- Noro, Arto (1977): Therborn on the History of Sociology and Marxism. Acta Sociologica 20 (1977):1. Julkaistu myös kirjassa Freie Franzenia - tekstejä vuosilta 1977-1982 (Noro 1982).
- Noro, Arto (1978): Tarkasteluja sosiologian ja ekonomiakritiikin suhteista. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia no. 216. Helsingin yliopiston monistuspalvelu, Helsinki.
- Noro, Arto (1981a): Metsän humina ja puut. Tiede ja edistys 6 (1981):1, s. 49-51.
- Noro, Arto (1981b): Traditionaalinen ja kriittinen teoria. Tiede ja edistys 6 (1981):2, s. 34-43.
- Noro, Arto (1981): Pääomalogiikasta sivilisaatiokritiikkiin? Hans-Jürgen Schanzin haastattelu. Tiede ja edistys 6 (1981):3, s. 39-48.
- Noro, Arto (1982): Freie Franzenia - tekstejä vuosilta 1977-1982. Tutkijaliiton julkaisusarja 20. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Noro, Arto (1983): Marx kävi täällä. Sosiologia 20 (1983):1, s. 52-53.
- Noro, Arto (1989a): Pieni kartoitus postmodernista. Tiede ja edistys 14 (1989):3, s. 164-169.

- Noro, Arto (1989b): Kansalaisyhteiskunta, modernisoituminen ja yksilöllistyminen. *Tiede ja edistys* 14 (1989):4, s. 241-248.
- Noro, Arto (1990b): Rapautuminen, myöhäismoderni ja Itä-Eurooppa. *Sociologia* 27 (1990):4, s. 315-317.
- Noro, Arto (1991): Muoto, moderniteetti ja 'kolmas'. tutkielma Georg Simmelin sosiologiasta. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Noro, Arto (1993): Postfranzenia. Tekstejä itsepäisestä lapsesta postmodernin muukalaiseen. Tutkijaliiton julkaisusarja 75. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Noro, Arto (1994): Traditionaalinen ja kriittinen teoria. Teoksessa *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*, s. 173-191. Risto Heiskala (toim.). Gaudeamus, Tampere.
- Noro, Arto (1995a): Uudemman kulutussosiologian mallit ja figuurit. *Sociologia* 32 (1995):1, s. 1-11.
- Noro, Arto (1995b): Kolme keskustelua kulutuksesta. *Tiede ja edistys* 20 (1995):1, s. 56-62.
- Noro, Arto (1996): Muistelmia pääomalogiikasta. Teoksessa Hans-Jörgen Schanz: *Marx muurin murtumisen jälkeen*, s. 7-20. Tutkijaliiton julkaisusarja 81. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Noro, Arto & Rahkonen, Keijo (1979): *Marxismi, rationalismi, irrationalismi: Dominique Lecourtin haastattelu*. *Tiede ja edistys* 4 (1979):2, s. 52-58.
- Norros, Ilkka & Valkeila, Esko (1978): Kommentti Tutkijaliiton Järjestöpoliittisen asiakirjan luonnokseen.
- Oittinen, Vesa (1980): Vielä marxismista, rationalismista ja irrationalismista. *Tiede ja edistys* 5 (1980):1, s. 54-57.
- Ojakangas, Mika (1992): Genealogiasta. *Tiede ja edistys* 17 (1992):4, s. 283-296.
- Palmgren, Raoul (1976): Suuri linja. Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin. *Kansallisia tutkielmia*. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Paloheimo, Heikki (1979): *Tiedepolitiikan koulukunnat*. Turun yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen ja sosiologian laitos, n:o 36, 1979.
- Partanen, Juha (1976): Kriisiajan sosiologiaa. *Sociologia* 13 (1976):3-4, s. 172-175.
- Pasquinelli, Carla (1984): *Marxism in Crisis: The Decline of the Marxist Myth*. Aikakauskirjassa *Argument-Sonderband (AS)* 109. *Rethinking Marx*, s. 21-25.

- Pekkarinen, Jukka (1980): Suomalaisen kapitalismin taloudellisista rakenteista. *Tiede ja edistys* 5 (1980):1, s. 62-65.
- Peltonen, Eeva (1982): Liisa Ihmemaassa - eli miksi tunnen oloni niin omituiseksi näissä vasemmistointellektuellien herraseuroissa. *Tiede ja edistys* 7 (1982):4, s. 304-308.
- Perheentupa, Olli (1985): Sosiologia ja yhteiskunnan salaisuudet I ja II. Kunnioituksen osoitus 60-vuotiaalle Erik Allardille. *Tiede ja edistys* 10 (1985):3,4, s. 209-216 ja 309-321.
- Perheentupa, Olli (1986): Rajat "marxismille"! Kommentteja Risto Heiskalalle. *Tiede ja edistys* 11 (1986):3, s. 231-233.
- Pihlström, Sami (1993): Richard Rortyn "postfilosofia" ja realismin ongelma. *Tiede ja edistys* 18 (1993):3, 225-240.
- Piispa, Matti (1978): Pluralistisesta demokratiateoriasta. *Tiede ja edistys* 3 (1978):4, s. 25-31.
- Pirttilä, Ilkka (1993): Me ja maailman mallit. Tiedonsosiologian ydintä etsimässä. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 18. Joensuun yliopiston monistuskeskus, Joensuu.
- Pulkkinen, Tuija (1987): Raja. *Tiede ja edistys* 12 (1987) :4, s. 284-293.
- Rahkonen, Keijo (1978): "Teorian historiasta" Marxilla. *Tiede ja edistys* 3 (1978):3, s. 31-39.
- Rahkonen, Keijo (1979): Poliittisen taloustieteen kritiikin ja historiallisen materialismin suhteesta - Hans-Jörgen Schanzin lähtökohtien esittelyä. Teoksessa Keskustelua "pääomalogiikasta" ja kapitalismin tutkimisesta, s. 13-27. Tuomas Takala (toim.). Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Sarja B:27, Tampere.
- Rahkonen, Keijo (1980a): Filosofiaa, luokkataistelusta ja Althusserista. *Tiede ja edistys* 5 (1980):1, s. 57-59.
- Rahkonen, Keijo (1980b): NSU - 30 vuotta kriittistä yhteispohjoismaista tutkimusta. *Tiede ja edistys* 5 (1980):3, s. 61-63.
- Rahkonen, Keijo (1984): Hakusanoja työstä. *Tiede ja edistys* 9 (1984):1, s. 16-23.
- Rahkonen, Keijo (1995): Teorian vastaanotosta suomalaisessa sosiologiassa. Teoksessa Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset, s. 9-29. Toimittanut Keijo Rahkonen. Gaudeamus, Tampere.

Rahkonen, Keijo & Roos, J.P. (1992): The Field of Intellectuals: the Case of Finland. Teoksessa *Vanguards of Modernity. Society, Intellectuals, and the University*, s. 107-125. Edited by Niilo Kauppi and Pekka Sulkunen. Jyväskylän yliopiston nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 32, Jyväskylä.

Rautio, Pertti & Suhonen, Pertti (1981): Yhteiskuntatieteiden tietovirrat ja suomalainen tutkija. Raportti sosiologian ja valtio-opin väitöskirjojen lähteistöstä. Suomen Akatemian julkaisuja 2/1981. Helsinki.

Rentola, Kimmo (1990): Nuortaistolaisuuden synty I. *Politiikka* 32 (1990):4, s. 243-260.

Rentola, Kimmo (1992): Kommunismin kahdeksan kohorttia. Teoksessa *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 1992*, s. 74-102. Toimittanut Mikko Majander. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja. Tutkijaliitto, Helsinki.

Roos, J.P. (1988): Elämäntavasta elämäkertaan. *Tutkijaliiton julkaisusarja* 53. Tutkijaliitto, Jyväskylä.

Roos, J.P. (1990): Suomalaisen sivistyneistön vararikko. *Tiede ja edistys* 15 (1990):2, s. 84-88.

Roos, J.P. & Rahkonen, Keijo (1981): Stalin ja 'stalinismi' - vaieta vai vastata? *Näköpiiri* 2 (1981):1, s. 40-42.

Rorty, Richard (1989): *Contingency, Irony and Solidarity*. Cambridge University Press, Cambridge.

Rovamo, Pertti (1979): Minkä vuoksi uusi Soihtu? *Soihtu* 44 (1979):5-6, s. 2-4.

Rovamo, Pertti (1981): Kahdessakin on yksi liikaa! *Soihtu* 45 (1981):6, s. 2-5.

Ruostetsaari, Ilkka (1992): Vallan ytimessä. Tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä. Gaudeamus, Tampere.

Ruotsalainen, Seppo (1981): Sivistyneistön asema demokraattisessa rintamassa. *Soihtu* 45 (1981):1, s. 67-75.

Ruotsalo, Juhani (1970): Ajankohtaisia ongelmia. *Soihtu* 34 (1970):4, s. 25-28.

Ruotsalo, Juhani (1971): Sosialistinen tietoisuus ja opiskelijat. *Soihtu* 35 (1971):2, s. 47-57.

Sallamaa, Kari (1977): ASS - Palmgren - SKP. *Tiede ja edistys* 2 (1977):2, s. 24-25.

Santanen, Sami (1988): Postmodernin pohdiskelua. *Tiede ja edistys* 13 (1988):4, s. 293-303.

- Schanz, Hans-Jørgen (1981): Valistus ja Marx - historianfilosofia sivilisaatioteoriassa ennen Marxia. *Tiede ja edistys* 6 (1981):3, s. 49-58.
- Schanz, Hans-Jørgen (1987): Taide ja estetiikka rationaalisuuskritiikkinä. *Tiede ja edistys* 12 (1987):1, s. 22-33.
- Schanz, Hans-Jørgen (1990): Forandring og balance. Refleksjoner over metafysik og modernitet. Modtryk, Viborg.
- Schanz, Hans-Jørgen (1993): Aikakauden kulttuurinen nimikirjoitus - teesejä. *Tiede ja edistys* 18 (1993):3, s. 197-201.
- Schanz, Hans-Jørgen (1996): Marx muurin murtumisen jälkeen. Tutkijaliiton julkaisusarja 81. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Schmidt, Lars-Henrik (1977): Filosofikritisk rekonstruktion om Althusser og kapitallogikken. Rhodos, København.
- Schmidt, Lars-Henrik (1988): Viljen til orden. Modtryk, Viborg.
- Seidman, Steven & Wagner, David G. ed. (1992): *Postmodernism and Social Theory. The Debate over General Theory*. Blackwell, Cambridge MA & Oxford UK.
- Siisiäinen, Martti (1980a): Keskustelua Gramscin päällysrakenneteoriasta. *Tiede ja edistys* 5 (1980):1, s. 21-35.
- Siisiäinen, Martti (1980b): Gramsci Suomessa. *Soihtu* 44 (1980):5.
- Siisiäinen, Martti (1982): 'Strateginen tilanne' - yhdistyslaitos ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet. *Tiede ja edistys* 7 (1982):4, s. 280-293.
- Siisiäinen, Martti (1986): Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. *Jyväskylä Studies of Education, Psychology and Social Research* 57. Jyväskylän yliopisto.
- Siisiäinen, Martti (1990): Suomalainen protesti ja yhdistykset. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle. Tutkijaliiton julkaisusarja 66. Tutkijaliitto, Jyväskylä.
- Siisiäinen, Martti (1991): National and International Factors in the Development of Voluntary Associations in Finland. *Jyväskylän Yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja* 51/1991. Jyväskylän yliopiston monistuskeskus, Jyväskylä.
- Siisiäinen, Martti (1992a): Intressi. Teoksessa Raimo Blom & Martti Siisiäinen: *Politiikan sosiologia*, s. 31-50. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 52. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Siisiäinen, Martti (1992b): Gramscin tulo Suomeen. Teoksessa Juha Koivisto, Mikko Lahtinen, Jorma Mäntylä (toim.): Antonio Gramsci tänään, s. 39-61. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Julkaisuja. Sarja C 17/1992.

Siisiäinen, Martti (1992c): Yhteiskunnalliset liikkeet ja massayhteiskunnan uhka. Tiedepolitiikka 17 (1992):4, s. 17-26.

Siltala, Juha (1988): Symbioottisesta hallintapakosta suhteelliseen toimintavapauteen - psykohistorian ulottuvuus I ja II. Tiede ja edistys 13 (1988):2,3, s. 134-147 ja 232-240.

Silvonen, Jussi (1990): Suomalaisen opiskelijaliikkeen valtiosuhteesta. Poliittika 32 (1990):4, s. 286-296.

Simonsen, Kirsten (1990): Planning on 'Postmodern' Conditions. Acta Sociologica 33 (1990):1, s. 51-62.

Sinisalo, Taisto (Painovuosi ja -paikka puuttuvat, 1980?): Vastaus on vasemmistopolitiikka.

Sivenius, Hannu (1979): Ranskan "uusfilosofit" - uutta filosofiaa vai älyllistä barbariaa? Tiede ja edistys 4 (1979):4, s. 4-21.

Sivenius, Hannu (1984): Anti-dialektikon renessanssi: Gilles Deleuzen Nietzsche-tulkinta. Tiede ja edistys 9 (1984):1, s. 48-57.

Sivenius, Hannu (1988): Derridan puolesta. Tiede ja edistys 13 (1988):1, s. 57-64.

SOTK (1973). (Tutkijaliiton arkistoimaton materiaali, tekijää ei mainita)

Stephanson, Anders (1987): Postmodernista. Fredric Jamesonin haastattelu. Tiede ja edistys 12 (1987):1, s. 6-21.

Stolte-Heiskanen, Veronica (1990): Suomalaisen sosiologian kriittisestä potentiaalista. Sosiologia 27 (1990):3, s. 187-198.

Stolte-Heiskanen, Veronica (1992): Sosiologia vakiintuneena tieteenä. Teoksessa Suomalaisen sosiologian historia, s. 287-329. Toimittaneet Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila. WSOY, Juva.

Sulkunen, Pekka (1989): Johdatus sosiologiaan. WSOY, Juva.

Sulkunen, Pekka (1993): Suomalainen yhteiskunta ja suurten projektien loppu. Teoksessa Kestävyysskoe, s. 207-234. Kaj Ilmonen (toim.). Vastapaino, Tampere.

Sundbäck, Esa (1991): Suomen Ylioppilaskuntien Liitto ja suomalaisen opiskelijaliikkeen muutoksen vuodet 1968-1990. SYL-julkaisu 2/91, Jyväskylä.

Suomalainen kapitalismi (1979). Tutkimus yhteiskunnallisesta kehityksestä ja sen ristiriidoista sodanjälkeisessä Suomessa. Vastaava kirjoittaja Pekka Kosonen. LOVE-kirjat, Jyväskylä.

Suomalaisen kapitalismin tutkimus (1979). Sakari Hännisen, Antti Kasvion, Pekka Kososen ja Kari Toikan haastattelu. Tiede ja edistys 4 (1979):3, s. 46-56.

Suomalaisen sosiologian historia (1992). Toimittaneet Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila. WSOY, Juva.

Suomalaisen sosiologian juuret (1973). Toimittaneet Risto Alapuro, Matti Alestalo, Elina Haavio-Mannila. WSOY, Porvoo & Helsinki.

Takala, Tuomas (toim.) (ei painovuotta, 1979?): Keskustelua "pääomalogiikasta" ja kapitalismin tutkimisesta. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos sarja B:27, Tampere.

TANDEM (1977). Demokratian rajat ja rakenteet. Tutkimus suomalaisesta hallitsemistavasta ja sen taloudellisesta perustasta. WSOY, Juva.

Tarvainen, Veikko (1993): 60-luvun kapina. Like, Helsinki.

Teräs, Kari (1984): Valtio ja poliittinen hallitsemistapa. Kolme marxilaista traditiota - kriittinen tarkastelu. Tutkijaliiton julkaisusarja 25. Tutkijaliitto, Helsinki.

Therborn, Göran (1976): Science, Class and Society. On the Formation of Sociology and Historical Materialism. NLB, Thetford, Norfolk.

Therborn, Göran (1982): The Ideology of Power and the Power of Ideology. Verso, London.

Tiedepolitiikka ja tutkijan vastuu (1976). Toimittaneet Kettil Bruun, Katarina Eskola, Matti Viikari. Tammi, Helsinki.

Tirkkonen, Jarko (1987): Vapaasta radikalismista Sosialistiseen Opiskelijaliittoon. Poliittisen historian pro gradu-työ, Turun yliopisto.

TL-info (1976). Tutkijaliitto, Helsingin yliopiston monistuspalvelu.

Toikka, Kari (1976): Tutkijoiden järjestäytymisestä. Teoksessa Aineisto Suomen Tutkijaliiton perustavasta kokouksesta Helsingissä 18.1.1976, s. 5-30.

Toikka, Kari (1979): Opiskelijat sivistyneistönä - opiskelijaliikkeen strategian perusteista. Soihtu 43 (1979):5-6, s. 5-17.

Toikka, Kari & Viikari, Matti (1977): Suomen työväenliikkeen historian tutkimuksen ongelmia I ja II. Tiede ja edistys 2 (1977):3 ja 4, s. 42-54 ja 39-45.

- Toiviainen, Seppo (1973): Pääoman logiikka ja marxilainen sosiologia. *Sosiologia* 10 (1973):4, s. 191-196.
- Toiviainen, Seppo (1974): Sosiologista pragmatismia vastaan. *Sosiologia* 11 (1974):3, s. 141-142.
- Toiviainen, Seppo (1976a): Toimintaselostus ja katsaus edessäoleviin tehtäviin. Teoksessa *TL-info*, s. 1-24. Tutkijaliitto, Helsingin yliopiston monistuspalvelu.
- Toiviainen, Seppo (1976b): Sosiologian historian käsittämisestä. *Sosiologia* 13 (1976):5-6, s. 191-200.
- Toiviainen, Seppo (1977a): Tieteellisen edistyksen, demokraattisen käänteen puolesta. Teoksessa Tutkijaliitto. Mikä se on ja mitä se haluaa. Aineisto Tutkijaliiton 1. liittokokouksesta 19-20.11.1976, s.1-45. Helsingin yliopiston monistuspalvelu.
- Toiviainen, Seppo (1977b): Länsimainen marxilaisuus? *Tiede ja edistys* 2 (1977):2, s. 26-27.
- Toiviainen, Seppo (1977c): Leninismi metodina eli politiikka ja dialektiikka. *Tiede ja edistys* 2 (1977):3, s. 7-17.
- Toiviainen, Seppo (1977d): Nuori Lukacs. Kriittinen esitys Georg Lukacsin varhaisesta ajattelusta ja toiminnasta (1906-1929). *Kansankulttuuri*, Tampere.
- Toiviainen, Seppo (1978): Vuoden 1968 kapina. *Tiede ja edistys* 3 (1978):2, s. 1-3.
- Toiviainen, Seppo (1981): Edistyksellinen sivistyneistö ja vallankumouksellinen puolue. *Soihtu* 45 (1981):1, s. 78-81.
- Toiviainen, Seppo (1986): Suuri projekti ei ole ohi. *Tiede ja edistys* 11 (1986):2, s. 82-86.
- Toiviainen, Seppo toim. (1975): Ruumiillisen ja henkisen työn liitto. Tampereella 10.-12.1. 1975 pidetyn Lenin-seminaarin aineistot. SKP:n Tampereen piirijärjestö et al., Tampere.
- Tuominen, Marja (1991): "Me ollaan kaikki sotilaitten lapsia". Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Otava, Keuruu.
- Tuori, Kaarlo (1986): Tiede ja edistys. *Tiede ja edistys* 11 (1986):2, s. 81-82.
- Turunen, Riitta (1990): Lyotard ja oikeudenmukaisuus. *Tiede ja edistys* 15 (1990):2, s. 11-121.

Tutkijaliitto (1977). Mikä se on ja mitä se haluaa. Aineisto Tutkijaliiton 1. liittokokouksesta 19-20.11.1976. Tutkijaliitto, Helsingin yliopiston monistuspalvelu.

Töttö, Pertti (1989): Sosiologia teoriana modernista yhteiskunnasta. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja A 58/1989. Tampereen yliopisto, Tampere.

Urry, John (1990): Sosiologian kriittinen funktio. Sosiologia 27 (1990):3, s. 180-186.

Vattimo, Gianni (1988): The End of Modernity. Nihilism and Hermeneutics in Post-modern Culture. Translated with an introduction by Jon R. Snyder. Polity Press.

Vattimo, Gianni (1989): Läpinäkyvä yhteiskunta. Suomennos Jussi Vähämäki. Gaudeamus, Helsinki.

Vattimo, Gianni (1990): Postmoderni ja historian loppu. Tiede ja edistys 15 (1990):4, s. 281-291.

Vihavainen, Timo (1991): Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia. Otava, Keuruu.

Viitanen, Reijo (1994): Punainen aate - sininen vaate. Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto 50 vuotta. SDNL ry. Tampere.

Vähämäki, Jussi (1992): Hermeneutiikka, humanismi ja ihmistieteet. Tiede ja edistys 17 (1992):1, s. 37-53.

Vähämäki, Jussi (1993): Sosiologian tulevaisuus: sitoutuminen vai huolehtiminen. Teoksessa Tieteen huolet, arjen ihmeet, s. 246-255. Toimittaneet Päivi Korvajärvi, Ritva Nätkin, Antti Saloniemi. Vastapaino, Jyväskylä.

Wright, Erik Olin (1990): Mitä on analyyttinen marxismi? Tiede ja edistys 15 (1990):1, s. 25-37.

von Wright, Georg Henrik (1989): Edistyksen myytti. Puheenvuoro keskusteluun modernista. Tiede ja edistys 14 (1989):1, s. 6-26.

von Wright, Georg Henrik (1992): Minervan pöllö. Esseitä vuosilta 1987-1991. Otava, Keuruu.